ISSN 2409-9260 (Print)
ISSN 2415-3869 (Online)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВСЕУКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ

НАУКОВИИ ВІСНИК
Одеського національного економічного університету

№ 7-8 (320-321), 2024

Виходить 10-12 разів на рік 5-6 випуків • Заснований у грудні 1994 р.

Одеса
2024

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор

Коваленко Вікторія Володимирівна, доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна

Заступники головного редактора

Літвінов Олександр Сергійович, доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна,
Слатвінська Марина Олександрівна, доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна

Технічний та літературний редактор

Кулікова Інна Анатоліївна, фахівець І категорії науково-редакційного відділу, Одеський національний економічний університет, Україна

Амброзі Маріан Маріановіч кандидат філос. наук, доцент, Коледж міжнародного бізнесу ISM Словаччина в Пряшеві, Словаччина, **Андрейченко Андрій Вадимович** доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна, **Божинова Маріяна** доктор екон. наук, професор, Академія економіки ім. Д. А. Ценова, Республіка Болгарія, **Бухтіарова Аліна Геннадіївна** кандидат екон. наук, доцент, Сумський державний університет, Україна, **Валігура Володимир Андрійович** кандидат екон. наук, доцент, Західноукраїнський національний університет, Україна, **Васильчишин Олександра Богданівна** доктор екон. наук, професор, Західноукраїнський національний університет, Україна, **Горняк Ольга Василівна** доктор екон. наук, професор, Одеський національний університет ім. І.І.Мечникова, Україна, **Горовий Дмитро Анатолійович** доктор екон. наук, професор, Харківський технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Україна, **Гострик Олексій Маркович** кандидат екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, **Гросу Вероніка** доктор екон. наук, професор, Сучавський університет імені Штефана чел Маре, Румунія, **Гудзь Тетяна Павлівна** доктор екон. наук, професор, Вищий навчальний заклад Укоопспілки, Полтавський університет економіки і торгівлі, Україна, **Даниліна Світлана Олексіївна** кандидат економічних наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, **Єрмакова Ольга Анатоліївна** доктор екон. наук, професор, Інститут ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, **Жаворонок Артур Віталійович** кандидат екон. наук, доцент, Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича, **Жердецька Лілія Вікторівна** доктор екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, **Заротіадіс Грігоріс** кандидат екон. наук, доцент Університет Аристотеля в Салоніках, Греція, **Збрицька Тетяна Петрівна** кандидат екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, **Зеленка Владімір** кандидат екон. наук., доцент, Вища школа економіки у Празі, Чеська Республіка, **Зеркаль Анастасія Вікторівна** доктор екон. наук, доцент, Національний університет «Запорізька політехніка», Україна, **Каримов Дилер Мухтарович** канд. екон. наук, доцент, Національний університет Узбекистану ім. Мирзо Улугбека, Республіка Узбекистан, **Кетнерс Карліс** доктор екон. наук, професор, Банківська вища школа бізнесу і фінансів, Латвійська Республіка, **Кузіна Руслана Віліївна** доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна, **Кузнецова Інна Олексіївна** доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна, **Лайко Олександр Іванович** доктор екон. наук, старший науковий співробітник, Інститут ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, **Лоханова Наталія Олексіївна** доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна, **Маркс-Бєльська Рената** кандидат екон. наук., доцент, Вармінсько-Мазурський університет в Ольштині, Республіка Польща, **Меджибовська Наталія Семенівна** доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна, **Мельник Леонід Васильович** доктор екон. наук, професор, Національний університет водного господарства та природокористування, Україна, **Міхальчук Камелія Каталіна**, кандидат екон. наук, доцент, Сучавський університет ім. Штефана чел Маре, Румунія, **Мумінов Нозим Гаффарович** кандидат екон. наук, професор, Національний університет Узбекистану ім. Мирзо Улугбека, Республіка Узбекистан, **Муршудлі Фахри Фуад огли** доктор філософії з економіки, Міжнародний науково-дослідний центр Євразійської економіки UNEC, Азербайджан, **Нездоймінов Сергій Георгійович** кандидат екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, **Онищенко Світлана Володимирівна** доктор екон. наук, професор, Національний Університет «Полтавська політехніка ім. Ю. Кондратюка", Україна, **Пантелеєва Наталія Миколаївна** доктор екон. наук, професор, Черкаський науково-навчальний інститут Університету банківської справи, Україна, **Патлатой Олександр Євгенович** кандидат екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, **Семенова Валентина Григорівна** доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна, **Сергєєва Олена Степанівна** кандидат екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, **Слободяник Юлія Борисівна** доктор екон. наук, професор, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана, Україна, **Тульвінсчі Міхаела** кандидат екон. наук, доцент, Сучавський університет імені Штефана чел Маре, Румунія, **Уханова Інна Олегівна** кандидат екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, **Хомутенко Алла Віталіївна** доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна, **Чоботару Маріус-Сорін** кандидат екон. наук, лектор, Сучавський університет імені Штефана чел Маре, Румунія, **Шикіна Ольга Володимирівна** кандидат екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, **Шелудько Сергій Андрійович**, кандидат екон. наук, доцент, провідний фахівець Департаменту оцінки та заставних операцій ПАТ АБ "Південний", Україна, **Шевцова Олена Йосипівна** доктор екон. наук, професор, Дніпровський національний університет ім. Олеся Гончара, Україна, **Школьник Інна Олександрівна** доктор екон. наук, професор, Сумський державний університет, Україна

Міжнародна представленість та індексація:
Index Copernicus International (ICV 2022: 80,59).
Google Scholar (h-індекс - 15).
Open Ukrainian Citation Index (OUCI). CrossRef.
Dimensions.
Реферативна база даних «Україніка наукова».
Український реферативний журнал «Джерело».
Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського.
Електронний репозитарій Одеського національного економічного університету.

Засновник та видавець:

Одеський національний економічний університет зареєстрований як суб'єкт у сфері друкованих медіа та внесений до Реєстру суб'єктів у сфері медіа Національною Радою України з питань телебачення і радіомовлення: Рішення № 1914 від 30.05.2024 р.
Ідентифікатор медіа – R30-03351.

Включено до категорії «Б» в Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук на підставі наказу Міністерства освіти і науки України від 02.07.2020 р. № 886

Адреса редакції та видавця:

65082, м. Одеса, вул. Гоголя, 18, ауд. 110,
Одеський національний економічний університет, науково-редакційний відділ, тел.: (+38048) 777-89-16 e-mail: visnik.nauka@oneu.edu.ua
website: http://n-visnik.oneu.edu.ua/index.php

© Одеський національний економічний університет, 2024

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

Стрельченко Інна, Овчаренко Ольга, Стрельченко Анатолій
Ринок штучного інтелекту в Україні та світі: аналіз поточної ситуації та перспективи розвитку....7

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Андрейченко Андрій, Журило Сергій
Брендинг країни в сфері аграрного бізнесу як умова привабливого проживання....17
Балабаш Ольга, Гажа Інга
Формування стратегії розвитку аграрних підприємств на засадах глокалізації....23
Бондарчук Олександр
Розвиток поняття "діджиталізація" та її вплив на різні сфери економіки....31
Варналій Захарій, Микитюк Оксана, Онисенко Тетяна
Оцінка ефективності інструментів при трансформації системи соціальної безпеки людини на підприємствах у воєнний та повоєнний періоди.... 41
Юрчишена Людмила
Формування трансформаційної моделі економісного розвитку України....51

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Гарнага Олександр
Технологія управління ризиками в сфері землекористування....63

АНАЛІЗ, АУДИТ, ОБЛІК ТА ОПОДАТКУВАННЯ

Колєсніченко Анастасія
Інвестиційна діяльність установ фінансо-кредитної та бюджетної сфери для цілей обліку і опадаткування....69
Роєва Ольга, Шепелюк Віра
Вплив міжнародних стандартів фінансової звітності на розвиток національних систем обліку та звітності України....77
Чернишова Людмила
Економічний аналіз розвитку аграрної сфери України....85

ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Ладиненко Олег
Теоретичне підґрунтя управління вартістю бізнесу....95
Тутов Віталій
Проблемні питання розвитку страхування водного транспорту в Україні....103
Шикіна Наталія, Сіренко Анна
Дефіцит державного бюджету як провідний індикатор бюджетної безпеки держави....108

МЕНЕДЖМЕНТ ТА БІЗНЕС-АДМІНІСТРУВАННЯ

Вавдіюк Наталія, Галущак Валентина, Подаш Ангеліна
Управління тоном голосу бренду кафедри менеджменту лнту в цифровому середовищі....114
Воробйов Юрій
Удосконалення менеджменту підприємств за рахунок реалізації сучасних конкурентних компетенцій....120
Даророз Петро
Інноваційні стратегії формування конкурентних переваг промислових підприємств в умовах кризи 127
Зварич Любов
Інноваційні підходи до управління суб'єктами економічної діяльності....136
Кузнєцова Інна, Кизилтау Батиха
Технологія оцінювання персоналу в процесі управління людськими ресурсами....145

МАРКЕТИНГ, ПІДПРИЄМНИЦТВО, ТОРГІВЛЯ ТА БІРЖОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Кошельок Галина, Трикуліч Павло
Генеза розвитку штучного інтелекту та основні напрямки його використання....152
Крамський Сергій, Янковий Володимир, Дарушин Олександр
Організаційно-економічний механізм формування стратегій судноплавних компаній з опціонного фрахтування 158
Осадчий Максим
Пріоритети стратегічного розвитку транспортно-інфраструктурних підприємств....166

ISSN 2409-9260 (Print)
ISSN 2415-3869 (Online)

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
ODESSA NATIONAL ECONOMIC UNIVERSITY
ALL-UKRAINIAN ASSOCIATION OF YOUNG SCIENTISTS

SCIENTIFIC BULLETIN
of Odessa National Economic University

№ 7-8 (320-321), 2024

Published 10-12 times a year (5-6 issues) • Founded in December 1994

Odessa
2024

EDITORIAL BOARD

Editor-in-Chief

Kovalenko Victoria, D.Sc. (Economics), Professor, Professor, Department of Banking, Odessa National University of Economics, Ukraine

Deputies of Editor-in-Chief

Litvinov Oleksandr, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odessa National Economic University, Ukraine
Slatvinska Maryna, Dr. Sc. (Econ.), Prof. , Odessa National Economic University, Ukraine

Technical and literary editor

Kulikova Inna, specialist of the 1st category of the scientific and editorial department of the Odessa National University of Economics, Ukraine

Ambrozy Marian, Cand. Sc. (Phil.), Assoc. Prof., College of International Business ISM Slovakia in Prešov, Slovakia, **Andreichenko Andrii**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Bozhinova Mariyana**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., D.A. Tsenov Academy of Economics, Republic of Bulgaria, **Bukhtiarova Alina**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Sumy State University, Ukraine, **Ciubotariu Marius-Sorin**, Cand. Sc. (Econ.), lecturer, Stefan cel Mare University of Suceava, Romania, **Danylina Svitlana**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Gorniak Olga**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odesa I.I. Mechnikov National University, Ukraine, **Gorovyi Dmytro**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», Ukraine, **Grosu Veronica**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Stefan cel Mare University of Suceava, Romania, **Gudz Tetiana**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Poltava University of Economics and Trade, Ukraine, **Hostryk Alexey**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Iermakova Olga**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Institute of Market And Economic-Ecological Research of the NAS of Ukraine, **Karimov Diyor**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek, Republic of Uzbekistan, **Ketners Karlis**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., BA School of Business and Finance, Vytautas Magnus University, Latvia, **Khomutenko Alla**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Kuzina Ruslana**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Kuznetsova Inna**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odessa National Economics University, Ukraine, **Laiko Oleksandr**, Dr. Sc. (Econ.), Senior Scientific Associate, Institute of Market And Economic-Ecological Research of the NAS of Ukraine, **Lokhanova Nataliia**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Marks-Bielska Renata**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof , University of Warmia and Mazury in Olsztyn, Poland, **Medzhibovcka Nataliia** Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Melnyk Leonid**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., National University of Water Management and Environmental Sciences, Ukraine, **Mihalciuc Camelia Catalina**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Stefan cel Mare University of Suceava, Romania, **Muminov Nozim**, Cand. Sc. (Econ.), Prof., National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek, Republic of Uzbekistan, **Murshudli Fakhri**, Ph.D. (Econ.), International Research Center of Eurasian Economy UNEC, Azerbaijan, **Nezdoyminov Sergii**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Onyshchenko Svitlana**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polyiechnic», Ukraine, **Pantielieieva Natalia**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Cherkasy Research and Training Institute of the University of Banking, Ukraine, **Patlatoi Oleksandr**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Semenova Valentyna**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Sergeeva Olena**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Sheludko Sergii**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Leading Specialist of the Appraisal and Pledge Operations Department of PJSC «Pivdenny», Ukraine, **Shevtsova Olena**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Oles Honchar Dnipro National University, Ukraine, **Shkolnyk Inna,** Dr. Sc. (Econ.), Prof., Sumy State University, Ukraine, **Shykina Olga**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Slobodyanik Yulia**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Kyiv national economic university named after Vadym Hetman, Ukraine, **Tulvinschi Mihaela**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Stefan cel Mare University of Suceava, Romania, **Ukhanova Inna**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Valihura Volodymyr**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., West Ukrainian National University, Ukraine, **Vasylchyshyn Oleksandra**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., West Ukrainian National University, Ukraine, **Zarotiadis Grigoris**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Aristotle Universiry of Thessaloniki, Greece, **Zbrytska Tetiana**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Zelenka Vladimír**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., University of Economics Prague, Czech Republic, **Zerkal Anastasiia**, Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof, Zaporizhzhia Polytechnic National University, Ukraine, **Zhavoronok Artur**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Yuriy Fedkovych National University, Ukraine, **Zherdetska Liliia**, Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof. , Odessa National Economic University, Ukraine

International Abstracting and Indexing:
Index Copernicus International (ICV 2022: 80,59).
Google Scholar (h-index - 15).
Open Ukrainian Citation Index (OUCI). CrossRef.
Dimensions.
Reference database «Ukrainika Naukova».
Ukrainian abstract journal «Dzherelo».
Vernadsky National Library of Ukraine.
Electronic repository of the Odessa National Economic University.

Founder and publisher:
Odessa National Economic University is registered as a subject in the field of print media and included in the Register of subjects in the field of media by the National Council of Ukraine on Television and Radio Broadcasting: Decision No. 1914 dated 30.05.2024
The media identifier is R30-03351

Included in the category "B" in the "List of scientific professional publications of Ukraine" in which the results of dissertations for the degree of Doctor of Sciences and Candidate of Sciences can be published on the basis of the direction of the Ministry of Education and Science of Ukraine from 02.07.2020 № 886

Editorial and publisher address:
18, Hoholia str., of. 110, Odessa, 65082, Odessa National Economic University, Scientific and Editorial Department,
tel. (*38048) 777-89-16
e-mail: visnik.nauka@.oneu.edu.ua website: http://n-visnik.oneu.edu.ua/index.php

© Odessa National Economic University, 2024

CONTENTS

ECONOMIC THEORY AND HISTORY OF ECONOMIC THOUGHT

Strelchenko Inna, Ovcharenko Olga, Strelchenko Anatoly
Artificial intelligence market in Ukraine and worldwide: analysis of the current situation and development prospects....7

ECONOMICS AND MANAGEMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

Andreichenko Andrii, Zhurylo Serhii
Branding of the country in the sphere of agricultural business as a condition for an attractive living....17
Balabash Olga, Gaja Inga
Development of agricultural enterprises development strategy on the basis of glocalization....23
Bondarchuk Oleksandr
Development of the concept “digitalization” and its impact on different spheres of the economy....31
Varnalii Zakharii, Mykytiuk Oksana, Onysenko Tetiana
Assessment of the effectiveness of tools in the transformation of the human social security system in enterprises during wartime and post-war periods....41
Yurchyshena Liudmyla
Formation of a transformational model of economic development in Ukraine....51

ECONOMICS OF ENVIRONMENTAL MANAGEMENT AND ENVIRONMENTAL PROTECTION

Harnaha Oleksandr
Land use risk management technology....63

ANALYSIS, AUDIT, ACCOUNTING AND TAXATION

Koliesnichenko Anastasiia
Investment activities of financial credit and budgetary institutions for accounting and taxation purposes....69
Roieva Olga, Shepeliuk Vira
The influence of international financial reporting standards on the development of national accounting and reporting systems of Ukraine....77
Chernyshova Lyudmila
Economic analysis of the development of the agricultural sector of the economy....85

FINANCE, BANKING AND INSURANCE

Ladynenko Oleg
The oretical basis of business value management....95
Tutov Vitalii
Problematic issues of the insurance developmentof water transport in Ukraine....103
Shykina Nataliya, Sirenko Anna
State budget deficit as a leading indicator of state budget security....108

MANAGEMENT AND BUSINESS ADMINISTRATION

Vavdiiuk Nataliia, Galushchak Valentyna, Podash Angelina
Managing the tone of voice of the management department of lntu in the digital environment....114
Vorobyov Yuriy
Improvement of enterprise management due to implementation of modern competitive competences....120
Darmoroz Petro
Innovative strategies for building competitive advantages of industrial enterprises in crisis conditions....127
Zvarych Lyubov
Innovative approaches to management of economic activities 136
Kuznetsova Inna, Kyzyltau Batikha
Technology of employee evaluation in the human resource management process....145

MARKETING, ENTREPRENEURSHIP, TRADE AND EXCHANGE ACTIVITIES

Koshelok Halyna, Trykulich Pavel
The genesis of the development of artificial intelligence and the main directions of its use....152
Kramskyi Serhii, Yankovyi Volodymyr, Darushin Oleksandr
Organizational and economic mechanism for the formation of strategies of shipping companies with optional freighting....158
Osadshyi Maksym
Priorities of strategic development of transport and infrastructure enterprises....166

~ ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ~

УДК:339.1; 311.3 **DOI:: https://doi.org/10.32680/2409-9260-2024-7-8-320-321-7-16**

РИНОК ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ: АНАЛІЗ ПОТОЧНОЇ СИТУАЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Стрельченко І. І., доктор економічних наук, професор, професорка кафедри міжнародного маркетингу, ВНЗ «Університет Альфреда Нобеля», м. Дніпро, Україна
e-mail: strelchenko.i@duan.edu.ua
ORCID: 0000-0001-5179-4304

Овчаренко О. В., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного маркетингу, ВНЗ «Університет Альфреда Нобеля», м. Дніпро, Україна
e-mail: ovcharenko.o@duan.edu.ua
ORCID: 0000-0003-2330-3234

Стрельченко А. А., аспірант кафедри підприємництва, організації виробництва та теоретичної і прикладної економіки, ННІ УДХТУ УДУНТ, м. Дніпро, Україна
e-mail: anatolijstrelchenko@gmail.com
ORCID: 0009-0001-7710-7549

Анотація. *Метою статті є аналіз динаміки та перспектив розвитку ринку штучного інтелекту (ШІ) як в Україні, так і на глобальному рівні. Відповідно до цієї мети було розглянуто кілька ключових аспектів проблеми, включаючи поточний стан ринку ШІ, його основні тенденції, інновації, виклики та можливості для розвитку. Для досягнення поставленої мети було використано комплексний підхід, що включає аналіз вторинних даних (наукові публікації, звіти, аналітичні дослідження), опитування експертів у галузі ШІ, а також економетричний аналіз даних ринку. Проведений аналіз показав надзвичайно позитивні очікування провідних економік від впровадження технологій ШІ у різні сфери життя та економіки загалом. Порівняльний аналіз показників середньорічних темпів зростання окремих секторів цифрової економіки підтвердив, що ринок ШІ за оцінками демонструватиме найвищу позитивну динаміку до 2030 року. Зокрема, порівнюючи з ринком програмного забезпечення, ринок ШІ демонструватиме позитивну динаміку з майже на 7% більшим значенням CAGR і у 3,5 рази більшим темпом середньорічного зростання ніж ринок консалтингу та навчання за аналогічний період. У контексті глобальних викликів проведено порівняльний аналіз ринку ШІ в Україні та окремих економіках світу. На фоні високих воєнно-політичних ризиків визначено абсолютну недостатність обсягів венчурних інвестицій для стійкого зростання ринку. Вказано на можливості розвитку стартапів у сфері defense tech, котрі використовують AI-рішення. Дослідження надає цілісне уявлення про ринок ШІ, включаючи його поточний стан, основні виклики та перспективи розвитку. Це дозволить бізнес-лідерам, науковцям і політикам краще розуміти динаміку розвитку ШІ та приймати обґрунтовані рішення для стимулювання інновацій та ефективного впровадження ШІ-технологій у різні сфери економіки.*
Ключові слова: *ринок штучного інтелекту, цифрова економіка, стартап, інвестиції, аналіз, прогноз.*

ARTIFICIAL INTELLIGENCE MARKET IN UKRAINE AND WORLDWIDE: ANALYSIS OF THE CURRENT SITUATION AND DEVELOPMENT PROSPECTS

Strelchenko I. I., Doctor of Economics, Professor of the International Marketing Department,
Alfred Nobel University, Dnipro, Ukraine
e-mail: strelchenko.i@duan.edu.ua
ORCID: 0000-0001-5179-4304

Ovcharenko O. V., PhD in Economics, Associate of the International Marketing Department,
Alfred Nobel University, Dnipro, Ukraine
e-mail: ovcharenko.i@duan.edu.ua
ORCID: 0000-0003-2330-3234

Strelchenko A. A., PhD student, Department of Enterprises, Production Organizations and Theoretical and Applied Economics, ESI USUChT Ukrainian State University of Science and Technology, Dnipro, Ukraine
e-mail: anatolijstrelchenko@gmail.com
ORCID: 0009-0001-7710-7549

Abstract. *Abstract. The purpose of this article is to analyze the dynamics and prospects for the development of the artificial intelligence (AI) market both in Ukraine and at the global level. In line with this objective, several key aspects were examined, including the current state of the AI-market, major trends, innovations, challenges and opportunities for development. To achieve the set objectives, a comprehensive approach was used, which includes the analysis of secondary data (scientific publications, reports, analytical studies), surveys of experts in the field of AI, as well as econometric analysis of market data. The conducted analysis showed extremely positive expectations of the leading economies from the introduction of IS technologies in various spheres of life and the economy as a whole. A comparative analysis of indicators of the average annual growth rates of individual sectors of the digital economy confirmed that the AI-market is estimated to demonstrate the highest positive dynamics until 2030. In particular, compared to the software market, the AI-market will demonstrate positive dynamics with an almost 7% higher CAGR value and a 3.5 times higher average annual growth rate than the consulting and training market over the same period. In the context of global challenges, a comparative analysis of the AI-market in Ukraine and individual world economies was conducted. Against the background of high military and political risks, the absolute insufficiency of the volume of venture investments for sustainable market growth has been determined. The opportunities for the development of startups in the field of defense tech that use AI solutions are indicated. The study provides a holistic view of the AI-market, including its current state, key challenges, and growth prospects. This will allow business leaders, scientists and politicians to better understand the dynamics of AI development and make informed decisions to stimulate innovation and effective implementation of AI technologies in various areas of the economy.*

Keywords*: artificial intelligence market, digital economy, startup, investment, analysis, forecast.*

JEL Classification: C530, O310, O330

Постановка проблеми. За останні п'ять років ринок штучного інтелекту (ШІ) пройшов значний шлях, ставши важливою частиною світової економіки. Його зростання підкріплюється інвестиціями, технологічними досягненнями та розширенням сфер застосування. Водночас виникають нові виклики, такі як етичні питання та потреба в регулюванні, що вимагають уваги та вирішення.

Якщо у 2018 році глобальний ринок ШІ був відносно невеликим, з обсягом приблизно 21,46 мільярда доларів США, то станом на 2023 рік глобальний ринок ШІ зріс у 7 разів і за різними оцінками досяг понад 150 мільярдів доларів США. Нині застосування ШІ включає складні завдання, такі як автономні транспортні засоби, персоналізована медицина, розумні міста, робототехніка та кібербезпека. Дедалі більше галузей вбачають користь від впровадження ШІ і технологія стає невід'ємною частиною їх стратегій. Інвестиції в ШІ досягли рекордних рівнів, з величезними сумами, вкладеними у дослідження і розробки. Багато урядів також розробляють національні стратегії для підтримки розвитку ШІ, інвестуючи в освітні програми та інфраструктуру. Технології ШІ продовжують стрімко розвиватися. З'явилися нові методи навчання, такі як підкріплювальне навчання і трансформери, що забезпечують значні покращення в обробці природної мови і машинному перекладі. Моделі ШІ стають все більш складними і здатними досягати результатів на рівні людини у багатьох завданнях. Регуляторні органи у всьому світі починають впроваджувати нормативні акти для регулювання використання ШІ, з акцентом на етику, безпеку і приватність. ЄС, наприклад, розробив рамкові правила для використання ШІ, що забезпечують відповідальне і безпечне впровадження технологій.

Ринок штучного інтелекту в Україні активно розвивається, демонструючи значний потенціал для зростання. Україна має міцну базу для розвитку технологій ШІ завдяки високому рівню освіти в галузі математики та інформаційних технологій. Країна також є домом для багатьох талановитих програмістів та інженерів, які працюють як на внутрішніх, так і на міжнародних ринках. Деякі українські компанії та стартапи вже досягли успіху в розробці інноваційних рішень у галузі ШІ, зокрема у сфері машинного навчання, комп'ютерного зору та обробки природної мови.

Перспективи розвитку ринку ШІ є надзвичайно позитивними і він продовжуватиме впливати на різні аспекти нашого життя та економіки загалом. Вже зараз зрозуміло, що розвиток ШІ, швидкість його впровадження у різні сфери суспільного життя, економіки та військової справи визначатиме конкурентоспроможність окремої країни у глобальному світі. Тому надзвичайно актуальною є мета дослідження динаміки розвитку ринку ШІ загалом та за його окремими типами, оцінка стану ШІ в Україні та наступна ідентифікація основних проблем, з якими стикаються українські та міжнародні компанії при впровадженні ШІ-технологій. Також важливо розробити рекомендації для підприємств, урядів та освітніх установ щодо розвитку ринку ШІ.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Штучний інтелект (ШІ) – це багатогранна галузь комп'ютерних наук та інженерії, що фокусується на створенні машин, здатних демонструвати поведінку, яка вважається інтелектуальною. Він охоплює різні підходи і технології, спрямовані на імітацію людського інтелекту [1-2]. Термін «штучний інтелект» часто використовують як синонім машинного навчання та глибокого навчання, які є підмножинами ширшого поняття «штучний інтелект» [3]. Застосування ШІ охоплює численні галузі, підвищуючи ефективність, знижуючи витрати та швидко вирішуючи складні проблеми [4]. Однак визначення ШІ не позбавлене складнощів. Існує пропозиція класифікувати ШІ на штучний людський інтелект (ШІ), штучний машинний інтелект (ШМІ) і штучний біологічний інтелект (ШБІ), що відображає різні напрямки досліджень і розробок [5]. Етичні міркування також відіграють вирішальну роль у розвитку ШІ, вирішуючи питання конфіденційності, справедливості та потенційної упередженості [6]. Крім того, можливості ШІ поширюються на аугментативну та альтернативну комунікацію (ААК), пропонуючи значні переваги, але водночас створюючи виклики та небезпеки [6].

Підсумовуючи, можна сказати, що ШІ – це динамічна галузь, що розвивається, з широким визначенням, яке охоплює моделювання інтелектуальної поведінки в машинах. Його розвиток зумовлений як технологічним прогресом, так і етичними міркуваннями, з потенціалом революціонізувати різні сектори та аспекти людського життя [6-7]. Дискусія навколо визначення ШІ, що триває, відображає його складність і потребу в чіткій та всеосяжній термінології, яка б враховувала його багатогранну природу [8-10].

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. На фоні підвищеної уваги до ринків цифрових технологій та ШІ зокрема, важливим є завдання узагальнення наявних досліджень щодо ринку ШІ за окремими регіонами та проведення порівняльного аналізу, включаючи його поточний стан, основні виклики та перспективи розвитку. У контексті глобальних викликів необхідно провести порівняльний аналіз ринку ШІ в Україні та окремих економіках світу, розглянути обсяги венчурних інвестицій у галузь на фоні високих воєнно-політичних ризиків.

Мета дослідження. полягає в аналізі стану та перспектив розвитку ринку штучного інтелекту як в Україні, так і на глобальному рівні. У рамках цієї мети буде розглянуто кілька ключових аспектів проблеми, включаючи поточний стан ринку ШІ, його основні тенденції, інновації, виклики та можливості для розвитку.

Основний матеріал. Стрімкий розвиток ринку штучного інтелекту спричинив появу значної кількості різновидів пов’язаних продуктів: додатків на основі ШІ вузько спеціалізованих на конкретних задачах (створення рілз для соціальних мереж, покращення зображення, написання контенту, науковий пошук і т. п.); справжній бум підприємств технічного супроводу; послуг консалтингу і навчання. Це призвело до необхідності класифікації та структуризації окремих складових цього ринку. Класифікація сегментів ринку ШІ дозволяє певним чином узагальнити, описати ієрархію та виділити відмінності у підходах до виділення окремих сегментів цього ринку.

Отже, за пропозицією у структурі ринку ШІ виділяють: ринок обладнання (англ. hardware), ринок програмного забезпечення (англ. software), ринок послуг.

Поділ ринку ШІ за технологією нині передбачає виокремлення ринку продукції на основі машинного навчання, ринку ШІ обробки природної мови, контекстно-залежних обчислень, комп’ютерного бачення. Цей тип сегментації не є сталим. Розвиток технологій навчання ШІ та поява нових алгоритмів є неминучою тож у найближчій перспективі вихід у масове використання та доступність таких технологій як, наприклад, супер ШІ (англ. SAI) призведе до зростання кількості елементів у класифікації цього типу.

За рівнем розгортання розрізняють ринок ШІ з локальним та хмарним розгортанням.

Відповідно до розміру організації – кінцевого користувача/замовника на ринку ШІ виокремлюють: великі підприємства, малі та середні підприємства.

Та за бізнес-функцією, що має реалізовувати ШІ, можна виділити: маркетинг і продажі, фінанси, право, людські ресурси, інші сфери відповідно до мети кінцевого використання.

За даними Precedence Research [11], обсяг світового ринку штучного інтелекту у 2022 році оцінювався в 454,12 мільярда доларів США, а до 2032 року очікується, що він сягне приблизно 2575,16 мільярда доларів США, зберігаючи за такої умови середньорічний темп зростання (CAGR) на рівні 19% з 2023 по 2032 рік. Візуалізація цієї динаміки представлена на рис. 1.

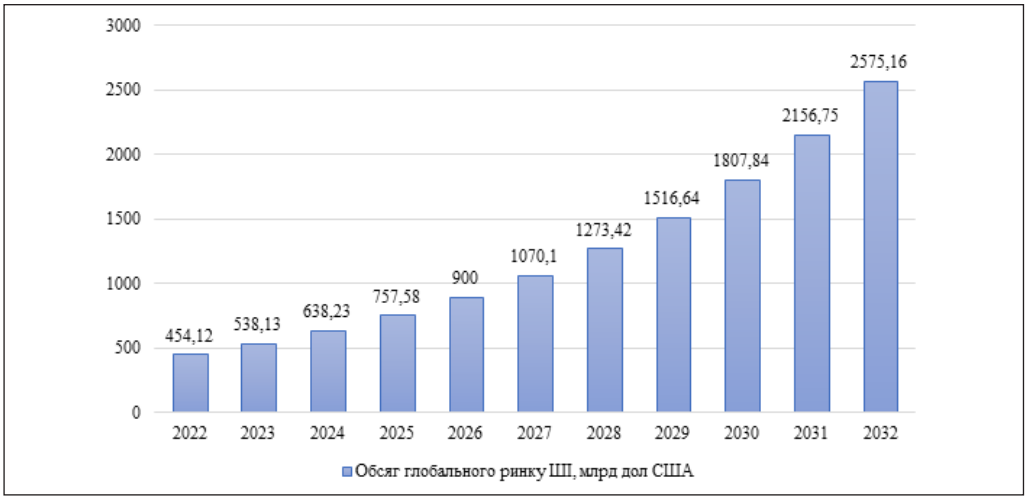

Рис. 1. Оцінка динаміки зростання обсягу глобального ринку ШІ у період з 2022 по 2032 рр., млрд. дол. США
Джерело: складено авторами за матеріалами [11]

Якщо порівняти прогнозні оцінки показників обсягу та середнього темпу зростання ринку ШІ з відповідними показниками інших ринків цифрової економіки розрахованими за той самий період, то можна зробити висновок: ринок ШІ стане таким, що зростає найшвидше протягом наступних десяти років (див. рис. 2). Зокрема, згідно з оцінками компанії Fortune Business Insights, показник CAGR (compound annual growth rate) для ринку FinTech складає 16,5%, що на 2,5% менше ніж відповідний показник ринку ШІ. Порівнюючи з ринком програмного забезпечення, ринок ШІ демонструватиме позитивну динаміку з майже на 7% більшим значенням CAGR і в 3,5 рази більшим темпом середньорічного зростання ніж ринок консалтингу та навчання за аналогічний період. Ринок комп'ютерного обладнання ймовірно матиме CAGR рівний за різними оцінками 6,5-7,1% – тобто більш ніж удвічі менше за досліджуваний ринок. Єдиним сектором ринку цифрової економіки, що за оцінками демонструватиме співставний з ринком ШІ середньорічний темп зростання є, на цей момент, ринок хмарних ігор (англ. термін Cloud Gaming Backend Service). За даними компанії Business Research показник CAGR для цього ринку становитиме 19,2% до 2031 року, що відповідає темпам зростання ринку ШІ (рис. 2) [12].

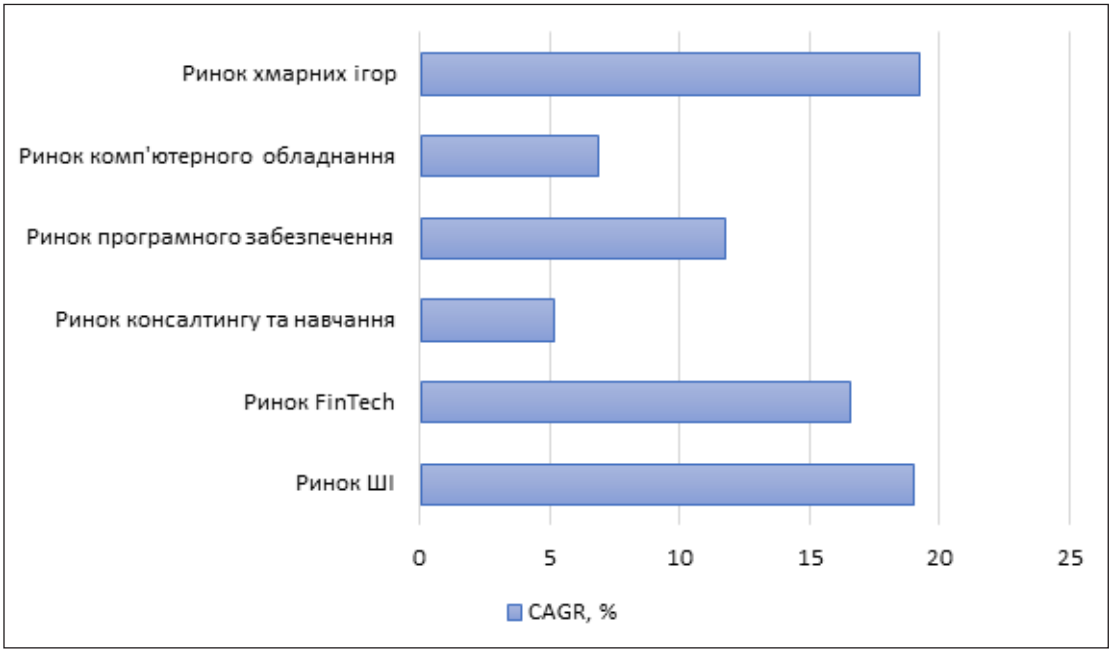

Рис. 2. Порівняльна гістограма прогнозних середніх темпів зростання (CAGR) ринків цифрової економіки за період з 2023 по 2032 рр.
Джерело: складено авторами за матеріалами [11-14]

В абсолютному вираженні місткість ринку ШІ доцільно порівняти з аналогічним показником ринку програмного забезпечення, що довгий час тримав пальму першості за темпами зростання. За даними Precedence Research на кінець 2022 року фактичний обсяг ринку програмного забезпечення склав 589,6 млрд. дол. США, що на 135,5 млрд. дол. США більше ніж аналогічний показник ринку ШІ. Проте згідно із оцінками щодо середньорічних темпів зростання, на кінець прогнозного періоду (2032 рік) різниця між ними збільшиться у рази, причому на користь останнього (див. рис. 3).

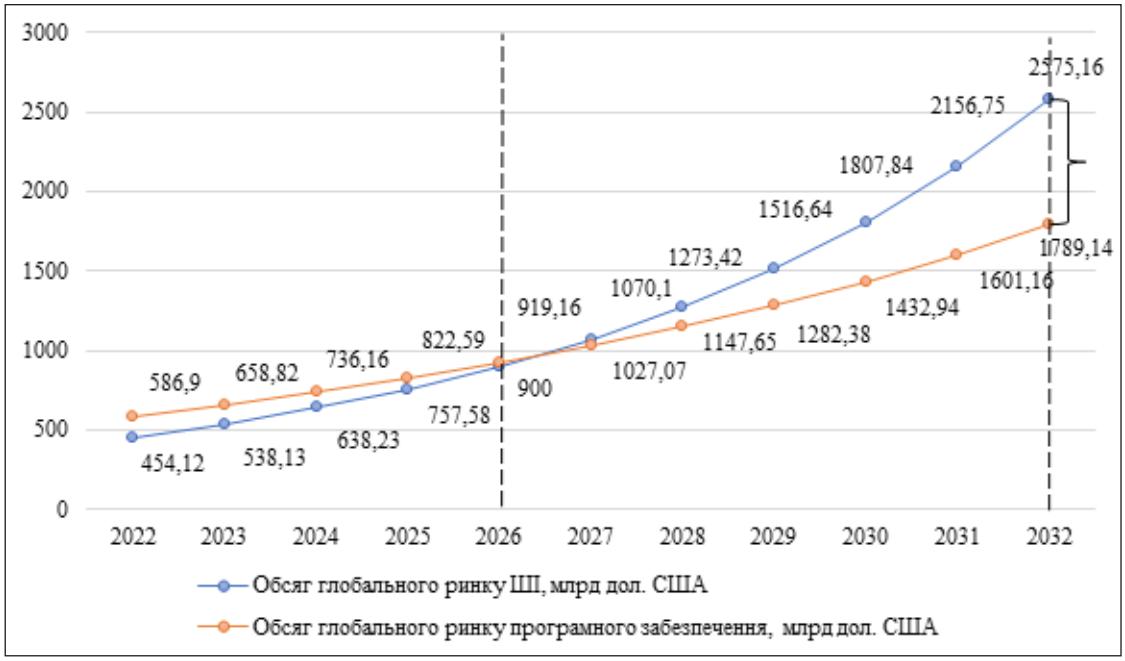

Рис. 3. Порівняння динаміки зростання місткості ринків ШІ та програмного забезпечення за період 2023 по 2032 рр.

Джерело: складено авторами за матеріалами [11]

На графіку чітко видно, що за умови збереження поточних показників CAGR, у 2026 році місткості ринків стануть порівнюваними, а ще за 5 років зростання ринку ШІ призведе до значного розриву між їх обсягами.

Щодо інших ринків, то їх обсяги є на порядок меншими ніж обсяг ринку ШІ навіть у 2022 році. А враховуючи оцінки CAGR – через десять років навіть сумарна місткість таких ринків як ринок хмарних ігор, консалтингу та навчання, FinTech становитиме згідно з прогнозом менше 1% ринку ШІ.

Розглянемо регіональну структуру ринку ШІ (рис. 4).

Більше третини світового ринку ШІ припадає на Північну Америку. Потреба в автоматизованих і технологічно передових апаратних та програмних продуктах для різних вертикалей кінцевого використання, а також сприятлива урядова політика, яка заохочує промисловість Північної Америки до впровадження штучного інтелекту, значно сприяли зростанню ринку ШІ в цьому регіоні. У 2019 році у США запрацювала ініціатива з просування США як лідера в області технологій штучного інтелекту. Північна Америка є домом для провідних технологічних гігантів, таких як Facebook, Amazon, Google, IBM, Microsoft і Apple, які роблять значний внесок у розвиток ринку ШІ в регіоні [11].

Якщо порівняти кількість найбільших компаній, що спеціалізуються на виробництві товарів та послуг на основі ШІ, то у Північній Америці їх кількість у три рази більша за аналогічний показник у Європі та у 4 рази більша за кількість таких компаній в Азійсько-Тихоокеанському регіоні.

Також до цього регіону належить канадський ринок штучного інтелекту, що за оцінками буде мати трохи вищий за середній показник CAGR рівний 19,2% з 2023 по 2032 рік.

Проте згідно з прогнозами протягом наступних 10 років найбільший середній темп зростання демонструватиме Азійсько-Тихоокеанський ринок ШІ. Тож можна очікувати гонитву новітніх технологій та жорстку конкуренцію у цій сфері, враховуючи очікувані переваги, що матимуть значний позитивний вплив на розмір ВВП та добробут країни.

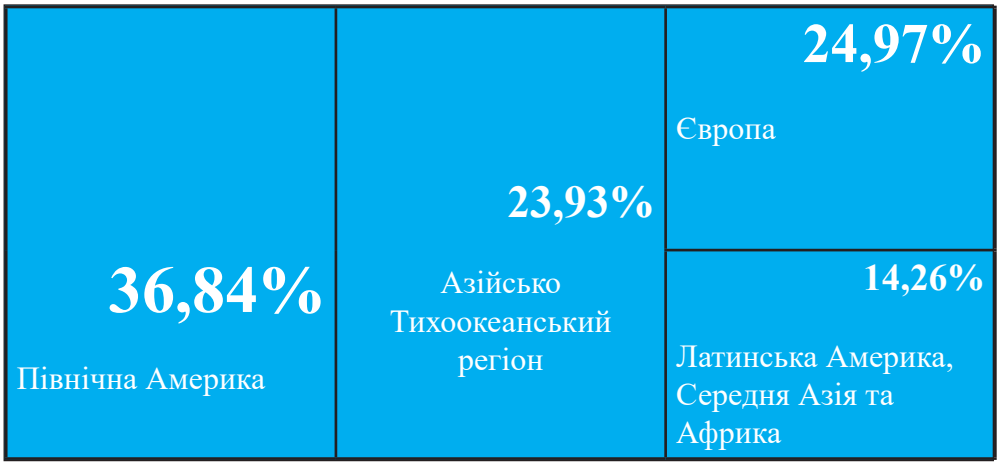

Рис. 4. Структура ринку ШІ за регіонами.

Джерело: складено авторами за матеріалами [11]

У цьому контексті надзвичайно актуальний аналіз стану розвитку досліджуваного ринку в Україні. Розвиток та застосування технологій на основі штучного інтелекту в Україні може мати вирішальне значення для бізнесу і держави загалом адже дозволить оптимізувати та підвищити продуктивність праці, що допоможе зменшити брак робочої сили.

За даними дослідження AI House, проведеного за підтримки Міністерства Цифрової трансформації України, за останні 10 років ІТ-індустрія України значно зросла. Зокрема загальна кількість компаній, які працюють у сфері ШІ, у 2023 році становила 243 [15].

Україна посідає друге місце за кількістю ШІ-компаній серед країн Центральної та Східної Європи. Лише за останні 4 роки в Україні з'явилися 34 нові ШІ-компанії. Специфікою українських компаній, які працюють у сфері ШІ є [15]:

– невеликий штат працівників (порівнюючи з гігантами ШІ у Північній Америці або Азійсько-Тихоокеанському регіоні); так, наприклад, кількість найманих працівників складає до 100 осіб у 97% продуктових ШІ-компаній та у 95% сервісних ШІ-компаній;

– найменший обсяг венчурних інвестицій серед країн Центральної та Східної Європи протягом останніх трьох років;

– реєстрація українських компаній в європейських країнах або країнах Північної Америки, насамперед у Сполучених Штатах;

– концентрація українських ШІ-компаній у столиці (55% офісів знаходяться у Києві);

– незначна кількість фахівців у сфері ШІ (менше 1% серед усіх ІТ-спеціалістів);

– за цільовим призначенням у трійку лідерів по кількості стартапів у сфері ШІ входять проекти по маркетингу, геймінгу та програмному забезпеченню для бізнесу;

– з початку повномасштабної війни росії проти України значно збільшилась кількість стартапів у воєнній сфері (так званих «defense tech»), що використовують AI-рішення;

– повномасштабне російське вторгнення призвело до зменшення доступних ресурсів для інвестицій у штучний інтелект та масової еміграції талановитих фахівців [16].

Якщо говорити про статистику ринку ШІ в Україні, то за оцінками у 2024 році його обсяг залишатиметься у 153 рази менший за ринок лідера у цій сфері – США [17].

Порівняємо співвідношення між обсягом венчурних інвестицій у ШІ-стартапи у 2023 році та загальною кількістю ШІ-стартапів на кінець 2023 року в розрізі окремих країн з кожного регіону та аналогічним показником для України (рис. 5).

Наведена візуалізація дозволяє об'єктивно порівняти темпи, з якими провідні економіки світу нарощують зусилля у розвитку та підтримці компаній, які функціонують у сфері ШІ, та відповідний показник в Україні. Абсолютно зрозуміло, що надзвичайно високі ризики капіталовкладень у компанії, котрі знаходяться на території воюючої країни, радикально обмежують залучення інвестицій. Проте потрібно зауважити, що ця ситуація сформувалась не у 2023 році, аналогічний аналіз проведений у 2019 році дозволяє зробити такі самі висновки.

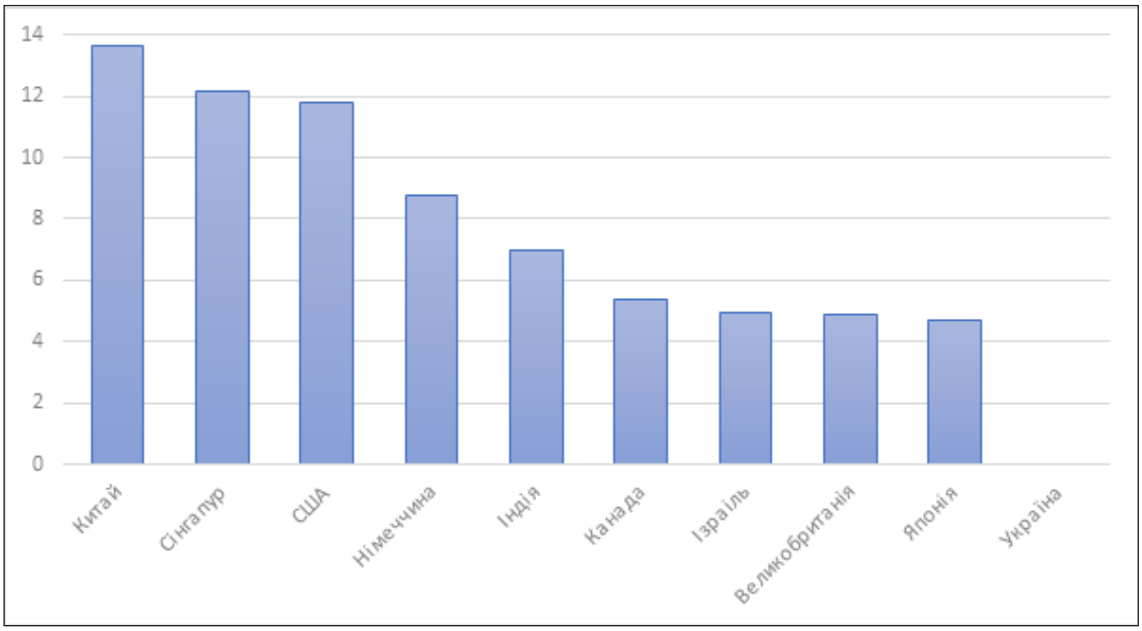

Рис. 5. Порівняльна діаграма співвідношення між обсягом венчурних інвестицій у ШІ-стартапи та кількістю ШІ-стартапів у 2023 році.

Джерело: складено авторами за матеріалами [15, 18-19]

Діюче керівництво Міністерства цифрової трансформації цілеспрямовано та потужно працює в напрямку створення сприятливих умов для роботи ІТ-компаній та ШІ-компаній зокрема. Так, влітку 2021 року було зроблено перший крок в напрямку реалізації дорожньої карти для програми Дія City: Президент України підписав Закон України №1667-IX «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні». Мінцифри створило Комітет з питань розвитку сфери штучного інтелекту, визначило чотири можливі стратегії регулювання ШІ. А у жовтні 2023 представило дорожню карту з планом дій до 2027 року. Після перемовин уряду із Єврокомісією була оприлюднена «Біла книга» – документ, що описує, як держава планує регулювати штучний інтелект.

Висновки. В Україні та світі спостерігається стрімкий розвиток ринку ШІ. Обсяг світового ринку штучного інтелекту до 2032 року сягне приблизно 2575,16 мільярда доларів США, зберігаючи за цієї умови середньорічний темп зростання на рівні 19%. Тож у найближчі роки ми станемо свідками жорсткої конкуренції у сфері технологій штучного інтелекту. Призом у цій боротьбі стане прискорене зростання ВВП. Очікується, що за збереження поточних тенденцій найбільші економічні переваги від ШІ матимуть Китай (зростання ВВП на 26% до 2030 році) та Північна Америка (зростання на 14,5%), що еквівалентно загальній сумі 10,7 трильйонів доларів США [20].

Основним фактором, що сприятиме зростанню світового ринку штучного інтелекту в найближчі роки буде зростаючий попит на штучні технології серед різних галузей кінцевого використання, таких як автомобілебудування, охорона здоров'я, банківська справа та фінанси, виробництво продуктів харчування та напоїв, логістика та роздрібна торгівля тощо.

Україна має потенціал не стояти осторонь у цій боротьбі. Фундаментальна школа точних наук, традиційно високий інтелектуальний потенціал, державна політика спрямована на підтримку ШІ-стартапів та залучення інвестицій, долучення до європейських практик регулювання у цій сфері – усе це повинно допомогти становленню та розвитку екосистеми ШІ в Україні.

Проте війна сильно вплинула на економіку ШІ. Нині українським стартапам складно отримати суттєві інвестиції на стадіях seed та early stage. Сьогоднішні реалії такі, що за умови надзвичайно високих воєнно-політичних ризиків, українські ШІ-компанії можуть залучити кошти на стадії існування робочого прототипу продукту.

З іншого боку, війна створила нові можливості для ШІ-технологій в країні. Вимушена зосередженість розробок та досліджень, що мають на меті отримання переваг на полі бою, створила об'єктивні умови для розвитку стартапів у сфері defense tech, котрі використову-

ють AI-рішення. Мінімальний час між створенням прототипу та його випробуванням у реальних бойових умовах є безперечною та унікальною перевагою українських ШІ-компаній. І саме ці переваги вкупі із науково-дослідним потенціалом та державною політикою можуть сприяти створенню для України унікальної ніші на світовому ринку ШІ та залученню коштів приватних інвесторів.

Дослідження тенденцій на світовому ринку ШІ, оцінка перспектив України на цьому ринку є надзвичайно актуальними завданнями, що потребують постійного моніторингу змін у розвитку ШІ-технологій. Також необхідні періодичний аналіз динаміки цієї галузі в Україні, порівняння темпів та напрямків її розвитку, визначення вузьких місць та розробка відповідних рекомендацій щодо їх усунення.

Список літератури

1. Shapiro S.C. Artificial Intelligence. In A. Ralston, E. D. Reilly and D. Hemmendinger, Eds. Encyclopedia of Computer Science, Fourth Edition, Grove's Dictionaries Inc., NY, 2000, P. 89-93. URL: https://cse.buffalo.edu/~shapiro/Papers/ai-eofcs.pdf. (дата звернення 30.07.2024).
2. Goertzel B. Artificial General Intelligence: Concept, State of the Art, and Future Prospects. Journal of Artificial General Intelligence. 2014. URL: https://sciendo.com/article/10.2478/jagi-2014-0001. (дата звернення 30.07.2024).
3. Pei Wang. On Defining Artificial Intelligence. Journal of Artificial General Intelligence. 10(2). Pp. 1-37. 2019. URL: https://doi.org/10.2478/jagi-2019-0002. (дата звернення 30.07.2024).
4. Waltersmann L, Kiemel S, Stuhlsatz J, Sauer A, Miehe R. Artificial Intelligence Applications for Increasing Resource Efficiency in Manufacturing Companies—A Comprehensive Review. Sustainability. 2021. 13(12):6689. URL: https://doi.org/10.3390/su13126689. (дата звернення 30.07.2024).
5. Weigang, L., Enamoto, L. M., Li, D. L. et al. New directions for artificial intelligence: human, machine, biological, and quantum intelligence. Front Inform Technol Electron Eng. 2022. 23, Pp. 984–990. URL: https://doi.org/10.1631/FITEE.2100227. (дата звернення 30.07.2024).
6. Sennott, Samuel & Akagi, Linda & Lee, Mary & Rhodes, Anthony. AAC and Artificial Intelligence (AI). Topics in Language Disorders. 2019. 39, Pp. 389-403. URL: https://doi.org/10.1097/TLD.0000000000000197. (дата звернення 30.07.2024).
7. Subhamathi V. Artificial Intelligence (AI) contributions towards business innovations. International Journal of Engineering Applied Sciences and Technology. 2021. № 6. Pp. 289-292. URL: https://doi.org/10.33564/ ijeast.2021.v06i06.042. (дата звернення 30.07.2024).
8. Chiappini D. The Legal Definition of Artificial Intelligence: A Comparative Perspective. European Journal of Comparative Law and Governance. 2024. Pp. 1-28. URL: https://doi.org/10.1163/22134514-bja10071. (дата звернення 30.07.2024).
9. Popovič, Adrián & Sábo, Jozef. Taxation of Robots and AI – Problem of Definition. Financial Law Review. 2022. Issue 25 (1). Pp. 1-16. URL: https://doi.org/10.4467/22996834FLR.22.001.15651. (дата звернення 30.07.2024).
10. Soeffner, Jan. Meaning–thinking–AI. AI & SOCIETY. 2023. Pp. 1-8. URL: https://doi.org/10.1007/s00146-023-01709-x. (дата звернення 30.07.2024).
11. Artificial Intelligence (AI) Market Size, Share, and Trends 2024 to 2034, жовтень 2023. URL: https://www.precedenceresearch.com/artificial-intelligence-market. (дата звернення 30.07.2024).
12. Education Consulting Service Market Size, Share, Growth, and Industry Analysis, By Type (Higher Education Consulting, K-12 Education Consulting), By Application (Public Educational Institutions, Private Educational Institution, Non-Profit Educational Institution) and Regional Insights and Forecast to 2032, квітень 2024. URL: https://www.businessresearchinsights.com/market-reports/education-consulting-service-market-113001.(дата звернення 30.07.2024).
13. FinTech Market Size, Share & Industry Analysis, By Technology (AI, Blockchain, RPA, and Others), By Application (Fraud Monitoring, KYC Verification, and Compliance & Regulatory Support), By End Use (Banks, Financial Institutions, Insurance Companies, and Others), and Regional Forecast, 2024 – 2032, квітень 2024. URL: https://www.fortunebusinessinsights.com/fintech-market-108641. (дата звернення 30.07.2024).
14. Artificial Intelligence Market, Size, Global Forecast 2024-2030, Industry Trends, Share, Growth, Insight, Impact of Inflation, Company Analysis, лютий 2024. URL: https://www.researchandmarkets.com/report/artificial-intelligence#cat-pos-1. (дата звернення 30.07.2024).

15. AI-екосистема України: таланти, компанії, освіта, червень 2024. URL: https://aihouse.org.ua/wp-content/uploads/2024/01/AI-Ecosystem-of-Ukraine-by-AI-HOUSE-x-Roosh-UA.pdf. (дата звернення 30.07.2024).
16. Durdynets M., Poda T., Kostetska L., Svoboda I. & Strelchenko I. Changes in the Political Discourse of Eastern European Countries in the Context of the Migration Crisis and Combating Human Rights Violations. Pakistan Journal of Criminology. 2024. Vol. 16. No. 03, July—September. 1379-1394. URL: https://doi.org/10.62271/pjc.16.3.1379.1394. (дата звернення 30.07.2024).
17. Artificial Intelligence – Ukraine, березень 2024. URL: https://www.statista.com/outlook/tmo/artificial-intelligence/ukraine.
18. Kennedy A. Ranked: Artificial Intelligence Startups, by Country. Visual Capitalist. 2023. Sep. 13. URL: https://www.visualcapitalist.com/sp/global-ai-investment/. (дата звернення 30.07.2024).
19. Venture capital investments in AI in USD millions by country from 2012 onwards [Data set]. Retrieved July 29, 2024, from URL: https://oecd.ai/en/data?selectedArea=investments-in-ai-and-data&selectedVisualization=vc-investments-in-ai-by-country. (дата звернення 30.07.2024).
20. Global Artificial Intelligence Study: Exploiting the AI Revolution, 2024. URL: https://www.pwc.com/gx/en/issues/data-and-analytics/publications/artificial-intelligence-study.html. (дата звернення 30.07.2024).

References

1. 1. Shapiro, S. C. (2000). Artificial Intelligence. In A. Ralston, E. D. Reilly and D. Hemmendinger, Eds. Encyclopedia of Computer Science, Fourth Edition, Grove's Dictionaries Inc., NY, 89-93. Retrieved from https://cse.buffalo.edu/~shapiro/Papers/ai-eofcs.pdf. (accessed 30 July 2024).
2. Goertzel, B. (2014). Artificial General Intelligence: Concept, State of the Art, and Future Prospects. Journal of Artificial General Intelligence. Retrieved from https://sciendo.com/article/10.2478/jagi-2014-0001. (accessed 30 July 2024).
3. Pei Wang (2019). On Defining Artificial Intelligence. Journal of Artificial General Intelligence, 10(2), 1-37.https://doi.org/10.2478/jagi-2019-0002. (accessed 30 July 2024).
4. Waltersmann, L, Kiemel, S, Stuhlsatz, J, Sauer, A, & Miehe, R. (2021). Artificial Intelligence Applications for Increasing Resource Efficiency in Manufacturing Companies-A Comprehensive Review. Sustainability. 13(12):6689. https://doi.org/10.3390/su13126689. (accessed 30 July 2024).
5. Weigang, L., Enamoto, L.M., Li, D.L. et al. (2022). New directions for artificial intelligence: human, machine, biological, and quantum intelligence. Front Inform Technol Electron Eng. 23, 984–990. https://doi.org/ 10.1631/FITEE.2100227. (accessed 30 July 2024).
6. Sennott, Samuel & Akagi, Linda & Lee, Mary & Rhodes, Anthony. (2019). AAC and Artificial Intelligence (AI). Topics in Language Disorders. 39. 389-403. https://doi.org/10.1097/TLD.0000000000000197. (accessed 30 July 2024).
7. Subhamathi, V. (2021). Artificial Intelligence (AI) contributions towards business innovations International Journal of Engineering Applied Sciences and Technology, 6, 289-292. https://doi.org/10.33564/ijeast.2021.v06i06.042. (accessed 30 July 2024).
8. Chiappini, D. (2024). The Legal Definition of Artificial Intelligence: A Comparative Perspective. European Journal of Comparative Law and Governance. 1-28. https://doi.org/10.1163/22134514-bja10071. (accessed 30 July 2024).
9. Popovič, Adrián & Sábo, Jozef. (2022). Taxation of Robots and AI – Problem of Definition. Financial Law Review. Issue 25 (1). 1-16. https://doi.org/10.4467/22996834FLR.22.001.15651. (accessed 30 July 2024).
10. Soeffner, Jan. (2023). Meaning–thinking–AI. AI & SOCIETY. 1-8. https://doi.org/10.1007/s00146-023-01709-x. (accessed 30 July 2024).
11. Precedence Research (2023, October). Artificial Intelligence (AI) Market Size, Share, and Trends 2024 to 2034. Retrieved from https://www.precedenceresearch.com/artificial-intelligence-market. (accessed 30 July 2024).
12. Business Researchi Isights (2024, April). Education Consulting Service Market Size, Share, Growth, and Industry Analysis, By Type (Higher Education Consulting, K-12 Education Consulting), By Application (Public Educational Institutions, Private Educational Institution, Non-Profit Educational Institution) and Regional Insights and Forecast to 2032. Retrieved from https://

www.businessresearchinsights.com/market-reports/education-consulting-service-market-113001. (accessed 30 July 2024).

13. Fortune Businessins Inghts (2024, July). FinTech Market Size, Share & Industry Analysis, By Technology (AI, Blockchain, RPA, and Others), By Application (Fraud Monitoring, KYC Verification, and Compliance & Regulatory Support), By End Use (Banks, Financial Institutions, Insurance Companies, and Others), and Regional Forecast, 2024 – 2032. Retrieved from https://www.fortunebusinessinsights.com/fintech-market-108641. (accessed 30 July 2024).

14. Research and Markets (2024. Feb.). Artificial Intelligence Market, Size, Global Forecast 2024-2030, Industry Trends, Share, Growth, Insight, Impact of Inflation, Company Analysis. Retrieved from https://www.researchandmarkets.com/report/artificial-intelligence#cat-pos-1. (accessed 30 July 2024).

15. AI ecosystem of Ukraine: talents, companies, education. (2024, June). Retrieved from https://aihouse.org.ua/wp-content/uploads/2024/01/AI-Ecosystem-of-Ukraine-by-AI-HOUSE-x-Roosh-UA.pdf. [In Ukrainian]. (accessed 30 July 2024).

16. Durdynets, M., Poda, T., Kostetska, L., Svoboda, I. & Strelchenko I. (2024). Changes in the Political Discourse of Eastern European Countries in the Context of the Migration Crisis and Combating Human Rights Violations. Pakistan Journal of Criminology. 16, 03, July—September. 1379-1394. Retrieved from https://doi.org/10.62271/pjc.16.3.1379.1394. (accessed 30 July 2024).

17. Statista (2024, Mar.). Artificial Intelligence – Ukraine. https://www.statista.com/outlook/tmo/artificial-intelligence/ukraine.

18. Kennedy, A. (2023). Ranked: Artificial Intelligence Startups, by Country. Visual Capitalist. Sep. 13. Retrieved from https://www.visualcapitalist.com/sp/global-ai-investment/. (accessed 30 July 2024).

19. OECD. (2024). Venture capital investments in AI in USD millions by country from 2012 onwards [Data set]. Retrieved July 29, 2024, Retrieved from https://oecd.ai/en/data?selectedArea=investments-in-ai-and-data&selectedVisualization=vc-investments-in-ai-by-country. (accessed 30 July 2024).

20. PwC (2024). Global Artificial Intelligence Study: Exploiting the AI Revolution. Retrieved from https://www.pwc.com/gx/en/issues/data-and-analytics/publications/artificial-intelligence-study.html. (accessed 30 July 2024).

Стаття надійшла до редакції 20.08.2024
Прийнята до публікації 24.08.2024

~ ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ ~

УДК: 330.34:338.435:346.544.4 **DOI: https://doi.org/10.32680/2409-9260-2024-7-8-320-321-17-22**

БРЕНДИНГ КРАЇНИ У СФЕРІ АГРАРНОГО БІЗНЕСУ ЯК УМОВА ПРИВАБЛИВОГО ПРОЖИВАННЯ

Андрейченко А. В., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки, права та управління бізнесом, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: a.andreichenko@oneu.ukr.education
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1854-9099

Журило С. С., кандидат юридичних наук, пошукач ступеня доктора економічних наук кафедри економіки, права та управління бізнесом, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: zat-ukr@ukr.net
ORCID: orcid.org/0000-0002-4355-5060

Анотація. *Стаття присвячена аналізу особливостей вивчення брендингу країни у сфері аграрного бізнесу як умови привабливого проживання в ній, визначенню ефективної стратегії бренду країни у сфері агробізнесу, застосуванню інноваційних рішень для економічного розвитку. Ефективна стратегія бренду країни передбачає впровадження комплексу заходів, спрямованих на формування і поширення привабливого образу України як потужної, динамічної та відкритої для співпраці країни. Це включає розвиток туристичної інфраструктури, стимулювання інновацій у бізнесі та підтримку культурних ініціатив, що сприяють формуванню позитивного іміджу. Розгляд брендингу країни у сфері аграрного бізнесу як умови привабливого проживання, є не лише завданням влади та бізнесу, але й завданням щодо активної участі громадян у формуванні позитивного іміджу та розвитку країни загалом. Заохочується співпраця на всіх рівнях суспільства для досягнення спільної мети – створення України, яка визначатиметься не лише своєю історією, але й сучасним образом, привабливим для усіх, хто прагне знайти в ній свій дім та можливості для самореалізації.*
Ключові слова: *брендинг, розвиток країни, агробізнес, інновації, стратегія, економічний розвиток, безпечність, територіальний брендинг, фінансовий добробут.*

BRANDING OF THE COUNTRY IN THE SPHERE OF AGRICULTURAL BUSINESS AS A CONDITION FOR AN ATTRACTIVE LIVING

Andreichenko V. Andrii, Doctor of Economics, Professor, Head of Economics, Law and Business Management Department, Odesa National Economics University, Odesa, Ukraine
e-mail: a.andreichenko@oneu.ukr.education
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1854-9099

Zhurylo S. Serhii, candidate of legal sciences, candidate for the degree of Doctor of Economic Sciences, Department of Economics, Law and Business Management, Odesa National University of Economics, Odesa, Ukraine
e-mail: zat-ukr@ukr.net
ORCID: orcid.org/0000-0002-4355-5060

Abstract. *The article is devoted to the analysis of the peculiarities of studying the branding of the country in the field of agrarian business as a condition for attractiS.ve living in it, the definition of an effective strategy of the country's brand in the field of agribusiness, the application of innovative solutions for economic development. Effective branding in the field of agrarian business as a condition for attractive living in it is an important and urgent task. It requires an integrated approach that includes infrastructure development, improvement of the quality of life, creation of favorable conditions for business and investors, as well as active promotion of the country at the international level. Successful branding can become a key factor in attracting new residents and contribute to the country's sustainable development. It was concluded that the creation of branding is a strategic goal that determines not only the economic perspective, but also socio-cultural development. Ukraine, as a modern country with a multi-layered history, unique culture and natural wealth, has the potential to become an attractive place to live, work and relax. An effective country brand strategy involves the implementation of a set of measures aimed at raising awareness of Ukraine as a powerful, dynamic and open country for cooperation. This includes the development of tourism infrastructure, the stimulation of innovation in business and the support of cultural initiatives that contribute to the formation of a positive image. Considering the country's branding in the field of agrarian business as a condition of attractive living is not only a task of the government and business, but also the active participation of citizens in the formation of a positive image and development of the country as a whole. Cooperation at all levels of society is encouraged to achieve a common goal - the creation of Ukraine, which will be*

defined not only by its history, but also by a modern image, attractive to all who seek to find their home in it and opportunities for self-realization.

Keywords: *branding, country development, agribusiness, innovation, strategy, economic development, safe, territorial branding, financial well-being.*

JEL classification: O15, O18, D60, Q10

Постановка проблеми. У сучасному світі, коли глобалізація спричинила зближення культур та націй, брендинг країни є важливим інструментом для формування позитивного іміджу та привертання уваги як міжнародних інвесторів, так і потенційних мешканців. Питання брендингу країни як місця, привабливого для проживання, стає стратегічною ланкою на шляху до створення власного унікального обличчя та визначення конкурентних переваг на світовій арені.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань щодо місця та ролі брендингу в літературі приділяється певна увага. Зокрема, можна відзначити публікації таких науковців, як: Т. Вакар [1], С. Калініченко і К. Сподар [2], О. Кузьмук [3], Т. Нагорняк [4], К. Одарченко [5], І. Петь, І. Олійник, О. Тертиця [6] та ін.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. В умовах сьогодення постають питання, які наразі не вирішуються у наявних наукових дослідженнях. Так, потребують окремого дослідження питання стосовно брендингу країни не загалом, а саме у сфері аграрного бізнесу, що є окремою умовою привабливого проживання у нашій країні. Це пояснюється значним розвитком аграрної сфери, визначенням України аграрною державою.

Мета дослідження. Мета статті полягає в аналізі особливостей вивчення брендингу країни у сфері аграрного бізнесу як умови привабливого проживання в ній, у визначенні ефективної стратегії бренду країни у сфері агробізнесу, у застосуванні інноваційних рішень для економічного розвитку.

Основний матеріал. Зазначаючи культурну різноманітність, природню красу, історичну спадщину та соціальну стабільність, бренд країни стає механізмом вираження національного характеру та ідентичності. Створення позитивного іміджу дозволяє країні не лише конкурувати на міжнародному ринку, але й створювати сприятливі умови для приваблення туристів, іммігрантів, бізнесу та талановитих фахівців.

Враховуючи динаміку сучасного світу, де країни конкурують за увагу та ресурси, розгляд питання брендингу країни стає актуальним завданням для формування позитивного сприйняття та підвищення конкурентоспроможності. Такий підхід сприяє створенню відмінностей, які роблять країну не лише економічно привабливою, але й комфортною для проживання, розвитку бізнесу та самореалізації.

Глобалізація стирає межі між державами та культурами, що символізує успішний шлях глобальних корпорацій і брендів. Необхідність мати унікальний образ для держав світу схожий з тим, що вимагається від компаній на міжнародному рівні, тепер дуже добре почали розуміти. Держави та території також пропонують іноземним компаніям та громадянам світовий продукт, презентуючи себе як центр туризму, вигідне місце для бізнесу або інвестування, як постачальника якісних товарів. З метою привертання іноземних інвестицій, країна повинна мати унікальний, впізнаваний, позитивний образ, який формує її бренд. Деякі країни вже розробили такі бренди і активно ведуть маркетингові кампанії для їх просування серед своїх громадян та за кордоном [8; 9]. Міста та країни активно змагаються за привабливість, залучаючи увагу глобальної аудиторії. Основною складовою формування бренду країни є образи та символи, оскільки їх сила та нематеріальна цінність відіграють ключову роль. Бренд допомагає здійснити самовизначення та сформулювати мету країни, сприяє збільшенню довіри та отриманню визнання. У конкурентному середовищі країн здобуття частки споживачів, туристів та інвестицій залежить від сили їхнього бренду. В умовах глобалізації та економічних криз зростає значення нефінансових інструментів для залучення іноземних інвестицій, і одним із них є державний брендинг.

Одним з позитивних досвідів використання брендингу є Хорватія, яка позиціонує себе як «безпечна, приваблива та туристична країна» [5]. Водночас великі кошти і ресурси, вкладені адміністраціями окремих країн і регіонів у маркетинг та рекламу, не завжди призводили до бажаних результатів. Вдалий підхід до стратегії позиціонування країни на міжнародній арені повинен базуватися не лише на одній її виграшній характеристиці. Наприклад, створення привабливого іміджу не обов'язково виходить лише від реклами туристичних принад. Для успішного бренду країни (регіону) важливо, щоб він був комплексним і ґрунтувався

на успішній міжнародній торгівлі, сприятливому інвестиційному кліматі, наявності туристичних атракцій, впровадженні інновацій тощо. Крім того, важливо, щоб країна не лише сама «хвалилася», але й дійсно мала чим пишатися. За часів поступового розвитку фахівці стали розглядати національний брендинг як поєднання соціальних, політичних, гуманітарних, комунікаційних, маркетингових і міжнародних аспектів. Це поняття тепер розглядається і як форма національної «м'якої сили», коли країна може досягати своїх цілей завдяки своїй привабливості, оскільки всі прагнуть співпрацювати з лідером [5].

Отже, суть національного брендингу полягає в усвідомленні національними елітами того, що враження про їхню країну в світі є ключовим чинником. Щоб стати успішною, країна повинна активно працювати над удосконаленням своєї репутації та забезпечити, щоб її образ був так само привабливим, як у Німеччині, Швейцарії, Японії та інших країн. Це приверне увагу не лише туристів, а й приведе до збільшення іноземних інвестицій та талантів, стимулювання міжнародної торгівлі і підвищення прибутків, що, в кінцевому підсумку, зміцнить політичний статус країни на світовій арені.

Розвиток бренду країни неможливий без брендингу окремих територій. У сучасних умовах регіони та поселення вступають у конкурентні відносини, залучаючи різні чинники виробництва, такі як капітал (інвестиції та бюджетні ресурси), трудові ресурси, туризм і т. д. Глобалізація посилює конкуренцію між територіями та сприяє диференціації їхньої економічної спеціалізації. У цьому контексті територіальний маркетинг виконує ключову роль.

З погляду інвестиційної привабливості території та привабливості для проживання імідж території розглядається як важлива складова, включаючи бренд. Отже, маркетинг і брендинг територій стають невід'ємною частиною сучасного територіального стратегічного планування [10].

Серед основних цілей брендингу території важливо визначити: збереження стабільної позиції на внутрішньому ринку, зокрема активне позиціонування бренду на зовнішніх ринках, розширення ресурсів території, передача населенню інформації про переваги цієї локації, що базується на її унікальності, та проведення заходів, спрямованих на загальний розвиток регіону. [11] У реальному контексті функції бренду розглядаються як відображення унікальних аспектів регіону, включаючи історичні передумови становлення території, її кореневу структуру, політичні та економічні аспекти і формування загального образу регіону, сприйнятого як престижний та відомий для цільового аудиторії.

Процеси, які в наш час асоціюються із брендуванням територій, включаючи маркетинг територій, не є новими і активно формуються від моменту формування державних кордонів територій. Спочатку оцінка благополуччя територій визначалася такими чинниками, як наявність релігійних центрів, розвиток промисловості, наявність важливих торгових маршрутів, що проходять через територію і забезпечують переміщення товарів і мешканців [2].

Важливими інструментами брендингу території є:

1. Стратегічні інструменти: визначення пріоритетних сторін просування, розробка місії, визначення слогану, створення стратегії розвитку.

2. Символічні інструменти: єдиний образ атрибутів міста чи регіону, сувенірна продукція, а також офіційний портал, що представляє території.

3. Рекламні інструменти: реклама у пресі та у всесвітній комп'ютерній мережі Інтернет, рекламні ролики на телебачення.

4. PR-інструменти: просування бренду, міжрегіональні програми та заходи.

Створення бренду для території повинно відбуватися так, щоб він міг однозначно ідентифікувати регіон, виділятися серед інших та привертати увагу потенційних клієнтів. Не всі території володіють власними унікальними характеристиками, які можуть служити основою для створення бренду. Не кожне місто може продемонструвати природні об'єкти, культурні пам'ятки чи музейні експозиції. Бренд не виникає самопливом, це результат свідомого та управлінського розуміння, включаючи активне створення публічної рефлексії, зокрема через проєктування. Штучність бренду передбачає управління процесом його створення та розвитку, наявність кваліфікованої команди розробників, наявність інформаційних та фінансових ресурсів, чітко визначене технічне завдання, план організації та просування бренду, вивчення ефективності бренду, а також механізми його збереження та розвитку.

Отже, має бути сформовано сприятливий інвестиційно привабливий образ, що включає системну роботу не лише окремих осіб чи компаній, а всіх суб'єктів, які мають контакти

за межами регіону та представляють його інтереси. Значущість територіального бренду обумовлена ключовими факторами:

1. Зі зростаючою глобальною конкуренцією між регіонами. Бренд створює маркетинговий потенціал території, що робить її значно конкурентоспроможнішою у порівнянні з іншими регіонами.

2. Високим рівнем конкуренції між географічними та туристичними продуктами на міжнародному туристичному ринку. Оскільки туризм постійно розвивається та має все більш вагому роль, важливо враховувати вплив традиційного туризму на бізнес-туризм та, відповідно, на приваблення інвесторів. Не брати участь у боротьбі за привертання туристів – це означає упущення можливостей залучення потенційних підприємців на територію.

У контексті повномасштабної війни з росією та постійної присутності української теми у міжнародному інформаційному просторі важливість національного бренду України зростає. Молода держава, яка виходить із тіні російського імперіалізму та перетворюється на ключового регіонального гравця, повинна мати потужний національний бренд для відображення своїх сильних сторін у світовому сприйнятті. Тож визначення «національний бренд» є важливим завданням та має велике значення для зовнішньої політики держави. Національний бренд допоможе: реформувати національну ідентичність; підвищить конкурентоздатність держави; сприятиме розвитку політичних, культурних, економічних і спортивних заходів; сприяння економічним і політичним інтересам всередині держави та за кордоном; змінить (покращить) національний імідж.

У межах цього дослідження особливу увагу необхідно приділити висвітленню питання брендингу в аграрному бізнесі України. Так, для забезпечення стійкого розвитку та конкурентоспроможності аграрного бізнесу на українському ринку використання брендингу визначається як ефективний маркетинговий метод. Однак у побудові ефективної системи брендингу виникає негативний момент через надмірний фокус розробників на теоретичних та методичних аспектах, за цих обставин практичним аспектам приділяється недостатньо уваги.

Аграрний ринок має велике значення для економічної безпеки країни. Створення бренду для сільськогосподарської продукції та місцевих виробників продовольства є ключовим для його розвитку.

Світові тенденції та постійні зміни у суспільному розвитку підсилюють інтерес населення до процесів екологізації виробництва, збереження навколишнього середовища та покращення якості харчових продуктів. Якісні та органічні продукти, більшість яких виробляється місцевими підприємствами, успішно завойовують ринки. Сертифіковані виробники стають лідерами в аграрній галузі, забезпечуючи стабільне економічне зростання.

Останнім часом екологічні товари стали не просто новинкою, а нормою в житті людей у розвинених країнах. Україна має всі умови для виявлення себе як потужного гравця на аграрному ринку, виробляючи якісні та екологічно чисті продукти рослинного та тваринного походження. Про це свідчить досвід відомих еко-ферм, винзаводів, сироварень тощо. Більшість таких підприємств, починаючи як невеликі мануфактури, зросли в потужних гравців і розширили свої ринки завдяки правильній маркетинговій стратегії та чітко вибудованому бренду.

Брендинг у діяльності аграрного підприємства має кілька переваг, включаючи можливість розширення асортименту та введення на ринок нових продуктів. Він також сприяє підсиленню конкурентних переваг продукції, забезпечує цілеспрямованість та значне підвищення ефективності реклами. За рахунок збільшення цінності бренду відбувається підвищення вартості виробника. Крім того, брендинг формує платформу для об'єднання підприємств сировинного спрямування з виробниками готової продукції. Він також сприяє підвищенню ефективності системи постачання та збільшенню загального товарообігу продукції.

При оцінці сучасного стану більшості підприємств у сфері сільського господарства та врахуванні зовнішніх та внутрішніх впливів, а також потреб зацікавлених сторін, можна сформулювати загальні передумови для створення бренду у підприємств аграрного сектору. Сильні сторони сільського господарства включають унікальність та високу якість товарів, наявність локальних виробництв, мануфактур і малих господарств, позитивне сприйняття виробників вітчизняних товарів споживачами, лояльність населення до продуктів, виготовлених у власному регіоні, можливість залучення іноземних донорів підприємствами для отримання інвестицій.

З іншого боку, слабкими сторонами є неефективна державна спеціалізована фінансова та податкова підтримка бізнесу, недостатність капіталу для розвитку брендингу,

соціальні проблеми сільської місцевості, відтік освіченого населення, низький рівень інфраструктурного забезпечення, технологічна застарілість матеріальної бази багатьох підприємств та ризик невизнання бренду споживачем.

Брендинг у сфері аграрного бізнесу – це довгострокова інвестиція, яка важко впроваджується у підприємствах цієї галузі через низку причин. Серед них – великі витрати на залучення кваліфікованих фахівців для проєктів, недостатня професійна компетентність управлінців та працівників, високий ризик невизнання бренду чи продукту споживачем та інші. Здавалося б, значні кошти, вкладені у виробництво та розробку бренду на початкових етапах, забезпечують лояльність клієнтів після його визнання, що сприяє створенню нових брендів та збільшенню прибутку компанії.

Практика підтверджує, що брендинг може відігравати важливу роль у виведенні застарілих та неефективних аграрних підприємств із кризи, трансформуючи їх у сучасних виробників екологічної продукції. Це може сприяти насиченню внутрішнього ринку та зміні розвитку аграрної галузі від сировинного спрямування до виробництва повного циклу, що зменшить потребу в тотальному імпорті готової продукції. Важливо також враховувати, що це може сприяти вирішенню глобальних соціальних проблем, зменшенню безробіття та збільшенню достатку сільського населення. Проте для успішної реалізації цього потужного механізму слід пам'ятати, що тільки міцні бренди є ключем до стійкого та тривалого фінансового добробуту підприємства. Вони дозволяють виробнику збільшувати додану вартість продукції без втрати обсягу збуту, стають бар'єром для конкурентів та збільшують вартість компанії та привабливість галузі.

Висновки. Підводячи підсумки вивчення питання брендингу країни як місця, привабливого для проживання, можна з упевненістю сказати, що його створення є стратегічною ціллю, яка визначає не лише економічну перспективу, а й соціокультурний розвиток. Україна, як сучасна країна з багатошаровою історією, унікальною культурою та природним багатством, має потенціал стати привабливим місцем для проживання, роботи та відпочинку.

Зазначається, що ефективна стратегія бренду країни передбачає впровадження комплексу заходів, спрямованих на формування і поширення привабливого образу України як потужної, динамічної та відкритої для співпраці країни. Це включає розвиток туристичної інфраструктури, стимулювання інновацій у бізнесі та підтримку культурних ініціатив, що сприяють формуванню позитивного іміджу.

Підкреслимо, що розгляд брендингу країни як місця, привабливого для проживання, є не лише завданням влади та бізнесу, але й завданням щодо активної участі громадян у формуванні позитивного іміджу та розвитку країни загалом. Заохочується співпраця на всіх рівнях суспільства для досягнення спільної мети – створення України, яка визначатиметься не лише своєю історією, але й сучасним образом, привабливим для усіх, хто прагне знайти в ній свій дім та можливості для самореалізації.

Список літератури

1. Вакар Т. В. Брендинг сільських територій: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.03. Житомир, 2017. 23 с.
2. Калініченко С., Сподар К. Особливості формування брендінгу територій. Modeling the development of the economic systems. URL: https://mdes.khmnu.edu.ua/index.php/mdes/article/view/85 DOI: https://doi.org/10.31891/mdes/2022-5-12 (дата звернення 04.06.2024)
3. Кузьмук О. Територіальний брендінг як інструмент місцевого розвитку. Вісник Львівського університету. 2018. Вип. 16. С. 156-161.
4. Нагорняк Т. Бренди країн світу. Імідж українських регіонів у контексті розбудови бренда «Україна». Освіта регіону. 2009. № 1. URL: https://social-science.uu.edu.ua/article/62 (дата звернення 04.06.2024)
5. Одарченко К. Репутація країни та національні бренди. URL: https://lb.ua/blog/katerina_odarchenko/484614_reputatsiya_krain_natsionalni.html (дата звернення 05.06.2024)
6. Петь І., Олійник І., Тертиця О. Брендинг як інструмент формування інвестиційної привабливості територій. Галицький економічний вісник. 2020. № 4. С. 173-180. URL: https://galicianvisnyk.tntu.edu.ua/pdf/65/875.pdfhttps://doi.org/10.33108/galicianvisnyk.tntu_2022/04/173 (дата звернення 06.06.2024).
7. Національний бренд України: крізь призму сприйняття держави за кордоном. URL: https://adastra.org.ua/blog/nacionalnij-brend-ukrayini-kriz-prizmu-sprijnyattya-derzhavi-za-kordonom (дата звернення 09.06.2024)

8. Головачова О. С. Проблеми та перспективи розвитку інфраструктури аграрного ринку. Бізнес інформ. 2013. № 5. С. 178-183.
9. Важинський Ф. Європейський досвід реформування аграрного сектору економіки: можливості для України: аналітична записка. URL: http://ird.gov.ua/irdp/e20160202.pdf (дата звернення 07.06.2024).
10. Крюкова І. О., Степаненко С. В. Ефективність вітчизняного агробізнесу у призмі пріоритетів сталого розвитку. Агросвіт. 2022. № 9-10. С. 3-12. URL: http://www.agrosvit.info/?op=1&z=3598&i=0 DOI: 10.32702/2306-6792.2022.9-10.3 (дата звернення 07.06.2024).
11. Урба С. І. Пріоритети та інструменти розвитку аграрного сектора в системі забезпечення економічної безпеки України: дис. … д-ра екон. наук: 08.00.03. Львів, 2019. 562 с.

References

1. Vakar, T. V. (2017). Brendynh silskykh terytorii [Branding of rural areas] 08.00.03. Zhytomyr. 23. [In Ukrainian].
2. Kalinichenko, S.. Spodar, K. (2022) Peculiarities of formation of territory branding. Modeling the development of the economic systems. DOI: https://doi.org/10.31891/mdes/2022-5-12. Retrieved from https://mdes. khmnu.edu.ua/index.php/mdes/article/view/85 (accessed 04 June 2024). [In Ukrainian].
3. Kuzmuk, O. (2018). Territorial branding as a tool of local development. Visnyk Lvivskoho universytetu. 16. 156-161. [In Ukrainian].
4. Nahorniak, T. (2009). Brands of the world. The image of Ukrainian regions in the context of building the "Ukraine" brand. Education of the region, 1. Retrieved from https://social-science.uu.edu.ua/article/62 (accessed 04 June 2024). [In Ukrainian].
5. Odarchenko, K. (2021). Reputation of the country and national brands. Retrieved from https://lb.ua/blog/katerina_odarchenko/484614_reputatsiya_krain_ natsionalni.html (05 June 2024). [In Ukrainian].
6. Pet, I., Oliinyk, I. and Tertytsia, O. (2020). Branding as a tool for shaping the investment attractiveness of territories. Galician Economic Bulletin, 4, 173-178. https://doi.org/10/33108/galicianvisnyk.tntu_2022/04/173. Retrieved from https://galicianvisnyk.tntu.edu.ua/pdf/65/875.pdf (accessed 06 June 2024). [In Ukrainian].
7. National brand of Ukraine: through the prism of perception of the state abroad. (2022). Retrieved from https://adastra.org.ua/blog/nacionalnij-brend-ukrayini-kriz-prizmu-sprijnyattya-derzhavi-za-kordonom (accessed 09 June 2024). [In Ukrainian].
8. Holovacheva, O. S. (2013). Problems and prospects of the development of the infrastructure of the agricultural market. Business information, 5, 178-183. [In Ukrainian].
9. Vazhynskyi, F. European experience of reforming the agrarian sector of the economy: opportunities for Ukraine: analytical note. Retrieved from http://ird.gov.ua/irdp/e20160202.pdf (accessed 05 June 2024). [In Ukrainian].
10. Kryukova, I. O. and Stepanenko, S. V. (2022). The effectiveness of domestic agribusiness in the light of sustainable development priorities. Agroworld, 9-10, 3-12. DOI: 10.32702/2306-6792.2022.9-10.3 Retrieved from http://www.agrosvit.info/?op=1&z=3598&i=0 (accessed 07 June 2024). [In Ukrainian].
11. Urba, S. I. (2019). Priorities and tools for the development of the agricultural sector in the system of ensuring economic security of Ukraine. 08.00.03. Lviv. [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 13.08.2024
Прийнята до публікації 19.08.2024

УДК 631.11 **DOI: https://doi.org/10.32680/2409-9260-2024-7-8-320-321-23-30**

ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ЗАСАДАХ ГЛОКАЛІЗАЦІЇ

Балабаш О. С., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту організацій, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: balabash.olga@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5794-1309

Гажа І. І., студентка 4-го курсу факультету менеджменту, обліку та інформаційних технологій, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: gazainga@gmail.com
ORCID:0009-0001-9338-858X

Анотація. *Метою статті є розвиток прикладних засад формування стратегії розвитку підприємства з урахуванням глокалізаційних аспектів трансформації ринку. Для досягнення поставленої мети роботи були використані методи: матриця сценаріїв розвитку ринку MDS – для визначення стану та перспектив розвитку товарного ринку, SWOT-аналіз – для формування стратегії розвитку підприємства. На основі досліджених тенденцій розвитку ринку рису в Україні було встановлено, що глокалізація ринку мала сировинний характер, що свідчить про домінування експорту саме зерна рису, а не продуктів його переробки, що є негативним трендом розвитку. Виходячи з результатів проведеного SWOT-аналізу та побудованого вектору спрямованості ПП «ТРІАДА-ЮГ» зроблено висновок, що підприємство має сприятливі можливості зовнішнього середовища та завдяки домінуванню сильних сторін може ефективно їх використати при реалізації стратегії розвитку. Практичне значення роботи полягає в тому, що комбінування методів аналізу надають змогу підприємству враховувати умови попиту та потреби споживачів при формуванні стратегії розвитку аграрного підприємства.*
Ключові слова*: стратегія, стратегія розвитку, глокалізація, стратегічне управління, аграрне підприємство, SWOT-аналіз, матриця сценаріїв розвитку ринку MDS, сценарії розвитку.*

DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES DEVELOPMENT STRATEGY ON THE BASIS OF GLOCALIZATION

Balabash S. Olga, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Management, Odesa National Economic University, Odesa, Ukraine
e-mail: balabash.olga@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5794-1309

Gaja I. Inga, 4th year student of the Faculty of Management, Accounting and Information Technologies, Odesa National Economic University, Odesa, Ukraine
e-mail: gazainga@gmail.com
ORCID:0009-0001-9338-858X

Abstract. *The purpose of this article is the development of applied principles for the formation of an enterprise development strategy, taking into account the glocalization aspects of market transformation. To achieve the goal of the work, the following modern special methods were used: MDS market development scenario matrix - to determine the state and prospects of product market development, SWOT analysis - to determine the direction of the company, taking into account the influence of external and internal environmental factors, forming the company's development strategy. On the basis of researched trends in the development of the rice market in Ukraine, it was established that the glocalization of the market had a raw material nature, which indicates the dominance of the export of rice grain itself, and not the products of its processing, which is a negative development trend. According to the results of the construction of a modified matrix of the development of rice production enterprises on the basis of glocalization, the feasibility of implementing a strategic direction of development for the enterprises of the industry, which consists in focusing on the production of products with high added value aimed at satisfying the demand in the domestic market, was substantiated. Based on the results of the conducted SWOT analysis and the built direction vector of PE "TRIADA-YUG", it can be concluded that the company, as a whole, has favorable opportunities in the external environment and, thanks to the dominance of its strengths, can effectively use them. This means that the company should focus on the implementation of measures that will be directed to the effective use of opportunities, such as trends in the consumption of gluten-free products and trends in the automation of production processes. The practical significance of the work is that the combination of analysis methods allows the enterprise to take into account the conditions of demand and consumer needs when forming a strategy for the development of an agrarian enterprise, as well as to reduce the impact of risks inherent in local markets.*
Keywords*: strategy, development strategy, glocalization, strategic management, agricultural enterprise, SWOT analysis, matrix of MDS market development scenarios, development scenarios.*

JEL Classification: M16, Q13, L26, R58

Постановка проблеми. Сучасний стан середовища функціонування аграрних підприємств характеризується високим рівнем невизначеності та ризикованості. Спостерігається підвищення ступеня впливу екзогенних факторів на діяльність підприємств та їх спроможність до розвитку. Формування стратегій розвитку підприємства набуває все більшої актуальності у зв'язку з обмеженістю ресурсів, мінливістю кліматичних умов. Виникають нові стримуючі чинники, такі як порушення логістичних ланцюгів та обмеження доступу до ринків збуту. Запровадження ефективної стратегії розвитку надає змогу аграрним підприємствам своєчасно реагувати на зміни у зовнішньому середовищі, спираючись на наявні внутрішні сили, що забезпечує стійкість розвитку підприємства у довгостроковій перспективі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання щодо формування стратегії розвитку підприємства досліджувалося багатьма зарубіжними та українськими науковцями. О. І. Гудзь робить акцент на тому, що стратегія розвитку – це план, розроблений на довгострокову перспективу, з можливістю коригування (через зміни у зовнішньому та внутрішньому середовищі підприємства) з суттєвим ризиковим рівнем та потребою у інвестиційних ресурсах, який направлений на досягнення цілей підприємства та підвищення його конкурентоспроможності [1, с. 348].

І. О. Кузнецова, досліджуючи процес формування стратегії розвитку, підкреслює важливість врахування динамічних змін зовнішнього середовища та проведення постійного моніторингу цих змін [2, с. 7].

Важливість врахування глобальних трендів трансформації ринку та локальних можливостей при формуванні стратегії аграрних підприємств у своїх дослідженнях зазначає О. В. Нікішина [3, с. 7].

Проблемам розвитку теоретико-методологічних засад аналізу глокалізаційних процесів на товарних ринках присвячені праці низки науковців. Так, М. С. Дороніна та Д. Г. Михайленко у своїх дослідженнях глокалізацію розглядають як спосіб пристосування глобальних процесів до локальних умов, тобто синтез локального і глобального у різних галузях економіки. Науковці наголошують, що важливою умовою появи глокалізаційних процесів є просторова прив'язка ринку, а саме її соціально-культурні, географічні особливості [4, с. 77].

Отже, можемо стверджувати, що врахування глокалізаційних аспектів трансформації ринку є важливим для підприємств, оскільки, надає змогу формувати економічно доцільну стратегію розвитку з урахуванням потреби локальних ринків та споживачів, а також зменшити вплив ризиків, які характерні для локальних ринків.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. З огляду на вищенаведене, вивчення процесів глокалізації потребує більш глибокого дослідження, оскільки, незважаючи на зростання поширеності цього явища, його вплив на аграрні ринки розкрито недостатньо.

Круп'яна галузь є важливою складовою агропромислового комплексу України. До повномасштабного російського вторгнення обсяги круп'яного виробництва в Україні в середньому щорічно складали 150-180 тис. т, не враховуючи виробництво у приватному секторі. Після початку нового етапу російсько-української війни ситуація суттєво змінилася. У 2022 році виробництво круп'яної продукції зменшилось майже на 67% у порівнянні з 2021 роком [5, с.44]. Динаміку виробництва наведено у рис. 1.

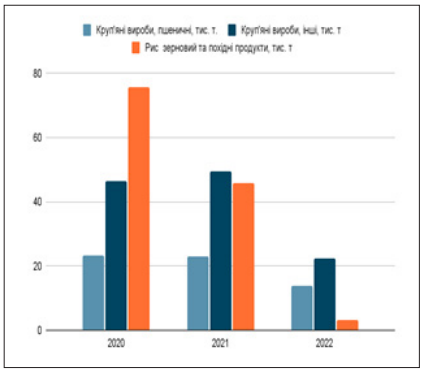

Рис. 1.1. Обсяги виробництва круп'яної продукції у 2020-2022 рр.
Джерело: складено авторами на основі [5-7]

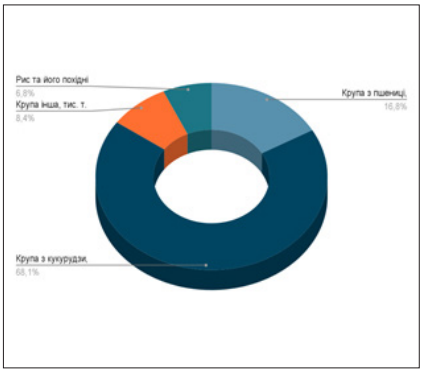

Рис. 1.2. Структура експорту круп'яної галузі у 2023 р.
Джерело: складено авторами на основі [8]

Дані про загальний експорт круп'яної галузі свідчать про стрімке скорочення експортних постачань. Якщо у 2021 році їх обсяг складав 35,6 тис. т, то за аналогічний період 2023 року за межі країни було реалізовано на 46,3% менше продукції і її обсяг складав 19,1 тис. т, з яких 6,8% припадають на рис та його похідні (рис. 2) [8].

Показники імпортних постачань загалом зросли на 0,9% від рівня обсягів 2021 року, що є несуттєвим підвищенням. Але відбулося стрімке падіння рівня імпорту круп з пшениці та інших круп і підвищення постачань рису та похідних від нього продуктів.

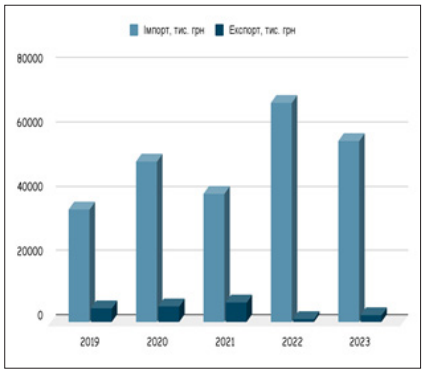

Рис. 2.1. Обсяги імпорту та експорту рису в Україні, у 2019-2023 рр., тис. грн.

Джерело: складено авторами на основі [8]

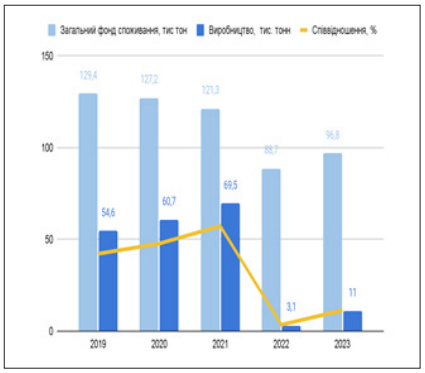

Рис. 2.2. Обсяги споживання рису та його виробництво, тис. тонн

Джерело: складено авторами на основі [8]

Протягом 2022-2023 рр. відбулися деякі зміни у структурі імпорту та експорту рису в Україні. А саме: з'явився імпорт необробленого рису (рис-сирець), а в складі експорту зменшилася його питома вага на 7%. Це, з одного боку, свідчить про позитивну динаміку переорієнтування підприємств на вироблення продукції з більшою доданою вартістю, а з іншого – витікає недостатність сировини на внутрішньому ринку. Поряд з цим, розглянемо тенденцію задоволення внутрішнього попиту на рис. Для цього зіставимо дані про загальний фонд споживання рису в Україні та темпи його виробництва (рис. 2.2).

Необхідно підкреслити, що обсяги виробництва рису в середньому щорічно задовольняють не більше 40% від рівня загального споживання цієї крупи, решта ринку насичується за рахунок імпортних постачань.

Отже, протягом 2019-2021 рр. в Україні, глокалізація мала здебільшого сировинний характер. Що свідчить про домінування експорту саме зерна рису, а не продуктів його переробки. Але, розглядаючи структуру експорту рису за 2022-2023 рр., ми бачимо, що частка, яка припадає на продукцію з високою доданою вартістю зросла на 7%, а галузь переробки рису почала поступово відновлюватися та, навіть, темпи зростання обсягів виробництва рисової крупи у 2023 році зросли у 3,5 рази, порівнюючи з 2022 роком.

Це визначає важливість врахування встановлених глокалізаційних процесів трансформації ринку при формуванні стратегії розвитку підприємств галузі.

Метою дослідження є розвиток прикладних засад формування стратегії розвитку підприємства з урахуванням глокалізаційних аспектів трансформації ринку

Основний матеріал. З метою обґрунтування вибору сценарію розвитку підприємства на досліджуваному ринку необхідно розглянути специфічні характеристики кожного окремого ступеня розвитку параметрів: рівень глокалізації ринку та рівень використання економічних інтересів. Для цього нами розроблено шкалу оцінювання вказаних параметрів побудови модифікованої матриці розвитку.

За результатами оцінювання будується матриця, на якій відображається позиція досліджуваного підприємства, що визначає його подальшу стратегію розвитку (апробовано на ПП «ТРІАДА-ЮГ» (рис. 3).

Таблиця 1

Шкала оцінювання параметрів розвитку

Рівень глокалізації ринку	Рівень виконання економічних інтересів	Лінгвістична оцінка
Характеризується недостатньою залученістю в міжнародних відносинах, слабкі взаємозв'язки з процесами, що відбуваються на світовому ринку, має несуттєве залучення у формуванні національного ринку.	Основною ознакою є динаміка зменшення обсягів виробництва, рівень внутрішнього споживання продукції значно перевищує темпи її виробництва.	Низький
Локальний ринок піддається значному впливу тенденцій міжнародного рівня, існують взаємозв'язки та партнерства з іншими країнами, регіон відіграє важливу роль у функціонуванні ринку.	Спостерігається переважання вироблення продукції з високою доданою вартістю, рівень виробництва продукції перевищує рівень споживання.	Високий

Джерело: розроблено авторами

За результатами проведеного дослідження встановлено, що позиція ПП «ТРІАДА-ЮГ» у квадраті 1 (рис. 3).

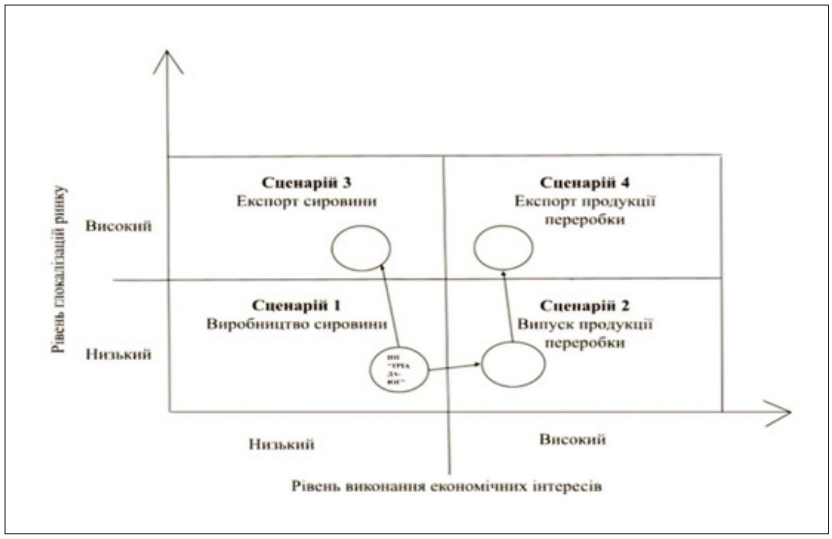

Рис. 3. Модифікована матриця сценаріїв розвитку рисового виробництва на засадах глокалізації

Джерело: побудовано авторами на основі власних досліджень

Отже, можемо зробити висновок про доцільність приватному підприємству «ТРІАДА-ЮГ» зорієнтувати свою стратегію розвитку відповідно до умов другого глокалізаційного сценарію розвитку (табл. 1 та рис. 5). А саме сконцентруватися на випуску продукції з високою доданою вартістю з направленістю на задоволення попиту на внутрішньому ринку. Так було доведено доцільність вибору стратегічного напряму відповідно до другого сценарію розвитку.

Проведемо дослідження можливості реалізації обґрунтованого стратегічного напряму на прикладі конкретного підприємства галузі та сформуємо стратегію розвитку. Для цього проведемо SWOT-аналіз з метою підтвердження можливостей реалізації обґрунтованого напряму розвитку за наявності внутрішніх забезпечуючих факторів на підприємстві.

Оцінюємо фактори зовнішнього та внутрішнього середовища ПП «ТРІАДА-ЮГ» шляхом добутку ступеня важливості розглянутого фактору (за 3-ох бальною шкалою) та їх вірогідністю настання (100-бальна шкала).

Ступінь важливості та ймовірність настання факторів визначаємо за допомогою методу експертних оцінок [9, 10]. Результати наведено у табл. 2.

Таблиця 2

Оцінювання факторів зовнішнього середовища ПП «ТРІАДА-ЮГ»

Показники	Важливість	Ймовірність настання	Поточний вплив	Ранг
Можливості				
Автоматизація виробничих процесів	2	40	80	2
Адаптація стандартів якості для ринків ЄС.	1	60	60	3
Популяризація «безглютенового харчування».	3	80	240	1
Середня оцінка				**126,7**
Загрози				
Зниження рівня введення нових технології.	2	70	140	1
Підвищення вартості енергоносіїв, палива.	2	65	130	2
Посилення державного регулювання цін.	1	30	30	3
Середня оцінка				**100,0**
Сильні сторони				
Високий рівень рентабельності	2	55	110	4
Висококваліфікований персонал	3	65	195	2
Достатні виробничі потужності	3	80	240	1
Вдале розташування	2	75	150	3
Достатній рівень технічного оснащення	3	50	150	3
Середня оцінка				**120,0**
Слабкі сторони				
Недостатня фінансова стійкість підприємства	2	45	90	3
Мала частка ринку	1	30	30	4
Обмеженість асортименту продукції	2	55	110	2
Відсутність диверсифікації виробництва	3	65	195	1
Середня оцінка				**106,3**

Джерело: власні розрахунки авторів

На основі встановлених середніх оцінок визначаємо вектор спрямованості (табл. 3).

Таблиця 3

Дані для побудови вектору спрямованості ПП «ТРІАДА-ЮГ»

Зовнішнє середовище		Внутрішнє середовище	
Можливості	126,7	Сильні сторони	120,0
Загрози	-100,0	Слабкі сторони	-106,3
(X)	26,7	(Y)	13,7
Вектор спрямованості (26,7;13,7)			

Джерело: власні розрахунки авторів

Будуємо вектор спрямованості за даними табл. 2 (рис. 4).

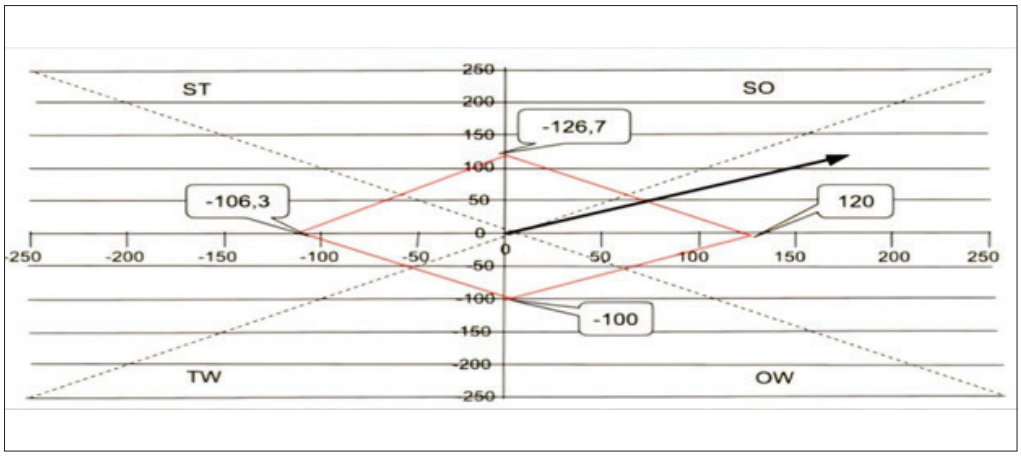

Рис. 4. Побудова стратегічного вектору ПП «ТРІАДА-ЮГ»

Джерело: побудовано авторами на основі [9, 10]

Висновки. На основі досліджених тенденцій розвитку ринку рису в Україні було встановлено, що глокалізація ринку має сировинний характер, що свідчить про домінування експорту саме зерна рису, а не продуктів його переробки, що є негативним трендом розвитку для підприємств галузі.

За результатами побудови модифікованої матриці розвитку на засадах глокалізації для підприємств, що спеціалізуються на виробництві рису, було обґрунтовано доцільність реалізації для підприємств галузі стратегічного напряму розвитку, що полягає у зосередженні на виробництві продукції з високою доданою вартістю з направленістю на задоволення попиту на внутрішньому ринку.

За результатами проведеного SWOT-аналізу сформовано стратегію розвитку ПП «ТРІАДА-ЮГ». Побудований вектор спрямованості ПП «ТРІАДА-ЮГ» вказує на те, що підприємство загалом має сприятливі можливості зовнішнього середовища та завдяки домінуванню сильних сторін може ефективно їх використати. Це означає, що підприємство має сконцентруватися на впровадженні заходів, які будуть направлені на ефективне використання можливостей, таких як тенденції до споживання безглютенової продукції та тенденції до автоматизації виробничих процесів. Отже, впровадження заходів другого глокалізаційного сценарію розвитку є можливим і доцільним до реалізації.

Список літератури

1. Гудзь О. І. Стратегія розвитку підприємства: сутність та класифікація. Економіка і суспільство. 2018. № 8. С. 346-352.
2. Балабаш О. С., Кузнецова І. О. Теоретичні основи управління стійким розвитком сучасних організацій / О. С. Балабаш, І. О. Кузнецова // Технології стратегічного управління стійким розвитком сучасних організацій: монографія / За заг. ред. док. екон. наук, професора І. О. Кузнецової, канд. екон. наук, доцента О. С. Балабаш. Харків: «Діса плюс», 2020. С. 6-16.
3. Нікішина О. В. Сценарії та стратегічні напрями інноваційного розвитку регіонального ринку зерна й продуктів його переробки на засадах глокалізації. Економіка харчової промисловості. 2019. Т.11. Вип. 4. С. 3-13. doi:10.15673/fie.v11i4.1540
4. Дороніна М. С., Михайленко Д. Г. Ефект глокалізації в соціально-економічному розвитку регіонів України. Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики: матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 19 листопада 2021 р. Харків : ФОП Лібуркіна Л. М., 2021. С. 186-189.
5. Аверчев О., Жосан Г., Йосипенко І. Сучасні аспекти економічного розвитку круп'яної галузі України. Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка. 2023. 16. С. 44-45. DOI: https://doi.org/10.32782/2708-0366/2023.16.6
6. Балабаш О. С., Ву Хань Хуен. Аналіз експортного потенціалу (на прикладі аграрних підприємств України). Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації. 2019. №3-4. С. 46-53. https://doi.org/10.35774/ibo2019.03.046
7. Балабаш О. С., Шишкін О. М. Розробка стратегії розвитку підприємства на засадах удосконалення ланцюга формування доданої вартості. Подільський вісник: сільське господарство, техніка, економіка. 2021. Випуск 35. С. 31-38. https://doi.org/10.37406/2706-9052-2021-2-4
8. Офіційний сайт Державного комітету статистики. URL:http://www.ukrstat.gov.ua(дата звернення: 10.08.2024).
9. Прийняття управлінських рішень: методи та моделі: моногр. / Кузнецова І. О., Балабаш О. С., Карпенко Ю. В., Сокуренко І. А.; за заг. ред. І. О. Кузнецової. Харків: Діса плюс, 2022. 156 с.
10. Технології стратегічного управління стійким розвитком сучасних організацій : монографія / за ред. І. О. Кузнецова, О. С. Балабаш. Харків: «Діса плюс», 2020. 228 с.

References

1. Hudz, O. I. (2018). Enterprise development strategy: essence and classification. Ekonomika i suspilstvo, (8), 346-352. [In Ukrainian].
2. Balabash, O. S., & Kuznetsova, I. O. (2020). Teoretychni osnovy upravlinnia stiikym rozvytkom suchasnykh orhanizatsii. In I. O. Kuznetsova & O. S. Balabash (Eds.), Tekhnolohii stratehichnoho upravlinnia stiikym rozvytkom suchasnykh orhanizatsii: Monohrafiia (pp. 6-16). Kharkiv: Disa plius. [In Ukrainian].
3. Nikishyna, O. V. (2019). Scenarios and strategic directions of innovative development of the regional market of grain and its processing products on the basis of glocalization. Ekonomika kharchovoi promyslovosti, 11(4), 3-13. https://doi.org/10.15673/fie.v11i4.1540 [In Ukrainian].
4. Doronina, M. S., & Mykhailenko, D. H. (2021). The effect of glocalization in the socio-economic development of the regions of Ukraine. In. Competitiveness and innovation: problems of science and practice: Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii, 19 lystopada 2021 r. (pp. 186-189). Kharkiv: FOP Liburkina L. M.[In Ukrainian].
5. Averchev, O., Zhosan, H., & Yosypenko, I. (2023). Modern aspects of the economic development of the grain industry of Ukraine. Tavriiskyi naukovyi visnyk. Seriia: Ekonomika, 16, 44-45. https://doi.org/10.32782/2708-0366/2023.16.6. [In Ukrainian].
6. Balabash, O. S., & Vu Khan Khuen. (2019). Analysis of export potential (on the example of agricultural enterprises of Ukraine). Instytut bukhhalterskoho obliku, kontrol ta analiz v umovakh hlobalizatsii, (3-4), 46-53. Retrieved from http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/115039.: https://doi.org/10.35774/ibo2019.03.046 [In Ukrainian].

7. Balabash, O. S., & Shyshkin, O. M. (2021). Development of an enterprise development strategy based on the improvement of the value-added chain. Podilskyi visnyk: silske hospodarstvo, tekhnika, ekonomika, 35, 31-38. https://doi.org/10.37406/2706-9052-2021-2-4 . [In Ukrainian].
8. State Statistics Service of Ukraine (2024). Official website. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua. [In Ukrainian].
9. Kuznetsova, I. O., Balabash, O. S., Karpenko, Yu. V., Sokurenko, I. A. (2022). Pryiniattia upravlinskykh rishen: metody ta modeli: Monohrafiia. Kharkiv: Disa plius. [In Ukrainian].
10. Kuznetsova, I. O., & Balabash, O. S. (Eds.). (2020). Tekhnolohii stratehichnoho upravlinnia stiikym rozvytkom suchasnykh orhanizatsii: Monohrafiia. Kharkiv: Disa plius.[In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 13.08.2024
Прийнята до публікації 19.08.2024

УДК 330.3 **DOI: https://doi.org/10.32680/2409-9260-2024-7-8-320-321-31-40**

РОЗВИТОК ПОНЯТТЯ «ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ» ТА ЇЇ ВПЛИВ НА РІЗНІ СФЕРИ ЕКОНОМІКИ

Бондарчук О. Г., аспірант кафедри економіки підприємства та організації підприємницької діяльності,
Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: just.bondarchuk@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0009-0008-0158-1296

Анотація. *Метою статті є дослідження розвитку поняття «діджиталізація», її особливостей та впливу на різні сфери економіки. Для досягнення поставленої мети були застосовані методи порівняння, аналогії, групування, конкретизації, аналізу та синтезу, табличний метод. У статті здійснено критичний аналіз терміну «діджиталізація». Проаналізовано у хронологічному порядку основні етапи розвитку цього процесу від його зародження до сучасних реалій. Представлено узагальнений вплив діджиталізації на різні сфери економіки. Практична значимість дослідження полягає у покращенні розуміння процесу розвитку цифрової трансформації, її цілей та впливу на різні сфери економіки.*
Ключові слова: *діджиталізація, розвиток, економіка, новітні технології, цифровізація*

DEVELOPMENT OF THE CONCEPT “DIGITALIZATION” AND ITS IMPACT ON DIFFERENT SPHERES OF THE ECONOMY

Bondarchuk G. Oleksandr, postgraduate student of the Department «Economics of the Enterprise and Organization of Entrepreneurial Activity», Odesa National Economic University, Odesa, Ukraine
e-mail: just.bondarchuk@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0009-0008-0158-1296

Abstract. *The purpose of the article is to analyze the definition of the development of the concept of "digitization", its signs, and the general impact of the digitization process on various spheres of the economy and business activity.*
Method. To achieve the goal, the methods of comparison, analogy, grouping, specification, analysis and synthesis, tabular method were applied.
Results. The article provides a critical analysis of the term "digitalization". The main stages of the development of this process from its inception to modern times are analyzed in chronological order. The generalized impact of digitization on various spheres of the economy is presented.
Practical importance. The rapid development in the field of digital technologies, the possibility of computing big data, the complex use of artificial intelligence and their availability for society and business have created a critical need for the digital transformation of all spheres of human life and society. It is no longer possible to imagine a business that has not implemented digital solutions or at least partially digitized its work. Without the use of digital solutions, it becomes increasingly difficult for companies to be competitive, quickly and easily interact with their customers, organize the internal work of the enterprise and even interact with the state. The modern world requires enterprises to constantly improve their products and services, improve user experience, and easily and quickly interact with their current and potential customers, but all this is impossible without the use of innovative approaches, process automation, digital solutions and services. Ignoring digitalization trends can lead to the loss of competitiveness, capital and degradation of the enterprise's intellectual capital, which, in turn, will lead to the loss of full functioning. Instead, the use of digitalization helps enterprises to maintain and develop innovative activities, develop the intellectual capital of the enterprise and get the most out of the available resources. The importance of this research lies in improving the understanding of the development process of digital transformation, its goals and impact on the activities of the enterprise and various spheres of the economy.
Keywords: *digitalization, development, economy, new technologies, digitization.*

JEL Classification: O30; O33; O40

Постановка проблеми. У сучасній глобальній економіці спостерігається зростання ролі нових технологій, що зумовлено високими темпами науково-технічного прогресу. Прогресуюча глобалізація економіки та посилення конкуренції на ринках змінюють проблеми, з якими стикаються сучасні підприємства. Щоб відповідати сучасним викликам, підприємства повинні швидко змінюватись, використовуючи нові технології. Внаслідок початку нової промислової революції очікуються радикальні зміни не тільки з погляду

підвищення операційної ефективності та продуктивності факторів виробництва, але і з погляду нових бізнес-моделей, які приносять економічні вигоди підприємцям, економіці та суспільству загалом. Їх основа – дедалі більша діджиталізація економіки. Діджиталізація чи цифрова трансформація є процесом інтеграції цифрових технологій у всі аспекти людської діяльності. Вона змінює спосіб, яким ми працюємо, навчаємось, взаємодіємо і ведемо бізнес.

Завдяки доступності цифрових інструментів, сервісів, цифрових інфраструктур, штучного інтелекту та автоматизації підприємство може забезпечити економічне зростання за рахунок трансформаційних змін у підприємницькій діяльності.

Для цього потрібно чітко розуміти сутність діджиталізації, перспективи її впровадження для підприємств у різних сферах економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначення терміну «діджиталізація» використовується у багатьох сучасних наукових дослідженнях, як вітчизняних, так і іноземних. Але немає консенсусу щодо єдиного визначення поняття. Вагомий внесок у вивчення процесів цифрової трансформації економічних систем зробили наукові праці Ю. А. Рімана, Е. Бриньольфссона, С. Берна, Ж. П. Клерка, Т. Оноре, Х. О. Лутцевої, Т. Окса, Е. Макафі, Ф. Скуотто, А. К. Коптєлова.

У своїх публікаціях автори досліджували вплив цифрової трансформації на ринок праці та форми її організації, роль штучного інтелекту в праці, економіці, а також різні аспекти вивчення цифрового капіталу [1], взаємодію глобалізації та цифрової трансформації [2].

У роботах С. Бреннен, Ж. Де Клерек, О. Абакуменко, Л. Лігоненко зроблено акцент на перетворенні аналогової інформації у цифрову для її подальшого використання, водночас у роботах О. Гудзь, С. Федюнін, О. Грибіненко, А. Гуренко автори наголошували саме на використанні цифрових технологій для вдосконалення бізнес-процесів, автоматизації та оптимізації, а також покращення взаємодії з клієнтами.

Підкреслюється важливе значення діджитал технологій для соціально-економічного розвитку, електронної торгівлі та зміни організаційних структур підприємства [3]. Але незважаючи на те, що такі погляди на діджиталізацію є ґрунтовними та відображають її певні аспекти, вони все ще не охоплюють її сутність загалом, що, на нашу думку, є важливим для глибокого розуміння сутності такого явища як діджиталізація.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однією з ключових нерозв'язаних проблем є відсутність універсально прийнятого визначення «діджиталізації». Невизначеність цього поняття створює значні бар'єри для розробки та імплементації єдиних стандартів і методик у бізнесі та академічних дослідженнях. Це також ускладнює оцінку впливу цифрових технологій на продуктивність підприємств у різних сферах економіки та на інноваційні процеси. Наявність чіткого та консенсусного визначення могла б забезпечити вищу ефективність впровадження цифрових інструментів, сприяючи точнішому розумінню та кращому вимірюванню цифрового впливу на різні аспекти бізнесу. Відсутність такого визначення залишає ці ключові аспекти без вирішення.

Метою дослідження є дослідження розвитку поняття «діджиталізація», її особливостей та впливу на різні сфери економіки.

Основний матеріал. Історія показує, що за певних умов технології розвиваються дуже стрімко та досягають певного критичного рівня, на якому закінчуються можливості для їх подальшого розвитку, що призводить до переходу на більш високий рівень технологій. Одна з важливих тенденцій, що спостерігається з першої промислової революції, – це наростаюча інтеграція технологій.

Слово «діджиталізація» все частіше використовується у багатьох наукових дослідженнях, статтях і ЗМІ. Вперше воно з'явилося в середині 20-го сторіччя з розвитком електронно-обчислювальної техніки. Нині цю концепцію аналізують не тільки вчені, але й люди, які займаються бізнесом, і працівники, у яких діджиталізація викликає різні почуття: від захоплення новими можливостями, які вона пропонує, до побоювань, пов'язаних з можливістю втратити роботу.

Діджиталізація у найвужчому сенсі означає процес надання цифрової форми різним типам інформації. У більш широкому розумінні вона також включає процеси, що впливають на підприємства, економіку та суспільство.

Відповідно до Оксфордського словника англійської мови, діджиталізація – це процес перетворення даних у цифрову форму, яку можна легко прочитати й обробити комп’ютером [4]. Це доволі лаконічне визначення, яке, звісно, не містить широкого розуміння сутності діджиталізації, але допомагає з’ясувати основні складові діджиталізації, а саме те, що діджиталізація – це процес, який націлений на перетворення та те, що діджиталізація

невід'ємно пов'язана з використанням сучасної техніки, цифрової інфраструктури, хмарними технологіями тощо.

Діджиталізація є складним і багаторівневим процесом, який призводить до адгезії реального світу та цифрового простору, стаючи одним з основних факторів для інноваційних змін в економіці та підприємницькій діяльності. Розвиток цифрової трансформації зумовлений такими факторами:

– доступність інтернет-технологій та широке покриття більшої частини світу швидкісним інтернетом;
– Інтернет речей та Інтернет всього;
– відносна простота побудови цифрової інфраструктури на базі хмарних технологій;
– великий набір готових рішень для роботи з великими даними та аналітичні системи; автоматизація бізнес-процесів;
– роботизація виробничих потужностей;
– цифрові багатоканальні та омніканальні моделі дистрибуції товарів та послуг.

Генезис діджиталізації та її вплив на економіку детально описаний у таблиці 1.

Таблиця 1

Генезис діджиталізації та її вплив на економіку

1. Період (дата)	2. Характеристика	3. Вплив діджиталізації на економіку
Початкові етапи діджиталізації		
1940-ві роки	Створення перших електронних комп'ютерів, таких як ENIAC, які використовувалися для складних обчислень у науці та військовій справі.	Перші комп'ютери повноцінно автоматизували обчислення, стимулювали технологічний розвиток і заклали міцний фундамент для комерціалізації комп'ютерів.
1950-ті роки	Поява перших комерційних комп'ютерів, таких як IBM 650, які почали використовуватися в бізнесі.	Використання комп'ютерної техніки у підприємницькій діяльності: розрахунок заробітної плати, контроль продажів, аналіз витрат, розрахунок комісійних виплат для страховиків, надання кредиту.
1957 рік	Розробка мови програмування Fortran, яка значно спростила процес написання програм для наукових і технічних обчислень.	Спрощення та зниження вартості розробки програмного забезпечення, підвищення ефективності праці інженерів, науковців та інших спеціалістів.
1959 рік	Створення мови програмування COBOL для бізнес-обчислень, що зробило комп'ютери більш доступними для комерційного використання.	Стандартизація процесів розробки, автоматизація бухгалтерського обліку, управління запасами, обробка транзакції, автоматизація бізнес-процесів на підприємствах.
Впровадження діджиталізації у бізнес-середовище		
1990-ті роки	Термін «діджиталізація» стає популярним у бізнес-середовищі, де він використовується для опису впровадження цифрових технологій у різні бізнес-процеси	Діджиталізація стає новим трендом у бізнес-середовищі, акцентуючи увагу на впровадження цифрових інструментів у підприємницьку діяльність.
1991 рік	Відкриття WWW (Інтернету) для громадськості	Призвело до масового використання Інтернету у комерційних цілях та стрімкого зростання кількості вебсайтів.

1992 рік	Відкриття першого комерційного вебсайту Book Stacks Unlimited	Закладено основу комерційного використання вебсайтів для широкого загалу. У наступні 4 роки з'являються такі гіганти як: Yahoo (1994 рік), Amazon (1995 рік) та eBay (1995 рік).
Еволюція діджиталізації		
2004 рік	Створення Facebook.com (нині Meta)	Змінив спосіб цифрової комунікації між людьми, а згодом і бізнеса зі своїми клієнтами. Створення таргетованої реклами, дозволила підприємцям рекламувати свої оголошення до конкретних аудиторій на основі демографічних даних, поведінки та їх інтересів.
2006 рік	Запуск Amazon Web Services (AWS), першої великої хмарної платформи, що пропонує широкий спектр хмарних сервісів.	Переломний момент у світі технологій. Amazon надає доступ до цифрової хмарної інфраструктури для підприємств і розробників, які значно знижують витрати на розгортання і підтримку додатків і сервісів. Тим самим створивши революційні зміни і трансформуючи способи ведення бізнесу.
2007 рік	Випуск першого iPhone компанією Apple, який став революційним продуктом, що змінив спосіб використання мобільних телефонів.	Змінив розуміння і підходи до використання мобільних технологій. Телефон тепер не тільки засіб зв'язку, але і пристрій дистрибуції товарів і послуг до користувача. Створення цілого сегмента підприємств які орієнтуються на розробку ПО для смартфонів.
2008 рік	Запуск першого пристрою на базі операційної системи Android, що стимулювало конкуренцію на ринку смартфонів.	Стимулює конкуренцію на ринку смартфонів, на відміну від Apple дозволяє іншим компаніям отримати доступ до технологій, тим самим прискоривши розвиток мобілних пристроїв. Наразі Android є найпоширенішою мобільною операційною системою у світі.
2010 рік	Запуск Microsoft Azure, що стало важливим гравцем на ринку хмарних обчислень.	Альтернатива Amazon Web Services яка сприяла інноваційного розвитку у галузі цифрових технологій, та використання їх у підприємницької діяльності.
2022 рік	ChatGPT був публічно запущений наприкінці 2022 року.	Вже на початку 2023 року моделі штучного інтелекту (ШІ) були відкриті для комерційного використання. Наразі ним користуються такі компанії як: Microsoft, Duolingo, Coca Cola, Snap, Salesforce, Shopify.

Джерело: складено автором за матеріалами [5-7]

Генезис поняття «діджиталізація» демонструє його еволюцію від використання перших електронних комп'ютерів до широкомасштабного застосування цифрових технологій у бізнесі та повсякденному житті. Через десятиліття цифрові інновації перетворили економіку,

змінивши способи ведення бізнесу, комунікації та розробки продуктів. Від впровадження комп'ютерів у наукові обчислення до розширення хмарних технологій та мобільних пристроїв діджиталізація продовжує впливати на формування сучасного світу.

Поява смартфонів і планшетів на початку 21 століття зробила цифрові технології ще більш доступними і зручними у використанні їх у підприємницькій діяльності. Хмарні технології і аналітика великих даних стали ключовими аспектами сучасної діджиталізації, дозволяючи зберігати, обробляти і аналізувати величезні обсяги інформації. Штучний інтелект доповнив цей список, зробивши використання інноваційних технологій більш зрозумілим і місцями непомітним для бізнесу. Отже, ведення сучасної підприємницької діяльності стає неможливим без використання комп'ютерів, смартфонів, інтернету, цифрового маркетингу, електронного обліку на підприємстві та інших цифрових інструментів, тобто без переваг діджиталізації.

Загалом західна наукова спільнота вчених, а саме американські колеги перші розробили концепцію цифрової економіки і підійшли до визначення терміну «діджиталізація». Серед них слід відзначити Ніколаса Негропонте, який у своїй роботі «Being Digital» [8] описав перехід від атомів до бітів, підкреслюючи фундаментальні зрушення в економіці в епоху переходу від матеріального до цифрового. Також варто відзначити вклад у розвиток концепції цифрової економіки Деніела Белла та Мануеля Кастельса з їх баченням інформаційного та мережевого суспільства, що тісно пов'язане з цифровою економікою [9-10] .

Але й вітчизняні економісти досліджували процес діджиталізації внаслідок чого було представлено певну кількість робіт з цієї тематики. Ми узагальнили висловлювання зарубіжних та вітчизняних науковців щодо визначення сутності поняття «діджиталізація» та представили проаналізовану інформацію у таблиці 2.

Таблиця 2

Визначення терміну «діджиталізація»

Автор	Визначення
Зарубіжні вчені-економісти	
Brennen S. [11]	Це процес з оцифрування, перетворення аналогових даних у цифрову форму.
De Clerec J.-P [12]	Це створення цифрової версії аналогових речей. Тобто це процес перетворення чогось нецифрового у цифровий формат, який у подальшому може бути використаний в обчислювальній системі для досягнення різноманітних цілей. Діджиталізація полягає у використанні цифрових технологій та даних з метою одержання прибутку.
Tapscott D. [13]	Автор застосовує поняття «епоха мережевого інтелекту», суть якої «не тільки в мережевих технологіях ... але у взаємодії людей за допомогою мережевих технологій», як «об'єкт, що поєднує інтелект, знання і творчість для здійснення прориву у створенні суспільного капіталу і благополуччя».
Lane N. [14, с. 317-320]	Це конвергенція комп'ютерних і комунікаційних технологій у мережі Інтернет і виникає потік інформації та технологій, які стимулюють розвиток електронної торгівлі та масштабні зміни в організаційній структурі.
Kling R., Lamb R. [15, с. 295-324]	Цифрова економіка включає товари або послуги, розвиток, виробництво, продаж або надання яких перебуває у критичній залежності від цифрових технологій.
G20 DETF, 2016 [16]	Цифрова економіка – це широкий діапазон видів економічної активності, до яких належать використання оцифрованої інформації і знань як ключового фактору виробництва, сучасних інформаційних мереж як важливої сфери діяльності, а також ефективне використання інформаційних та комунікаційних технологій (ІКТ) як важливого фактору економічного зростання та оптимізації економічної структури.

Вітчизняні вчені-економісти	
О. Абакуменко [17]	процес переведення певного інформаційного поля з аналогового у цифровий формат для більш легкого подальшого використання на сучасних електронних девайсах.
О. Гудзь, С. Федюнін [18, с. 18-24]	заснований на можливостях сучасної ІТ-індустрії процес застосування підприємствами сучасних інформаційно-комунікаційних технологій для досягнення своєї мети, зорієнтований на трансформацію наявних бізнес-процесів шляхом їх діджиталізації.
Л. Лігоненко [19, с. 21-24]	процес перенесення інформації у цифрову форму, тобто перетворення паперових книжок в електронні, фотографії у зображення на екрані тощо.
О. Грибіненко [20, с. 35-37]	трансформація, проникнення цифрових технологій щодо оптимізації та автоматизації бізнес-процесів, підвищення продуктивності та покращення комунікаційної взаємодії зі споживачами.
А. Гуренко [21,с.739-745]	процес використання цифрових технологій з одночасним поліпшенням системи обслуговування клієнтів.
С. Король [22, с. 67-73]	оптимізацію пошуку інформації з використанням Інтернету, обробку великих масивів даних, застосування штучного інтелекту, Інтернет речей у виробництві та інші складові.

Джерело: узагальнено автором за матеріалами [11-22]

Загалом у наукових дослідженнях західних та вітчизняних вчених, які спрямовані на вивчення процесів цифрової трансформації та її розвитку в сучасному суспільстві, існує велика кількість концепцій та підходів до розуміння змісту діджиталізації.

Отже, можна зробити висновок, що дефініція «діджиталізації» насамперед визначається науковцями як процес, спрямований на:

– пошук, отримання, обробку, використання, зберігання та передачу інформації у цифровому форматі;
– використання цифрових інфраструктур для забезпечення цього процесу;
– автоматизацію, штучний інтелект та аналіз великих даних для контролю процесу діджиталізації.

Проведений аналіз дозволяє надати авторське визначення діджиталізації, яке ґрунтується на детальному аналізі викладеної інформації. Отже, у розрізі підприємницької діяльності ми можемо дати таке визначення: діджиталізація – це процес трансформації фізичних або аналогових даних та процесів у цифрову форму з використанням сучасних технологій і пристроїв, який направлений на ефективне виконання функцій підприємства і досягнення його проміжних та кінцевих цілей.

Вплив діджиталізації на окремі сфери економіки наведено у таблиці 3.

Таблиця 3

Вплив діджиталізації на окремі сфери економіки

Сфера економіки	Зміни
Електронна торгівля	Поява онлайн-магазинів, таких як Amazon та Alibaba, змінила ринок роздрібної торгівлі, дозволивши споживачам купувати товари та послуги через Інтернет.
Фінансові послуги	Діджиталізація трансформувала фінансові послуги, вона дала змогу підвищити швидкість платежів, автоматизував процеси, оптимізувала операційні витрати та мінімізувати людський фактор. Онлайн-банкінг та мобільний-банкінг дав змогу проводити фінансові операції з будь-якої точки планети. Моделі ШІ створили можливість аналізу великих даних, персоналізації фінансових послуг та посилила безпеку проведення фінансових операцій.

Сільське господарство	Впровадження технологій IoT (internet of things - або інтернет речей), дронів, ШІ, аналізу великих даних надає сільськогосподарським підприємствам контролювати вирощування, обробку та збору врожаю.
Транспорт і логістика	Цифрова трансформація вплинула також на сферу транспорта і логістики. Починаючи від локальних підприємств які здійснюють пасажирські перевезення до великих міжнародних компаній які займаються логістичним бізнесом використовуються GPS технології, онлайн-платежі, IoT, автоматизація бізнес-процесів та інші. Вони дозволяють вирішувати як практичні задачі, а саме пошук оптимального маршрута, що зменшує витрати на паливо і економить час.Так і організаційні та управлінські, а також контроль переміщення вантажу у реальному часі, роботизація складських робіт, пакування та розподілу вантажу, доставки.
Послуги у сфері освіти	Онлайн-курси і платформи: такі платформи, як Coursera, Udacity і Khan Academy, пропонують широкий вибір онлайн-курсів, що дозволяє людям навчатися у зручний для них час і місце. Віртуальні класи: використання відеоконференцій і віртуальних класів дозволило школам і університетам продовжувати навчання навіть під час пандемій і інших криз.
Послуги у сфері охорони здоров'я	Теле-медицина: використання відеоконференцій і мобільних додатків для консультацій з лікарями, що дозволяє пацієнтам отримувати медичну допомогу дистанційно. Електронні медичні записи (EMR): перехід від паперових до електронних медичних записів, що полегшує доступ до медичної інформації і покращує якість догляду за пацієнтами.
Послуги у сфері розваг	Стрімінгові сервіси: такі платформи, як Netflix, Spotify і YouTube, дозволяють користувачам отримувати доступ до великого обсягу контенту на вимогу. Віртуальна реальність (VR) і доповнена реальність (AR): технології VR і AR відкрили нові можливості для ігор, фільмів і навчання, занурюючи користувачів у віртуальні світи.

Джерело: розроблено автором

Діджиталізація кардинально змінила спосіб ведення бізнесу, надавши компаніям нові можливості для розвитку і оптимізації процесів; відкрила нові можливості для навчання та розвитку, зробивши освіту доступнішою і ефективною; змінила спосіб надання медичних послуг, зробивши їх більш доступними і ефективними; змінила індустрію розваг, надавши нові форми контенту і способи його споживання. Це також підтверджується і статистичними даними. Відповідно до звіту «European E-commerce report 2023», який створений на основі даних зібраних у країн Європи, у середньому близько 78% від усіх користувачів інтернету у межах Європи здійснюють покупки товарів та послуг через мережу інтернет. Наприклад, у Великій Британії цей показник сягає 96%. В Україні цей показник складає 73% [23]. Також тренд цифровізації є і у сфері послуг з охорони здоров'я. Відповідно до звіту «Digital 2023: Global overview report» кількість користувачів цих послуг сягає 1.95 мільярда людей та щорічно збільшується у середньому на 0.3% (5.5 мільйонів користувачів). Глобальний річний ринок послуг у сфері охорони здоров'я оцінюється у 64 мільярда доларів США та щорічно у середньому зростає на 11.9% (6.8 мільярдів доларів США). Також ми можемо спостерігати як цифрові інструменти маркетингу займають домінуючу позицію у порівнянні з традиційними методами. Загальні витрати на рекламу у світі онлайн та офлайн складають 910 мільярдів доларів США, з яких 73.3% (667.3 мільярдів доларів США) складають саме витрати на цифрову рекламу товарів та послуг [24].

Висновки. Дослідження впливу діджиталізації на різні аспекти економіки та суспільства виявило значущі зміни, що відбуваються внаслідок інтеграції цифрових технологій. Проаналізовано, як діджиталізація формує нові бізнес-моделі, засновані на застосуванні штучного інтелекту, хмарних технологій і Інтернету речей, що дозволяє компаніям збільшувати їхню оперативність та адаптивність. Вплив цифрової трансформації на ринок праці виявився двояким: з одного боку створення нових професій та вимог до навичок, а з іншого – зникнення деяких традиційних професій, що вимагає адаптації освітніх програм.

Також зазначено зміни у споживчому досвіді, де персоналізація продуктів та послуг покращує взаємодію між споживачами та компаніями. Цифровізація сприяє підвищенню доступності освітніх та медичних послуг через онлайн-платформи, забезпечуючи широкий доступ до них для більшого кола людей, включаючи тих, хто проживає у віддалених або малозабезпечених регіонах.

Важливою частиною дослідження стало аналізування та визначення сутності діджиталізації. Було розглянуто численні наявні визначення цього поняття у наукових дослідженнях, а також запропоновано авторське визначення, яке враховує сучасні реалії цифрової трансформації та її комплексний вплив на бізнес та суспільні процеси. Визначено, що діджиталізація – це процес трансформації фізичних або аналогових даних та процесів у цифрову форму за допомогою сучасних технологій і пристроїв, який спрямований на ефективне виконання функцій підприємства та досягнення стратегічних цілей.

З огляду на безперервний розвиток і значний потенціал діджиталізації, подальші дослідження мають зосередитись на розробці стандартів і методик, які допоможуть глобально інтегрувати цифрові інновації в економічні та соціальні процеси.

Список літератури

1. Tambe, P., Hitt, L., Rock, D., Brynjolfsson, E. Digital capital and superstar firms. NBER Working Paper, Cambridge, MA, 2020. DOI: 10.3386/w28285.
2. Holroyd, C. The global digital economy: A comparative policy analysis. Amherst, NY: Cambria Press, 2024.
3. Tapscott, D., Ticoll, D., Lowy, A. Digital capital: Harnessing the power of business webs. Ubiquity, 2000, May, 3-es.
4. Oxford Advanced Learner's. Digitalization. URL: https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/digitalization?q=digitalization (дата звернення: 15.06.2024).
5. Ritter, T., Pedersen, C. L. Digitization capability and the digitalization of business models in business-to-business firms: past, present, and future. Industrial Marketing Management. 2019. № 86. P. 180-190.
6. Фомичев К. Go digital or die: Діджиталізація бізнесу, як неминучість. 2021. URL: http://www.nand.ua/professional-information/ and_library/20565/ (дата звернення: 14.06.2024).
7. Mesenbourg T. L. Measuring the Digital Economy. US Bureau of the Census, Suitland, MD, 2001. URL: https://www.census.gov/content/dam/Census/library/working-papers/2001/econ/umdigital.pdf (дата звернення: 14.06.2024).
8. Negroponte N. et al. Being digital. Computers in Physics. 1997. Т. 11. № 3.
9. Bell, D. The coming of post-industrial society. Social stratification, class, race, and gender in sociological perspective. 2nd ed. Routledge, 2019. P. 805-817.
10. Castells, M. The rise of the network society. John Wiley & Sons, 2011.
11. Brennen, J. S., Kreiss, D. Digitalization. The International Encyclopedia of Communication Theory and Philosophy / Ed. K. B. Jensen, E. W. Rothenbuhler, J. D. Pooley, R. T. Craig. 2016. URL: https://doi.org/10.1002/9781118766804.wbiect111.
12. De Clerec J.-P. Digitization, digitalization and digital transformation: the differences. URL: https://www.i-scoop.eu/digital-transformation/digitization-digitalization-digital-transformation-disruption/ (дата звернення: 14.06.2024).
13. Tapscott D. The Digital Economy: Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence. New York, NY: McGraw-Hill, 1996.
14. Lane N. Advancing the Digital Economy into the 21st Century. Information Systems Frontiers. 1999. Vol. 1. № 3. P. 317-320.
15. Kling R., Lamb R. IT and Organizational Change in Digital Economies. Understanding the Digital. Cambridge: MIT Press, 2000. P. 295-324.
16. G20 Digital Economy Development and Cooperation Initiative. URL: http://www.g20chn.org/English/Documents/Current/201609/P020160908736971932404.pdf (дата звернення: 14.06.2024).
17. Абакуменко О. Діджиталізація банківського сектору України. Фінансові дослідження. 2016. № 1 (1). С. 69-75. URL: https://fr.stu.cn.ua/tmppdf/20.pdf (дата звернення: 14.06.2024).
18. Гудзь О., Федюнін С. Диджиталізація, як конкурентна перевага підприємств. Економіка. Менеджмент. Бізнес. 2019. № 3 (29). С. 18-24. URL: http://journals.dut.edu.ua/index.php/emb/article/view/2215 (дата звернення: 14.06.2024).

19. Лігоненко Л. Зміст та механізм формування стратегії діджиталізації в бізнес-організаціях. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Економічні науки. 2018. Випуск 22 (62). Т. 2. С. 21-24.
20. Грибіненко О. Діджиталізація економіки в новій парадигмі цифрової трансформації. Міжнародні відносини. Серія «Економічні науки». 2018. № 16. С. 35-37. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/ article/view/3523 (дата звернення: 14.06.2024).
21. Гуренко А. Напрями розвитку систем управління в умовах діджиталізації бізнесу в Україні. Економіка і суспільство. 2018. Випуск 19. Мукачівський державний університет. С. 739-745.
22. Король С. Я., Польовик Є. В. Діджиталізація економіки як фактор професійного розвитку. Modern Economics. 2019. № 18(2019). С. 67-73. DOI: https://doi.org/10.31521/modecon.V18(2019)-11.
23. Ecommerce Europe. (2023, November). European Ecommerce Report 2023 (Light Version). https://ecommerce-europe.eu/wp-content/uploads/2023/11/ European-Ecommerce-Report-2023-Light-Version.pdf (дата звернення 30.06.2024)
24. Kemp S. Digital 2023: Global Overview Report. DataReportal, 2023, January 26. URL: https://datareportal.com/reports/digital-2023-global-overview-report (дата звернення: 10.06.2024).

References

1. Tambe, P., Hitt, L., Rock, D., & Brynjolfsson, E. (2020, December). Digital capital and superstar firms. NBER Working Paper. https://doi.org/10.3386/w28285
2. Holroyd, C. (2024). The global digital economy: A comparative policy analysis. Amherst, NY: Cambria Press.
3. Tapscott, D., Ticoll, D., & Lowy, A. (2000). Digital capital: Harnessing the power of business webs. Ubiquity, 2000(May), 3-es.
4. Oxford Advanced Learner's. (n.d.). Digitalization. Retrieved from https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/digitalization?q=digitalization (accessed 15 June 2024).
5. Ritter, T., & Pedersen, C. L. (2019). Digitization capability and the digitalization of business models in business-to-business firms: Past, present, and future. Industrial Marketing Management, 86, 180-190.
6. Фомичев, К. (2021). Go digital or die: Діджиталізація бізнесу, як неминучість. Retrieved from http://www.nand.ua/professional-information/ and_library/20565/ (accessed 14 June 2024). [In Ukrainian].
7. Mesenbourg, T. L. (2001). Measuring the digital economy. US Bureau of the Census, Suitland, MD. Retrieved from https://www.census.gov/content/ dam/Census/library/working-papers/2001/econ/umdigital.pdf (accessed 14 June 2024).
8. Negroponte, N., et al. (1997). Being digital. Computers in Physics, 11(3).
9. Bell, D. (2019). The coming of post-industrial society. In Social stratification, class, race, and gender in sociological perspective (2nd ed., pp. 805-817). Routledge.
10. Castells, M. (2011). The rise of the network society. John Wiley & Sons.
11. Brennen, J. S., & Kreiss, D. (2016). Digitalization. In K. B. Jensen, E. W. Rothenbuhler, J. D. Pooley, & R. T. Craig (Eds.), The International Encyclopedia of Communication Theory and Philosophy. https://doi.org/10.1002/9781118766804.wbiect111
12. De Clerec, J.-P. (n.d.). Digitization, digitalization and digital transformation: The differences. Retrieved from https://www.i-scoop.eu/digital-transformation/digitization-digitalization-digital-transformation-disruption/ (accessed 14 June 2024)
13. Tapscott, D. (1996). The digital economy: Promise and peril in the age of networked intelligence. New York, NY: McGraw-Hill.
14. Lane, N. (1999). Advancing the digital economy into the 21st century. Information Systems Frontiers, 1(3), 317-320.
15. Kling, R., & Lamb, R. (2000). IT and organizational change in digital economies. In Understanding the digital (pp. 295-324). Cambridge: MIT Press.
16. G20 Digital Economy Development and Cooperation Initiative. (n.d.). Retrieved from http://www.g20chn.org/English/Documents/Current/201609/ P020160908736971932404.pdf (14 June 2024).

17. Abakumenko O. Didzhytalizatsiia bankivs'koho sektoru Ukrainy. Finansovi doslidzhennia. 2016. № 1 (1). S. 69-75. URL: https://fr.stu.cn.ua/tmppdf/20.pdf (accessed June, 14, 2024). [In Ukrainian]

18. Gudz, O., & Fedyunin, S. (2019). Digitalization as a competitive advantage of enterprises. Economics. Management. Business, 3(29), 18-24. Retrieved from http://journals.dut.edu.ua/index.php/emb/article/view/2215 (accessed 14 June 2024) [In Ukrainian]

19. Ligonenko, L. (2018). The content and mechanism of forming a digitalization strategy in business organizations. International Scientific Journal "Internauka". Economic Sciences, 22(62), 21-24. [In Ukrainian].

20. Hrybinenco, O. (2018). Digitalization of the economy in the new paradigm of digital transformation. International Relations. Series "Economic Sciences", 16, 35-37. Retrieved from http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ ec_n/article/view/3523 (accessed 14 June 2024) [In Ukrainian].

21. Gurenko, A. (2018). Directions for the development of management systems in the context of business digitalization in Ukraine. Economy and Society, 19, 739-745. Mukachevo State University. [In Ukrainian].

22. Korol, S. Ya., & Polovyk, E. V. (2019). Digitalization of the economy as a factor of professional development. Modern Economics, 18(2019), 67-73. https://doi.org/10.31521/modecon.V18(2019)-11. [In Ukrainian].

23. Ecommerce Europe. (2023, November). European Ecommerce Report 2023 (Light Version). Retrieved from https://ecommerce-europe.eu/wp-content/uploads/2023/11/European-Ecommerce-Report-2023-Light-Version.pdf (accessed 30 June 2024).

24. Kemp, S. (2023, January 26). Digital 2023: Global Overview Report. DataReportal. Retrieved from https://datareportal.com/reports/digital-2023-global-overview-report (accessed 10 June 2024).

Стаття надійшла до редакції 15.08.2024
Прийнята до публікації 22.08.2024

УДК 364.2, 330.3 **DOI: https://doi.org/10.32680/2409-9260-2024-7-8-320-321 -41-50**

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ІНСТРУМЕНТІВ ПРИ ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ЛЮДИНИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ У ВОЄННИЙ ТА ПОВОЄННИЙ ПЕРІОДИ[1]

Варналій З. С., доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
e-mail: vzs1955@gmail.com
ORCID: 0000-0002-6479-6154

Микитюк О. П., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємства, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
e-mail: mykytiuk@knu.ua
ORCID: 0000-0002-8657-7278

Онисенко Т. С., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємства, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
e-mail: tetyanaonysenko@knu.ua
ORCID: 0000-0003-2176-4168

Анотація. *У статті досліджено ефективність інструментів трансформації системи соціальної безпеки на підприємствах в умовах воєнного та повоєнного періодів. Метою дослідження є проведення комплексної оцінки ефективності інструментів, які використовуються при трансформації системи соціальної безпеки людини на підприємствах у воєнний та повоєнний періоди. Проаналізовано ключові аспекти соціальної безпеки, включаючи захист прав працівників, забезпечення належних умов праці, підтримку психологічного та фізичного здоров'я персоналу. Розглянуто економічні, організаційні, соціально-психологічні та правові чинники, що впливають на створення ефективної системи соціального захисту. За допомогою опитування визначено проблемні моменти у формуванні системи соціальної безпеки людини на підприємстві та очікування працівників. Запропоновано практичні рекомендації для підвищення ефективності соціальних програм і заходів, спрямованих на забезпечення стабільності та благополуччя працівників під час війни та повоєнного відновлення країни.*
Ключові слова: *соціальна безпека людини, інструменти соціальної безпеки, безпекові механізми, ефективність соціальної безпеки.*

ASSESSMENT OF THE EFFECTIVENESS OF TOOLS IN THE TRANSFORMATION OF THE HUMAN SOCIAL SECURITY SYSTEM IN ENTERPRISES DURING WARTIME AND POST-WAR PERIODS

Varnalii Zakharii, D. Hab., Professor, Professor of the Department of Finance, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
e-mail: vzs1955@gmail.com
ORCID: 0000-0002-6479-6154

Mykytiuk Oksana, PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Business Economics, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
e-mail: mykytiuk@knu.ua
ORCID: 0000-0002-8657-7278

Onysenko Tetiana, PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Business Economics, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
e-mail: tetyanaonysenko@knu.ua
ORCID: 0000-0003-2176-4168

Abstract. *The aim of this research is to comprehensively assess the effectiveness of tools used in transforming the social security system in enterprises during wartime and post-war periods. This involves analyzing existing social protection mechanisms, their adaptability to extreme conditions, and identifying best practices to ensure employee safety and well-being. The research aims to develop recommendations to enhance the efficiency of social programs and measures in enterprises, minimizing the negative*

1 - Статтю підготовлено в межах виконання проєкту НФД України «Нові геостратегічні загрози соціальній безпеці людини в умовах гібридної війни та шляхи їх запобігання» № 2021.01/0239.

impacts of war on employees and facilitating the rapid restoration of their social stability in the post-war period. To achieve the research objectives, both quantitative and qualitative methods were employed. Quantitative methods included surveys and questionnaires among enterprise employees regarding their experiences and attitudes towards existing social protection tools. Statistical data analysis helped identify key trends and issues. Qualitative methods involved in-depth interviews with employees from various industries, social security experts, and workers directly affected by military actions. The research also included analyzing documents such as internal enterprise policies and state regulations governing social protection. The research results indicate that the effectiveness of the social security system in enterprises depends on integrating economic, organizational, socio-psychological, and legal factors. Enterprises actively implementing comprehensive employee support programs showed higher levels of job satisfaction and productivity. The effectiveness of social programs is enhanced through financial stability, clear safety procedures, access to medical services, and psychological support. The practical significance of the research results lies in their potential use for developing and implementing effective social protection programs in Ukrainian enterprises. Implementing the proposed measures will contribute not only to protecting employee rights and interests but also to the overall improvement of the economic situation in the country during the post-war recovery period.

Key words: *human social security, social security tools, security mechanisms, social security effectiveness.*

JEL Classification: G30, H56, P43

Постановка проблеми. В умовах війни соціальна безпека працівників є критично важливою для забезпечення стабільної роботи підприємств і підтримання економічної стійкості країни. Зміни, викликані війною, вимагають адаптації наявних систем соціального захисту до нових реалій, що включає забезпечення безпеки працівників на робочих місцях, надання психологічної підтримки, а також створення нових механізмів допомоги постраждалим.

У повоєнний період ця тема залишається не менш актуальною, оскільки буде необхідно відновлювати зруйновану інфраструктуру та повертати працівників до мирного життя. Ефективність інструментів соціальної безпеки впливатиме на швидкість та якість цього процесу, сприяючи стабілізації соціально-економічної ситуації у країні. Дослідження цієї теми дозволить визначити найефективніші методи та підходи, які можна впровадити для підвищення рівня соціального захисту працівників як під час, так і після завершення воєнних дій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Соціальна безпека є важливою складовою економічної безпеки. Українські вчені вже майже два десятиліття активно досліджують проблеми соціальної безпеки на різних рівнях, як частини економічної та національної безпеки [17]. Так, результати вивчення питання безпекології розкриті у працях Н. Буняк [5], З. Галушки [8, 10], О. Грішнової [20], В. Гурочкіної, В. Джеджули [2], Е. Лібанової [12], О. Маслій [7], Н. Мєдвєдкової [3, 14], Д. Нікитенка [3], О. Новікової [16], С. Онищенко [7], Ю. Харазішвілі [20], О. Чеберяко [3] та інших.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однією з ключових невирішених частин загальної проблеми є відсутність комплексного підходу до адаптації систем соціальної безпеки в умовах воєнного та повоєнного періодів. Також бракує досліджень щодо ефективності різних інструментів соціального захисту в умовах воєнних дій та їх впливу на психологічний і фізичний стан працівників.

Мета та методи дослідження. Метою дослідження є проведення комплексної оцінки ефективності інструментів, які використовуються при трансформації системи соціальної безпеки людини на підприємствах у воєнний та повоєнний періоди. Дослідження спрямоване на розробку рекомендацій щодо підвищення ефективності соціальних програм та заходів на підприємствах з метою мінімізації негативних наслідків війни для працівників та сприяння швидкому відновленню їх соціальної стабільності у повоєнний період.

Для оцінки ефективності інструментів при трансформації системи соціальної безпеки людини на підприємствах у воєнний та повоєнний періоди будуть використані кількісні та якісні методи дослідження. Кількісні методи включатимуть проведення опитувань та анкетування працівників підприємств щодо їх досвіду та ставлення до наявних інструментів соціального захисту. Аналіз статистичних даних допоможе виявити основні тенденції та проблемні аспекти.

Основний матеріал. В умовах російської військової агресії проти України та необхідності відновлення нашої країни й економіки формування систем соціальної безпеки на сучасних українських підприємствах є важливим аспектом забезпечення їх ефективності та розвитку. Соціальна безпека кожного працівника відіграє ключову роль у функціонуванні підприємства як соціальної складової держави, що сприяє повоєнному відновленню всієї економічної системи.

Для визначення новітніх інструментів створення системи соціальної безпеки на підприємствах та оцінки їх ефективності необхідно звернутися до поняття «соціальна безпека людини». На думку З. Варналія, «соціальна безпека людини – це ступінь захищеності життєво важливих соціально-економічних інтересів людини, її прав, свобод і цінностей від внутрішніх і зовнішніх, реальних і потенційних загроз» [6, с. 91]. Аналізуючи це поняття, можна зрозуміти, що система соціальної безпеки підприємства складається з факторів, які формують соціальні орієнтири кожного працівника. Тому для розробки ефективних інструментів формування такої системи необхідно визначити ці соціальні орієнтири та пріоритети кожного працівника.

Беручи до уваги воєнні загрози та необхідність збереження життя кожного працівника як найвищої цінності, при формуванні системи соціальної безпеки на сучасному українському підприємстві потрібно враховувати такі чинники: економічні, організаційні, соціально-психологічні та правові.

Економічні чинники забезпечують фінансову стабільність підприємства, що дозволяє виконувати фінансові зобов'язання перед працівниками та контрагентами, створюючи середовище ефективного управління фінансовими ресурсами для задоволення базових потреб працівників.

Організаційні чинники включають високий рівень організаційної культури, яка сприяє саморозвитку, та чітко регламентовані процедури та інструкції з безпеки, що гарантують фізичний захист життя і здоров'я працівників. Соціально-психологічні чинники забезпечують ефективну комунікацію між керівництвом і персоналом, створюючи сприятливий психологічний клімат у колективі. Наявність системи соціальної підтримки працівників (страхування, медичне обслуговування, соціальні пільги) формує відчуття захищеності та впевненості у майбутньому.

Правові чинники гарантують дотримання законодавства про працю, забезпечуючи відповідність нормативно-правовим актам у сфері охорони праці та соціального захисту. Отже, врахування зазначених чинників дозволить сучасним українським підприємствам створити ефективну систему соціальної безпеки, яка буде базуватися на інтересах кожного працівника. Крім цього, необхідно розробити систему показників (індикаторів), за допомогою яких можна буде періодично оцінювати ефективність функціонування створеної системи (табл. 1).

Таблиця 1

Індикатори визначення ефективності використання інструментів формування системи соціальної безпеки підприємства

Економічні чинники	Організаційні чинники	Соціально-психологічні чинники	Правові чинники
Фінансова стабільність: показник ліквідності, рентабельність, обсяг власного капіталу.	Організаційна культура: рівень задоволеності працівників, індекс корпоративної культури.	Задоволеність умовами праці: рівень плинності кадрів, індекс задоволеності працівників, кількість конфліктів, рівень взаєморозуміння.	Відповідність нормативно-правовим актам: кількість перевірок та їх результати, відсутність штрафів та санкцій.
Ефективність управління фінансами: коефіцієнт оборотності активів, рівень дебіторської заборгованості.	Процедури та інструкції з безпеки: кількість аварій та інцидентів на робочих місцях, рівень відповідності процедурам.	Соціальна підтримка: кількість працівників, що користуються соціальними пільгами, рівень задоволеності соціальними програмами.	Дотримання законодавства про працю: кількість судових справ, пов'язаних із трудовими спорами, рівень задоволеності працівників правовими умовами праці.

Джерело: узагальнено авторами за матеріалами [1, 6, 13]

Отже, регулярний моніторинг та аналіз показників ефективності сприятимуть не лише створенню системи соціальної безпеки на підприємстві, а й ефективному управлінню нею, що дозволить значно покращити добробут усіх працівників і сприятиме успішному відновленню економічної системи держави.

Сучасні аналітики в процесі оцінки економічних аспектів соціальної безпеки активно використовують агреговані показники [9, с. 12]. Наприклад, Н. І. Ставнича [18] пропонує вимірювати соціальну безпеку держави (Ісб) за допомогою інтегрального показника, що включає чотири складові (індекси): безпеку життя (І1), економічну захищеність (І2), забезпеченість охороною здоров'я (І3) та забезпеченість освітою (І4) (рис. 1).

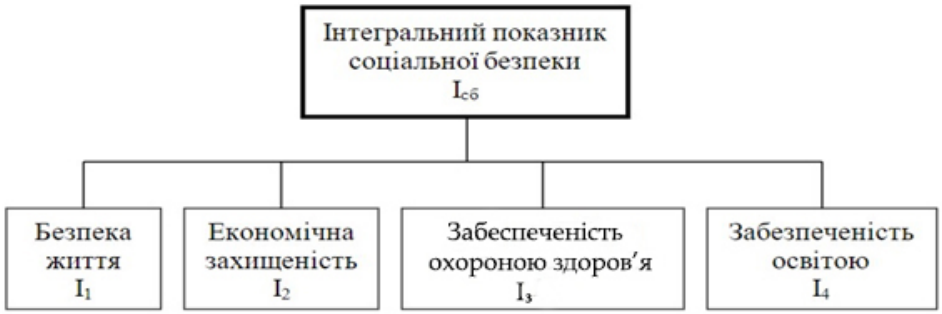

Рис. 1. Складові, які формуватимуть інтегральний показник соціальної безпеки держави

Джерело: узагальнено авторами за матеріалами [18]

Соціальна безпека людини залежить від кількох ключових чинників. Сюди входить здатність держави і суспільства підтримувати необхідні параметри якості соціального середовища, створюючи безпечний простір, що впливає на особисту безпеку та соціальний захист (включаючи рівень злочинності, безпеку життєдіяльності, екологічну безпеку тощо). Важливим також є забезпечення громадянських прав, створення безпечних умов життя та належного життєзабезпечення через ефективну соціальну політику.

Окрім цього, здатність і готовність людей задовольняти свої потреби, захищатися від загроз для життя та здоров'я, а також можливість вести безпечну діяльність є важливими аспектами соціальної безпеки.

Найпоширенішим підходом до оцінки соціально-економічної безпеки регіону є функціональний (або комплексний) підхід, який враховує складний характер цього явища. Це вимагає його декомпозиції на простіші елементи [11, с. 153].

Враховуючи цей підхід, дослідники дійшли висновку про необхідність трансформації системи складових, беручи до уваги рівень реалізації соціальної безпеки на нано-рівні та рівні підприємства. Отже, можна виокремити такі компоненти (рис. 2).

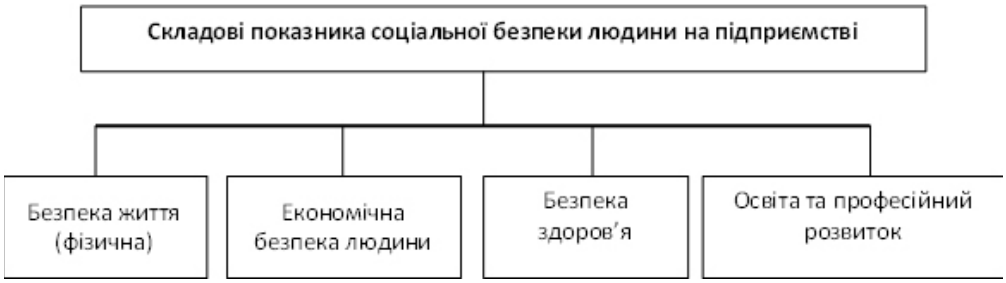

Рис. 2. Елементи показника соціальної безпеки людини на підприємстві

Джерело: авторська розробка

Соціальна безпека людини на підприємстві охоплює кілька важливих аспектів, таких як соціальна захищеність у трудовому колективі (гарантії захисту від дискримінації, несправедливого звільнення та інших порушень прав працівників), суб'єктивне почуття комфорту, благополуччя і безпеки. Вона також включає захищеність прав і гарантій

людини, можливість реалізації свободи вибору, створення умов для гідного рівня життя і праці, добробуту та стабільності, підтримку та охорону здоров'я через ефективну соціальну політику, що охоплює фінансову стабільність, можливості для професійного розвитку та загальне відчуття безпеки у робочому середовищі [15].

В умовах війни значення соціальної безпеки на підприємстві зростає, оскільки загальні умови життя ускладнюються, а працівники стикаються з додатковими стресами та загрозами. Вагомість кожної складової може зрости у таких обставинах, а співвідношення між елементами соціальної безпеки змінюється.

Під час війни особливо важливо захищати права працівників, зокрема тих, хто може бути мобілізований або постраждати від війни. Підтримка з боку підприємства стає критично важливою для збереження соціальної стабільності. Надання правових гарантій працівникам є пріоритетом, щоб вони були впевнені у захисті своїх прав, навіть у надзвичайних ситуаціях.

В умовах підвищеного стресу та невизначеності підприємства повинні приділяти більше уваги психологічній підтримці працівників. Це може бути реалізовано через програми надання психологічної допомоги та створення безпечного робочого середовища, що стають життєво необхідними.

Війна часто спричиняє економічну нестабільність, тому забезпечення гідного рівня заробітної плати та умов праці стає ще більш важливим для підтримки працівників та їхніх сімей. Підтримка фінансової стабільності працівників та створення умов для їх професійного розвитку допомагає зменшити негативний вплив зовнішніх факторів.

Доступ до медичних послуг та підтримка здоров'я працівників набувають ще більшого значення. Це включає забезпечення доступу до медичних послуг, психологічну підтримку, створення безпечних умов праці та надання інформації про заходи безпеки. Підприємства повинні активно впроваджувати програми підтримки фізичного та психічного здоров'я, такі як консультації з психологами, медичні обстеження та вакцинація. Забезпечення умов для збереження здоров'я працівників не лише підтримує їхню працездатність, а й підвищує моральний дух колективу, що особливо важливо у складні часи.

У 2024 році для визначення інтересів, уподобань і потреб працівників у формуванні та трансформації системи соціальної безпеки на підприємствах авторами статті було проведено опитування за допомогою Google-форми.

У дослідженні взяли участь 269 респондентів. Формат опитування був індивідуальний, одноразовий, а вид експертної оцінки – опитування-думка. Для обробки результатів застосовувалися методи багатовимірного статистичного аналізу. Закриті питання були складені так, щоб їх можна було використовувати для подальшого моделювання привабливості компонентів системи безпеки як інструменту оцінювання соціальної безпеки працівників на підприємстві.

Результати групування респондентів показують, що найбільш активними користувачами безпекових інструментів підприємства є жінки (55%) у віці 18-28 років (30%) та 40-49 років (28%). Більшість із них – наймані працівники (50%), зокрема працівники сфери освіти та науки (40%), які мають ступінь спеціаліста або магістра (43%) і проживають у Києві (26%). Це необхідно враховувати при вивченні взаємозв'язку між якістю реалізованих безпекових послуг підприємством та задоволеністю працівників, оскільки молоді працівники частіше вимагають фінансових інструментів і можуть поступитися фізичною безпекою заради матеріальних вигод. Для працівників середнього віку важлива не лише особиста безпека, а й безпека членів їхніх родин. Водночас студенти і учні мають менш значущі вимоги до системи безпеки через свій незначний робочий досвід.

Результати опитування, проведеного авторами, підтверджують ці висновки (рис.3, рис. 4).

Отже, 57% респондентів зазначили, що відсутність соціальної безпеки на підприємстві викликає у них стрес (рис. 3), а 86% опитаних зазначили вплив рівня соціальної безпеки на їхню особисту продуктивність праці (рис. 4). Це свідчить про те, що ефективна соціальна політика під час війни не лише підтримує працівників, а й сприяє збереженню продуктивності та стабільності підприємства.

У сучасному світі, де швидкий розвиток технологій та динамічні зміни робочого середовища стали нормою, підприємства змушені постійно адаптувати свої системи соціальної безпеки для забезпечення оптимального захисту та добробуту працівників. Використання новітніх інструментів у цьому процесі є ключовим фактором успіху.

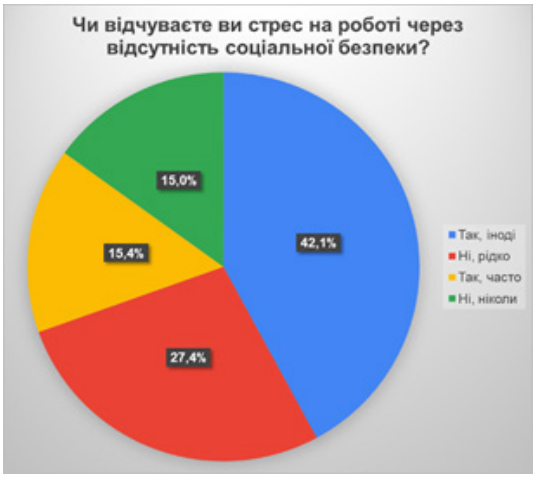

Рис. 3. Чи відчуваєте ви стрес на роботі через відсутність соціальної безпеки?

Джерело: авторська розробка

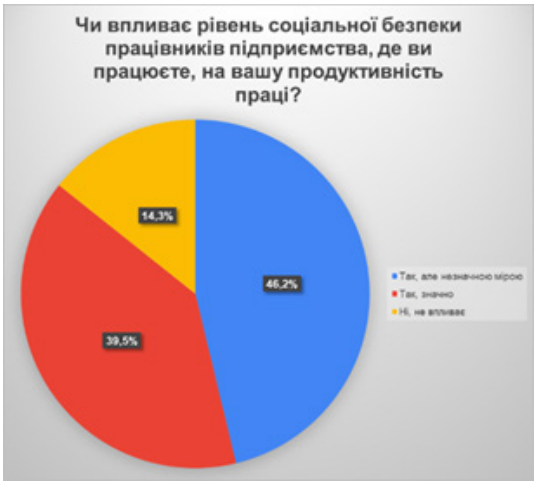

Рис. 4. Вплив рівня соціальної безпеки працівників підприємства, де ви працюєте, на вашу продуктивність праці.

Джерело: авторська розробка

З огляду на стрімке впровадження цифрових технологій, нині актуальними стають такі інструменти для забезпечення безпеки на підприємстві (рис. 5):

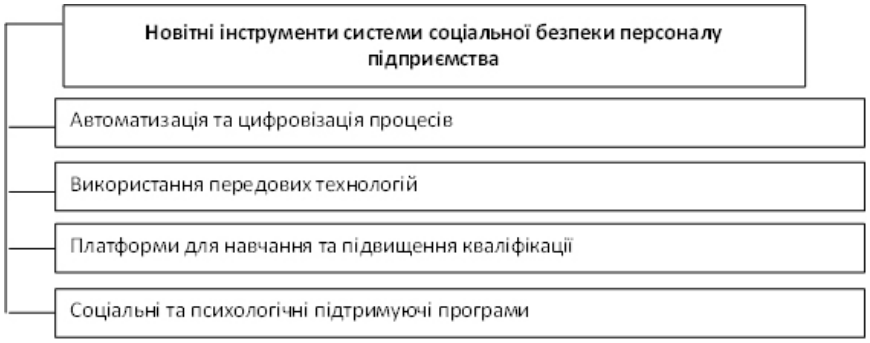

Рис. 5. Новітні інструменти системи соціальної безпеки персоналу підприємства

Джерело: авторська розробка

Оцінка ефективності таких інструментів є важливим етапом для забезпечення їх правильності та результативності у впровадженні. Автоматизовані системи контролю та моніторингу умов праці значно підвищують рівень безпеки на підприємствах. Вони дозволяють вчасно виявляти та реагувати на потенційні ризики, забезпечуючи оперативне вирішення проблем. Ці системи включають впровадження різноманітних технологій, які сприяють підвищенню ефективності управління безпекою, зменшенню ризиків та покращенню умов праці [4].

Одним із головних напрямків автоматизації є створення систем контролю та моніторингу умов праці. Ці системи забезпечують постійний збір і аналіз даних про різні аспекти виробничого процесу, такі як температурний режим, рівень шуму, освітлення, концентрація шкідливих речовин у повітрі тощо. Зібрані дані передаються до центральної системи, де аналізуються у режимі реального часу.

Наприклад, системи, які контролюють рівень шкідливих речовин у повітрі, можуть автоматично включати вентиляційні системи або сигналізувати про необхідність евакуації працівників у разі перевищення допустимих норм. Це значно знижує ризики для здоров'я працівників та підвищує загальний рівень безпеки на підприємстві.

В умовах війни підприємства стикаються з численними викликами, які вимагають впровадження новітніх технологій для забезпечення соціальної безпеки працівників. Використання передових технологій, таких як Інтернет речей (IoT), штучний інтелект (ШІ)

та Big Data, дозволяє створювати інтегровані системи моніторингу, аналізу та управління ризиками, що є критично важливими для підтримки стабільності та безпеки у надзвичайних умовах.

Такі інструменти, як штучний інтелект і аналітика великих масивів даних, дозволяють здійснювати глибокий аналіз зібраних даних і прогнозувати можливі ризики. Використання алгоритмів машинного навчання допомагає ідентифікувати патерни та аномалії, які можуть свідчити про потенційні небезпеки. Аналіз великих обсягів даних про виробничі процеси та умови праці дозволяє виявити тенденції, що сприяють підвищенню ризиків. Наприклад, ШІ може аналізувати дані про частоту та причини виробничих травм, визначаючи кореляції між певними факторами та інцидентами. Це дозволяє підприємствам проактивно вживати заходів для зниження ризиків.

Підвищення точності та оперативності даних з використанням автоматизованих систем забезпечує високу точність та своєчасність інформації про умови праці, що дозволяє швидко реагувати на зміни та запобігати небезпеці. Також виключається або мінімізується людський фактор у процесах моніторингу та контролю, що знижує ймовірність помилок та підвищує надійність систем безпеки.

Отже, автоматизація та цифровізація процесів є необхідними кроками для підвищення рівня соціальної безпеки працівників на підприємствах. Вони забезпечують ефективний моніторинг умов праці, швидке виявлення та реагування на потенційні ризики, а також підвищення загальної ефективності систем охорони праці. Впровадження таких інструментів дозволяє підприємствам не лише забезпечити безпеку працівників, а й оптимізувати свої процеси, підвищуючи загальну продуктивність та конкурентоспроможність.

Для власника підприємства важливо не лише впроваджувати цифрові інструменти у систему соціальної безпеки працівників, а й оцінювати їх ефективність. Наприклад, ефективність впровадження передових технологій може оцінюватися за допомогою аналізу статистики нещасних випадків та інцидентів до і після впровадження технологій. Рівень підготовленості працівників до надзвичайних ситуацій можна оцінити за допомогою тестів та симуляцій, що моделюють різні сценарії.

Задоволеність працівників роботою, умовами праці, системою соціальної безпеки, рівнем організації виробництва та соціально-психологічною підтримкою можна визначити через опитування та анкетування. Економічна ефективність цифрових інструментів соціальної безпеки працівників визначається шляхом аналізу витрат на впровадження та підтримку технологій, порівнюючи з отриманими вигодами.

Одним із цікавих новітніх інструментів для посилення системи соціальної безпеки на підприємстві є симулятори та VR-технології (віртуальна реальність), що дозволяють моделювати різні небезпечні ситуації та допомагають працівникам краще підготуватися до реальних викликів. Вони можуть використовуватися для тренувань з евакуації, надання першої допомоги, роботи з небезпечними матеріалами тощо.

Використання VR-симуляторів для тренувань з евакуації з виробничих приміщень у разі пожежі або інших надзвичайних ситуацій дозволяє здійснювати безпекові тренування у реальному часі, у межах яких працівники набувають необхідні навички у безпечному середовищі, що значно підвищує їхню готовність до реальних подій.

Останнім інструментом, якому слід приділити увагу, є соціальні та психологічні підтримуючі програми. Такі програми особливо необхідні працівникам у період нестабільності та геостратегічних викликів. Програми психологічної підтримки та соціальної адаптації, впроваджені за допомогою сучасних технологій, сприяють зниженню рівня стресу серед працівників та покращенню їхнього загального самопочуття.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Використання новітніх інструментів при трансформації системи соціальної безпеки на підприємствах є важливим кроком для забезпечення безпечних умов праці та підвищення загальної ефективності діяльності. Визначення ефективності таких інструментів потребує комплексного підходу, що включає аналіз кількісних та якісних показників. Лише так можна забезпечити оптимальне використання інновацій для досягнення максимального рівня соціальної безпеки та добробуту працівників.

Актуальність використання новітніх інструментів соціальної безпеки персоналу в умовах війни та повоєнного відновлення важко переоцінити. Війна приносить низку викликів, які ставлять під загрозу не тільки фізичну безпеку працівників, а й їхню психосоціальну стабільність. У цей час підприємства мають бути готові реагувати на нові реалії, забезпечуючи працівникам доступ до необхідних ресурсів та підтримки. Новітні інструменти соціальної

безпеки, такі як онлайн-платформи для навчання, системи психологічної підтримки, гнучкі графіки роботи та заходи з фізичної безпеки, стають незамінними в умовах війни. Вони допомагають не лише зберегти продуктивність та ефективність роботи, а й підтримати моральний дух колективу, що є важливим фактором у таких складних умовах.

Отже, інтеграція новітніх інструментів соціальної безпеки є критично важливою як під час війни, так і в процесі повоєнного відновлення. Ефективне використання цих інструментів дозволяє не тільки забезпечити безпеку та добробут працівників, а й зміцнити позиції підприємств на ринку, сприяючи їхньому сталому розвитку.

Список літератури

1. Andersen-Rodgers D., Crawford K. F. Human Security: Theory and Action. Rowman and Littlefield Publishers, 2022. 368 p.
2. Dzhedzhula V., Hurochkina V., Yepifanova I, Telnov A. Fuzzy Technologies for Modeling Social Capital in the Emergent Economy. WSEAS Transactions on Business and Economics. 2022. Vol. 19. P. 915-923.
3. Varnalii Z., Cheberyako O., Miedviedkova N., Mykytiuk O., Nikytenko D. The Institutional and Legal Provision of Human Social Security Under the War. In Proceedings of 10th International Conference on Monitoring, Modeling & Management of Emergent Economy. M3E2. P. 53-62. URL: 10.5220/0011931100003432. (дата звернення: 09.07.2024).
4. Балюн О. О., Беліменко А. О. Еволюція розвитку інструментів корпоративної соціальної відповідальності. Технологія і техніка друкарства. 2019. №10. С. 80-89. URL: https://www.researchgate.net/publication/ 343493935_Evolucia_rozvitku_instrumentiv_ korporativnoi_socialnoi_vidpovidalnosti (дата звернення: 09.07.2024).
5. Буняк Н. Соціальна безпека людини: сутність та шляхи забезпечення. Економіка та суспільство. 2022. Вип. 37. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-68. (дата звернення: 12.06.2024).
6. Варналій З. Соціальна безпека людини як об'єкт дослідження економічної безпекології. Економічний вісник університету. Збірник наукових праць учених та аспірантів. 2022. №50. С. 90-97. DOI: https://doi.org/10.31470/2306-546X2022-52;
7. Варналій З. С., Онищенко С. В., Маслій О. А. Загрози економічній безпеці України в умовах глобалізації. Конкурентні стратегії безпеки розвитку України у глобальному середовищі: монографія. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»; за заг. ред. А. І. Мокія. Львів. 2019. 872 с. С. 21-95.
8. Галушка З. І., Нафус І. І. Соціальний капітал як економічний ресурс: сутність та умови нагромадження: монографія. Чернівці: Чернівец. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. 2021. 248 с.
9. Гнидюк І., Романовська Ю. Показники оцінювання соціальної безпеки. Modern Engineering and Innovative Technologies. 2022. 2(21-02). С. 10-15. URL: https://doi.org/10.30890/2567-5273.2022-21-02-004 (дата звернення: 12.06.2024).
10. Економічний та управлінський потенціал соціалізації економіки: монографія. За заг. ред. З. І. Галушки. Чернівці: Чернівец. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. 2020. 408 с.
11. Козаченко Г. В., Буколова В. В. Аналіз підходів до оцінювання соціально-економічної безпеки регіону. Проблеми економіки. 2018. № 1 (35). С. 150-157.
12. Лібанова Е., Палій О. Ринок праці та соціальний захист. Навч. пос. із соц. політики. К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи». 2004. 491 с.
13. Лугова В. М. Зайнятість населення як чинник забезпечення соціальної безпеки. Український журнал прикладної економіки та техніки. 2024. Т. 9. № 1. С. 34 – 39.
14. Мєдвєдкова Н. С. Зарубіжні практики розвитку смарт-сіті у забезпеченні соціальної безпеки людини в умовах криз. Соціальна безпека людини в умовах війни: сутність, особливості та шляхи забезпечення: матеріали круглого столу 28-30 червня 2023 р. За заг. ред. проф. З. С. Варналія: Київ-Одеса. 2023. 90 с.
15. Основи соціальної безпеки : навч. посіб. МОН України. Уманський держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. Уклад. Кравченко Л. В. Умань. 2022. 127 с.
16. Палій О. М., Новікова О. Ф., Гнибіденко І. Ф. Індикаторний підхід до оцінювання соціальної безпеки суб'єкта господарювання. Соціоекономіка та менеджмент: стан, тенденції, управлінські рішення: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. молодих вчених. Ч. 2. Київ: КНЕУ. 2022. 240 с.

17. Соціальна безпека людини в умовах війни. Монографія. За ред. Варналія З. С. Київ: Знання України. 2023. 270 с.
18. Ставнича Н. І. Соціальна безпека України в контексті забезпечення сталого розвитку. Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу. Івано-Франківськ. 2021. URL: https://old.nung.edu.ua/files/ attachments/dysertaciya_stavnycha.pdf (дата звернення: 12.06.2024).
19. Стан та перспективи соціальної безпеки в Україні: експертні оцінки: монографія. О. Ф. Новікова, О. Г. Сидорчук, О. В. Панькова та ін. Львівський регіональний інститут державного управління НАДУ; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ; Львів: ЛРІДУ НАДУ. 2018. 184 с.
20. Харазішвілі Ю. М., Грішнова О. А. Якість життя в системі соціальної безпеки України: індикатори, рівень, загрози. Економіка України. 2018. № 11-12. С. 157-171.

References

1. Andersen-Rodgers, D., & Crawford, K. F. (2022). Human security: Theory and action. Rowman and Littlefield Publishers.
2. Dzhedzhula, V., Hurochkina, V., Yepifanova, I., & Telnov, A. (2022). Fuzzy technologies for modeling social capital in the emergent economy. WSEAS Transactions on Business and Economics, 19, 915-923.
3. Varnalii, Z., Cheberyako, O., Miedviedkova, N., Mykytiuk, O., & Nikytenko, D. (2024). The institutional and legal provision of human social security under the war. In Proceedings of 10th International Conference on Monitoring, Modeling & Management of Emergent Economy (M3E2), 53-62. https://doi.org/10.5220/0011931100003432 (accessed 9 July 2024).
4. Balun, O. O., & Belimenko, A. O. (2019). Evolution of the development of corporate social responsibility tools. Tekhnolohiya i tekhnika druku, 10, 80-89. https://www.researchgate.net/publication/343493935 Evolucia_rozvitku_instrumentiv_korporativnoi_socialnoi_vidpovidalnosti (accessed 9 July 2024). [In Ukrainian]
5. Bunyak, N. (2022). Human social security: essence and ways of ensuring. Ekonomika i suspil′stvo, 37. https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-68 (accessed 12 June 2024). [In Ukrainian].
6. Varnalii, Z. (2022). Human social security as an object of economic security research. Economic Bulletin of the University: Collection of Scientific Papers of Scientists and Graduate Students, 50, 90-97. https://doi.org/10.31470/2306-546X2022-52 [In Ukrainian].
7. Varnalii, Z. S., Onishchenko, S. V., & Masliy, O. A. (2019). Threats to Ukraine's economic security in the context of globalization. In A. I. Mokiia (Ed.), Competitive security strategies for Ukraine's development in the global environment: Monograph (pp. 21-95). Lviv: State Institution "Institute of Regional Research named after M.I. Dolishniy of the NAS of Ukraine". [In Ukrainian].
8. Galushka, Z. I., & Nafus, I. I. (2021). Social capital as an economic resource: essence and conditions of accumulation: Monograph. Chernivtsi: Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University. [In Ukrainian].
9. Hnydyuk, I., & Romanovska, Y. (2022). Indicators for evaluating social security. Modern Engineering and Innovative Technologies, 2(21-02), 10-15. https://doi.org/10.30890/2567-5273.2022-21-02-004 (accessed 12 June 2024). [In Ukrainian].
10. Galushka, Z. I. (Ed.). (2020). Economic and managerial potential of the socialization of the economy: Monograph. Chernivtsi: Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University. [In Ukrainian].
11. Kozachenko, G. V., & Bukolova, V. V. (2018). Analysis of approaches to assessing the socio-economic security of the region. Problemy ekonomiky, 1(35), 150-157. [In Ukrainian].
12. Libanova, E., & Paliy, O. (2004). Labor market and social protection: Textbook on social policy. Kyiv: Salome Pavlychko Publishing House "Osnovy". [In Ukrainian].
13. Lugova, V. M. (2024). Employment as a factor in ensuring social security. Ukrayins′kyy zhurnal prykladnoyi ekonomiky i tekhnolohiy, 9(1), 34-39. [In Ukrainian].
14. Medvedkova, N. S. (2023). Foreign practices of developing smart cities to ensure human social security in crises. In Z. S. Varnalii (Ed.), Human social security in wartime: essence, features, and ways of ensuring: Materials of the round table, June 28-30, 2023 (pp. 28-30). Kyiv-Odesa. [In Ukrainian].
15. Kravchenko, L. V. (Ed.). (2022). Fundamentals of social security: Textbook. Uman: Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University. [In Ukrainian]
16. Paliy, O. M., Novikova, O. F., & Hnybidenko, I. F. (2022). Indicator approach to assessing the social security of an economic entity. In Socioeconomics and management: state, trends, management decisions: Collection of materials of the All-Ukrainian scientific-practical conference of young scientists, Part 2. Kyiv: KNEU. [In Ukrainian].

17. Varnalii, Z. S. (Ed.). (2023). Human social security in wartime: Monograph. Kyiv: Knowledge of Ukraine. [In Ukrainian].
18. Stavnycha, N. I. (2021). Social security of Ukraine in the context of sustainable development. Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas. https://old.nung.edu.ua/files/attachments/dysertaciya_stavnycha.pdf (accessed 12 June 2024). [In Ukrainian].
19. Novikova, O. F., Sydorchuk, O. H., & Pankova, O. V. (2018). The state and prospects of social security in Ukraine: Expert assessments: Monograph. Lviv: Lviv Regional Institute of Public Administration of the National Academy of Public Administration; Kyiv: Institute of Industrial Economics of NAS of Ukraine. [In Ukrainian].
20. Kharazishvili, Y. M., & Hrishnova, O. A. (2018). Quality of life in the system of social security of Ukraine: indicators, level, threats. Ekonomika Ukrayiny, 11-12, 157-171. [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 10.08.2024
Прийнята до публікації 16.08.2024

УДК 330.341 **DOI: https://doi.org/10.32680/2409-9260-2024-7-8-320-321-51-62**

ФОРМУВАННЯ ТРАНСФОРМАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Юрчишена Л. В., кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри фінансів і банківської справи,
Донецький національний університет імені Василя Стуса
e-mail: l.yurchishena@donnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-5904-0758

Анотація. *Метою статті є розмежування змістовного контексту між поняттями «економічний розвиток» і «економічне зростання», формування парадигми трансформаційної моделі економічного розвитку України, визначення її ключових компонентів та характерних рис. Методи дослідження: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, метод абстрагування, системний метод та метод візуалізації. У статті визначено змістовний контекст понять «економічне зростання» та «економічний розвиток» з позиції кількісних і якісних змін, періоду часу, зростання ВВП та інклюзивності. Досліджено погляди науковців, стратегічні документи міжнародного та національного рівнів щодо таких понять як «циркулярна економіка», «економіка знань», «зелена економіка», «цифрова економіка», Цілі сталого розвитку. Імплементація цих цілей в економіку України стала основою для обґрунтування авторського бачення трансформаційної моделі економічного розвитку України. Фокус моделі здійснено на Стратегії сталого розвитку України до 2030 р., досягненні стратегічних імператив (інтеграції в ЄС, доступі до ринків ЄС і G7, національній безпеці); модель включає ключові компоненти (людський капітал, Green Deal, цифровізація, інновації та дослідження), містить такі характерні риси, як: адаптивність, мінливість, динамічність, гнучкість, інклюзивність, рівні можливості, інтеграція в ЄС, інноваційність.*
Ключові слова*: модель, економічний розвиток, економічне зростання, трансформаційна модель, людський капітал.*

FORMATION OF A TRANSFORMATIONAL MODEL OF ECONOMIC DEVELOPMENT IN UKRAINE

Liudmyla Yurchyshena, PhD in Economics, Associate Professor, Heard of the Department of Finance and Banking, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine
e-mail: l.yurchishena@donnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-5904-0758

Abstract*. Ukraine's economy needs systemic transformation due to its destruction during the period of military aggression and full-scale invasion, which has led to the research.The aim of the article is to distinguish between the substantive contexts of the concepts of «economic development» and «economic growth», to form a paradigm of Ukraine's transformational model of economic development, and to identify its key components and characteristics.The results of the study were obtained using methods such as analysis, synthesis, systematization, comparison, generalization, abstraction, systematic approach, and visualization. The article examines scholars' approaches to the concepts of «economic growth» and «economic development», proposing their substantive contexts from the perspective of quantitative and qualitative changes, time periods, GDP growth, and inclusiveness. It is determined that these are complementary and interdependent processes with different durations, where economic growth is a prerequisite for economic development. The views of scientists and strategic documents at both international and national levels regarding concepts such as «circular economy», «knowledge economy», «green economy», «digital economy», and the Sustainable Development Goals were researched. Their implementation in Ukraine's economy has laid the foundation for the author's vision of Ukraine's transformational model of economic development. The model focuses on Ukraine's Sustainable Development Strategy until 2030, achieving strategic imperatives (EU integration, access to EU and G7 markets, national security). The model includes key components (human capital, Green Deal, digitalization, innovation and research) and has characteristics such as adaptability, variability, dynamism, flexibility, inclusiveness, equal opportunities, EU integration, and innovativeness.*
Keywords*: model, economic development, economic growth, transformational model, human capital.*

JEL Classification: O10, O110

Постановка проблеми. Економіка України потребує системної трансформації, що викликано її руйнацією у період війни росії проти України, особливо під час повномасштабного російського вторгнення. Економічна модель, що існувала в Україні у довоєнний період – це «модель зростання без розвитку», проте відновлення України у післявоєнний період має забезпечуватися через стале зростання із урахуванням євроінтеграційних процесів. Нині в Україні є необхідність формування трансформаційної моделі економічного розвитку, яка включає інструменти циркулярної, зеленої, цифрової економіки та економіки знань. Цей підхід спрямований на створення більш стійкої та інноваційної економіки, здатної ефективно

використовувати наявні ресурси та адаптуватися до сучасних глобальних викликів. Наявні моделі економічного розвитку базуються на адаптації міжнародного досвіду, враховують світові вектори розвитку, проте потребують імплементації із врахуванням викликів воєнної, післявоєнної та нової економіки спрямованої на відновлення України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові публікації пов'язані із проблематикою становлення моделі економічного розвитку України є досить багатогранними. Так, науковці представляють у свої працях: проблеми економічного розвитку та економічного зростання (М. І. Звєряков [1], І. М. Червяков [2], М. В. Войчук [3]), соціально-економічну модель розвитку (Є. В. Буряк, К. Ю. Редько, А. О. Чорновол, О. В. Орленко [4], С. О. Єрмак [5]), концепцію інклюзивного зростання (І. М. Бобух, С. М. Щегель [6]), циркулярну економіку (А. І. Швець [7], М. Руда, Т. Яремчук, М. Бортнікова [8], Є. А. Беспалий [9]), економіку знань (К. В. Ковтонюк [10]), цифрову економіку (А. В. Сірко [11], Г. І. Жекало [12]), повоєнну модель економіки України (Н. В. Швець, Г. З. Шевцова [13]) та інші дотичні аспекти, що представлені у національних документах стратегічного розвитку України.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Наукова спільнота досить багатогранно досліджує економічний розвиток України, проводячи паралелі зі світовими тенденціями, проте переважно концентрується на конкретних моделях, економіках, стратегіях, що підтверджується значною кількістю наукових публікацій. Незважаючи на це, формування трансформаційної моделі економічного розвитку України залишається дискусійним питанням і потребує подальшого дослідження.

Метою статті є розмежування змістовного контексту між поняттями «економічний розвиток» і «економічне зростання», формування парадигми трансформаційної моделі економічного розвитку України, визначення її ключових компонентів та характерних рис.

Основний матеріал. Передумовою формування нової моделі економічного розвитку України, на думку М. І. Звєрякова [1] є: нові економічні та геополітичні реалії як наслідок війни, розвиток цифрових технологій, набуття статусу Україною кандидата у члени ЄС. Синергія науки, держави, влади, зовнішніх інститутів є ключовими суб'єктами нової економічної моделі економічного розвитку [1]. Необхідність переходу від економічного зростання до економічного розвитку зазначає в своїх дослідженнях І. М. Червяков [2], дотримуючись погляду, що економічне зростання є проявом економічного розвитку, а останній передбачає якісні зміни економіки, перехід на якісно вищий рівень життя всіх верств населення країни. М. В. Войчук досліджує поняття «розвиток» і «зростання» через теорію економічних циклів, доводячи що останнє є складовою розвитку і не є системним процесом, адже економічний цикл характеризується зростанням і спадами економічного розвитку, що оцінюється показником ВВП [3].

Основним індикатором, що характеризує економіку України як модель економічного зростання є динаміка ВВП (рис. 1), що протягом 2012–2023 рр. демонструє тенденцію до зростання з 1,409 трлн. грн. у 2012 р. до 6,538 трлн. грн. у 2023 р., загалом приріст за досліджуваний період становив 364,0%.

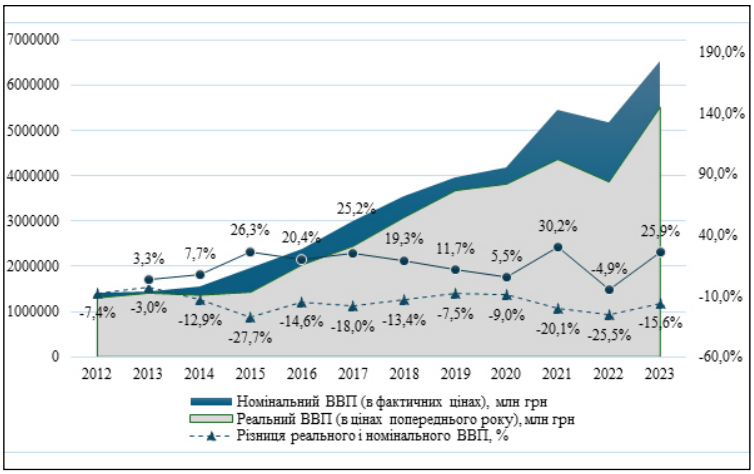

Рис. 1. Динаміка ВВП як індикатор моделі економічного зростання України

Джерело: побудовано авторкою за даними [14]

Нестійкість економіки демонструє показник різниці між реальним і номінальним ВВП, що суттєво коливається, особливо у період COVID-19 та повномасштабної війни в Україні (2015 р. – 27,7%, 2021 р. – 20,1%, 2022 р. – 25,5%). Стійкість економічного зростання за показником ВВП прослідковується у 2013–2015 рр. з 3,3% до 26,3% відносно попереднього року, у 2016–2020 рр. характерним є спад з 26,3% до 5,5%, у 2021 р. Україна продемонструвала піковий показник приросту 30,2% за рахунок технологічних інновацій, цифровізації всіх секторів економіки, виробництва вакцини від COVID-19 та активізації діяльності всіх секторів економіки. Однак повномасштабне російське вторгнення обумовило гальмування економічного зростання на 4,9% у 2022 р., проте вже у 2023 р. відбулася адаптація економіки до умов воєнного стану, що зумовило приріст ВВП на 25,9%.

Зазначені тенденції підтверджують необхідність переходу економіки України від моделі економічного зростання до економічного розвитку. Останній є ширшим поняттям, що визначає трансформаційну модель економічного розвитку України та враховує виклики зовнішнього і внутрішнього середовища, процес євроінтеграції та вступу України до ЄС.

У науковій доповіді [6] визначено, що «економічний розвиток – процес покращення економічного, політичного та соціального благополуччя населення, а економічне зростання проявляється через зростання ВВП, ВНД та інших макро показників, демонструє здатність системи збільшувати виробництво товарів, послуг порівняно з попереднім періодом». Наукова спільнота не визначає чітке розмежування між поняттями «економічне зростання» і «економічний розвиток», адже це взаємодоповнюючі та взаємозалежні процеси з різною тривалістю часу. Концептуально економічне зростання включає такі види:

– «зелена» економіка, що обумовлює збільшення благополуччя людей, дотримання принципу соціальної справедливості, зменшує екологічні ризики, тобто це низьковуглецева, ресурсоефективна та соціально-інклюзивна економіка [15];

– «синя» економіка концентрується на збереженні водних екосистем, їх раціональному використанні, тобто визначає економічну діяльність дотичну до морів та океанів [16];

– «золоте правило» визначає баланс людського капіталу, тобто розподіл часу на роботу, інвестиції та заощадження задля відтворення на тому ж, або вищому рівні життя майбутніх поколінь [6].

Відповідно до Стратегії «Europe 2020» [17] виокремлюють: 1) розумне зростання, що реалізується через розвиток економіки, освіти, досліджень та інновацій; 2) стале зростання через впровадження ресурсоефективної та зеленої економіки; 3) інклюзивне зростання через політику, що спрямована на створення нових робочих місць, залучення всіх верств населення, скорочення бідності.

Неоднозначність розуміння понять «економічний розвиток» і «економічне зростання» потребує їх дослідження як з погляду змістовного наповнення цих понять науковцями, так і з погляду розмежування їх спільних та відмінних ознак, трактування при характеристиці певних моделей, концепцій, парадигм економічного розвитку (рис. 2).

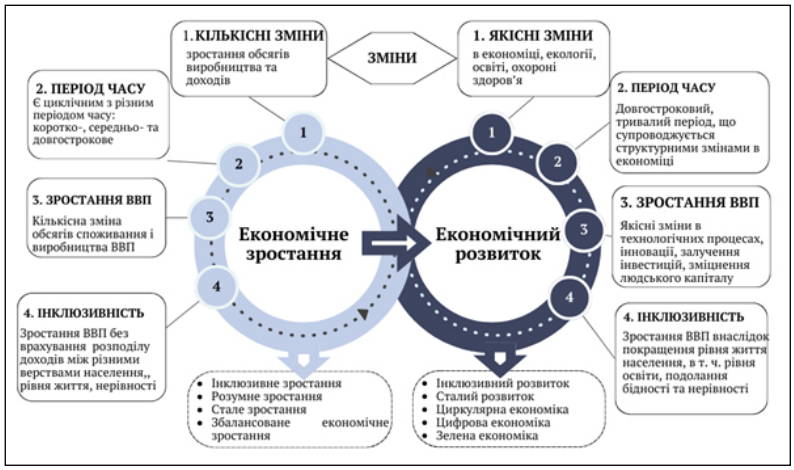

Рис. 2. Змістовний контекст понять «економічне зростання» та «економічний розвиток»

Джерело: узагальнено та складено авторкою

Економічне зростання є складовою економічного розвитку, проте між цими поняттями є певні відмінності, а саме:

– зміни є характерним явищем для двох понять, проте кількісні зміни, що відбуваються за рахунок зростання обсягів виробництва і доходів притаманні економічному зростанню, а якісні – економічному розвитку, що супроводжується трансформаційними перетвореннями в економіці, екології, освіті, охороні здоров'я та інших галузях;

– період часу: економічне зростання є циклічним з нестійким і різним періодом часу, циклічність може бути коротко-, середньо- та довгостроковою, остання може поступово обумовити економічний розвиток, тобто йдеться про довгостроковий, тривалий період часу, що супроводжується структурними змінами в економіці;

– зростання ВВП відбувається за економічного зростання за рахунок кількісних змін обсягів споживання і виробництва ВВП, за економічного розвитку – за рахунок якісних змін у технологічних процесах, впровадження інновацій, зростання людського капіталу;

– інклюзивність притаманна як для економічного зростання, так і для економічного розвитку. Однак в першому випадку зростання ВВП відбувається без врахування розподілу доходів між різними верствами населення, рівнем їх життя, нерівності у суспільстві та може забезпечуватися за рахунок незначної когорти населення. В другому – зростання ВВП відбувається внаслідок підвищення рівня життя населення, в т. ч. рівня освіти, подолання бідності та нерівності.

Економічний розвиток України залежить від забезпечення інклюзивного та сталого розвитку, а також розвитку циркулярної, зеленої та цифрової економік. У науковій літературі досить часто до зазначених економік, стратегічних пріоритетів вживається термін «нова модель економічного розвитку», проте цей термін є досить дискусійним, оскільки застаріває із появою нових глобальних процесів, що імплементуються в економіку України. І, на нашу думку, передбачає формування трансформаційної моделі економічного розвитку України, яка здатна адаптуватися до зміни векторів розвитку, що підтверджується дослідженнями з цього питання.

Світова комісія з навколишнього середовища та розвитку розглядає поняття «сталий розвиток» (1983 р.) як розвиток, що задовольняє потреби сьогодення і не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби, тобто включає економічну, соціальну та екологічну складові. У цьому контексті запропоновано концепцію «сталого соціально-економічного розвитку» (1987 р.), тобто процес змін у використанні ресурсів, інвестуванні, технологічному розвитку, що підвищує цінність поточного і майбутнього потенціалів з метою задоволення людських потреб та намірів [18]. Відповідно визначено Цілі сталого розвитку (ЦСР) до 2030 р., що ухвалені у 2015 р. Організацією Об'єднаних Націй, вони включають 17 цілей у межах яких визначено 169 завдань [19], що передбачають збалансування соціальної, економічної та екологічної стійкості, спрямовані на подолання глобальних викликів, які впливають на рівень життя, зміну клімату, навколишнє середовище, мир і справедливість. Досягнення ЦСР для окремої країни є унікальним та залежить від рівня її розвитку, пріоритетності та значимості окреслених проблем. В Україні ці Цілі закладено в основу рамкового документу Стратегії сталого розвитку України до 2030 р. [20].

Імплементація ЦСР в Україні була розпочата у 2019 р. [21], їх адаптація з урахуванням розвитку України представлена у Національній доповіді [22] та є орієнтиром для розроблення програм розвитку, прогнозів, формування державної політики. Визначено 86 завдань для планування національного розвитку та індикатори для їх моніторингу. Досліджуючи економічний та соціальний компонент ЦСР для України, Є. В. Буряк, К. Ю. Редько, А. О. Чорновол, О. В. Орленко визначають «соціально-орієнтований економічний розвиток України, що відображає гармонійне поєднання економічного розвитку, соціального зростання, науково-технічного прогресу, відтворення природних ресурсів і стійкість екосистеми. Визначають можливість розробки нової еко-соціальної економіки для покращення якості життя та є фундаментом євроінтеграційного процесу України. Соціалізація передбачає поєднання особистісних та суспільних інтересів, тобто різновид економічної трансформації» [4]. Глобальні ЦСР імплементовані в економічну модель України є невід'ємною складовою інклюзивного розвитку.

Інноваційну модель соціально-економічного розвитку країни С. О. Єрмак [5] досліджує через призму концепції інклюзивного зростання, що реалізується через створення рівних можливостей для всебічного розвитку людей, підвищення їх добробуту, що можливо за рахунок гармонійного поєднання соціальної, економічної, екологічної та інноваційної складових. OECD визначає інклюзивне зростання як економічне зростання, яке справедливо

розподіляється в суспільстві та створює можливості для всіх [23]. Інклюзивність як концепція глобального розвитку, фокусує увагу на унікальності й цінності людини як суб'єкта економіки, здатного розвиватися, як професійно, так і через підвищення кваліфікації, реалізуючи право на повну зайнятість, соціальну безпеку, сталий економічний та екологічний розвиток. Концепція інклюзивності обумовлена глобальними викликами, макроекономічними дисбалансами, економічною нерівністю та соціальними проблемами. В основі моделі економічного зростання закладено людину, рівень і якість життя якої є одним із критеріїв ефективності, що обумовлює структурні зміни в економіці [24].

І. М. Бобух, С. М. Щегель [6] визначають, що концепція інклюзивного зростання є стратегічним орієнтиром, що реалізується через підвищення рівня зайнятості, створення нових робочих місць та підвищення рівня життя населення, отже пріоритетним є розвиток людських ресурсів в умовах сталого розвитку.

В якості нової моделі розвитку економіки А. І. Швець [7] досліджує циркулярну економіку в основі якої закладено Green Deal або Європейський зелений курс [25], інтегрований у всі сектори економіки. Єврокомісія визначає Європейську зелену угоду як нову стратегію зростання через трансформацію наявної економічної моделі, що передбачає зміну способів життя, роботи, виробництва і споживання для скорочення викидів, відновлення природного середовища та захисту дикої природи, покращення якості життя громадян через трансформацію всіх секторів економіки.

В Україні розроблено Концепцію «зеленого» енергетичного переходу України до 2050 року [26], що передбачає впровадження енергоефективності, ВДЕ, електротранспорт, діджиталізацію та технологічні зміни, циркулярну економіку та підтримку НДР та інновацій щодо енергоефективності [30]. Циркулярна економіка як стратегія визначена у 2019 р., вона є економікою замкнутого циклу, визначає перехід від лінійної моделі до моделі регенеративного зростання [27]. Визначається як ресурсоефективна економіка та передбачає нові альтернативні економічні підходи до відновлення, раціонального споживання наявних ресурсів, мінімізації їх негативного впливу на навколишнє середовище. Нова економічна модель, на думку А. І. Швець [7], реалізується через впровадження політики «зеленого розвитку» на державному рівні, розробку законодавчого та нормативно-правового підґрунтя циркулярної економіки, зміни кон'юнктури ринку, глобальних трендів, через модернізацію бізнес-моделей, підготовку кадрів, здатних впроваджувати ці зміни, розробку відповідних програм фінансування проєктів з вторинної переробки.

Циркулярну економіку як нову модель економічного розвитку України досліджують М. Руда, Т. Яремчук, М. Бортнікова [8]. Визначають таку економіку як економіку замкнутого циклу – концепцію управління ресурсами [28], що передбачає запровадження нових бізнес-процесів спрямованих на максимальну переробку, зокрема вторинної сировини з незначними відходами, та перехід на відновлювальні джерела енергії. Циркулярна економіка передбачає створення доданої вартості внаслідок впровадження нових послуг, технологічних та інтелектуальних рішень, інновацій щодо ресурсозбереження [7], вона базується на принципах сталого розвитку і передбачає впровадження екологічних інновацій [29], а саме перехід від кількісного зростання на якісно новий рівень розвитку економіки.

Є. А. Беспалий інноваційний розвиток країни досліджує через призму циркулярної економіки, що є компонентом сталого розвитку та зеленої економіки. Розвиток моделі циркулярної економіки супроводжується цифровими трансформаціями, інноваціями у цій сфері, проте ця модель потребує зміни свідомості населення та застосування принципу безвідходного виробництва та споживання, скорочення викидів [30].

К. В. Ковтонюк [10] передумовою формування нової моделі економічного розвитку бачить перехід від індустріальної економіки до «економіки знань», за цих обставин динамічний розвиток інноваційної, освітньої та інформативно-комунікативної складових є фактором інноваційного розвитку країни.

На законодавчому рівні розвиток цифрової економіки в Україні визначається Концепцією [31], що передбачає створення ринкових стимулів, мотивів для цифровізації економіки, соціальної та суспільної сфер із врахуванням викликів, що обумовлені рівнем цифрової грамотності громадян, наявної цифрової інфраструктури та пошуку шляхів щодо її трансформації. Цифрова економіка – це діяльність із використанням цифрових (електронних, віртуальних) засобів виробництва [39]. Цифрова трансформація є характерною рисою економічного розвитку, адже сприяє економічному зростанню, технологічному прогресу, інвестиційній привабливості, комфорту громадян та бізнесу щодо швидкого і віддаленого режиму отримання цифрових послуг. Термін «цифрова економіка» вчені та практики

ототожнюють із термінами «Інтернет-економіка», «криптоекономіка», «веб-економіка», «нова економіка».

Результатом інноваційно-орієнтованого розвитку ринкової економіки, на думку А. В. Сірко [11], є цифрова економіка. Цифровізація національної економіки та бізнесу є передумовою зростання ефективності бізнесу, що супроводжується незворотними процесами автоматизації, скорочення персоналу за рахунок застосування робототехніки, сучасного програмного забезпечення, штучного інтелекту та підвищення конкурентоспроможності бізнесу. Попри позитивний вплив, А. В. Сірко песимістично визначав перспективи розвитку цифрової трансформації, обґрунтовуючи ряд проблем. Г. І. Жекало [12] визначає «цифрову економіку як економіку, орієнтовану на споживача, через можливість держави надавати різні послуги». Г. І. Жекало теж вбачав ряд перешкод до розвитку цифрової економіки, що пов'язані із недостатнім рівнем розвитку інфраструктури, застарілою технікою, низькою цифровою грамотністю, нерівністю населення, як відносно доступу до інтернет мережі, так і за рівнем знань та фінансовою спроможністю придбати техніку, сучасні гаджети тощо. Ця проблема прослідковувалася на всіх рівнях: держава – бізнес – громадяни. Попри наявні проблеми, поштовхом до цифрової трансформації України є COVID-19, в період якого в Україні створено Міністерство цифрової трансформації. Повномасштабна війна в Україні стала каталізатором цифрової трансформації економіки країни, цифрові технології інтегрувалися у всі сфери економіки, фінансової системи та бізнесу. Популяризація цифрових технологічних рішень, їх безбар'єрність, політика держави щодо переходу на цифрові послуги та підвищення цифрової грамотності всіх верств населення позитивно вплинули на стійкість та інклюзивність національної економіки [32].

В основу формування повоєнної моделі економіки України Н. В. Швець, Г. З. Шевцова [13] закладають нову економічну модель, що ґрунтується на інноваційній основі, вагому роль в якій відводиться регіонам. Післявоєнну стратегію відновлення України О. Б. Булик [33] визначає як можливість досягти якісних структурних змін в економіці, її модернізацію, впровадження енергоефективних технологій, цифровізацію державних послуг та всіх секторів економіки, водночас пріоритетними напрямками є будівництво як нового житлового фонду, так і модернізація пошкодженого, відновлення інфраструктури регіонів, енергетична незалежність, зелена економіка, макрофінансова стабільність та інтеграція в ЄС.

Візія Плану відновлення України [34] – «сильна європейська країна – магніт для іноземних інвестицій», цілями якої є: стійкість, відновлення та модернізація. План відновлення включає такі стратегічні імперативи: інтеграцію в ЄС і доступ до ринків ЄС і G7, національну безпеку (належне фінансування оборони, самодостатній ВПК, енергетична незалежність, екологічна безпека). Ключовими факторами, що забезпечують досягнення стратегічних імператив є сприятливе бізнес-середовище та макрофінансова стабільність. Рушії відновлення – трансформація пріоритетних секторів, міцний людський капітал, ефективна інфраструктура, що реалізуються через два вектори – Green Deal і цифровізація. Національною радою з відновлення визначено три періоди «Воєнна Економіка» (2022 р.), «Після-Воєнна Відбудова» (2023–2025 рр.), «Нова Економіка» (2026–2032 рр.) [34, с. 10], що підтверджує трансформаційну модель економіки України.

Одним із рушіїв відновлення є міцний людський капітал, що визначений НП «Розвиток системи освіти з фокусом на основні компетенції та інновації» і передбачає модернізацію освіти та науки на різних рівнях освіти. Серед яких чільне місце займає вища освіта, перед якою стоять виклики, можливості, обмеження, та в цілому трансформація як діяльності окремого ЗВО, так і модернізація всієї системи. Виклики вищій освіті обумовлені відтоком людського капіталу закордон (це стосується як викладачів, так і здобувачів), наявністю формалізму в навчанні, розгалуженою мережею ЗВО, що не відповідає фінансовим можливостям держави, повним або частковим руйнуванням інфраструктури, застарілою матеріально-технічною базою, невідповідністю вартості навчання фактичним витратам ЗВО на підготовку здобувачів вищої освіти, неналежною фінансовою автономією ЗВО та іншими проблемами [35]. Попри наявні проблеми, вища освіта України має потужний, прогресивний кадровий потенціал – активна когорта освітян, які впроваджують прогресивні зміни, здатні продукувати нові ідеї, інновації, створювати ціннісні пропозиції та сприяти інтернаціоналізації ЗВО через міжнародні гранти, проєкти, наукові дослідження тощо.

Міцний людський капітал, що формується на всіх рівнях освіти та результати якого інтегруються у всі сектори економіки є інструментом формування трансформаційної моделі економічного розвитку України, що включає інтернаціоналізацію, інновації, зелену економіку, відновлення і побудову на новому рівні інфраструктури країни.

У науковій спільноті, як показують дослідження, поняття «нова модель економічного розвитку» з'являється досить часто, проте сутність та змістовне наповнення є досить відмінним у різних інтерпретаціях науковців. Поняття «нова модель» є характерним при впровадженні глобальних цілей сталого розвитку (Sustainable Development Goals, 2015), зміні європейських векторів економічного розвитку (Green Deal, 2019), концепцій (інклюзивного зростання), при циркулярній економіці, цифровій економіці тощо.

Нині в Україні формується трансформаційна модель економічного розвитку, що враховує тенденції євроінтеграції, цифровізації, екологічної трансформації Green Deal, інновації та розвитку людського капіталу. Ця модель є багатогранною, динамічною та гнучкою, що враховує світові вектори розвитку (рис. 3).

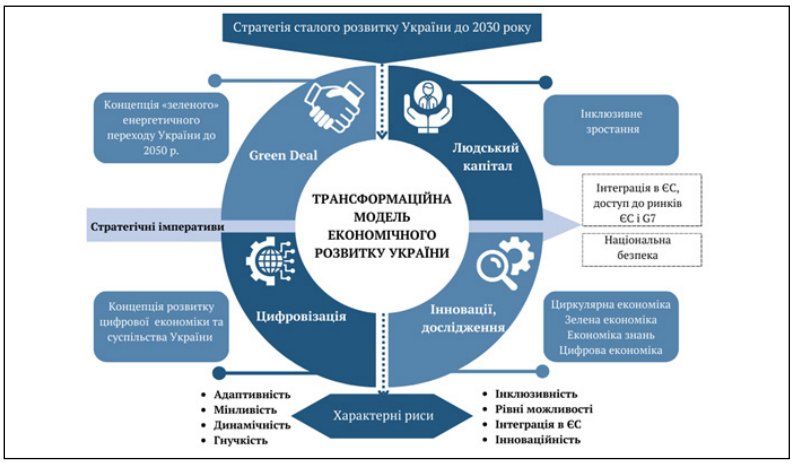

Рис. 3. Трансформаційна модель економічного розвитку України

Джерело: складено і запропоновано авторкою

Враховуючи міжнародні і національні вектори економічного розвитку, спостерігаємо певну наступність імплементації у трансформаційну модель економічного розвитку України концепцій, курсів, стратегічних цілей, економік визначених на міжнародному рівні як пріоритетні.

Трансформаційну модель економічного розвитку України формують чотири ключові компоненти, що постійно змінюються та інтегруються у всі сектори економіки, змінюючи не лише процеси, а й свідоме ставлення людей до змін та пріоритетів для забезпечення сталого економічного розвитку. До таких компонентів належать:

1. Людський капітал. Будь-які зміни в економіці неможливі без втручання людини, тому трансформаційна модель має бути спрямована на збереження, відтворення, інклюзивність та розвиток людського капіталу. Цього можна досягти шляхом підвищення рівня та якості життя населення, соціальної підтримки населення, забезпечення гендерної рівності та повної зайнятості, створення рівних можливостей для всебічного розвитку людини. Проте, на нашу думку, важливим аспектом є збереження інтелектуального рівня людського капіталу, що формується переважно на рівні вищої освіти і дає можливість приймати правильні рішення на всіх рівнях і етапах розвитку нашої держави. Тому, реалізація наукових досліджень, інновацій у технологічній, цифровій трансформації, інтегрованість у Green Deal та інші сучасні вектори розвитку України на шляху до відновлення неможливі без міцного людського капіталу.
2. Цифровізація є вектором, що імплементований у реалії сьогодення через «економіку знань» та «цифрову економіку», посилення ролі цифровізації усіх секторів економіки обумовлено COVID-19 та повномасштабною війною в України. Саме останні два чинники стали поштовхом до розробки Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 рр. [31]. Процес цифровізації всіх секторів економіки та сфер життя відбувається для зміни процесу комунікації, надання послуг, бізнесу, охорони здоров'я, освіти, фінансів тощо, все це сприяє трансформації економіки, створенню робочих місць та покращенню якості життя.
3. Зелений курс Green Deal реалізується в Україні через Концепцію «зеленого» енергетичного переходу України до 2050 р. [26], що закладено у План відновлення України

[34]. Цей курс передбачає розвиток низьковуглецевої енергетики та наявної енергетичної інфраструктури, формування потенціалу до зеленого експорту в ЄС.

4. Інновації, дослідження. Цей компонент інтегрується через наявний людський капітал та впровадження у трансформаційну модель змістовних елементів циркулярної, зеленої, цифрової економіки та економіки знань. Так, циркулярна економіка передбачає перехід від лінійної моделі «бери-зроби-використай-викидай» до моделі регенеративного зростання задля утримання ресурсів у їх використанні та безвідходного виробництва. Зелена економіка сприяє підвищенню добробуту людей, забезпечує соціальну справедливість та знижує екологічні ризики довкілля, запобігає його збіднінню [11]. На нашу думку, зазначені економіки не можуть існувати у чистому вигляді, адже сприяють досягненню лише окремих цілей сталого розвитку. Синергетичний ефект виникне за умови вдалого їх поєднання у трансформаційній моделі економічного розвитку.

Зазначені компоненти формують трансформаційну модель економічного розвитку України за рахунок інтегрованості та наступності, що сфокусовані на реалізації Стратегії сталого розвитку України до 2030 р., на Стратегічних імперативах моделі, таких як інтеграція в ЄС, доступ до ринків ЄС і G7, національна безпека відповідно до Плану відновлення України [35].

Характерними рисами трансформаційної моделі економічного розвитку України є:

- адаптивність – здатність економічної системи швидко реагувати на зміни міжнародного та національного середовища, пристосовуватися до них, враховувати їх при розробці національних програм розвитку, впровадженні нових технологічних рішень тощо; адаптивність важлива у контексті непередбачених обставин обумовлених війною в Україні, зміни векторів розвитку економічної політики для досягнення ЦСР;
- мінливість – здатність економіки відповідати на нові виклики та можливості через структурні зрушення та трансформацію економічних процесів;
- динамічність – здатність економіки швидко розвиватися, змінюватися і модернізуватися у процесі розвитку відповідно до сучасних викликів;
- гнучкість – здатність економічних суб'єктів швидко адаптуватися до змін, зокрема шляхом структурних перетворень, зміни напрямків діяльності, стратегій, ресурсів тощо;
- інклюзивність – залучення всіх верств населення для досягнення економічного розвитку, створення рівних можливостей для всіх громадян, незалежно від їх статусу, рівня життя, гендерної приналежності;
- рівні можливості передбачають створення рівного доступу населення до наявних ресурсів, освіти, охорони здоров'я, зайнятості та інших економічних можливостей для їх особистісного розвитку;
- інтеграція в ЄС – процес гармонізації правових, економічних та інституційних структур до стандартів та норм Європейського Союзу;
- інноваційність – генерація нових ідей, розробок, досліджень для технологічної та цифрової трансформації, досягнення ЦСР та підвищення конкурентоспроможності економіки.

Комплексно зазначені риси є дієвим механізмом для трансформаційної моделі економічного розвитку України, що дозволяє їй ефективно реагувати на виклики сьогодення та забезпечувати стійке економічне зростання.

Висновки. Трансформаційна модель економічного розвитку – це процес трансформації всієї економічної системи та інститутів, бізнес-процесів, суспільних цінностей, поведінки індивідумів для забезпечення їх сталості, прогресивності, відповідності світовим трендам, євроінтеграції та соціальній справедливості. Трансформаційна економіка оцінюється не лише традиційним економічним показником ВВП, а фокусується на добробуті всіх верств населення, екологічній стійкості та соціальній справедливості.

Подальші дослідження будуть спрямовані на інтеграцію драйверів розвитку вищої освіти й трансформаційної моделі економічного розвитку України.

Список літератури

1. Звєряков М. І. Формування моделі економічного розвитку в нових історичних реаліях. Економіка України. 2022. №8. С. 3–19. https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.08.003

2. Червяков І. М. Економічний розвиток, економічне зростання і фактори, які стримують економічне зростання України. Інвестиції: практика та досвід. 2015. №6. С. 99–102.

3. Войчук М. В. Етимологія поняття «економічна інклюзія» в контексті циклічного розвитку економіки. Інноваційна економіка. 2021. № 3–4. С. 28–33. https://doi.org/10.37332/2309-1533.2021.3-4.4

4. Буряк Є. В., Редько К. Ю., Чорновол А. О., Орленко О. В. Соціально-економічні аспекти сталого розвитку України в умовах війни (євроінтеграційні аспекти). Наукові записки Львівського університету бізнесу і права. 2022. № 34. С. 135–143. http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7221052

5. Єрмак С. О. Дескриптивні характеристики інклюзивного зростання як інноваційного вектора соціально-економічного розвитку країни. Проблеми економіки. 2017. № 4. С. 8–1.4.

6. Бобух І. М., Щегель С. М. Стратегічні орієнтири економічного зростання України: інклюзивність як ключовий пріоритет. Вісник Національної академії наук України. 2018. № 7. С. 55–70.

7. Швець А. І. Циркулярна економіка як нова модель розвитку економіки України в процесі євроінтеграції. Економічний вісник Дніпровської політехніки. 2022. № 1. С. 43–49. https://doi.org/10.33271/ebdut/77.043

8. Руда М., Яремчук Т., Бортнікова М. Циркулярна економіка в Україні: адаптація європейського досвіду. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. 2021. № 3(1). С. 212–222. https://doi.org/10.23939/smeu2021.01.212

9. Payer R. C., Quelhas O. L. G., Bergiante N. C. R. Framework to supporting monitoring the circular economy in the context of industry 5.0: a proposal considering circularity indicators, digital transformation, and sustainability. Journal of Cleaner Production. 2024. https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2024.142850

10. Ковтонюк К. В. Формування нової моделі економічного розвитку в Україні. Вчені записки університету КРОК. Серія: Економіка. 2014. № 37. С. 32–38.

11. Сірко А. В. Реалії цифрової економіки: нові можливості та виклики для суспільства і держави. Ефективна економіка. 2020. № 11. https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.11.15

12. Жекало Г. І. Цифрова економіка України: проблеми та перспективи розвитку. Науковий вісник Ужгородського національного університету: серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2019. Вип. 26. Ч. 1. С. 56-60.

13. Швець Н. В., Шевцова Г. З. Формування повоєнної моделі економіки України: питання фінансування та управління. Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. 2022. № 4 (274). С. 53–62.

14. Валовий внутрішній продукт (ВВП) в Україні. URL: https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/ (дата звернення: 12.06.2024).

15. Green Economy Report (UNEP). URL: https://whygreeneconomy.org/ information/unep-green-economy-report/ (дата звернення: 12.06.2024).

16. Blue Economy Concept Paper. URL: https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/2978BEconcept.pdf (дата звернення: 12.06.2024).

17. Europa 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth. URL : https://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20% 20%20007%20-%20Europe%20 2020%20-%20EN%20version.pdf (дата звернення: 10.06.2024).

18. Report of the World Commission on Environment and Development : note / by the Secretary-General. URL: https://digitallibrary.un.org/record/139811 (дата звернення: 12.06.2024).

19. Sustainable Development Goals. URL: https://www.un.org/ sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/ (дата звернення: 12.06.2024).

20. Стратегія сталого розвитку України до 2030 року. Проєкт-2017. URL: https://uu.edu.ua/upload/universitet/Strategiya_rozvitku/Strategiya_stalogo _rozvitku_Ukraini_2030.pdf (дата звернення: 12.06.2024).

21. Цілі сталого розвитку та Україна. URL: https://www.kmu.gov.ua/ diyalnist/cili-stalogo-rozvitku-ta-ukrayina (дата звернення: 12.06.2024).

22. Цілі сталого розвитку: Україна. Національна доповідь. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.kmu.gov.ua/ storage/app/sites/1/natsionalna-dopovid-csr-Ukrainy.pdf (дата звернення: 12.06.2024).

23. OECD. Inclusive Growth. http://www.oecd.org/inclusive-growth/about.htm (дата звернення: 12.06.2024).

24. Бобух І. М., Кіндзерський Ю. В., Фащевська О. М., Снігова О. Ю., Щегель С. М., Тищук Т. А., Лопатенко Д. Структурні зміни як основа інклюзивного розвитку економіки України: монографія. ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України». 2020. 516 с.

25. Європейський Зелений Курс. URL: https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/galuzeve-spivrobitnictvo/klimat-yevropejska-zelena-ugoda (дата звернення: 12.06.2024).
26. Концепція «зеленого» енергетичного переходу України до 2050 року. URL: https://kompek.rada.gov.ua/uploads/documents/30556.pdf (дата звернення: 12.06.2024).
27. Circular economy. URL: https://environment.ec.europa.eu/topics/ circular-economy_en (дата звернення: 12.06.2024).
28. Нова політика ЄС з «циркулярної» економіки: можливості для України. Публікація ГО «Діксі Груп». 2020. 16 с.
29. Зварич І. Я. Імплементація Плану дій ЄС у сфері циркулярної економіки. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2019. Вип. 25. Ч. 1. С. 93–98.
30. Беспалий Є. А. Перспективи та переваги інноваційного розвитку економіки України та формування економіки замкнутого циклу. Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Економічні науки. 2024. № 2 (74). С. 7–12.
31. Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 рр. та затвердження плану заходів щодо її реалізації. Розпорядження КМУ від 17.01.2018 р. № 67-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/67-2018-%D1%80#Text (дата звернення: 10.06.2024).
32. Цифрова трансформація економіки України в умовах війни. URL: https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/tsyfrova-transformatsiya-ekonomiky-ukrayiny-v-umovakh-viyny-hruden-2023 (дата звернення: 10.06.2024).
33. Булик О. Стратегія відновлення економіки України після війни. Економіка та суспільство. 2023. № 48. https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-51
34. План відновлення України. Національна рада з відновлення. 2022. URL: http://surl.li/dunavd (дата звернення: 10.06.2024).
35. Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Освіта і наука». URL: http://surl.li/kvunqe (дата звернення: 10.06.2024).

References

1. Zveryakov, M. I. (2022) Formation of the model of economic development in new historical realities. Ekonomika Ukrai'ny, 8, 03–19. DOI: https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.08.003 [In Ukrainian].
2. Cherviakov, I. M. (2015). Economic development, economic growth and factors that support the economic growth of Ukraine. Investytsii: praktyka ta dosvid, (6), 99–102. [In Ukrainian].
3. Voichuk, M. V. (2021). Etymology of the concept of "economic inclusion" in the context of the cyclical development of the economy. Innovatsiina ekonomika, (3–4), 28–33. https://doi.org/10.37332/2309-1533.2021.3-4.4 [In Ukrainian].
4. Buriak, Ye. V., Redko, K. Yu., Chornovol, A. O., & Orlenko, O. V. (2022). Socio-economic aspects of sustainable development of Ukraine in the conditions of war (European integration aspects). Naukovi zapysky Lvivskoho universytetu biznesu i prava. (34), 135–143. http://dx.doi.org/10.5281/ zenodo.7221052 [In Ukrainian].
5. Yermak, S. O. (2017). Descriptive characteristics of inclusive growth as an innovative vector of socio-economic development of the country. Problemy ekonomiky. (4), 8–1. [In Ukrainian].
6. Bobukh, I. M., Shchehel, S. M. (2018). Strategic guidelines for the economic growth of Ukraine: inclusiveness as a key priority. Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy, (7), 55–70. [In Ukrainian].
7. Shvets, A. I. (2022). Circular economy as a new model of economic development of Ukraine in the process of European integration. Ekonomichnyi visnyk Dniprovskoi politekhniky. (1), 43–49. https://doi.org/10.33271/ebdut/77.043 [In Ukrainian].
8. Ruda, M., Yaremchuk, T., & Bortnikova, M. (2021). Circular economy in Ukraine: adaptation of European experience. Menedzhment ta pidpryiemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku. (3(1)), 212–222. https://doi.org/10.23939/smeu2021.01.212 [In Ukrainian].
9. Payer, R. C., Quelhas, O. L. G., & Bergiante, N. C. R. (2024). Framework to supporting monitoring the circular economy in the context of industry 5.0: a proposal considering circularity indicators, digital transformation, and sustainability. Journal of Cleaner Production. https://doi.org/10.1016/ j.jclepro.2024.142850.

10. Kovtoniuk, K. V. (2014). Formation of a new model of economic development in Ukraine. Vcheni zapysky universytetu KROK, (37), 32–38. [In Ukrainian].
11. Sirko, A. V. (2020). The realities of the digital economy: new opportunities and challenges for society and the state. Efektyvna ekonomika, (11). https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.11.15 [In Ukrainian].
12. Zhekalo, H. I. (2019). Digital economy of Ukraine: problems and development prospects. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu : seriia: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo, 26 (1), 56–60. [In Ukrainian].
13. Shvets, N. V., Shevtsova, H. Z. (2022). The formation of the post-war model of the economy of Ukraine: issues of financing and management. Visnyk Skhidnoukrainskoho natsionalnoho universytetu imeni Volodymyra Dalia, 4 (274), 53–62. [In Ukrainian].
14. Valovyi vnutrishnii produkt (VVP) v Ukraini. Retrieved from https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/ (accessed 12 June 2024). [In Ukrainian].
15. Green Economy Report (UNEP). Retrieved from https://whygreeneconomy.org/ information/ unep-green-economy-report/ (accessed 12 June 2024).
16. Blue Economy Concept Paper. Retrieved from https://sustainabledevelopment.un.org/ content/documents/2978BEconcept.pdf. (accessed 12 June 2024).
17. Europa 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth. Retrieved from https://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN% 20BARROSO%20%20%20007%20-%20 Europe%202020%20-%20EN% 20version.pdf. (accessed 10 June 2024).
18. Report of the World Commission on Environment and Development: note / by the Secretary-General.) Retrieved from https://digitallibrary.un.org/ record/139811. (accessed 12 June 2024).
19. Sustainable Development Goals. Retrieved from https://www.un.org/sustainabledevelopment/ sustainable-development-goals/. (accessed 12 June 2024).
20. Stratehiia staloho rozvytku Ukrainy do 2030 roku. Proiekt-2017. Retrieved from https:// uu.edu.ua/upload/universitet/Strategiya_rozvitku/ Strategiya_stalogo_rozvitku_Ukraini_2030.pdf (accessed 12 June 2024). [In Ukrainian].
21. Tsili staloho rozvytku ta Ukraina. Retrieved from https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/cili-stalogo-rozvitku-ta-ukrayina (accessed 12 June 2024). [In Ukrainian].
22. Tsili staloho rozvytku: Ukraina. Natsionalna dopovid. Retrieved from chrome-extension:// efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.kmu.gov.ua/ storage/app/sites/1/natsionalna-dopovid-csr-Ukrainy.pdf (accessed 12 June 2024). [In Ukrainian].
23. OECD. Inclusive Growth. Retrieved from http://www.oecd.org/ inclusive-growth/about.htm (accessed 12 June 2024).
24. Bobukh, I. M., Kindzerskyi, Yu. V., Fashchevska, O. M., Snihova, O. Yu., Shchehel, S. M., Tyshchuk, T. A., & Lopatenko, D. (2020). Structural changes as the basis of inclusive development of the economy of Ukraine: monohrafiia. DU «Instytut ekonomiky ta prohnozuvannia NAN Ukrainy» [In Ukrainian].
25. Yevropeiskyi Zelenyi Kurs. Retrieved from https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/ galuzeve-spivrobitnictvo/klimat-yevropejska-zelena-ugoda (accessed 12 June 2024). [In Ukrainian].
26. Kontseptsiia «zelenoho» enerhetychnoho perekhodu Ukrainy do 2050 roku. Retrieved from https://kompek.rada.gov.ua/uploads/documents/30556.pdf (accessed 12 June 2024). [In Ukrainian].
27. Circular economy. Retrieved from https://environment.ec.europa.eu/ topics/circular-economy_en (accessed 12 June 2024).
28. Nova polityka YeS z «tsyrkuliarnoi» ekonomiky: mozhlyvosti dlia Ukrainy. Publikatsiia HO «Diksi Hrup» (2020), 16 [In Ukrainian].
29. Zvarych, I. Ya. (2019). Implementation of the EU Action Plan in the field of circular economy. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo, (25 (1)), 93–98 [In Ukrainian].
30. Bespalyi, Ye. A. (2024). Prospects and advantages of the innovative development of the economy of Ukraine and the formation of a closed cycle economy. Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi Akademii upravlinnia personalom. Ekonomichni nauky. (2 (74)), 7–12. [In Ukrainian].
31. Concept of development of the digital economy and society of Ukraine for 2018-2020 and approval of the plan of measures for its implementation. Order of the CMU of January 17, 2018, (67). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text (accessed 10 June 2024). [In Ukrainian].

32. Tsyfrova transformatsiia ekonomiky Ukrainy v umovakh viiny. Retrieved from https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/tsyfrova-transformatsiya-ekonomiky-ukrayiny-v-umovakh-viyny-hruden-2023 (accessed 10 June 2024). [In Ukrainian].
33. Bulyk, O. (2023). Strategy for recovery of Ukraine's economy after the war. Ekonomika ta suspilstvo, (48). Retrieved from https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-51 [In Ukrainian].
34. Plan vidnovlennia Ukrainy. Natsionalna rada z vidnovlennia. 2022. Lypen. Retrieved from http://surl.li/dunavd (accessed 10 June 2024). [In Ukrainian].
35. Proekt Planu vidnovlennia Ukrainy. Materialy robochoi hrupy «Osvita i nauka». Retrieved from http://surl.li/kvunqe (accessed 10 June 2024). [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 12.08.2024
Прийнята до публікації 15.08.2024

~ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ~

УДК 332.2 **DOI: https://doi.org/10.32680/2409-9260-2024-7-8-320-321-63-68**

ТЕХНОЛОГІЯ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ В СФЕРІ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

Гарнага О. М., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємства і міжнародного бізнесу, Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне, Україна
e-mail: o.m.gharnagha@nuwm.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-5236-7299

Анотація. *Мета дослідження – визначити суть та зміст технології управління ризиками у сфері землекористування. Методика дослідження: використано методи*
контент-аналізу, систематизації та узагальнення, а також структурування та узагальнення розроблених пропозицій. Розкрито поняття та види ризиків землекористування. Наголошено, що на сьогодні управління ризиками є чи не головним викликом для сільськогосподарського сектору. Зазначено, що вкрай важливо мати навики правильно оцінювати ситуацію, що склалася, та обирати відповідні управлінські заходи, спрямовані на зменшення наслідків ризиків. Представлено алгоритм оцінки ризиків суб'єктів землекористування та технологію управління ними. Практична значущість результатів дослідження полягає у можливості їх використання органами державної влади, які враховуючи особливості ідентифікації ризиків у поєднанні із класичним переліком складових процесу управління, зможуть нівелювати або мінімізувати їх негативний вплив на ефективність господарської діяльності суб'єктів землекористування.
Ключові слова: *сфера землекористування, управління ризиками, технологія, аграрна продукція, інвестиційна діяльність, ідентифікація ризиків.*

LAND USE RISK MANAGEMENT TECHNOLOGY

Harnaha Oleksandr, Ph.D. in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Enterprise Economics and International Business, National University of Water Management and Environmental Engineering, Rivne, Ukraine
e-mail: o.m.gharnagha@nuwm.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-5236-7299

Abstract. *The article is devoted to the coverage of risk management technology in the field of land use. The concept and types of land use risks are revealed. It was emphasized that today risk management is almost the main challenge for the agricultural sector. Having analyzed the experience of most European developed countries, we can conclude that the underestimation of the impact of risks by land users when forming a development strategy and making operational decisions not only slows down their development, but also leads to significant financial losses. Therefore, it is very important to correctly diagnose the possibility of the emergence of risks that become obvious in a timely manner and to make appropriate decisions within the framework of the formulated risk management policy.*
It is noted that it is extremely important to have the skills to correctly assess the current situation and choose appropriate management measures aimed at reducing the consequences of risks. Risk management technology can be implemented through risk management tools. The process of risk management is defined as the periodic application of policies, practices and procedures to ensure the exchange of information and consultations, as well as the diagnosis of risks, their impact, monitoring, analysis and implementation of documentation, reporting, etc. If we talk about risk identification, it should be noted that it is carried out to determine the parameters of the risk situation. Its purpose is to identify and compile a complete list of risks that can have both a positive and a negative impact on the activities of land use entities. This list should be as complete as possible, since unidentified risks can lead to significant uncertainty in achieving the set goals, loss of control over the process of management and coordination of activities, and failure to use the existing development potential of the land user.
The risk management system is formed using a number of measures aimed at minimizing negative consequences, including targeted impact on risk factors. However, before specific risk management measures are implemented, they are first diagnosed, analyzed and quantified.
The risk assessment is based on the conducted risk analysis. The main task of risk assessment is to identify hazards and determine the magnitude of the risk. The purpose of risk assessment is to increase the financial and economic security of the agricultural sector.
The algorithm for risk assessment of land use subjects and the technology of their management is presented. It was determined that the practical application of the given functionality, taking into account the peculiarities of risk identification in combination with

the classic list of components of the management process, will allow to level or minimize their negative impact on the efficiency of *economic activity of land use entities.*

Key words: *land use, risk management, technology, agricultural products, investment activity, risk identification.*

JEL Classification: Q50, Q01, Q15.

Постановка проблеми. Загальновідомо, що процес прийняття рішень у функціонуванні економічної системи містить елемент передбачення. Тому часто виникає необхідність передбачення внутрішніх і зовнішніх умов функціонування таких систем та прогнозування наслідків реалізації управлінських рішень.

Наявні зв'язки між різними складовими розвитку землекористування не є сталими і характеризуються дуже швидким динамізмом. Як наслідок, абсолютна безпека діяльності землекористувачів практично неможлива.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний внесок у дослідження проблематики управління ризиками у сфері землекористування в Україні здійснено: Г. Гуцуляком, Д. Добряком, А. Мартином, П. Саблуком, М. Ступенем, А. Третяком та іншими. Слід зазначити, що незважаючи на значний внесок науковців у дослідження проблематики управління ризиками у сфері землекористування, багато питань все ще потребують подальшого розвитку та дослідження.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Загальні принципи, правила та механізми управління ризиками у сфері землекористування визначені у великій кількості літературних джерел опублікованих на міжнародному та національному рівнях. Однак аналіз наукової літератури свідчить про те, що технологія управління ризиками у сфері землекористування ще не набула узагальненого характеру.

Мета дослідження полягає у визначенні суті та змісту технології управління ризиками у сфері землекористування.

Основний матеріал. Під ризиком у сфері землекористування ми розуміємо можливість втрати землекористувачем частини своїх активів, недоотримання прибутку або понесення збитків [1]. Виділяється, як правило, три великі групи ризиків: виробничо-господарські, ринкові та безпекові.

Виробничо-господарські – це ризики недоотримання врожаю та ймовірна поява техніко-технологічних проблем.

Техніко-технологічні – це ті ризики, що включають забезпечення необхідними технічними засобами, технологічними рішеннями, засобами захисту рослин, різними добривами, кваліфікованими фахівцями тощо.

Ринкові ризики – це переважно проблеми, що тісно пов’язані з цінами, маркетингом, фінансами, логістикою та іншими проблемами, що можуть мати місце на ринку збуту аграрної продукції.

Логістичний та ціновий ризики – одні з найпоширеніших ризиків у землекористуванні, оскільки включають відсутність потрібної транспортної та ринкової інфраструктури для ефективного управління товарними чи фінансовими потоками, швидку зміну цін на аграрну продукцію за певний короткий період часу. Це здебільшого впливає на окупність сільськогосподарського виробництва, рентабельність якого залежить від різноманітних факторів [2]. Наведені ризики можна зменшити завдяки урядовій підтримці, наявності квот та підписаних контрактних договорів з надійними контрагентами.

Нині управління ризиками є чи не головним викликом для сільськогосподарського сектору. Вкрай важливо мати навики правильно оцінювати ситуацію, що склалася, та обирати відповідні управлінські заходи, спрямовані на нівелювання або мінімізацію наслідків ризиків.

Проаналізувавши досвід більшості європейських розвинених країн, можна зробити висновок, що недооцінка впливу ризиків землекористувачами при формуванні стратегії розвитку та прийнятті операційних рішень не тільки гальмує їх розвиток, але й призводить до значних фінансових втрат. Тому дуже важливо своєчасно правильно діагностувати можливість появи ризиків, які стають очевидними, і приймати відповідні рішення в рамках сформульованої політики управління ризиками.

За допомогою реалізації технології управління ризиками та вибору діючих методів боротьби з ними суб’єкт землекористування отримає змогу:

1) своєчасно визначати чинники та причини появи різноманітних ризиків;

2) правильно і ефективно прогнозувати та застосовувати відповідні заходи для нівелю-

вання чи зниження ризику до безпечного рівня задовго до моменту його появи;

3) передбачати можливі ситуації, прораховувати шляхи розвитку подій та можливий результат, який може вплинути на досягнення цілей;

4) оцінювати до моменту прийняття управлінського рішення потенційно ймовірний збиток від ризику;

5) своєчасно прорахувати можливі витрати на проведення попередньої діагностики та управління ризиком.

Технологію управління ризиками можна реалізувати через інструментарій ризик-менеджменту. Процес ризик-менеджменту визначають як періодичне застосування політик, практик та процедур для забезпечення обміну інформацією та проведення консультацій, а також діагностики ризиків, впливу на них, моніторингу, аналізу та здійснення документування, ведення звітності тощо.

Дуже мало сучасної наукової літератури, що описує загрози економічній безпеці, зосереджено на галузях, які забезпечують національну продовольчу безпеку. На нашу думку, дослідження загроз економічній безпеці землекористування є важливим елементом у забезпеченні можливості документування, аналізу та ідентифікації небезпек та їх потенціалу.

Сектор землекористування часто функціонує у мінливому та невизначеному контексті. На нього впливають нестабільність інфраструктури аграрного ринку, високі ціни та залежність виробництва від природних умов [3]. Крім того, основними відмінностями у діяльності землекористувачів є обмеженість земельних активів, сезонність виробництва та різноманітні природні чинники, що впливають на кінцевий результат господарської діяльності землекористувачів. Все це зумовлює необхідність формування економічної безпеки у сфері землекористування.

Джерелами ризику в секторі землекористування є діяльність окремих суб'єктів землекористування (органів державної влади, конкурентів, наступних власників, посередників, фінансово-кредитних установ тощо), кон'юнктура фінансового ринку, наукові відкриття та сучасні технологічні розробки, несприятливі природно-кліматичні умови та різного роду форс-мажорні обставини [4].

Тому для досягнення належного рівня економічної стабільності слід враховувати всі фактори, що впливають на економічну ефективність суб'єкта господарювання в умовах інтенсивної конкуренції. До зовнішніх факторів належать відносини з діловими партнерами, господарське та податкове законодавство, ринкова кон'юнктура, рівень державної підтримки сільськогосподарських підприємств, наявні природно-кліматичні умови, нормативно-правове забезпечення техніко-технологічних процесів та інвестиційна привабливість землекористувачів.

Що стосується аспектів інвестиційної діяльності, то кожен інвестор насамперед розглядає безпеку своїх інвестицій, а вже потім майбутні вигоди. Обидва ці критерії повністю залежать від величини інвестиційного ризику [5]. В основу інвестиційного ризику покладено ризик втрати вкладеного капіталу та запланованих до отримання прибутків.

Якщо говорити про ідентифікацію ризиків, то слід зауважити, що вона здійснюється для визначення параметрів ризикової ситуації [6]. Її метою є виявлення та складання повного переліку ризиків, що можуть мати як позитивний так і негативний вплив на діяльність суб’єктів землекористування. Цей перелік повинен бути максимально повним, оскільки неідентифіковані ризики можуть призвести до значної невизначеності у досягненні поставлених цілей, втрати контролю над процесом управління та координації діяльності та невикористання наявного потенціалу розвитку землекористувача.

Необхідною умовою повної та всебічної ідентифікації можливих ризиків є зазвичай якість інформації, яка визначається такими параметрами як: достовірність, об'єктивність, своєчасність, релевантність, комплексність.

До основних джерел інформації, які використовуються для ідентифікації ризиків, належать:

1) прогнозовані в динаміці зміни метеорологічних та гідрометеорологічних явищ і процесів, що впливають на стан аграрного виробництва;

2) рівень забезпеченості технічними, фінансово-економічними та трудовими ресурсами [7];

3) рівень застосування інноваційних технологічних рішень, що використовуються суб’єктами землекористування;

4) оцінка тенденцій зміни кон'юнктури на міжнародних та національному ринках аграрної продукції [8];

5) зміни умов здійснення аграрної політики;

6) рівень організаційних та управлінських рішень щодо виробництва, збуту і переробки аграрної продукції.

Аналіз ризиків здійснюють з метою отримання інформації про характеристики, структуру та саму природу ризиків, які можуть значно впливати на отримання економічної вигоди землекористувачами. У процесі аналізу проводиться ідентифікація ризиків, досліджуються причини їх виникнення та здійснюється прогноз несприятливих сценаріїв розвитку подій.

Система управління ризиками формується за допомогою низки заходів, спрямованих на мінімізацію негативних наслідків, включаючи цілеспрямований вплив на фактори ризику [9]. Однак, перш ніж впроваджувати конкретні заходи з управління ризиками, вони спочатку діагностуються, аналізуються та кількісно оцінюються.

Оцінка ризиків ґрунтується на проведеному аналізі ризиків. Основним завданням оцінки ризиків є виявлення небезпек і визначення величини ризику. Метою оцінки ризиків є підвищення фінансово-економічної безпеки аграрного сектору. Найбільш поширеними методами кількісного аналізу ризику є:

– статистичні методи оцінювання;
– аналіз доцільності витрат;
– метод експертних оцінок;
– метод аналогій;
– група аналітичних методів.

При здійсненні аналізу ризиків рекомендуємо застосовувати такі процедури:

1. Процедури якісного аналізу:
– конкретизація видів ризику;
– оцінка ймовірності збитку;
– розробка можливих заходів нівелювання ризиків та оцінка їх приблизної вартості.

2. Процедури кількісного аналізу:
– аналіз беззбитковості;
– аналіз чутливості на основі фінансової звітності суб’єкта землекористування;
– аналіз сценаріїв;
– імітаційне моделювання.

Основними результатами якісного аналізу ризиків є такі:
– виявлення ризиків діяльності, ідентифікація джерел їх створення;
– аналіз наявних ризиків;
– вираження гіпотетичних наслідків реалізації цих ризиків у вартісному еквіваленті, розробка заходів для зменшення збитку.

Якісний аналіз ризиків землекористування дозволяє виявити ризики, які впливають на результати діяльності та визначити фактори ризику, що відповідають за їх формування. Оскільки заходи з управління ризиками потребують фінансування, важливо за результатами кількісної оцінки визначити найбільш значущі для підприємства ризики [10].

Ми пропонуємо оцінювати ризики землекористування за таким алгоритмом (рис. 1).

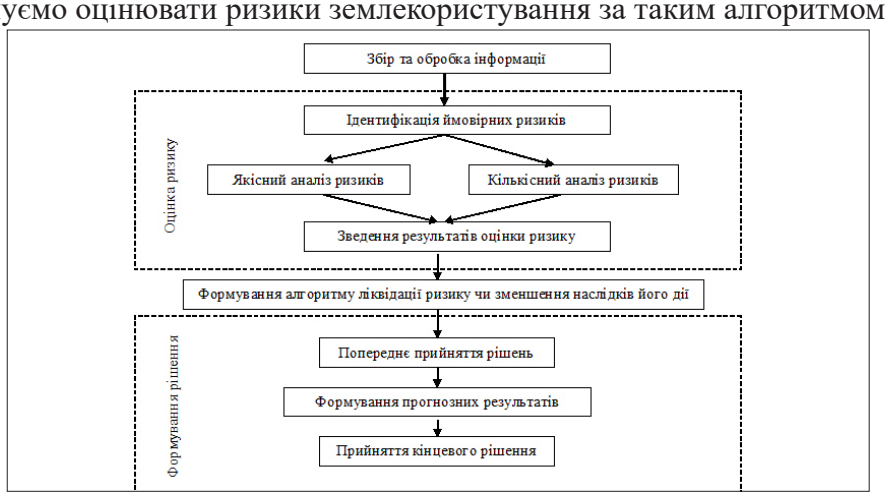

Рис. 1. Алгоритм оцінювання ризиків суб’єктів землекористування

Джерело: складено автором

Технологія управління ризиками у сфері землекористування представлена рис. 2.

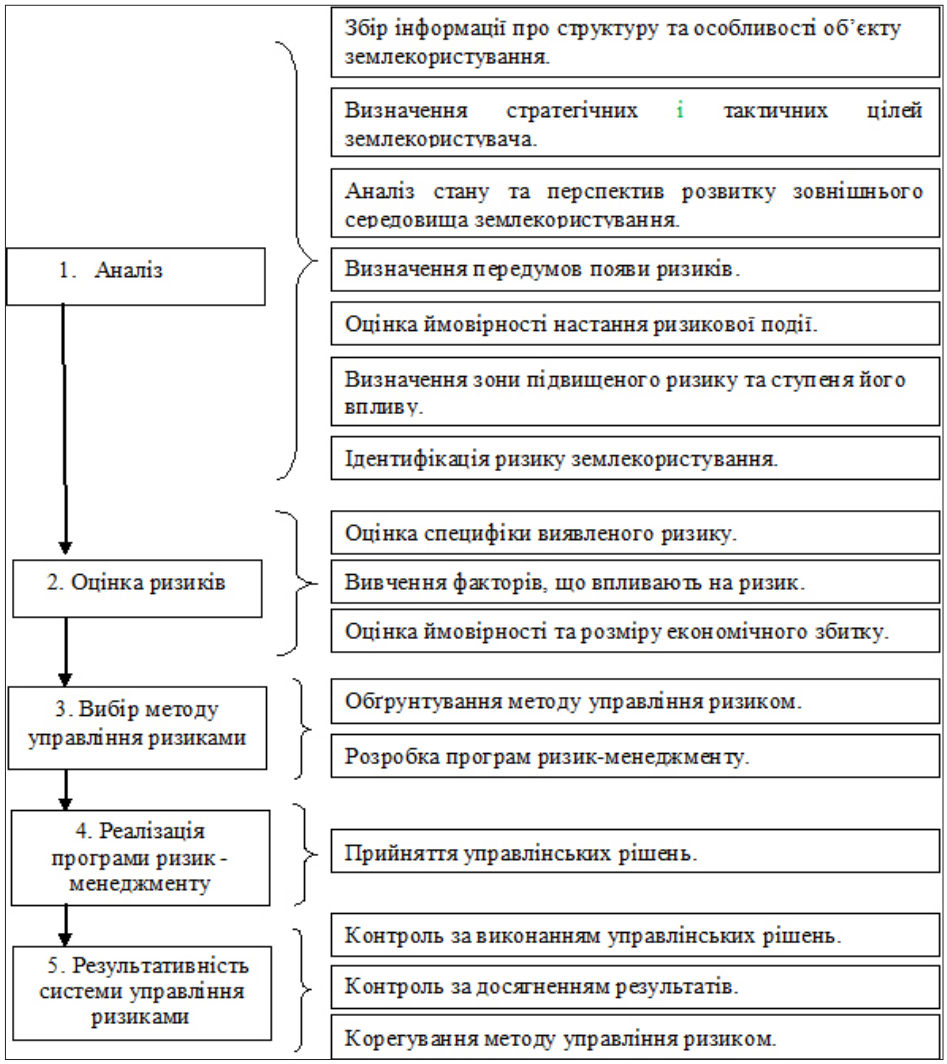

Рис. 2. Технологія управління ризиками у сфері землекористування

Джерело: складено автором

Висновки. Отже, запропонована технологія управління ризиками у сфері землекористування дасть змогу підвищити ефективність інвестування у земельні ресурси. Практичне застосування наведеного функціоналу, враховуючи особливості ідентифікації ризиків у поєднанні із класичним переліком складових процесу управління, дозволить нівелювати або зменшити їх негативний вплив на ефективність господарської діяльності суб'єктів землекористування.

Список літератури

1. Tomilin, O. O., Gryschko, V. V., & Kolomiyets, S. A. Features of Investment Regulation of Construction in Agriculture. Lecture Notes in Civil Engineering. 2020. Vol. 73. P. 741–755.
2. Гарнага О. М., Савіна Н. Б. Економічні регулятори збалансованого землекористування. Вісник НУВГП : Серія "Економічні науки". Рівне : НУВГП. 2023. Вип. 2(102). С. 200-208.
3. Жмурко І. Ризики в аграрному секторі та необхідність їх страхування. Економічний дискурс: Міжнародний науковий журнал. 2017. Вип.1. С. 42–49.
4. Komarek, A. M., De Pinto, A., & Smith, V. H. A review of types of risks in agriculture: what we know and what we need to know. Agric. 2020. Syst, 178, 102738

5. Кушнір С. О., Вернидуб М. Ю. Оцінювання ризиків інвестиційного кредитування інновацій в Україні. Інвестиції: практика та досвід. Економічні науки. 2018. № 2. С. 10–13.
6. Калініченко З. Д. Ризик-менеджмент: навчальний посібник для здобувачів спец. 051 «Економіка» та 073 «Менеджмент». Дніпро: ДДУВС, 2021. 224 с.
7. Harnaha, O. M. Institutional and innovative modernization of the economy agricultural sector. Review of transport economics and management. Дніпро: Дніпровський національний університет залізничного транспорту імені академіка Всеволода Лазаряна. 2021. Вип. 6(22). С. 5-9.
8. Грицюк П. М., Джоші О. І., Гладка О. М. Основи теорії систем і управління : навчальний посібник. Рівне: НУВГП, 2021. 272 с.
9. Harnaha, O., Lesniak, O., Vysheslavskyi H. Design thinking in the visualization of economic development projects in the agrarian sphere: science and art. AD ALTA: Journal of interdisciplinary research. 2023. Vol. 13(2). P. 126-131.
10. Сосновська О. О. Ризик-менеджмент як інструмент забезпечення стійкого функціонування підприємства в умовах невизначеності. European Economic Journal. 2019. № 1(3). С. 70-79.

References

1. Tomilin, O. O., Gryschko, V. V., & Kolomiyets, S. A. (2020). Features of Investment Regulation of Construction in Agriculture. Lecture Notes in Civil Engineering, 73, 741–755.
2. Harnaha, O. M., Savina, N. B. (2023). Economic regulators of balanced land use. Visnyk NUVHP : Seriia "Ekonomichni nauky". Rivne : NUVHP. 2(102), 200-208. [In Ukrainian].
3. Zhmurko, I. (2017). Risks in the agricultural sector and the need for their insurance. Ekonomichnyi dyskurs: Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal, 1, 42–49. [In Ukrainian].
4. Komarek, A. M., De Pinto, A., & Smith, V. H. (2020). A review of types of risks in agriculture: what we know and what we need to know. Agric. Syst, 178, 102738
5. Kushnir, S. O., Vernydub, M. Yu. (2018). Risk assessment of innovation investment credit in Ukraine. Investytsii: praktyka ta dosvid. Ekonomichni nauky, 2, 10–13. [In Ukrainian].
6. Kalinichenko, Z. D. (2021). Risk management: a study guide for applicants of special. 051 "Economics" and 073 "Management". Dnipro: DDUVS. [In Ukrainian].
7. Harnaha, O. M. (2021). Institutional and innovative modernization of the economy agricultural sector. Review of transport economics and management. Dnipro: Dniprovskyi natsionalnyi universytet zaliznychnoho transportu imeni akademika Vsevoloda Lazariana, 6(22), 5-9.
8. Hrytsiuk, P. M., Dzhoshi, O. I., Hladka O. M. (2021). Fundamentals of systems theory and management: a study guide. Rivne: NUVHP. [In Ukrainian].
9. Harnaha, O., Lesniak, O., Vysheslavskyi, H. (2023). Design thinking in the visualization of economic development projects in the agrarian sphere: science and art. AD ALTA: Journal of interdisciplinary research, 13(2), 126-131.
10. Sosnovska, O. O. (2019). Risk management as a tool for ensuring stable functioning of the enterprise in conditions of uncertainty. European Economic Journal, 1(3), 70-79. [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 12.08.2024
Прийнята до публікації 18.08.2024

~ АНАЛІЗ, АУДІТ, ОБЛІК ТА ОПОДАТКУВАННЯ ~

УДК: 657:338.2:330.322 **DOI: https://doi.org/10.32680/2409-9260-2024-7-8-320-321-69-76**

ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ УСТАНОВ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОЇ ТА БЮДЖЕТНОЇ СФЕР ДЛЯ ЦІЛЕЙ ОБЛІКУ ТА ОПОДАТКУВАННЯ

Колєсніченко А. С., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і фінансів, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», м. Харків, Україна
e-mail: anastasihpi@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-5007-9082

Анотація. *Метою статті є розкриття сутності, сфери застосування інвестицій, аналіз та обґрунтування специфіки інвестиційної діяльності установ фінансово-кредитної та бюджетної сфер для подальшого використання при вирішенні завдань обліку та оподаткування. Теоретичною та методичною основою дослідження є теорія державного управління, інституціональна теорія, а також методи узагальнення, аналізу, порівняння та системний підхід. Інформаційно-аналітична база сформована унаслідок опрацювання законодавчих актів України, статистичних та аналітичних оглядів щодо стану бюджетної системи та фінансово-кредитних інституцій в країні, наукових праць і публікацій. Визначено, що участь банків в інвестиційному процесі можна розглядати у вузькому і широкому контексті. Доведено, що при формуванні бюджетів за видатками через виконання кошторисів бюджетних установ для цілей обліку мова може йти лише про виконання бюджету шляхом внесення цих коштів до довгострокових фінансових інвестицій. Обґрунтовано роль та специфіку інвестиційної діяльності установ фінансово-кредитної та бюджетної сфер у вирішенні завдань обліку та оподаткування, що сприятиме підвищенню ефективності облікових процесів, дієвості податкової системи та унаслідок покращить економічну та фінансову ситуацію цих особливих суб'єктів господарювання.*
Ключові слова: *інвестиційна діяльність; фінансово-кредитні установи; бюджетні установи; банки; державні інвестиції; бухгалтерський облік; оподаткування.*

INVESTMENT ACTIVITIES OF FINANCIAL CREDIT AND BUDGETARY INSTITUTIONS FOR ACCOUNTING AND TAXATION PURPOSES

Koliesnichenko S. Anastasiia, Ph.D. (Economics), Associate Professor, Associate Professor of Accounting and Finance Department, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Kharkiv, Ukraine
e-mail: anastasihpi@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-5007-9082

Abstract. *The purpose of the study is to reveal the essence, scope of investment, analysis and substantiation of the specifics of investment activity of institutions of the financial and credit and budgetary sphere, for further use in solving accounting and taxation tasks. The theoretical and methodological basis of the research is the theory of public administration, institutional theory, as well as methods of generalization, analysis, and a systemic approach. The information and analytical base was formed as a result of the elaboration of legislative acts of Ukraine, statistical and analytical reviews of the state of the budget system and financial and credit institutions in the country, scientific works and publications. It was determined that since investing is expressed in the placement of monetary or other assets that should bring financial benefit to their owner, it is important to take into account all aspects of their application. For this, among the areas of application of financial investments, accounting and taxation play a special role. Based on the analysis of the provisions of the Law of Ukraine "On Investment Activity", a scheme of investment activity was formed, which should be implemented by institutions of the financial and credit and budgetary spheres for the purposes of accounting and taxation. It was determined that the participation of banks in the investment process can be considered in a narrow and broad context. At the same time, increased competition in the banking sector leads to a decrease in the level of margins, which prompts banks to look for new sources of income, including from investment activities, and as a result affects the entire taxation system in the context of its own competitiveness. It has been proven that when forming budgets according to expenses, due to the implementation of estimates of budgetary institutions for accounting purposes, we can only talk about the implementation of the budget by contributing these funds to long-term financial investments. The practical significance lies in substantiating the role and specifics of investment activities of institutions of the financial and credit and budgetary spheres in solving accounting and taxation tasks, which will contribute to increasing the efficiency of accounting processes, the effectiveness of the tax system and, as a result, will improve the economic and financial situation of these special economic entities.*
Keywords: *investments, investment activity; financial and credit institutions; budgetary institutions; banks; state investments; accounting, taxation.*

JEL Classification: E62, G24, H21, H30, H54

Постановка задачі. Динамічний розвиток соціально-економічних систем, взаємопроникнення різних напрямів життєдіяльності суспільства і бізнесу, глобалізаційні зміни та нелінійні перетворення конкурентоспроможного середовища обумовлюють особливу увагу до інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання різних напрямів, як фінансово-кредитної, так і бюджетної сфер. Банки, як найбільш типові представники фінансово-кредитних установ, при здійсненні операцій з інвестиціями, мають враховувати всі можливі облікові та податкові аспекти таких операцій. Особливо специфічною у цьому розумінні є і звичайна діяльність бюджетних установ, оскільки господарські операції із фінансовими інвестиціями для них не характерні. Тому питання обліку та оподаткування інвестиційної діяльності у фінансовому і державному секторах потребують більш детального дослідження.

За оцінками Міністерства економіки України, зростання ВВП у 2023 році склало 5%. За прогнозами на 2024 рік, зростання ВВП планується на рівні 4,6%, а інвестицій – на 29,6%. Інвестиції у 2024 році, порівнюючи із 2023 роком, мають зрости на 29,6%, що має забезпечити найбільший позитивний внесок серед складових у зростання ВВП. Друге місце, після інвестицій, посідає приватне споживання [1].

Інформація щодо інвестицій та інвестиційної діяльності стає дедалі більш актуальною для всіх суб'єктів ринку, якими можуть бути як приватні фінансові установи, так і державні установи. Кожна з цих сфер орієнтується своїми специфічними вимогами до сприйняття сутності інвестицій та відображення їх в облікових і оподатковуваних операціях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі результати досліджень у галузі функціонування фінансово-кредитних установ, реалізації банківської діяльності з питань оцінки рівня їх податкового навантаження, обліку основних операцій з інвестиціями надають у своїх працях такі науковці: В. С. Амбрачян [2], Т. Мединська, Н. Рущишин, У. Ніконенко [3], О. Деревко [3] та інші. Обґрунтування значущості інвестицій у діяльності бюджетних установ, специфіка їх обліку з практичного погляду залишається предметом наукових надбань таких учених, як: А. Заросило [5], Л. Коритник [6], Т. Писаренко [7], Н. Проць [8], О. Рожко [9] та інших.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте дослідження теоретичних та практичних особливостей обліково-аналітичного та податкового забезпечення операцій з інвестиціями та інвестиційної діяльності банків і бюджетних установ є актуальним завданням і в сьогоднішніх умовах господарювання.

Метою статті є розкриття сутності, сфери застосування інвестицій, аналіз та обґрунтування специфіки інвестиційної діяльності установ фінансово-кредитної та бюджетної сфер для подальшого використання при вирішенні завдань обліку та оподаткування.

Методи дослідження. Теоретичною та методичною основою дослідження є теорія державного управління, інституціональна теорія, а також методи узагальнення, аналізу, порівняння та системний підхід. Інформаційно-аналітична база сформована унаслідок опрацювання законодавчих актів України, статистичних та аналітичних оглядів щодо стану бюджетної системи та фінансово-кредитних інституцій в країні, наукових праць і публікацій.

Основний матеріал. Інвестиційна діяльність є важливим елементом виробничо-господарської діяльності підприємства. Призначенням її впровадження є розвиток самого суб'єкта інвестиційної діяльності і водночас оновлення та удосконалення його виробничих потужностей, розширення корпоративних прав, примноження фінансових ресурсів, зокрема тих, які є об'єктами інвестицій, тощо.

Інвестування виражається у розміщенні грошових чи інших активів, які мають приносити фінансову вигоду їх власнику. Об'єктами реальних і фінансових інвестицій може бути науково-технічний і виробничий цикл створення продукції, товарів, послуг та їх окремі елементи, серед яких можна виділити: результати наукових досліджень, проєктно-конструкторські розробки, розширення та диверсифікація виробництва, реконструкція, модернізація та оновлення виробничих потужностей. Так, об'єкти інвестицій можна класифікувати відповідно до:

- характеру і участі держави,
- характеру і змісту інвестиційного циклу,
- масштабу та спрямуванню проєкту (комерційний, соціальний, управлінський),
- ступеня ефективності використання вкладеного капіталу тощо.

З процесом інвестування напряму пов'язані фінансові інвестиції, які охоплюють широку сферу дослідження в галузі науки та застосування в областях господарської діяльності (рис. 1).

Рис. 1. Сфери застосування фінансових інвестицій

Джерело: побудовано автором за матеріалами [10]

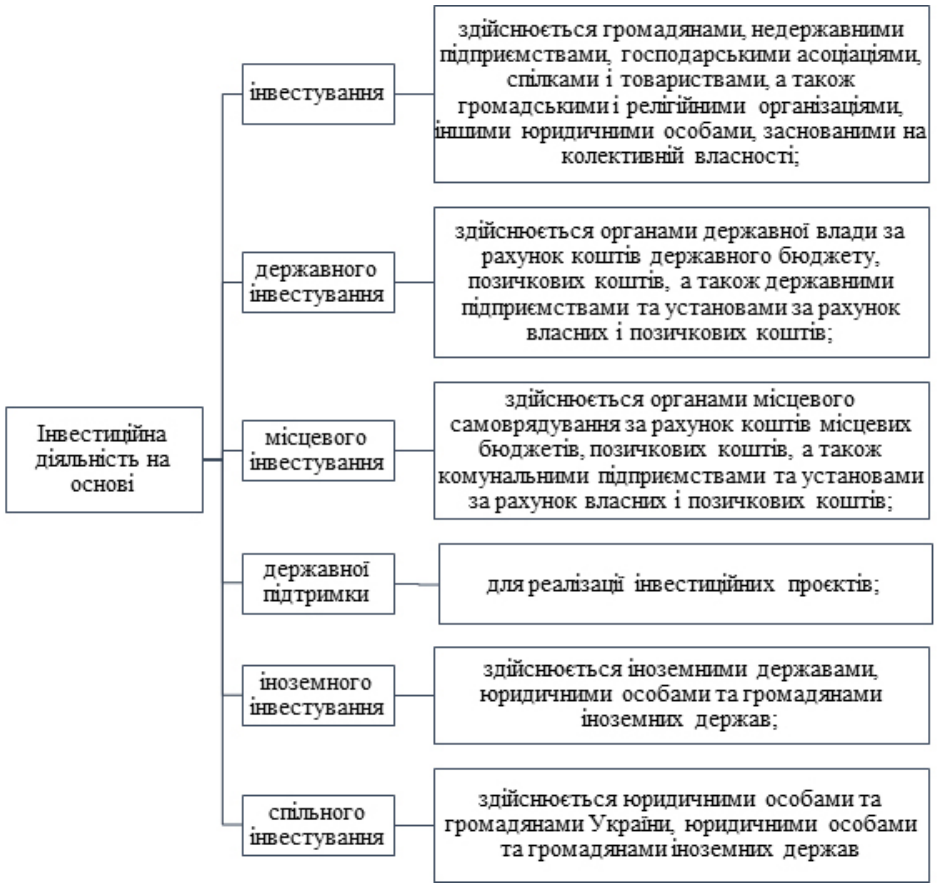

Рис. 2. Інвестиційна діяльність та її реалізація в Україні

Джерело: складено автором за матеріалами [11]

Зазначені напрями важливі, оскільки кожен з них характеризується власною метою, цілями та завданнями дослідження, властивими принципами, які їх видозмінюють. Водночас вони не можуть існувати відокремлено від інших, а тому розкриття їх особливостей відбувається у тісному взаємозв'язку [10].

Відповідно до Закону України «Про інвестиційну діяльність» інвестиційна діяльність визначена як сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб та держави щодо реалізації інвестицій [11].

Згідно з п. 2 ст. 2 інвестиційна діяльність провадиться на основі:

- інвестування;
- державного інвестування;
- місцевого інвестування;
- державної підтримки;
- іноземного інвестування;
- спільного інвестування (рис. 2).

Обліковий підхід до визначення інвестиційної діяльності закріплено у НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності». Так, згідно з цим документом, під інвестиційною діяльністю розуміють діяльність підприємства, яка пов'язана з придбанням та реалізацією необоротних активів та фінансових інвестицій, які не ідентифікуються як еквіваленти грошових коштів.

Враховуючи зазначені твердження, можна побудувати схему інвестиційного процесу для суб'єкта господарювання, зокрема у фінансово-кредитній та бюджетній сферах, яка буде покладена в основу облікових та податкових процесів (рис. 3).

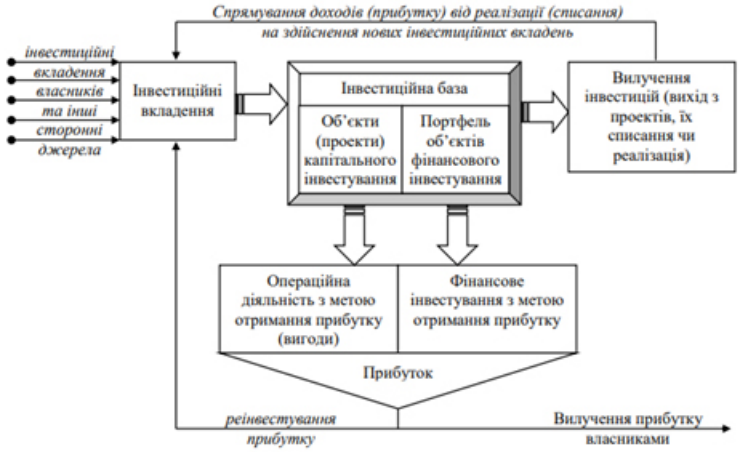

Рис. 3. Схема інвестиційної діяльності суб'єкта господарювання у фінансово-кредитній та бюджетній сферах для цілей обліку і оподаткування

Джерело: складено автором за матеріалами [2-10]

Одними з найбільш важливих суб'єктів інвестиційного процесу в частині фінансово-кредитної діяльності є Національний банк України (НБУ) і комерційні банки. Більш того, через НБУ держава впроваджує кредитно-інвестиційну політику.

Особливість комерційних банків в інвестиційному процесі полягає в тому, що вони надають клієнтам як традиційні функції кредитно-розрахункового і касового обслуговування, проводять депозитні операції, так і суттєво розширюють комплекс свого обслуговування через реалізацію операцій з цінними паперами, кредитування інвестиційних проєктів, фінансування довірчих операцій [2].

На макрорівні банківська система впливає на інвестиційний процес через НБУ, на мікрорівні цю функцію виконують комерційні банки. Інвестиційну діяльність на мікрорівні варто розглядати як у вузькому розумінні – як реальні і фінансові інвестиції банків, так і в широкій трактовці – як інвестиції банків, які здійснюються за свій рахунок і за рахунок своїх клієнтів за їх дорученням, а також видача банками середньо- і довгострокових кредитів.

Ступінь залучення банків до інвестиційного процесу можна розглядати у вузькому і широкому контексті. У вузькій інтерпретації до інвестиційних операцій, які підлягають обліку, належать вкладення власних фінансових ресурсів банку в цінні папери або спільну діяльність підприємств. З позиції загального підходу у більш широкому розумінні функціонал банківської системи в реалізації інвестиційного процесу може бути задіяний для інвестування банком власних коштів, а також коштів своїх клієнтів з їх доручення, операції з довгострокового кредитування.

Власна конкурентоспроможність в значній мірі пов'язана з політикою оподаткування. У цьому контексті її варто розглядати комплексно як інструмент формування інвестиційної привабливості національної економіки та одночасно як внутрішній регулятор розвитку бізнес-структури.

Знижувальний тренд на інвестування національної економіки обумовлює подальше зростання значущості та впливу банківських інвестицій на підтримку структурних економічних трансформацій. За цих обставин банківський сектор демонструє стабільно високі темпи зростання конкуренції, що обумовлює зниження рівня маржі та, як наслідок, вимагає від банків диверсифікації джерел акумулювання доходу, зокрема, з впровадження інвестиційної діяльності.

На відміну від фінансово-кредитної сфери, у бюджетному секторі інвестиційна діяльність, облік і оподаткування операцій з інвестиціями є досить специфічним напрямом. У цьому випадку інвестування має вже державний характер.

У процесі поточного планування бухгалтери-бюджетники повинні вирішувати низку важливих питань. Перша група пов'язана з визначенням сутності вкладень, які можна вважати інвестиціями. Далі, важливо розуміти, які з інвестицій можна інтерпретувати як фінансові і за яких передумов бюджетні установи будуть їх використовувати в своїй діяльності.

Бюджетне законодавство України не містить вичерпної інформації з питань визначеної термінології, закріплених механізмів щодо застосування інвестицій, зокрема фінансових.

Водночас аналіз іншої нормативно-правової документації, а також економічної літератури дозволяє узагальнити деякі аналоги та пов'язані формулювання, зокрема: «державні інвестиції», «державна підтримка для реалізації інвестиційних проектів», «інвестиційна складова бюджету», «фінансові інструменти», «фондовий ринок» тощо. Такий широкий спектр можливих інтерпретацій призводить до того, що у більшості випадків у бухгалтерів-бюджетників виникають проблеми з відображенням таких операцій у бухгалтерському обліку та фінансовій звітності, які ведуть як розпорядники бюджетних коштів, так і органи Державної казначейської служби.

З одного боку, це призводить до порушення важливого принципу фінансової звітності щодо забезпечення достовірності. З іншого боку, виникають перешкоди у досягненні основної мети застосування фінансових інвестицій, що виражається у збільшенні або поповненні активів відповідного бюджету, зокрема спеціального фонду, а також у разі збереження та подальшого обліку.

Визначення поняття «інвестиції» як одного з основних, які містяться у законодавстві з регулювання інвестиційної діяльності, можна знайти в п. п. 14.1.81 ст. 14 Податкового кодексу України [12]. Так, інвестиції – «господарські операції, які передбачають придбання основних засобів, нематеріальних активів, корпоративних прав та/або цінних паперів в обмін на кошти або майно». Тобто, орієнтуючись на це основне поняття, державні органи можуть управляти державними інвестиціями, зокрема фінансовими, а бухгалтеру бюджетної установи це дозволяє правильно відображати господарські операції у бухгалтерському обліку та складати фінансову звітність.

Загальний контекст впровадження бюджетного процесу з позиції використання фінансових інвестицій державного походження дозволяє сформулювати визначення фінансових інвестицій у бюджетному процесі та інтерпретувати їх як вкладення капіталу (активів) державою (державним або місцевими бюджетами) у фонди та/або інші грошові та фінансові інструменти, у вигляді участі в капіталі юридичних осіб з метою отримання доходу та/або зростання (збереження) вартості капіталу.

Тобто у випадку, коли йдеться про формування бюджетів за видатками, що реалізується шляхом виконання кошторисів бюджетної установи, для цілей обліку єдино коректним буде варіант розгляду виконання бюджету через внесення цих коштів до довгострокових фінансових інвестицій. Зокрема, на практиці це означає, що бюджетна установа спрямовує фінансування до статутного фонду юридичної особи, якою може бути підприємство державної або комунальної власності. Такий підхід обумовлює розкриття економічної характеристики видатків у вигляді фінансових інвестицій в Інструкції МФУ № 333 від 12.03.2012 р. щодо застосування економічної класифікації видатків бюджету як один код економічної бюджетної класифікації. Згідно з цим документом фінансові інвестиції є капітальними трансфертами за відповідним бюджетом.

Видатки, що визнаються фінансовими інвестиціями, за своєю формою є державною допомогою юридичним особам, які не належать до категорії розпорядників бюджетних

коштів. Здійснення фінансових інвестицій місцевих бюджетів має свої особливості. Так, ці видатки є складовою при формуванні бюджету розвитку, а саме – у вигляді складової спеціального фонду місцевих бюджетів.

Бухгалтерський облік відіграє важливу роль в механізмі використання фінансових інвестицій бюджетної установи, що можна представити у вигляді рисунку 4.

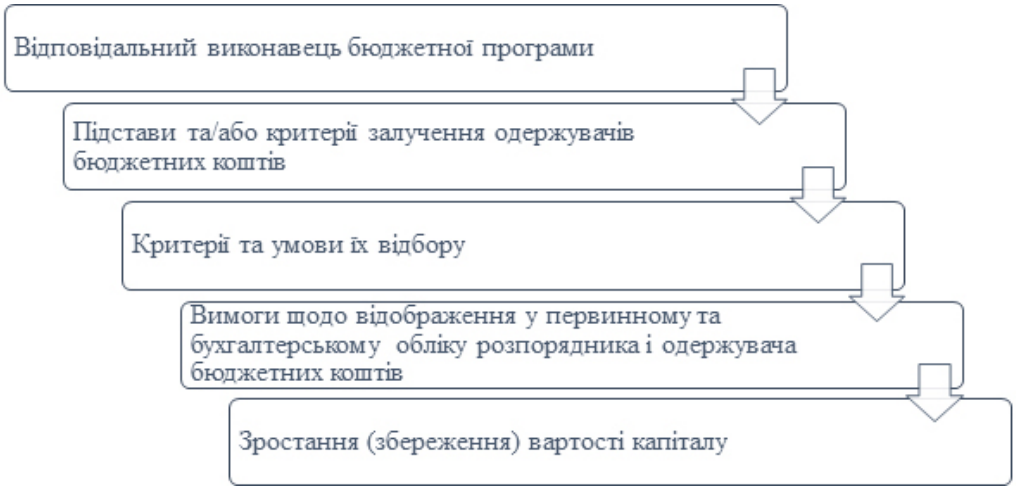

Рис. 4. Бухгалтерський облік в порядку використання фінансових інвестицій бюджетної установи

Джерело: складено автором за матеріалами [13]

Економічна сутність фінансової інвестиції з бухгалтерського погляду є таким самим активом, як і запаси, основні засоби тощо. Відповідно, критеріями визнання фінансових інвестицій для подальшого їх відображення у бухгалтерському обліку та фінансовій звітності є загальні принципи визнання активів, встановлені стандартами бухгалтерського обліку [13].

Організація обліку фінансових інвестицій має низку важливих завдань. Насамперед необхідно забезпечити коректну і об'єктивну оцінку цього активу. Крім цього, подальший облік відповідає за своєчасну реєстрацію та повне відображення в облікових регістрах операцій, пов'язаних із фінансовими інвестиціями, за можливість узагальнення інформації щодо таких операцій у звітності з метою забезпечення інформаційних потреб зацікавлених осіб.

З огляду на вищесказане можна зазначити, що для забезпечення якісного процесу організації обліку фінансових інвестицій необхідно врахувати ряд аспектів, серед яких:

- формування обґрунтованої класифікаційної системи операцій із фінансовими інвестиціями, яку буде зручно використовувати для потреб обліку;
- забезпечення коректної оцінки фінансових інвестицій на дату здійснення операції з ними та дату складання балансу;
- відпрацювання механізму своєчасного, повного і правильного документування в облікових регістрах операцій із фінансовими інвестиціями;
- налаштування та сучасне програмне забезпечення аналітичного та синтетичного обліку через систему рахунків для відповідних записів в облікових регістрах.

Відповідно до п. 1 розділу 2 НП(С)БОДС 133 «Фінансові інвестиції», затвердженого Наказом МФУ № 568 від 18.05.2012 [14] фінансові інвестиції визнають активом і відображають на рахунках бухгалтерського обліку бюджетної установи та відповідних статтях балансу за таких умов:

- суб'єкт державного сектору здійснює контроль за ними;
- існує імовірність одержання в майбутньому економічних вигід, пов'язаних з їх використанням, або отримання потенціалу корисності. Поняття «потенціал корисності» необхідно розглядати у контексті наявних та потенційних можливостей, що отримає бюджетна установа, яка є суб'єктом бухгалтерського обліку в державному секторі, від використання активів, цільове призначення яких полягає не у безпосередній генерації надходжень грошових коштів, які можна використовувати для досягнення поставленої мети та/або задоволення потреб. Це є особливістю бюджетних установ, оскільки пов'язано з їх правовим статусом. Саме правовий статус та статус неприбутковості дозволяють стверджувати, що активи бюд-

жетних установ можуть бути засобом для виконання покладених на них загальнодержавних, соціальних, політичних чи інших функцій та досягнення визначеної мети діяльності. Тому в такому разі активи, які безпосередньо не беруть участь у формуванні додаткових надходжень грошових коштів, визначають як такі, що мають «потенціал корисності».

- Оцінка фінансових інвестицій може бути достовірно визначена.

Висновки. У процесі дослідження було визначено, що оскільки інвестування виражається у розміщенні грошових або інших активів, які мають приносити фінансову вигоду їх власнику, важливо враховувати всі аспекти їх застосування. Для цього серед сфер застосування фінансових інвестицій особливу роль відіграють бухгалтерський облік і оподаткування. На основі аналізу положень Закону України «Про інвестиційну діяльність» виділено основні складові реалізації інвестиційної діяльності суб'єктами господарювання в нашій країні. Це дозволило сформувати схему інвестиційної діяльності, яку доцільно впроваджувати установами фінансово-кредитної та бюджетної сфер для цілей обліку і оподаткування. Визначено, що участь банків в інвестиційному процесі можна розглядати у вузькому і широкому контексті. Підвищення конкуренції у банківській сфері веде до зниження рівня маржі, що спонукає банки до пошуку нових джерел доходів, зокрема від інвестиційної діяльності, і унаслідок впливає на всю систему оподаткування у контексті власної конкурентоспроможності. Доведено, що при формуванні бюджетів за видатками через виконання кошторисів бюджетних установ для цілей обліку мова може йти лише про виконання бюджету шляхом внесення цих коштів до довгострокових фінансових інвестицій. Особливістю здійснення фінансових інвестицій місцевими бюджетами є той факт, що ці видатки є складовою при формуванні бюджету розвитку, а саме – у вигляді частини спеціального фонду місцевих бюджетів.

Подальші дослідження доцільно проводити у напрямі розкриття проблем державного регулювання інвестиційної діяльності з врахуванням специфіки функціонування установ у фінансово-кредитній та бюджетній сферах.

Список літератури

1. У Мінекономіки прогнозують зростання ВВП на 4,6% цьогоріч. Економічна правда. URL: https://www.epravda.com.ua/news/2024/01/12/ 708699/ (дата звернення 20.03.2024).
2. Амбарчян В. С. Напрями вдосконалення обліку інвестицій в асоційовані та дочірні компанії банку. Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки. 2013. № 3. С. 10-16.
3. Мединська Т. В., Рущишин Н. М., Ніконенко У. М. Податкове регулювання інвестиційної діяльності банків України. Бізнес інформ. 2020. №11. С. 316-323. DOI: https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-11-316-324
4. Деревко О. Шляхи підвищення рівня капіталізації банківського сектору. Банківська справа. 2016. № 6. С. 76–83.
5. Заросило А. П. Застосування методів управлінського аналізу в діяльності бюджетних установ. Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Економічні науки. 2016. Вип. 20(1). С. 176-180.
6. Коритник Л. П. Ключові напрямки удосконалення показників Бюджетних програм: обліковий аспект. Економіка та суспільство. 2021. Випуск № 27. URL: http://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/ article/view/411/398 (дата звернення: 15.03.2024). DOI:10.32782/2524-0072/2021-27-7
7. Писаренко Т.М. Організація управлінського обліку в бюджетних установах. Економічний форум. 2020. №1(3), С. 124-130.
8. Проць Н. В. Система видатків державного бюджету України: проблеми та необхідність оптимізації. Фінансовий простір. 2016. № 2 (22) С.61-68.
9. Рожко О. Д. Бюджетні інвестиції та ефективність бюджетних програм. Світ фінансів. 2013. Вип. 4. С. 80–88.
10. Тріпак М., Лаврук О. Фінансові інвестиції у системі бухгалтерського обліку. Економічний аналіз. 2020. Т. 30. № 3. С. 197-204. URL: https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/download/1846/6565656914 (дата звернення 15.03.2024) DOI: https://doi.org/10.35774/econa2020.03.197
11. Про інвестиційну діяльність: Закон України № 1560-XII від 18.09.1991 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text (дата звернення 20.03.2024).

12. Податковий кодекс України № 2755-VI від 02.12.2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17 (дата звернення 20.03.2024).
13. Чечуліна О. Облік фінансових інвестицій в бюджетних організаціях. Б24 – Інформаційний Бізнес Портал. URL: https:// www.buh24.com.ua/oblik-finansovih-investitsiy-v-byudzhetnih-organizatsiyah/ (дата звернення 20.03.2024).
14. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі 133 «Фінансові інвестиції», затверджене Наказом МФУ № 568 від 18.05.2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0901-12#Text (дата звернення 20.03.2024).

References

1. U Minekonomiky prohnozuiut zrostannia VVP na 4,6% tsohorich (2024). Ekonomichna pravda. [The Ministry of Economy predicts GDP growth of 4.6% this year]. Retrieved from https://www.epravda.com.ua/news/2024/01/12/708699/ (accessed 20 March 2024). [In Ukrainian].
2. Ambarchian, V. S. (2013). Directions for improving the accounting of investments in associated and subsidiary companies of the bank. Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Seriia : Ekonomichni nauky, 3, 10-16. [In Ukrainian].
3. Medynska, T. V., Rushchyshyn, N. M., & Nikonenko, U. M. (2020). Tax regulation of investment activities of Ukrainian banks. Biznes inform, 11, 316-323. DOI: https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-11-316-324 [In Ukrainian].
4. Derevko, O. (2016). Ways to increase the level of capitalization of the banking sector. Bankivska sprava, 6, 76–83. [In Ukrainian].
5. Zarosylo, A. P. (2016). Application of management analysis methods in the activities of budget institutions, Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Ser. : Ekonomichni nauky, 20(1), 176-180. [In Ukrainian].
6. Korytnyk, L. P. (2021). Key areas of improving indicators of Budget programs: accounting aspect. Ekonomika ta suspilstvo, 27. Retrieved from http://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/411/398 (accessed 15 March 2024). [In Ukrainian]. DOI:10.32782/2524-0072/2021-27-7
7. Pysarenko, T. M. (2020). Organization of management accounting in budgetary institutions. Ekonomichnyi forum, 1(3), 124-130. [In Ukrainian].
8. Prots, N. V. (2016). The state budget expenditure system of Ukraine: problems and the need for optimization. Finansovyi prosti, 2 (22), 61-68. [In Ukrainian].
9. Rozhko, O. D. (2013). Budget investments and effectiveness of budget programs. Svit finansiv, 4, 80–88. [In Ukrainian].
10. Tripak, M., & Lavruk, O. (2020). Financial investments in the accounting system. Ekonomichnyi analiz, 30, 3, 197-204. Retrieved from https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/download/1846/6565656914 (accessed 15 March 2024). [In Ukrainian]. DOI: https://doi.org/ 10.35774/econa2020.03.197
11. Pro investytsiinu diialnist: Zakon Ukrainy No. 1560-KhII [On investment activity: Law of Ukraine]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text (accessed 20 March 2024). [In Ukrainian].
12. Podatkovyi kodeks Ukrainy No. 2755-VI vid 02.12.2010 r. [Tax Code of Ukraine]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17 (accessed 20 March 2024). [In Ukrainian].
13. Chechulina, O. (2017). Oblik finansovykh investytsii v biudzhetnykh orhanizatsiiakh [Accounting of financial investments in budgetary organizations]. B24 – Informatsiinyi Biznes Portal. Retrieved from https://www.buh24.com.ua/ oblik-finansovih-investitsiy-v-byudzhetnih-organizatsiyah/ (accessed 20 March 2024). [In Ukrainian].
14. Natsionalne polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku v derzhavnomu sektori 133 «Finansovi investytsii» [National regulation (standard) of accounting in the public sector 133 "Financial investments"], zatverdzhene Nakazom MFU 18.05.2012 № 568. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0901-12#Text (accessed 20 March 2024) [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 06.08.2024
Прийнята до публікації 10.08.2024

УДК: 657:339.7(477) **DOI: https://doi.org/10.32680/2409-9260-2024-7-8-320-321-77-84**

ВПЛИВ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ НА РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНИХ СИСТЕМ ОБЛІКУ ТА ЗВІТНОСТІ УКРАЇНИ

Роєва О.С., доктор філософії з обліку та оподаткування (PhD), доцент кафедри обліку, оподаткування, публічного управління та адміністрування, Криворізький національний університет, м. Кривий Ріг, Україна
email: olha.roieva@knu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0003-2964-8188

Шепелюк В.А., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку, оподаткування, публічного управління та адміністрування, Криворізький національний університет, м. Кривий Ріг, Україна
email: shepeliuk@knu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0001-6270-5936

***Анотація**. Мета дослідження полягає в усебічному аналізі впливу МСФЗ на національні системи обліку та звітності в Україні. Зокрема, дослідження охоплює історичний контекст розвитку облікових систем в Україні до впровадження міжнародних стандартів, аналіз законодавчої й нормативної бази, що регламентує застосування МСФЗ, а також виявлення основних переваг, викликів і проблем, з якими стикаються українські підприємства під час адаптації МСФЗ. Методи дослідження охоплюють аналіз історичних джерел, законодавчих і нормативних актів, що регулюють впровадження МСФЗ в Україні, а також вивчення наукових праць і літератури з цієї тематики. Результатом дослідження є рекомендації щодо покращення адаптації МСФЗ, які включають розробку комплексних програм навчання для підприємств, створення інформаційної платформи для підтримки впровадження стандартів, а також підвищення співпраці між державними органами й бізнесом для моніторингу ефективності впровадження. Практична значимість дослідження полягає у розробці пропозицій з удосконалення процесу впровадження міжнародних стандартів, що дозволить підвищити рівень прозорості й довіри до українських компаній з боку міжнародних інвесторів та сприятиме поліпшенню інвестиційного клімату в країні. Перспективи подальших досліджень полягають у визначенні шляхів вдосконалення процесу впровадження МСФЗ в Україні для малих і середніх підприємств. Потрібно також розробити стратегії державної підтримки для спрощення цього процесу й підвищення ефективності застосування міжнародних стандартів у національних системах обліку та звітності. До того ж подальші дослідження можна пов'язати з аналізом впливу МСФЗ на інші аспекти фінансового регулювання в Україні й на перспективи їхньої інтеграції з європейськими стандартами.*
***Ключові слова:** глобалізація обліку; фінансова прозорість, регуляторна гармонізація; економічна інтеграція; фінансова відповідність*

THE INFLUENCE OF INTERNATIONAL FINANCIAL REPORTING STANDARDS ON THE DEVELOPMENT OF NATIONAL ACCOUNTING AND REPORTING SYSTEMS OF UKRAINE

Roieva S. Olga, PhD in accounting and taxation, associate professor of the department of accounting, taxation, public administration, Kryvyi Rih National University, Kryvyi Rih, Ukraine
email: olha.roieva@knu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0003-2964-8188

Shepeliuk A. Vira, PhD of Economics, associate professor of the department of accounting, taxation, public administration, Kryvyi Rih National University, Kryvyi Rih, Ukraine
email: shepeliuk@knu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0001-6270-5936

***Abstract.** In the context of globalization and increasing integration of national economies into global markets, the issue of harmonization of accounting standards is becoming particularly relevant. The implementation of IFRS not only improves the quality of financial reporting and transparency of information for international investors, but also contributes to the development of the national business environment and enhances confidence in Ukrainian companies on the global stage. The purpose of the study is to comprehensively analyze the impact of IFRS on national accounting and reporting systems in Ukraine. In particular, the study covers the historical context of the development of accounting systems in Ukraine before the introduction of international standards, analysis of the legislative and regulatory framework governing the application of IFRS, as well as identification of the main advantages, challenges and problems faced by Ukrainian companies in adapting IFRS. The research methods include analysis of historical sources, legislative and regulatory acts governing the implementation of IFRS in Ukraine, as well as study*

of scientific papers and literature on this topic. The result of the study is a set of recommendations for improving the adaptation of IFRS, which include the development of comprehensive training programs for enterprises, the creation of an information platform to support the implementation of standards, as well as enhancing cooperation between government bodies and businesses to monitor the effectiveness of the implementation. The practical significance of the study lies in the development of proposals for improving the process of implementing international standards, which will increase the level of transparency and trust in Ukrainian companies from international investors and contribute to the improvement of the investment climate in the country. Prospects for further research are to identify ways to improve the process of implementing IFRS in Ukraine, mainly for small and medium-sized enterprises. It is also necessary to develop government support strategies to simplify this process and increase the effectiveness of the application of international standards in national accounting and reporting systems. Furthermore, further research could be linked to an analysis of the impact of IFRS on other aspects of financial regulation in Ukraine and the prospects for their integration with European standards.

Keywords: *accounting globalization; financial transparency, regulatory harmonization; economic integration; financial compliance.*

JEL Classification: M41, F23, G38, P34, O16

Постановка проблеми. У сучасній глобалізованій економіці стандартизація фінансової звітності стала ключовим фактором для інтеграції країн у міжнародні фінансові ринки. Питання впровадження міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ) в Україні є надзвичайно актуальним у контексті підвищення прозорості національного бізнес-середовища. Проте впровадження цих стандартів супроводжується не лише позитивними змінами, але й низкою викликів, що потребують системного аналізу. Одним із головних викликів є відмінності між національними стандартами обліку, що діяли роками, і міжнародними вимогами, що може призводити до непорозумінь і складнощів ведення фінансової звітності. Також процес переходу на МСФЗ вимагає значних змін внутрішніх процесів компаній, включно з технічними оновленнями, навчанням персоналу й адаптацією управлінських підходів.

Ці складнощі підкреслюють важливість аналізу впливу міжнародних стандартів на національну практику обліку та звітності. Необхідно дослідити, як зміни, що викликані імплементацією МСФЗ, впливають на загальну ефективність і прозорість фінансових систем України, і які аспекти цієї адаптації потребують додаткової уваги. Тільки завдяки комплексному аналізу цих питань можна визначити, чи успішно відбувається інтеграція міжнародних стандартів в українську систему обліку та звітності й що слід удосконалити для забезпечення відповідності сучасним економічним вимогам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення впливу міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ) на національні системи обліку є важливою темою досліджень у наукових колах, і ця проблема відображена в роботах багатьох авторів.

Дослідники підкреслюють, що впровадження МСФЗ значно сприяє гармонізації національних систем обліку із загальноприйнятими міжнародними стандартами, що особливо актуально для країн, які прагнуть інтеграції у світову економіку. Велика частина літератури зосереджується на перевагах МСФЗ для підвищення прозорості та якості фінансової звітності. Наприклад, у дослідженнях Гаркуши С. [1] і Гетманченко І.В. [2] наголошується, що застосування МСФЗ дає змогу підприємствам підвищити довіру з боку інвесторів і кредиторів, що критично важливо для залучення іноземних інвестицій. Водночас ці автори зазначають, що адаптація до нових стандартів потребує значних зусиль, зокрема фінансових витрат на навчання персоналу й реорганізацію облікових процесів.

Дослідники також приділяють увагу викликам, пов'язаним із впровадженням МСФЗ у різних національних контекстах. Наприклад, Шушакова І., Зябченкова Г., Кузуб М. [3] акцентують увагу на проблемах країн, правові й економічні системи яких відрізняються. У своєму дослідженні вони зазначають, що для таких країн, як Україна, адаптація міжнародних стандартів супроводжується труднощами у зв'язку із відсутністю усталених механізмів та інфраструктури для впровадження МСФЗ. Схожі думки також висловлює Пилипенко К.А. [4], який досліджує проблеми впровадження МСФЗ на малих і середніх підприємствах України.

Зі свого боку Казак О.О. [5] у своєму дослідженні звертає увагу на позитивний вплив МСФЗ на розвиток бізнес-середовища в Україні. Він підкреслює, що з моменту запровадження МСФЗ українські підприємства змогли покращити свою конкурентоспроможність на міжнародному ринку, оскільки інвестори отримали доступ до більш надійної й прозорої фінансової інформації. Також його дослідження вказує на підвищення рівня професіоналізму серед бухгалтерів й аудиторів в Україні.

Однак ряд досліджень підкреслюють, що процес адаптації МСФЗ в Україні потребує подальшого вдосконалення. У роботах Конопліної О.О., Васищенко Ю.В. [6] й Ісаншиної Г.Ю. [7] зазначається, що однією з головних проблем є недостатня державна підтримка, а також нерозвиненість інфраструктури для ефективного впровадження міжнародних стандартів у всіх секторах економіки. Автори рекомендують вдосконалювати правові механізми та створювати додаткові стимули для підприємств, щоб вони активніше переходили на МСФЗ.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значний масив наукових праць, присвячених впливу МСФЗ на національні системи обліку, є важливі аспекти, які досі залишаються недостатньо розкритими. Більш детального вивчення потребує, зокрема, питання впливу МСФЗ на фінансову звітність в умовах нестабільної економічної та правової ситуації, яку переживає Україна. Хоча багато досліджень стосується загальних питань переходу до міжнародних стандартів, недостатньо уваги приділяється тим викликам, що виникають у зв'язку із недосконалою інфраструктурою й економічною нестабільністю країни. Особливо важливо звернути увагу на вплив цих проблем на різні галузі економіки.

Метою дослідження є аналіз впливу міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ) на розвиток національних систем обліку та звітності України, а також визначення переваг і викликів, пов'язаних з їхньою адаптацією в умовах української економіки.

Завдання дослідження:

- оцінити історичний контекст розвитку національних систем обліку та звітності в Україні до впровадження МСФЗ;
- визначити основні переваги впровадження МСФЗ для українського бізнес-середовища й економіки загалом;
- дослідити виклики та проблеми, з якими стикаються українські підприємства під час адаптації МСФЗ.

Виклад основного матеріалу. Фінансова звітність завжди відігравала важливу роль у функціонуванні національних економік. Вона дозволяє відстежувати стан бізнесів, контролювати їхню ефективність і забезпечувати прозорість для інвесторів і регуляторних органів. Проте зі зростанням глобалізації, коли національні ринки стають дедалі більш інтегрованими, виникає гостра потреба стандартизації принципів і підходів до складання фінансової звітності. Історія адаптації міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні є складною й тісно пов'язаною з економічними й політичними трансформаціями, які переживала країна.

Після здобуття незалежності в 1991 році Україна успадкувала радянську систему обліку, що зосереджувалася переважно на державних підприємствах і контролі за витратами й ресурсами. Така система обліку не орієнтувалася на потреби ринкової економіки, де інтереси інвесторів, кредиторів й акціонерів потребують точних і прозорих фінансових даних для ухвалення економічно обґрунтованих рішень. Ця невідповідність стала очевидною на початку 90-х років, коли економіка країни стала трансформуватися у напрямі ринкових відносин, а підприємства зіткнулися з потребою взаємодії з іноземними партнерами й інвесторами. Одним із перших кроків щодо реформування системи обліку стало прийняття Національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку, які намагалися наблизити систему обліку України до міжнародних вимог. Проте ці стандарти залишалися далекими від ідеалу, оскільки їхнє впровадження виявилося не достатньо гнучким, а облікові методи часто не відповідали тим, що використовувалися в розвинених країнах.

Згодом стало зрозуміло, що для досягнення реальної інтеграції у світові економічні процеси й залучення іноземного капіталу Україні потрібно прийняти єдині міжнародні стандарти фінансової звітності. Це особливо актуально для компаній, які мають суспільний інтерес, як-от банки, страхові компанії й великі публічні корпорації. Інвестори й фінансові аналітики дедалі частіше вимагають єдиних підходів до звітності, щоб мати можливість адекватно оцінювати фінансовий стан компаній, порівнювати їх із конкурентами на глобальних ринках й ухвалювати раціональні інвестиційні рішення.

Інтеграція з Європейським Союзом також стала каталізатором змін фінансової звітності. Вимоги до прозорості й порівнянності фінансових звітів, встановлені ЄС, стимулювали Україну до більш активної інтеграції міжнародних стандартів, що зі свого боку мало сприяти підвищенню довіри до українських компаній на світових ринках [6].

Отже, впровадження МСФЗ в Україні стало логічним кроком у відповідь на виклики сучасної глобалізованої економіки. Це дозволило Україні покращити якість фінансової інформації, підвищити прозорість і привабливість для іноземних інвесторів, а також забезпечити можливість ефективної участі українських компаній у міжнародних ринках капіталу (рис. 1).

Рис. 1. Основні фактори, які спричиняють потребу стандартизації фінансової звітності в Україні

Джерело: складено автором на основі [8; 9]

Порядок впровадження, обов'язковість застосування МСФЗ для певних категорій підприємств і відповідальність за їх дотримання в Україні регламентується низкою законів, постанов і нормативних документів, які представлено у таблиці 1.

Законодавчі норми	Напрями регулювання
Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» (№996-XIV від 16.07.1999)	Цей закон є основним нормативним актом, що регулює питання бухгалтерського обліку й фінансової звітності в Україні. У ньому визначено, що підприємства, які підлягають публічному нагляду (банки, публічні акціонерні товариства, підприємства, що мають суспільний інтерес), зобов'язані складати фінансову звітність відповідно до МСФЗ.
Закон України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» (№3480-IV від 23.02.2006)	Закон зобов'язує емітентів цінних паперів, акції яких допущені до торгів на фондовій біржі, використовувати МСФЗ під час складання фінансової звітності. Це сприяє підвищенню прозорості й довіри інвесторів до фінансових показників таких підприємств.
Закон України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» (№2258-VIII від 21.12.2017)	Закон визначає вимоги до аудиту фінансової звітності підприємств, які використовують МСФЗ, і встановлює порядок проведення аудиторських перевірок. Він також передбачає, що аудит фінансової звітності таких підприємств повинен проводитися відповідно до міжнародних стандартів аудиту.
Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку подання фінансової звітності» (№419 від 28.02.2000)	Ця постанова регламентує порядок складання й подання фінансової звітності підприємствами різних категорій. Вона також визначає, що підприємства, які зобов'язані застосовувати МСФЗ, подають звіти відповідно до цих стандартів.

Джерело: складено автором на основі [10-13]

Порівнянність звітів є ще одним важливим аспектом. Завдяки МСФЗ фінансову інформацію компаній можна легко зіставити з аналогічною інформацією інших підприємств як на національному, так і на міжнародному рівнях. Це допомагає аналітикам, інвесторам і регуляторам краще оцінювати стан і перспективи розвитку підприємств, що суттєво полегшує ухвалювати обґрунтовані рішення.

По-друге, залучення іноземних інвестицій. Для багатьох іноземних інвесторів і фінансових інститутів міжнародні стандарти фінансової звітності є обов'язковою умовою співпраці з підприємствами інших країн. Прозорі фінансові звіти, складені за МСФЗ, є необхідною передумовою для доступу до міжнародних ринків капіталу. Впровадження цих стандартів в Україні допомогло компаніям залучати іноземні інвестиції, оскільки інвестори можуть бути впевнені в точності й надійності фінансової інформації.

До того ж МСФЗ сприяють покращенню кредитного рейтингу компаній, що відкриває нові можливості для отримання кредитів на вигідних умовах. Також це позитивно впливає на економічний розвиток України й забезпечує приплив іноземного капіталу та збільшення інвестиційної активності.

По-третє, впровадження МСФЗ також сприяє підвищенню рівня корпоративного управління. Оскільки стандарти вимагають надання точних і повних даних про фінансовий стан компаній, керівництво отримує інструменти для глибшого аналізу ефективності бізнесу. Це допомагає ухвалювати більш обґрунтовані управлінські рішення, що підвищує ефективність роботи підприємств і сприяє їхньому розвитку.

Впровадження МСФЗ також змушує компанії більше уваги приділяти питанням внутрішнього контролю й управління ризиками, що знижує ризики фінансових махінацій і зловживань і позитивно позначається на репутації компаній і дає інвесторам більше впевненості.

Водночас впровадження міжнародних стандартів є важливим кроком до інтеграції України в глобальну економіку, оскільки МСФЗ синхронізують українську систему обліку з міжнародними практиками. Це полегшує співпрацю з іншими країнами й міжнародними організаціями, що позитивно впливає на зовнішню торгівлю, підвищує конкурентоспроможність українських підприємств і сприяє зростанню довіри до фінансової системи країни. Економічна інтеграція на основі міжнародних стандартів також дозволяє українським компаніям активніше залучати капітал на міжнародних фінансових ринках. Це створює передумови для зростання обсягів інвестицій в українську економіку та сприяє її довгостроковому розвитку. МСФЗ вимагають точнішої й детальнішої фінансової інформації, що підвищує якість звітності. Підприємства змушені вдосконалювати методи обліку, що сприяє покращенню фінансового менеджменту загалом. Завдяки цьому інвестори та інші зацікавлені сторони можуть ухвалювати рішення, ґрунтуючись на достовірних даних про фінансовий стан компаній. Впровадження міжнародних стандартів стимулює розвиток професійної освіти бухгалтерів і фінансових менеджерів, що має стратегічне значення для подальшого розвитку економіки. Також прозора й надійна фінансова звітність є ключовим фактором для підвищення довіри до фінансової системи України з боку міжнародної спільноти. МСФЗ допомагають зменшити ризики недобросовісної діяльності й покращують бізнес-клімат в Україні, сприяючи залученню нових інвестицій.

Отже, впровадження МСФЗ в Україні відкрило нові можливості для розвитку національної системи обліку, проте цей процес супроводжується рядом викликів, які потребують глибокого аналізу й поступових рішень. Одним із ключових моментів є те, що адаптація МСФЗ вимагає значних змін практики обліку, систем навчання і підготовки фахівців, а також технологічного забезпечення. Однак ці виклики не є унікальними для України та схожі на процеси, які відбувалися в інших країнах на шляху інтеграції в глобальні фінансові ринки [2-7].

Попри те, що на законодавчому рівні в Україні вже закріплено вимоги щодо застосування МСФЗ для певних категорій підприємств, процес їхньої інтеграції в національну систему обліку залишається складним. Основна проблема полягає в тому, що національне бухгалтерське законодавство значною мірою ґрунтується на принципах бухгалтерського обліку, розроблених ще за радянського періоду. Вони орієнтовані на інтереси держави, а не на потреби інвесторів або міжнародних ринків капіталу. У зв’язку з цим адаптація МСФЗ вимагає систематичного перегляду регуляторних актів, що є складним і тривалим процесом.

Однією з ключових проблем під час впровадження МСФЗ є брак кваліфікованих кадрів. Бракує фахівців, які мають необхідні знання та практичний досвід роботи з міжнародними стандартами. МСФЗ відрізняються не лише підходами, але й методами обліку та звітності, тому бухгалтерам, які звикли працювати за національними стандартами, доводиться освоювати нові правила. Це потребує не лише часу, але й додаткових навчань. Також для багатьох компаній, особливо середніх і малих, перехід може виявитися витратним процесом. Потрібно інвестувати в навчання персоналу, оновлення бухгалтерських програм і систем автоматизації, а також у консультації фахівців. Щодо питань розбіжності між міжнародними й національними підходами до обліку, наприклад, питання оцінки активів або визнання доходів і витрат можуть викликати суперечності з українськими практиками. Це створює додаткові труднощі для бухгалтерських служб, оскільки вони змушені знаходити баланс між вимогами українського законодавства й новими міжнародними стандартами.

Отже, для якісного впровадження МСФЗ підприємства мають впроваджувати сучасні технологічні рішення, які забезпечують автоматизацію бухгалтерського обліку. Однак багато компаній в Україні досі користуються застарілими системами, які не підтримують необхідну інтеграцію. Це змушує підприємства вкладати додаткові кошти у модернізацію або

повну заміну систем, що також збільшує витрати на адаптацію до нових стандартів.

Вирішення цих питань відкриє нові можливості для українських підприємств, а також сприятиме підвищенню конкурентоспроможності на міжнародних ринках.

Зокрема варто продовжувати вдосконалення національного законодавства, щоб уникати правових колізій, пов'язаних з різночитаннями між національними й міжнародними стандартами. Хоча національні закони вже закріплюють необхідність використання МСФЗ для великих підприємств і фінансових установ, потрібно чіткіше врегулювати практичні аспекти їхнього застосування для різних категорій підприємств, особливо малих і середніх. Спрощення вимог до адаптації стандартів для таких компаній може полегшити процес переходу на міжнародні стандарти та зменшити фінансове навантаження на бізнес.

Також доцільно розробити додаткові нормативні акти, які б визначали конкретні механізми й терміни переходу на МСФЗ, і забезпечити контроль за дотриманням цих вимог.

Важливо збільшувати інвестиції в навчання спеціалістів з бухгалтерського обліку, аудиту й фінансового менеджменту. Для вирішення цього питання варто розвивати навчальні програми, зокрема шляхом партнерства з міжнародними організаціями, такими як ACCA (Асоціація присяжних сертифікованих бухгалтерів) або IFAC (Міжнародна федерація бухгалтерів). Підвищення рівня кваліфікації фахівців сприятиме підвищенню точності й відповідності звітності вимогам МСФЗ.

Суттєво полегшити процес переходу на МСФЗ можуть сучасні інформаційні технології шляхом більшої автоматизації обліку й звітності. Впровадження спеціалізованого програмного забезпечення, яке враховує вимоги МСФЗ, допоможе зменшити кількість помилок у звітності й підвищити її точність. Це стосується не лише великих корпорацій, але й малих і середніх підприємств, які можуть використовувати більш доступні й спрощені програмні рішення для відповідності стандартам.

Міжнародна співпраця є ще одним важливим напрямом покращення адаптації МСФЗ. Україна може активно залучати міжнародний досвід і найкращі практики інших країн для розробки ефективних підходів до впровадження стандартів. Співпраця з міжнародними організаціями та професійними асоціаціями, як-от Міжнародна рада зі стандартів фінансової звітності (IASB) і Європейська асоціація бухгалтерів, дасть змогу отримувати актуальну інформацію про зміни стандартів, а також підвищувати рівень професійної підготовки фахівців. Міжнародні тренінги, обмін досвідом та участь у спільних проєктах допоможуть українським фахівцям краще адаптуватися до вимог МСФЗ, що сприятиме ефективному впровадженню їх на рівні компаній. До того ж розвиток технологій дає змогу створювати інтегровані системи обліку, які автоматично генерують фінансову звітність відповідно до МСФЗ, що значно полегшить процес підготовки звітів для українських компаній.

Адаптація МСФЗ вимагає не лише спеціальних знань у сфері бухгалтерії, але й загальної фінансової грамотності серед широкого кола учасників бізнесу. Для того, щоб ефективно застосовувати міжнародні стандарти, важливо забезпечити, щоб усі зацікавлені сторони, включно з менеджментом компаній, розуміли ключові аспекти звітності та її значення для бізнесу.

Тому варто зосередитися на проведенні інформаційних кампаній, освітніх заходів і семінарів, які пояснюватимуть переваги й механізми інтеграції МСФЗ для різних груп бізнесу. Це сприятиме не лише ефективнішому впровадженню стандартів, але й загальному покращенню фінансового клімату в країні.

Як показав досвід останніх років, впровадження МСФЗ вимагає не лише нормативних змін, але й серйозної трансформації бізнес-процесів, удосконалення систем внутрішнього контролю й адаптації до нових підходів ведення обліку. Тому стандартизація не є одномоментним процесом, а постійним викликом для підприємств, уряду й освітніх установ, що готують фахівців у цій сфері.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження визначило, що впровадження міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ) має значний вплив на розвиток національних систем обліку та звітності в Україні. Історичний контекст розвитку цих систем показав, що до впровадження МСФЗ Україна дотримувалася традиційних підходів до ведення бухгалтерського обліку, які часто не відповідали вимогам міжнародної фінансової спільноти. МСФЗ стали ключовим інструментом інтеграції української економіки у світову систему обліку та звітності, що посприяло підвищенню прозорості й ефективності бізнес-процесів.

Аналіз законодавчих і нормативних актів засвідчив, що українська правова база вже значною мірою адаптована до вимог МСФЗ, однак існують певні прогалини, які потребують по-

дальшого вдосконалення. Вони пов'язані із забезпеченням стабільності нормативної бази, покращенням інструментів контролю й моніторингу застосування МСФЗ на практиці.

Основними перевагами впровадження МСФЗ для українського бізнес-середовища є підвищення якості фінансової звітності, прозорість фінансових операцій і поліпшення доступу до міжнародних інвестиційних ринків. Однак інтеграція цих стандартів також стикається з низкою викликів, що охоплюють необхідність навчання персоналу, адаптацію бізнес-процесів і технічних засобів для підтримки нових стандартів звітності.

Рекомендації щодо покращення адаптації МСФЗ включають розробку комплексних програм навчання для підприємств, створення інформаційної платформи для підтримки впровадження стандартів, а також підвищення співпраці між державними органами й бізнесом для моніторингу ефективності впровадження.

Перспективи подальших досліджень полягають у глибшому вивченні впливу МСФЗ на різні галузі економіки, а також оцінці ефективності впровадження цих стандартів у різних категоріях підприємств. Це допоможе сформувати повніше розуміння ролі МСФЗ у підвищенні конкурентоспроможності українського бізнесу на міжнародній арені й окреслити нові шляхи вдосконалення національної системи фінансової звітності.

Список літератури

1. Гаркуша С. Розвиток бухгалтерського обліку в умовах глобалізації. Економіка та суспільство. 2022. №36. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-36-29 (дата звернення: 08.09.2024).

2. Гетманченко І.В. Вплив міжнародних стандартів обліку на практику в Україні: переваги та виклики. Здобутки економіки: перспективи та інновації. №3. 2024. URL: https://econp.com.ua/index.php/journal/article/view/18/15 (дата звернення: 08.09.2024).

3. Шушакова І., Зябченкова Г., Кузуб М. Концепції зближення систем бухгалтерського обліку та фінансового звітування. Економіка та суспільство. №30. 2021. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-30-9 (дата звернення: 08.09.2024).

4. Пилипенко К. А. Напрями розвитку бухгалтерського обліку країни в умовах застосування міжнародних стандартів фінансової звітності. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. Бердянськ, 2021. №1 (49). С. 119–127. DOI: https://doi.org/10.33783/1977-4167-2021-49-1-119-127 (дата звернення: 08.09.2024).

5. Казак О.О. Теоретичні засади формування облікової політики сучасних підприємств. Ефективна економіка. 2019. № 9. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7696 (дата звернення: 08.09.2024).

6. Конопліна О.О., Васищенко Ю.В. Проблеми стандартизації та гармонізації бухгалтерського обліку і фінансової звітності в умовах євроінтеграції. Інформаційно-аналітичне забезпечення управління фінансово-економічною безпекою держави, регіону, суб'єктів господарювання в умовах COVID-19: матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 18–19 листопада 2021 р.). Харків, 2021. С. 120–123. URL: https://eprints.kname.edu.ua/61186/1/2021-120-123.pdf (дата звернення: 08.09.2024).

7. Ісаншина Г.Ю. Особливості застосування міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та фінансової звітності в Україні. Ефективна економіка. 2019. №4. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6994 (дата звернення: 08.09.2024).

8. Григорів О., Дутчак І., Гордієнко М. Впровадження міжнародних стандартів обліку в державному секторі України. Економіка та суспільство. №59. 2024. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-165 (дата звернення: 08.09.2024).

9. Швець В., Михальська О. Стандартизація та гармонізація управлінського обліку й економічного аналізу в умовах перехідної економіки. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Київ, 2020. № 6 (213). С. 48–54. DOI: https://doi.org/10.17721/1728-2667 (дата звернення: 08.09.2024).

10. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України №996-XIV від 16.07.1999. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text (дата звернення: 08.09.2024).

11. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки: Закон України №3480-IV від 23.02.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text (дата звернення: 08.09.2024).

12. Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність: Закон України №2258-VIII від 21.12.2017. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19#Text (дата звернення 08.09.2024).

13. Про затвердження Порядку подання фінансової звітності: Постанова Кабінету Міністрів України №419 від 28.02.2000. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/419-2000-%D0%BF#Text (дата звернення 08.09.2024).

References

1. Harkusha, S. (2022). Development of accounting in the conditions of globalization. Ekonomika ta suspilstvo, 36. https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-36-29 [In Ukrainian].

2. Hetmanchenko, I. V. (2024). The impact of international accounting standards on practice in Ukraine: advantages and challenges. Zdobutky ekonomiky: perspektyvy ta innovatsii, 3. Retrieved from https://econp.com.ua/index.php/journal/article/view/18/15 [In Ukrainian].

3. Shushakova, I., Ziabchenkova, H. & Kuzub, M. (2021). Concepts of convergence of accounting and financial reporting systems. Ekonomika ta suspilstvo, 30. https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-30-9 [In Ukrainian].

4. Pylypenko, K. A. (2021). Development directions of the country's accounting in the context of the application of international financial reporting standards. Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu, 1(49), 119–127. https://doi.org/10.33783/1977-4167-2021-49-1-119-127 [In Ukrainian].

5. Kazak, O. O. (2019). Theoretical principles of accounting policy formation of modern enterprises. Efektyvna ekonomika, 9. Retrieved from http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7696 [In Ukrainian].

6. Konoplina, O. O. & Vasyshchenko, Yu. V. (2021). Problems of standardization and harmonization of accounting and financial reporting in the conditions of European integration. Informatsiino-analitychne zabezpechennia upravlinnia finansovo-ekonomichnoiu bezpekoiu derzhavy, rehionu, subiektiv hospodariuvannia v umovakh COVID-19: materialy Kh Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (m. Kharkiv, 18–19 lystopada 2021 r.), 120–123. Retrieved from https://eprints.kname.edu.ua/61186/1/2021-120-123.pdf [In Ukrainian].

7. Isanshyna, H. Iu. (2019). Peculiarities of application of international standards of accounting and financial reporting in Ukraine. Efektyvna ekonomika, 4. Retrieved from http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6994 [In Ukrainian].

8. Hryhoriv, O., Dutchak, I. & Hordiienko, M. (2024). Implementation of international accounting standards in the public sector of Ukraine. Ekonomika ta suspilstvo, 59. https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-165 [In Ukrainian].

9. Shvets V. & Mykhalska O. (2020). Standardization and harmonization of management accounting and economic analysis in the conditions of a transitional economy. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka, 6(213), 48–54. https://doi.org/10.17721/1728-2667 [In Ukrainian].

10. Pro bukhhalterskyi oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini: Zakon Ukrainy No 996-XIV vid 16.07.1999 [Law of Ukraine "On accounting and financial reporting in Ukraine", dated July 16, 1999, No 996-XIV]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text [In Ukrainian].

11. Pro rynky kapitalu ta orhanizovani tovarni rynky: Zakon Ukrainy No 3480-IV vid 23.02.2006 [Law of Ukraine "On capital markets and organized commodity markets", dated February 23, 2006, No 3480-IV]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text [In Ukrainian].

12. Pro audyt finansovoi zvitnosti ta audytorsku diialnist: Zakon Ukrainy No 2258-VIII vid 21.12.2017 [Law of Ukraine "On the audit of financial statements and audit activity", dated December 21, 2017, No 2258-VIII]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19#Text [In Ukrainian].

13. Pro zatverdzhennia Poriadku podannia finansovoi zvitnosti: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy No 419 vid 28.02.2000 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of the Procedure for submitting financial statements", dated February 28, 2000, No 419]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/419-2000-%D0%BF#Text [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 22.08.2024
Прийнята до публікації 24.08.2024

УДК: 338.436:33.021 DOI: https://doi.org/10.32680/2409-9260-2024-7-8-320-321-85-94

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

Чернишова Л. В., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: liylek196322@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-3213-6589

***Анотація**. Мета статті полягає у дослідженні особливостей формування системи економічного аналізу в господарюванні аграрного сектору економіки через призму завдань, функцій та принципів і в розробці загальної моделі формування цієї системи. У процесі проведення дослідження було застосовано методи системного аналізу та моделювання, які дали змогу комплексно розглянути особливості організації та функціонування системи економічного аналізу для визначення перспективних напрямів розвитку аграрного сектору економіки України. Проаналізовано макроекономічні аспекти розвитку аграрного сектору економіки України. Визначено основні загрози для подальшого розвитку агробізнесу на сьогодні. Встановлено, що деталізація інструментарію економічного аналізу розвитку аграрного сектору надалі має бути спрямована на врахування особливостей видів діяльності, а саме диференціюватися в залежності від традиційного та органічного способів аграрного виробництва.*
***Ключові слова**: аграрний сектор, економічний аналіз, агробізнес, індикатори, сталий розвиток.*

ECONOMIC ANALYSIS OF THE DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF THE ECONOMY

Chernyshova Lyudmila, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting, Analysis and Audit, Odesa National University of Economics, Odesa, Ukraine
e-mail: liylek196322@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-3213-6589

***Abstract.** During the years of Ukraine's independence, the agricultural sector of Ukraine's economy acted as a leading industry in ensuring food security and a channel of foreign exchange earnings to replenish the balance of payments from the export of agricultural products, in particular grain and oil products. Therefore, the question of conducting an economic analysis of the agro-industrial sector to identify weak points for its further development is being updated. The purpose of the article is to study the peculiarities of the formation of the system of economic analysis in the management of the agrarian sector of the economy through the prism of tasks, functions and principles and to develop a general model of the formation of this system. In the process of conducting the research, the methods of system analysis and modeling were applied, which made it possible to comprehensively consider the peculiarities of the organization and functioning of the economic analysis system to determine promising directions for the development of the agrarian sector of the economy of Ukraine. The macroeconomic aspects of the development of the agrarian sector of the economy of Ukraine are analyzed. The main threats to the further development of agribusiness today are identified, namely: the consequences of a full-scale invasion of the aggressor country on the functioning of agricultural enterprises, the weak level of infrastructure development, the lack of information about the change in the market environment and insufficient practical experience of functioning in a dynamic competitive environment, the imperfection of credit and investment mechanisms support. It was established that the detailed toolkit of economic analysis of the development of the agrarian sector in the future should be aimed at taking into account the peculiarities of the types of activities, namely, be differentiated depending on the traditional and organic methods of agricultural production.*
***Keywords:** agricultural sector, economic analysis, agribusiness, indicators, sustainable development.*

JEL Classification: Q13; O11

Постановка проблеми. Протягом років незалежності України аграрний сектор економіки є провідною галуззю щодо забезпечення продовольчої безпеки та каналу валютних надходжень для поповнення платіжного балансу від експорту аграрної продукції, зокрема зернових та олійних.

Повномасштабне російське вторгнення в Україну посилило роль нашої країни у забезпеченні глобальної продовольчої безпеки. Блокований експорт і поставлена під загрозу поточна посівна кампанія призвели до різкого зростання цін на світовому ринку, створюючи не лише ризики підриву діяльності агропродовольчого сектору країни та національної еко-

номіки загалом, але й передумови для голоду сотень мільйонів людей по всьому світу [1]. За даними Центру досліджень продовольства та землекористування, за два роки воєнного стану в Україні, загальні збитки та втрати аграрного сектору склали 80 млрд. дол. США. Загальні потреби у реконструкції та відновленні протягом наступних 10 років становлять 56 млрд. дол. США [1].

Окрім наслідків, які зумовлені повномасштабним вторгненням країни агресора, на функціонування аграрних підприємств впливають такі чинники, як недосконалість механізму господарювання, низький рівень розвитку інфраструктури, відсутність інформації про зміну ринкового середовища та недостатній практичний досвід функціонування у динамічному конкурентному середовищі, недосконалість механізмів кредитно-інвестиційної підтримки. Тому актуалізується питання щодо проведення економічного аналізу агропромислової галузі для встановлення слабких місць для її подальшого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Потреба у проведенні економічного аналізу галузі, що досліджується, є предметом обговорення багатьох науковців та практиків. Слід зазначити, що не тільки методи економічного аналізу треба розглядати, а й ті аспекти, що впливають на розвиток аграрного сектору економіки України.

Так, когорта науковців присвятили свої праці щодо державного регулювання, сталого розвитку та забезпечення продовольчої безпеки аграрного сектору економіки, а саме: В. Меглей [2], І. Тимащук та Є. Борболюк [3], В. Коваленко із співавторами [4], С. Герасимчук [5].

Перспективам розвитку аграрного сектору економіки України присвячено наукові праці О. Мисник [6], О. Кінзерської [7], Н. Сіренко та співавторів [8].

Методологічним та практичним аспектам економічного аналізу агропромислового комплексу України присвячено праці Т. Харченко [9], Н. Сіренко та К. Мікуляк [10], І. Павлік [11], А. Ревуцької А. та Л. Смолій [12], та інших.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас аграрний сектор економіки відчуває недостачу ґрунтовних теоретичних напрацювань щодо формування кожної із підсистем обліково-аналітичної системи агробізнесу. Незважаючи на горизонти охоплення науковими публікаціями цієї проблематики, залишаються невирішеними питання посилення інструментарію з економічного аналізу ключових аспектів розвитку аграрного сектору економіки під час воєнного стану та післявоєнного відновлення.

Мета статті полягає у дослідженні особливостей формування системи економічного аналізу в господарюванні аграрного сектору економіки через призму завдань, функцій та принципів і в розробці загальної моделі формування цієї системи.

Основний матеріал. Економічний аналіз є підґрунтям для прийняття стратегічних рішень щодо формування концепції розвитку аграрного сектору України. Як зазначає І. Павлік, «… важливу роль в рамках функціонування обліково-аналітичної системи суб'єктів господарювання, зокрема аграрного сектору національної економіки відіграє саме аналітична підсистема, адже саме вона генерує готовий результат, яким є обліково-аналітична інформація та знання, що є необхідними для прийняття оптимальних управлінських рішень [11, с. 110].

Економічний аналіз агропромислового комплексу слід проводити за декількома рівнями. По-перше – це макроекономічні аспекти розвитку агарного сектору економіки України. У цьому напряму слід дослідити динаміку виробленого валового внутрішнього продукту в Україні та частки виробленої продукції аграрним сектором (рис.1).

Основний матеріал. Економічний аналіз є підґрунтям для прийняття стратегічних рішень щодо формування концепції розвитку аграрного сектору України. Як зазначає І. Павлік, «… важливу роль в рамках функціонування обліково-аналітичної системи суб'єктів господарювання, зокрема аграрного сектору національної економіки відіграє саме аналітична підсистема, адже саме вона генерує готовий результат, яким є обліково-аналітична інформація та знання, що є необхідними для прийняття оптимальних управлінських рішень [11, с. 110].

Економічний аналіз агропромислового комплексу слід проводити за декількома рівнями. По-перше – це макроекономічні аспекти розвитку агарного сектору економіки України. У цьому напряму слід дослідити динаміку виробленого валового внутрішнього продукту в Україні та частки виробленої продукції аграрним сектором (рис.1).

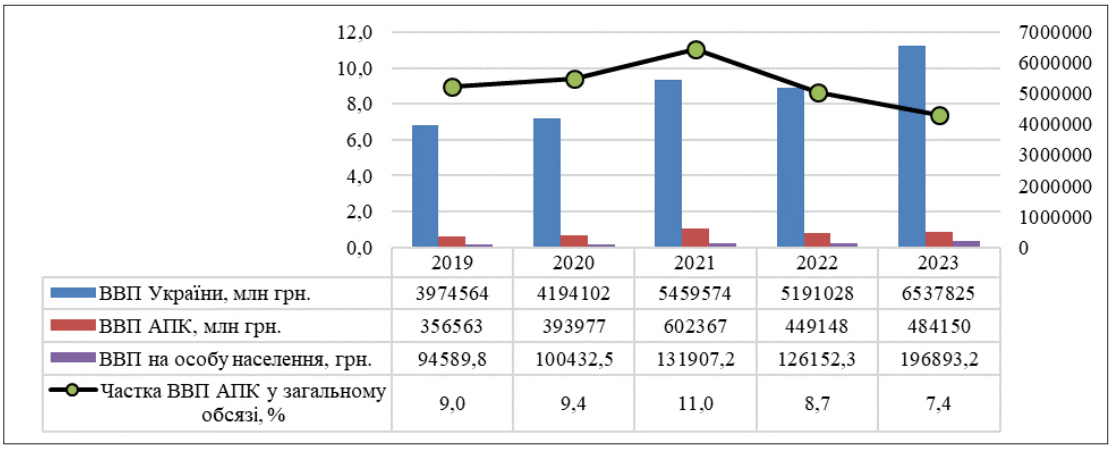

	2019	2020	2021	2022	2023
ВВП України, млн грн.	3974564	4194102	5459574	5191028	6537825
ВВП АПК, млн грн.	356563	393977	602367	449148	484150
ВВП на особу населення, грн.	94589,8	100432,5	131907,2	126152,3	196893,2
Частка ВВП АПК у загальному обсязі, %	9,0	9,4	11,0	8,7	7,4

Рис. 1. Динаміка ВВП України та аграрного сектору економіки за період 2019-2023 рр.

Джерело: розраховано автором за матеріалами [13;14]

Як свідчать дані рисунку 1, частка аграрного сектору України у ВВП знизилася у 2023 році у порівнянні з довоєнним періодом, а саме 2021 роком, на 3,6%. Це пов'язано з руйнуванням інфраструктури аграрного сектору та пошкодженнями, які були нанесені сільськогосподарським виробникам збоку рф. Проте, загальні тенденції щодо збільшення як загального обсягу ВВП, так і аграрного сектору України, мають позитивну динаміку. Про це свідчить зростання ВВП на одну особу у 2023 році до 196893,2 грн. Але таке зростання можна поставити під сумнів тому, що після введення воєнного стану в Україні збільшились індикатор міграції населення та чисельність померлих, зросла інфляція. Динаміка індексу споживчих цін подана на рисунку 2.

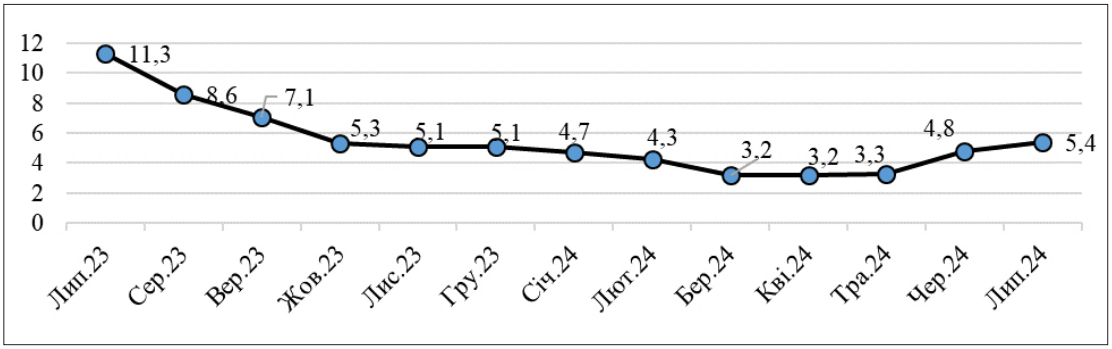

Рис. 2. Динаміка індексу споживчих цін, % до відповідного місяця попереднього року

Джерело: розраховано автором за матеріалами [13;14]

У липні 2024 р. індекс споживчих цін не змінився, порівнюючи з попереднім місяцем, що зумовлено літньою сезонністю. Проте зазвичай у липні взагалі спостерігається тимчасова дефляція, і тому, незважаючи на нульовий результат, інфляція у річному вимірі продовжила прискорюватися: з 4,8% р/р у червні до 5,4% р/р у липні. Базова інфляція, очищена від регульованих і волатильних позицій, прискорилася ще сильніше: з 5% до 5,7% р/р. У найближчі місяці 2024 р. очікується подальше прискорення цінової динаміки.

Слід також звернути увагу на експортну складову України. Аграрний сектор України, попри воєнний стан, залишається головним у формуванні валютних надходжень у країну (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка та структура товарного експорту України за період 2021-2023 рр.

Товарні групи експорту	2021		2022		2023	
	Млн. дол. США	Питома вага %	Млн. дол. США	Питома вага %	Млн. дол. США	Питома вага %
Сільськогосподарська продукція	27 687	43,9	23 380	57,2	22 001	63,4
Мінеральні продукти	7 874	12,5	4109	10,0	2262	6,5
Хімічні речовини	3 173	5,0	1668	4,1	1329	3,8
Лісоматеріали та вироби з деревини	2 491	3,9	2118	5,2	1719	5,0
Промислові товари	946	1,5	569	1,4	557	1,6
Чорні та кольорові метали	15719	24,9	5881	14,4	3888	11,2
Машини та обладнання	3819	6,1	2281	5,6	2150	6,2
Інше	1404	2,2	893	2,2	772	2,2
Разом	63113	100,0	40899	100,0	34 678	100,0

Джерело: розраховано автором за матеріалами [15]

Як свідчать дані таблиці 1, незважаючи на дворічний період воєнного стану, частка аграрного експорту в структурі загального експорту з України постійно зростає. Так, у 2023 році аграрний експорт становив 63,5% загальної структури, що на 19,5% більше, ніж у довоєнному 2021 році. Отже, можна констатувати, що аграрний сектор України став стратегічним з погляду накопичення валютних коштів. Причому найбільшу частку займає експорт зернових культур (рис. 3).

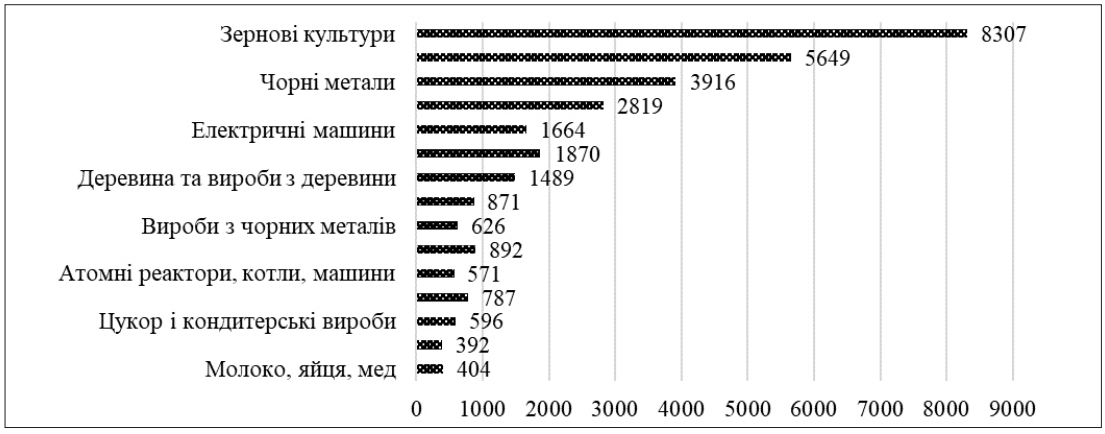

Рис. 3. ТОП 15 товарних груп експорту України за 2023 р., млн. дол. США

Джерело: розраховано автором за матеріалами [15]

При проведенні аналізу макроекономічних передумов розвитку аграрного сектору економіки важливе місці посідає сформована система державного регулювання цієї сфери. Так, В. Меглей визначив основні напрями реалізації принципів державного регулювання аграрного сектору економіки України [2, с. 140]. Автор їх поділив на:

Систему управління: визначення перспектив, розробка стратегічних напрямів розвитку аграрного сектору; актуалізація стратегій, концепцій, платформ аграрного розвитку, визначення норм, правил управлінської діяльності та механізмів її реалізації; формування аграрної політики держави та регіональних програм аграрного розвитку; забезпечення нормативно-правових умов діяльності суб'єктів аграрного господарювання [2, с. 140].

Систему «втручання» та забезпечення: різноманітні форми фінансово-економічної підтримки суб'єктів аграрного господарювання; формування сучасної системи технічного регулювання, інтегрованої в європейську систему; створення ефективної інфраструктури для функціонування аграрного ринку; цінова аграрна політика; підвищення рівня економічної інтеграції аграрного сектору в національній та європейській економіці [2, с. 140].

Для втілення цих напрямів, Уряд України розробив стратегію розвитку аграрного сектору до 2030 року, основними цілями якої є: підвищення продуктивності та ефективності сільськогосподарського виробництва; розширення асортименту сільськогосподарських культур та сільськогосподарської продукції; розвиток інфраструктури для сільськогосподарського виробництва; сприяння розвитку експорту сільськогосподарської продукції; підтримка малого та середнього аграрного бізнесу [6, с. 124].

Для цілей ідентифікації стратегічної позиції сталого розвитку аграрного сектору економіки, з погляду економічного аналізу, доцільно використовувати таксономічний аналіз, сутність якого полягає у співставленні об'єктів, які характеризуються великою кількістю ознак, цей аналіз вирішує проблеми упорядкування багатомірного статистичного матеріалу в єдину кількісну характеристику, дає можливість побудови загальної оцінки складного об'єкта чи процесу [12, с. 130].

За цією позицією слід звернути увагу на дослідження проведені А. Ревуцькою та Л. Смолій [12], О. Кінзерською [7], а також Т. Харченко [9]. Дослідники визначилися з індикаторами, які в кінцевому підсумку визначають перспективи сталого розвитку аграрного сектору економіки. До стимуляторів було віднесено такі індикатори, як: валова продукція сільського господарства; валова додана вартість продукції сільського господарства; кількість діючих сільськогосподарських підприємств; капітальні інвестиції у сільське господарство; продуктивність праці в розрахунку на одного зайнятого; рівень рентабельності сільськогосподарської діяльності; частка сільськогосподарської та продовольчої продукції у загальній структурі експорту товарів та послуг; кількість виконаних наукових та науково-технічних робіт у галузі сільського господарства; кількість зайнятого населення в сільському господарстві; доходи домогосподарств у сільській місцевості в середньому за місяць в розрахунку на одне домогосподарство; рівень освіти сільського населення; середньомісячна заробітна плата в сільському господарстві; доступність медичної допомоги в сільській місцевості; рекультивація земель сільськогосподарського призначення; частка площ, оброблених органічними добривами, до загальної площі сільськогосподарських угідь у сільськогосподарських підприємствах; площа органічних сільськогосподарських угідь; кількість сільськогосподарських підприємств, що виробляють органічну продукцію; видатки державного бюджету на екологічну реабілітацію, відтворення та захист природного потенціалу сільського господарства.

До дестимуляторів було включено частку домогосподарств у сільській місцевості, які не задоволені своїми житловими умовами; заборгованість з виплати заробітної плати в галузі сільського господарства; площа порушених земель сільськогосподарського призначення; утворення відходів від сільськогосподарської діяльності; капітальні інвестиції та поточні витрати на охорону й раціональне використання природних ресурсів.

За результатами досліджень було доведено, що створення багатоукладної економіки, формування економічної збалансованості аграрного виробництва у регіонах з урахуванням їх природно-ресурсного потенціалу, раціонального використання природно-економічних умов, дотримання норм екологічної безпеки можна досягти лише через практичне використання концепції сталого розвитку [9; 12].

Можемо стверджувати, що забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки можливе тільки за рахунок ефективної системи регулювання (рис. 4).

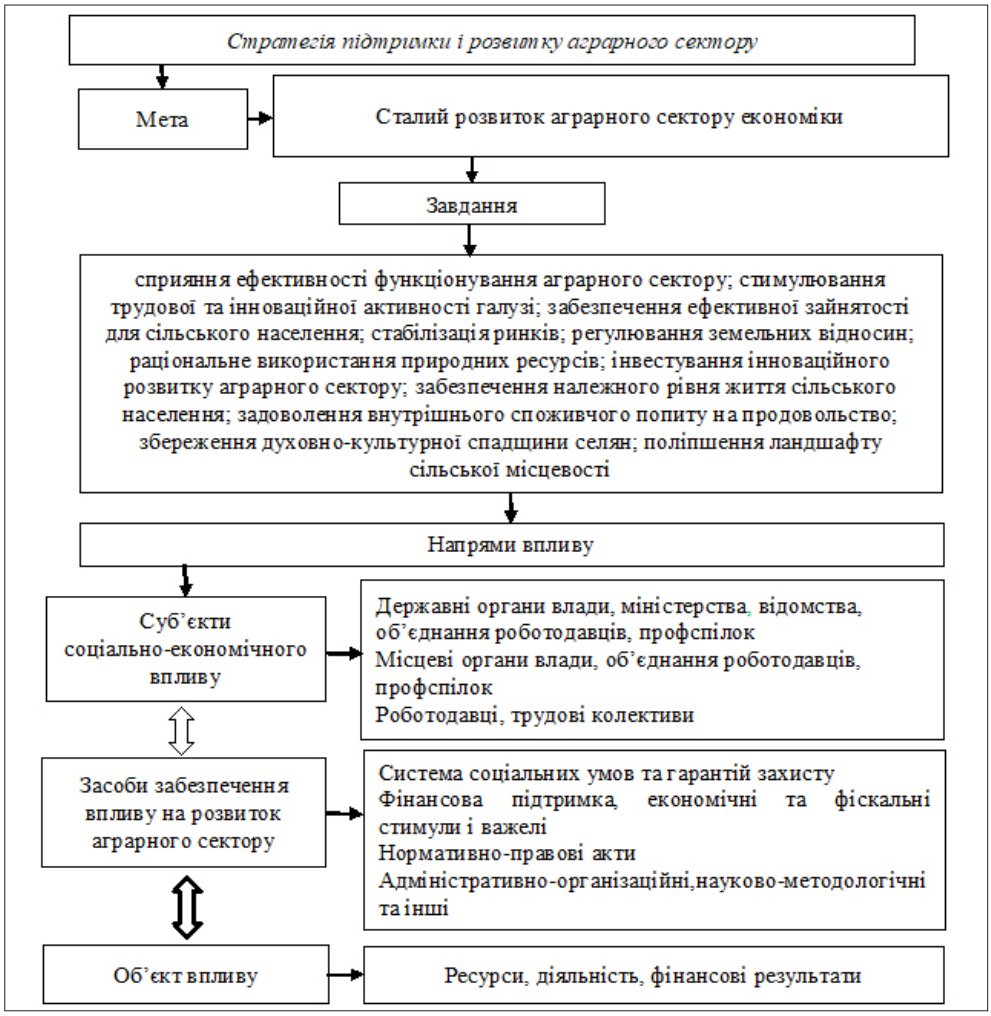

Рис. 4. Система регулювання аграрного сектору

Джерело: складено автором за матеріалами [2;3;5]

При аналізі розвитку аграрного сектору економіки заслуговує на увагу дослідження основних напрямів кредитно-інвестиційної підтримки цього бізнесу. З цього погляду заслуговує на увагу дослідження проведене В. Коваленко та співавторами, які запропонували систему кредитно-інвестиційного забезпечення аграрного сектору економіки (рис. 5).

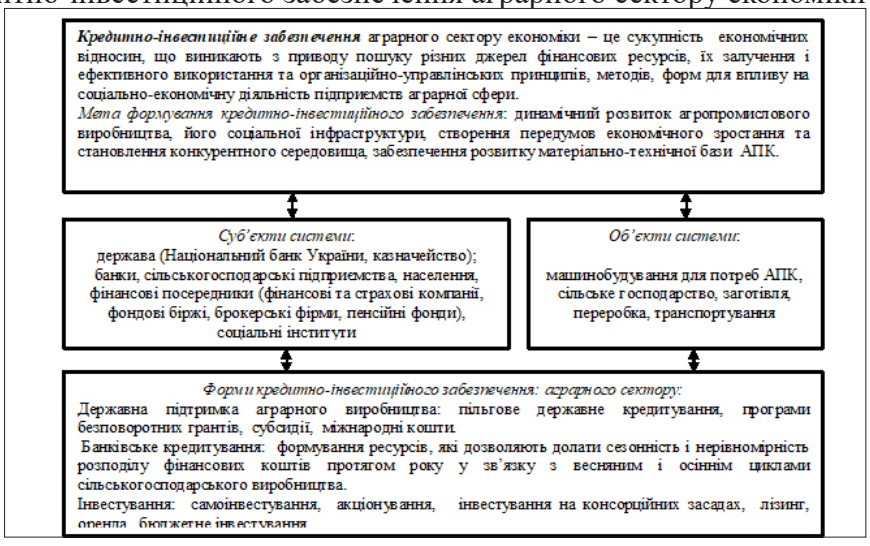

Рис. 5. Система кредитно-інвестиційного забезпечення аграрного сектору економіки
Джерело: [4, с. 160]

По-друге, це дослідження саме формування системи економічного аналізу на підприємствах аграрного сектору економіки.

Керівництву суб'єктів аграрного бізнесу необхідно чітко розуміти не лише внутрішню структуру та правила функціонування елементів підсистеми економічного аналізу, але й місце у системі управління. Тому потрібно звернути увагу на те, що підсистема економічного аналізу є елементом обліково-аналітичної системи, яка функціонує в межах загальної управлінської системи суб'єктів аграрного бізнесу економіки України. Отже, систему економічного аналізу суб'єктів аграрного бізнесу можна подати у вигляді моделі, яка представлена на рисунку 6.

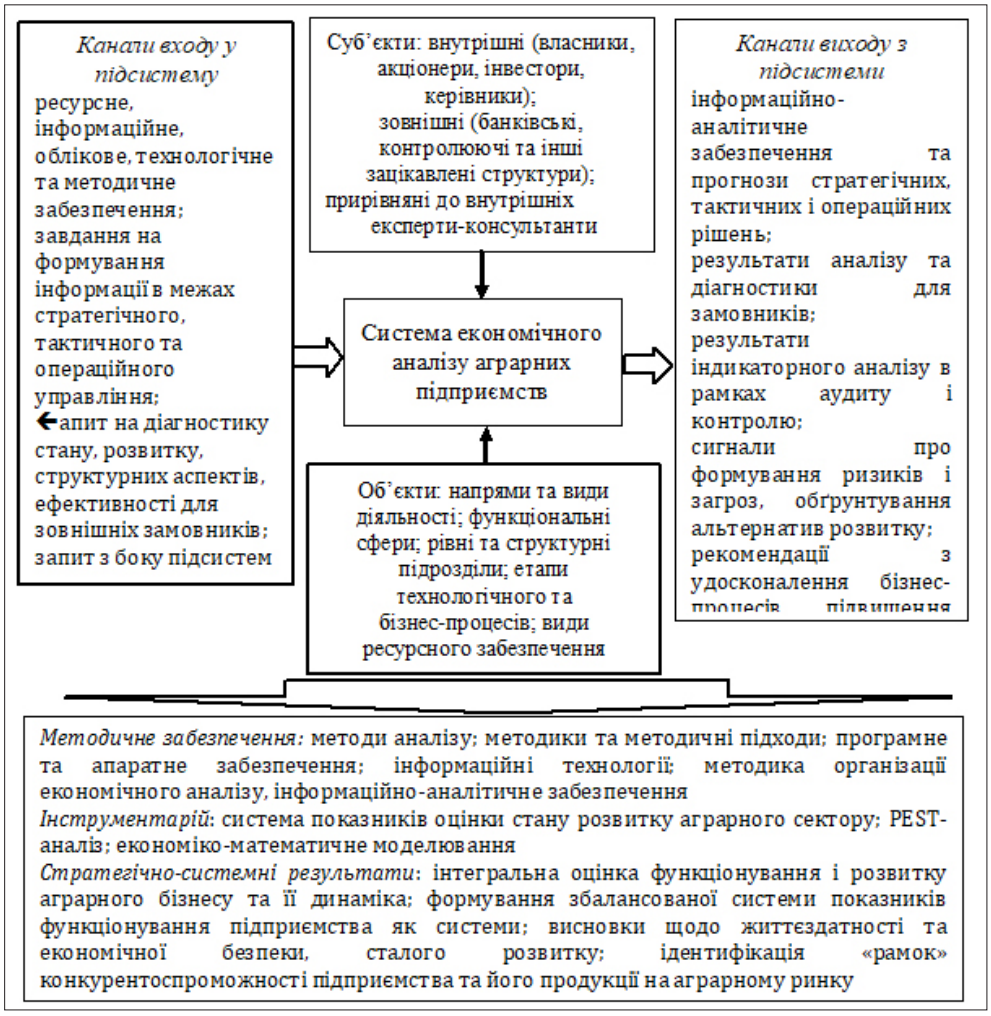

Рис. 6. Система економічного аналізу аграрного сектору економіки України

Джерело: сформовано автором за матеріалами [10, с. 109; 11, с. 111]

Оцінку стану розвитку аграрного сектору можна зробити за такими показниками, як інвествіддача в аграрному секторі, фондовіддача в аграрному секторі, фондооновлюваність в аграрному секторі, продуктивність праці в аграрному секторі.

На підставі вищевказаних показників розвитку аграрного сектору Н. Сіренко та К. Мікуляк провели PEST-аналіз рівня розвитку аграрного сектору. За отриманими результатами було визначено можливості та загрози для подальшого розвитку (табл. 2).

Таблиця 2

Можливості та загрози для подальшого розвитку аграрного сектору економіки України

Чинники	Можливості	Загрози
Політичні	посилення політики імпортозаміщення державні програми підтримки аграрного бізнесу державне регулювання аграрного бізнесу	нестабільна політична ситуація в країні та світі воєнний стан високий рівень недовіри до органів державної влади
Економічні	просування на ринок продукції місцевих товаровиробників наявність природних ресурсів збільшення обсягу виробництва агропродукції за рахунок ефекту масштабу	нестабільність валютного курсу погіршення інвестиційного клімату зменшення обсягів непрямої державної підтримки
Соціальні	можливість швидкої кооперації суб'єктів агробізнесу розвиток соціальної інфраструктури кадрове забезпечення	міграція економічно-активного населення низький рівень лояльності споживачів до вітчизняної агропродукції нестача кваліфікованих кадрів
Технологічні	модернізація засобів виробництва використання біотехнологій використання інноваційних технологій	велика кількість зношених основних засобів нестача коштів для фінансування інноваційних проєктів

Джерело: сформовано автором за матеріалами [10, с. 111]

Висновки. За результатами проведеного дослідження зроблено такі висновки. Визначальна роль економічного аналізу агробізнесу обумовлена тими обставинами, у яких він нині функціонує. Зважаючи на цільову спрямованість економічного аналізу та особливості аграрного сектору, його інструментарій повинен базуватися на системі оптимально підібраних показників оцінки стану розвитку.

Ефективне функціонування аналітичної системи суб'єктів аграрного сектору економіки залежить від правильності та комплексного підходу до структурної побудови та подальшого її функціонування. Система економічного аналізу повинна мати заздалегідь визначені параметри її функціонування, до яких належать: мета, завдання та цілі, принципи, функції, механізми, інструменти та засоби. Ці параметри мають бути об'єднані у стандарті функціонування на підприємстві аналітичної системи. Впровадження такого стандарту є найкращим інструментом чіткого регламентування на аграрних підприємствах.

Деталізація інструментарію економічного аналізу розвитку аграрного сектору надалі має бути спрямована на врахування особливостей видів діяльності, а саме диференціюватися в залежності від традиційного та органічного способів аграрного виробництва.

Список літератури

1. KSE (2024). Center for Food and Land Use Research. URL: https://kse.ua/ua/center-for-food-and-land-use-research-c4flure-main/. (дата звернення: 20.07.2024).
2. Меглей В.І. Еколого-економічний розвиток аграрного сектора України: перспективи державного управління. Науковий погляд: економіка та управління. 2017. № 2 (58). С. 137-146.
3. Томашук І. В., Борболюк Є. А. Значення аграрного сектора економіки у забезпеченні продовольчої безпеки України. Економіка та суспільство. 2023. Вип. 58. https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-58-26.
4. Kovalenko, V., Sheludko, S., Semenova, V., Kotsiurubenko, G., & Danylina, S. Credit and Investment support for the development of Ukraine's agricultural and economy sector. Scientific Horizons. 2023. № 26 (5). P. 151-163. https://doi.org/10.48077/scihor5.2023.151.
5. Герасимчук С. Г. Забезпечення економічної безпеки та стабільності аграрного сектору України в умовах воєнного та повоєнного стану. Європейський науковий журнал економічних і фінансових інновацій. 2023. № 1 (11). С. 84-97. http://doi.org/10.32750/2023-0107.

6. Мисник О. П. Перспективи розвитку аграрного сектору економіки України на період до 2023 року в умовах сталого розвитку. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична. 2022. Вип. 35. С. 123-129. http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7678306.
7. Кінзерська О. Ідентифікація стратегічної позиції сталого розвитку вітчизняної аграрної галузі. Актуальні проблеми інноваційної економіки. 2021. №2. С. 10-15. https://doi.org/10.36887/2524-0455-2021-2-2
8. Сіренко Н. М., Лункіна Т. І., Бурковська А. В. Інституціональне забезпечення локальної соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки. URL: http://surl.li/soybfk (дата звернення 02.08.2024).
9. Харченко Т. Методологічне забезпечення оцінки розвитку аграрного сектору економіки України в розрізі індикаторів сталого розвитку. Актуальні проблеми державного управління. 2021. 3(84). С.247-251. https://doi.org/10.35432/1993-8330appa3842021246488. (дата звернення 02.08.2024).
10. Сіренко Н. М., Мікуляк К. А. Інструментарій стратегічного аналізу розвитку аграрного сектору у ринковому середовищі. Облік і фінанси. 2020. № 3. (89). С. 107-113. https://doi.org/10.33146/2307-9878-2020-3(89)-107-113.
11. Павлік І. Модель організації економічного аналізу в обліково-аналітичній системі суб'єкта господарювання аграрного сектору економіки. Економічний аналіз. 2020. Т. 30. № 1. Ч. 2. С. 108-117. https://doi.org/10.35774/econa2020.01.02.108.
12. Ревуцька А., Смолій Л. Такосномічний аналіз сталого розвитку аграрного сектору економіки України. Nauki Ekonomiczne. 2018. Т. 28, С. 25-138. https://doi.org/10.19251/ne/2018.28(9).
13. НАБУ. ВВП України за роками. URL: https://nabu.ua/ua/vvp-2.html. (дата звернення 15.08.2024).
14. Мінфін. Офіційний веб-сайт. URL: https://minfin.com.ua/. (дата звернення 15.08.2024).
15. Національний банк України. Статистика. Статистика зовнішнього сектора. URL: https://bank.gov.ua/en/statistic. (дата звернення 17.08.2024).

References

1. KSE (2024). Center for Food and Land Use Research. Retrieved from https://kse.ua/ua/center-for-food-and-land-use-research-c4flure-main/. (accessed: 20 July 2024).
2. Meglei, V. I. (2017). Environmental and economic development of the agrarian sector of Ukraine: perspectives of state management. Naukovyy pohlyad: ekonomika ta upravlinnya, 2 (58),137-146. [In Ukrainian].
3. Tomashuk, I. V., Borbolyuk, E. A. (2023). The importance of the agrarian sector of the economy in ensuring food security of Ukraine. Ekonomika ta suspil′stvo, 58. https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-58-26. [In Ukrainian].
4. Kovalenko, V., Sheludko, S., Semenova, V., Kotsiurubenko, G., & Danylina, S. (2023). Credit and Investment support for the development of Ukraine's agricultural and economy sector. Scientific Horizons, 26, 5, 151-163. https://doi.org/10.48077/scihor5.2023.151.
5. Gerasimchuk, S. G. (2023). Ensuring the economic security and stability of the agrarian sector of Ukraine in the conditions of war and post-war conditions. Yevropeys′kyy naukovyy zhurnal ekonomichnykh i finansovykh innovatsiy, 1 (11), 84-97. http://doi.org/10.32750/2023-0107. [In Ukrainian].
6. Mysnyk, O. P. (2022). Prospects for the development of the agrarian sector of the economy of Ukraine for the period until 2023 in conditions of sustainable development. Naukovi zapysky L′vivs′koho universytetu biznesu ta prava. Seriya ekonomichna. Seriya yurydychna, 35, 123-129. http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7678306. [In Ukrainian].
7. Kinzerska, O. (2021). Identification of the strategic position of sustainable development of the domestic agricultural industry. Aktual′ni problemy innovatsiynoyi ekonomiky, 2, 10-15. https://doi.org/10.36887/2524-0455-2021-2-2. [In Ukrainian].
8. Sirenko, N. M., Lunkina, T. I., & Burkovska A. V. Institutional support of local social responsibility of subjects of the agrarian sector of the economy. Retrieved from http://surl.li/soybfk (accessed: 02 August 2024). [In Ukrainian].

9. Kharchenko, T. (2021). Methodological support for assessing the development of the agricultural sector of the economy of Ukraine in terms of indicators of sustainable development. Aktual′ni problemy derzhavnoho upravlinnya, 3(84), 247-251. https://doi.org/10.35432/1993-8330appa3842021246488. (accessed: 02 August 2024). [In Ukrainian].

10. Sirenko, N. M., Mikulyak, K. A. (2020). Toolkit of strategic analysis of the development of the agrarian sector in the market environment. Oblik i finansy, 3. (89), 107-113. https://doi.org/10.33146/2307-9878-2020-3(89)-107-113 [In Ukrainian].

11. Pavlik, I. (2020). Model of Economic Analysis' Organization in the Accounting and Analytical System of the Commercial Entity of the Agrarian Sector of Economy. Ekonomichnyy analiz, 30 (1, Part 2), 108-117. https://doi.org/10.35774/econa2020.01.02.108. [In Ukrainian].

12. Revutska, A., Smoliy, L. (2018). Taxonomic analysis of sustainable development of the agrarian sector of the economy of Ukraine. Nauki Ekonomiczne, 28, 25-138. https://doi.org/10.19251/ne/2018.28(9). [In Ukrainian].

13. NABU (2024). GDP of Ukraine by years. Retrieved from https://nabu.ua/ua/vvp-2.html. (accessed: 15 August 2024). [In Ukrainian].

14. Ministry of Finance. Official website. Retrieved from https://minfin.com.ua/. (accessed: 15 August 2024). [In Ukrainian].

15. National Bank of Ukraine. Statistics. External sector statistics. Retrieved from https://bank.gov.ua/en/statistic. (accessed: 17 August 2024). [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 06.08.2024
Прийнята до публікації 10.08.2024

~ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ ~

УДК: 658.15:65.011:330.13 **DOI: https://doi.org/10.32680/2409-9260-2024-7-8-320-321-95-102**

ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДҐРУНТЯ УПРАВЛІННЯ ВАРТІСТЮ БІЗНЕСУ

Ладиненко О. А., здобувач третього рівня вищої освіти кафедри обліку і фінансів, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», м. Харків, Україна
e-mail: Oleh.Ladynenko@emmb.khpi.edu.ua
ORCID ID: 0009-0009-4295-405X

Анотація. *Метою статті є поглиблення теоретичного базису у розбудові управління вартістю бізнесу та подальший розвиток теорії вартості у контексті уточнення сутності системоутворюючих понять на основі синтезу концептуальних підходів до їх тлумачення. Теоретичною та методичною основою дослідження є теорія управління вартістю, інституціональна теорія, а також методи узагальнення, аналізу та системний підхід. Інформаційно-аналітична база сформована внаслідок опрацювання законодавчих актів України, статистичних і аналітичних оглядів з питань вартісно-орієнтованого управління бізнес-процесами, наукових праць і публікацій. Доведено, що з економічного погляду поняття «вартість компанії» базується на трьох основних теоріях, а саме: теорії граничної корисності, трудовій теорії вартості та теорії ринкової оцінки вартості. Враховуючи узагальнення позицій науковців щодо інтерпретації поняття вартості бізнесу чи вартості підприємства, було виділено спільні риси, а саме: фіксовані результативні фінансові показники діяльності компанії, наявність факторів зовнішнього та внутрішнього середовища. На основі проведеного аналізу автором було уточнено сутність управління вартістю бізнесу, яка полягає у визначенні інтегрального економічного показника, за яким можна з'ясувати, наскільки прийняті менеджментом рішення є ефективними та впливають на всі параметри діяльності компанії.*
Ключові слова: *вартість, вартість бізнесу, теорія управління вартістю, конкурентоспроможність.*

THE ORETICAL BASIS OF BUSINESS VALUE MANAGEMENT

Ladynenko A. Oleg, graduate of the third level of higher education of the Department of Accounting and Finance, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Kharkiv, Ukraine
e-mail: Oleh.Ladynenko@emmb.khpi.edu.ua
ORCID ID: 0009-0009-4295-405X

Abstract. *The purpose of the article is to deepen the theoretical basis in the development of business cost management and further development of the theory of cost in the context of clarifying the essence of system-forming concepts based on the synthesis of conceptual approaches to their interpretation. The theoretical and methodological basis of the research is the theory of cost management, institutional theory, as well as methods of generalization, analysis, and a systemic approach. The information and analytical base was formed as a result of the elaboration of legislative acts of Ukraine, statistical and analytical reviews on the issues of value-oriented management of business processes, scientific papers and publications. It is proved that from an economic point of view the concept of "company value" is based on three main theories, namely: theory of marginal utility, labor theory and market valuation. Taking into account the generalization of the positions of scientists regarding the interpretation of the concept of business value or enterprise value, common features were highlighted, namely: fixed effective financial indicators of activity, the presence of external and internal environmental factors. Based on the analysis carried out in the study, the author formed the essence of business cost management, which consists in defining an integral economic indicator, by which it is possible to determine how effective the decisions made by the management are and affect all parameters of the company's activity.*
Key words*: cost, business cost, theory of cost management, competitiveness*

JEL classification: G30, G31

Постановка проблеми. Динамічні зміни макроекономічної ситуації, високий ступінь невизначеності, які характеризуються непередбачуваними змінами у суспільно-політичному та економічному середовищах, значно впливають на управлінські процеси будь-якого бізнесу. Ускладнюючим фактором такої невизначеності є та обставина, що держава не

має повноцінного контролю, оскільки такі процеси мають переважно зовнішній характер впливу. Зокрема, ключовими чинниками стають: політичні, соціально-економічні, ринкові, техніко-технологічні та інформаційні аспекти цих процесів. За таких умов раціональне управління вартістю бізнесу стає важливим завданням для забезпечення його стійкого економічного розвитку та конкурентоспроможності, адаптивності та мінімізації ринкових та інших ризиків. Вивчення природи бізнес-процесів та особливостей управління ними має ґрунтуватися на систематизованому теоретичному базисі [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та методичні засади управління вартістю бізнесу досліджено у наукових працях вітчизняних та закордонних вчених, серед яких: В. Новіков [1], Л. Ліпич [2], І. Кривов'язюк, О. Бурбан [3], А. Сотніков [4], В. Лойко, А. Калабухова [5], І. Левчак [6], О. Нусінова [7], С. Л. Долан, (L. Dolan), С. Гарсія (S. Garcia) [8], К. Яксон (K. Jaakson) [9] та інші.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас аналіз наукової літератури свідчить, що теорія управління вартістю бізнесу потребує постійного удосконалення, з огляду на невирішені питання щодо формалізації взаємозв'язків між чинниками ринкового середовища та вартісними показниками бізнесу.

Метою статті є поглиблення теоретичного базису у розбудові управління вартістю бізнесу та подальший розвиток теорії вартості у контексті уточнення сутності системоутворюючих понять на основі синтезу концептуальних підходів до їх тлумачення.

Теоретичною та методичною основою дослідження є теорія управління вартістю, інституціональна теорія, а також методи узагальнення, аналізу та системний підхід. Інформаційно-аналітична база сформована внаслідок опрацювання законодавчих актів України, статистичних і аналітичних оглядів з питань вартісно-орієнтованого управління бізнес-процесами, наукових праць і публікацій.

Основний матеріал. У сучасних умовах господарювання підприємства розглядаються як складні та динамічні системи, які взаємодіють з іншими економічними одиницями та структурами у зовнішньому середовищі. Багаторічні дослідження дозволяють зробити висновок, що важливим аспектом у поведінці такого типу «живих систем» є визначення ключових цінностей, зокрема: економічних, які є базисом теорії управління, а також соціальних, етичних, корпоративних та індивідуальних (особистісних) тощо [2, с. 32].

Цінність або вартість є основою ефективної діяльності компанії. Більш того, категорія вартості формує важливу складову корпоративної культури, оскільки ця культура ґрунтується на колективних уявленнях щодо призначення компанії, її функціоналу, ролі та обраної поведінкової моделі. Організаційне підґрунтя дозволяє визначати спільні (корпоративні) цінності як цінності, що сприймаються усіма працівниками компанії за певним типом розуміння, їх співпраця координується та спрямовується на досягнення конкретної мети бізнес-структури. Водночас кожен член колективу має свої цілі та вигоду. У контексті спільних цінностей та примноження вартості результатом ведення бізнесу є ефективна співпраця всіх складових цього механізму. Моральний аспект свідчить про те, що спільні цінності та цілі породжують довіру. Вплив спільних цінностей на роботу членів одного колективу не завжди оцінювався як важливий чинник процесу управління вартістю компанії.

Протягом багатьох років домінуючим підходом менеджменту були інструкції та управлінські дії за програмними цілями. Тільки такі автори, як С. Л. Долан та С. С. Гарсія (S. C. Garcia), довели неадекватність та невідповідність управління за допомогою інструкцій (Management by Instructions, MBI) та управління за програмними цілями (Management by Objectives, MBO) сучасній практиці бізнесу та реаліям. Початок XX століття інтерпретує концепцію MBI як адекватний метод управління компанією. У той період всі зміни не характеризувалися високою динамікою та відбувалися більш повільними темпами, тому залежно від ситуації методи управління були настільки ефективними, що могли передаватися із покоління в покоління. Загалом філософія управління ґрунтувалася на моделі «зверху вниз», на основі жорсткої субординації та контролю виконання роботи [2].

Після другої світової війни, а точніше у 60-ті роки минулого століття, внаслідок відсутності достатньої гнучкості та стрімких змін компаній виникає нова концепція «менеджменту за програмними цілями» (Management by Objectives, MBO). Відповідно до цього підходу менеджери компанії самостійно обирають стратегію, з контролем і заохоченням особистих досягнень працівників. У рамках цієї концепції підвищується здатність компанії адаптуватися до невизначеностей та ризиків зовнішнього середовища, акцент зроблено на контролі та заохоченні особистих досягнень. Мета діяльності компанії за цих обставин змінюється на орієнтацією у напрямі поліпшення результатів діяльності.

Вплив науково-технічного прогресу і поява глобальної конкуренції, що характерно для кінця XX століття, призвели до формування нової концепції «менеджменту за цінностями» (Management by Values, MBV), яка ґрунтується на ідентифікації та виділенні цінностей компанії. Системи цінностей розглядаються як мотиватори і дозволяють розробити індивідуальну поведінку працівників, компанії і суспільства в цілому [8]. Це свідчить про сукупну оцінку вартості компанії як структурної одиниці ринку.

Важливо зазначити, що з еволюцією концепцій менеджменту цінності підпадають під трансформаційні процеси щодо масштабів виробництва, лояльних умов відносно компанії, конформізму та чітких правил, які характеризують початок XX століття, і демонструють перехід до оцінки індивідуальних результатів, більш раціональної поведінки суб'єктів господарювання, їх мотивації та ефективності (кінець XX століття), орієнтації на активізацію участі працівників у процесах змін в компанії, на їх постійний розвиток, підтримку креативу, взаємної довіри і відданості.

Ще однією теорією створення цінностей для зацікавлених сторін є концепція управління вартістю (VBM). VBM ґрунтується на такому підході, відповідно до якого формується взаємозв'язок між стратегічними та фінансовими системами управління компанією. Такий механізм дозволяє створити умови та забезпечити сприятливе середовище для поступової інтеграції цілей власників компанії до цілей і завдань менеджерів, що в результаті посилює конкурентні переваги і підвищує ефективність діяльності [2].

На підтвердження зростаючого інтересу та збільшення кількості досліджень, які присвячені вивченню актуальних питань категорії вартості у контексті управління бізнес-процесами, слід звернути увагу на публікаційну активність щодо цієї проблематики у базах даних Scopus [10] та Web of Science [11], динаміка якої наведена на рисунку 1.

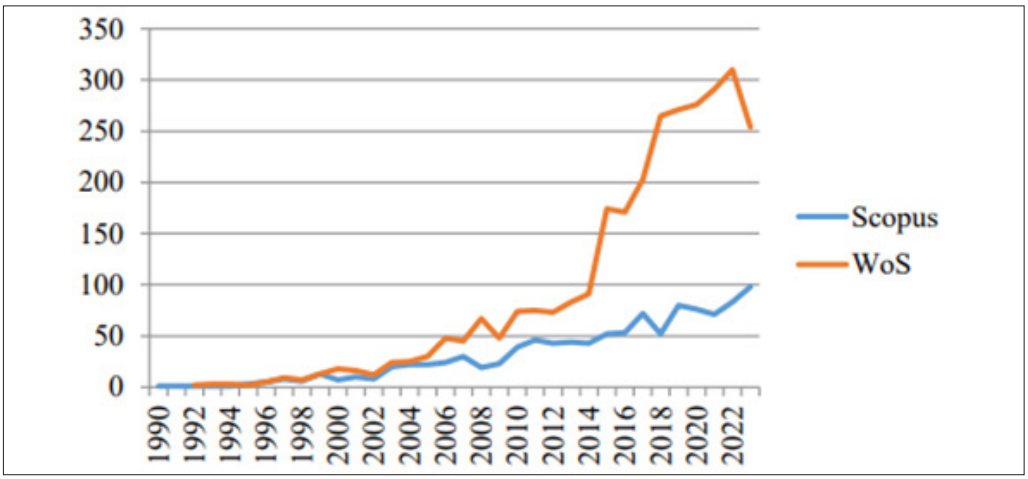

Рис. 1. Кількість публікацій у базі даних Scopus та Web of Science, що пов'язані з вартісно-орієнтованим управлінням бізнес-процесами протягом 1990-2023 років

Джерело: складено автором за даними [3]

Графіки, наведені на рисунку 1, дозволяють зробити висновок, що, за даними Scopus, з 2002 року спостерігається стійке зростання уваги науковців до досліджуваної тематики. Причому максимальна кількість публікацій за цією базою даних фіксується у 2023 році, за який було опубліковано 98 робіт з вартісно-орієнтованого управління бізнес-процесами.

За даними Web of Science пік наукової активності із зазначеного напряму припадає на 2022 рік, коли кількість робіт склала 310. Основним імпульсом для таких змін можна вважати відхід від усталених поглядів на управління та переорієнтація на більш сучасні теорії. Середній темп зростання кількості робіт за весь період дослідження складає близько 20% за даними Scopus та Web of Science. За двадцять років кількість досліджень у наукометричній базі даних Web of Science збільшилась з 12 у 2002 році до 310 у 2022 році, та з 8 до 98 робіт за аналогічний період у базі даних Scopus, що складає 2483% та 1125% темп зростання, відповідно. Головним чином, зростання наукової активності в галузі вивчення проблем управління бізнесом, що базується на вартісно-орієнтованому підході, свідчить про концептуальні зміни науково-технологічних та соціальних моделей суспільного розвитку.

У науковому дискурсі можна сформувати три блоки наук, сконцентрованих на категорії «вартість», як об'єкту ціннісно-орієнтованого підходу, зокрема, це: економічний, гуманітарний, технічний (рис. 2).

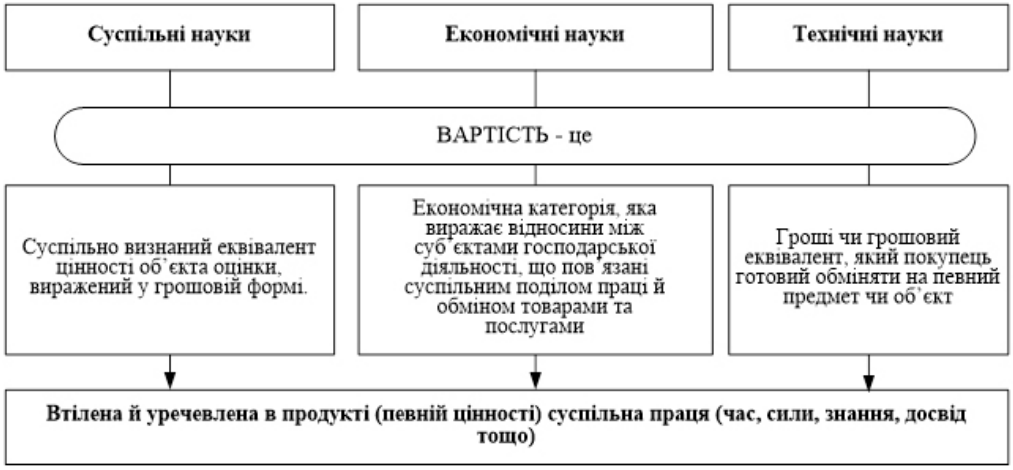

Рис. 2. Вираження сутності категорії «вартість» за різними науковими блоками

Джерело: складено автором за матеріалами [3]

В загальному розумінні вартість ототожнюють із величиною суспільної праці, яка віднайшла своє втілення в певному продукті. Як економічна категорія, це поняття знайшло вираження у відносинах між суб'єктами господарювання, що виникають у процесі обміну певними товарами.

З економічного погляду поняття «вартість компанії» базується на трьох основних теоріях, а саме: теорії граничної корисності, трудовій теорії вартості та теорії ринкової оцінки вартості, основні характеристики яких наведені на рисунку 2. Тобто, з огляду на основні теорії, для розуміння вартості компанії важливо мати дані щодо її ресурсного забезпечення, вартісної оцінки та прибутку. Причому важливо не ототожнювати останнє з самою вартістю, що є недоцільним і недостатнім.

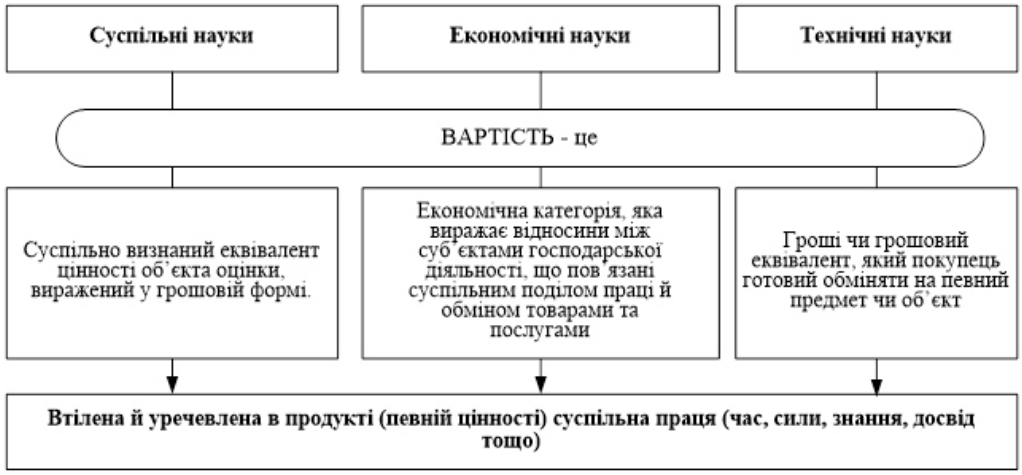

Рис. 2. Характеристика основних теорій вартості компанії

Джерело: складено автором за матеріалами [1, 12-13]

Ґрунтуючись на рівні розвитку наукових досліджень, які формують теоретичний базис для виникнення нових підходів до трактування пов'язаних економічних категорій, доцільно провести аналіз сутності поняття «вартість підприємства» чи «вартість бізнесу», що наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

Аналіз підходів вчених до трактування поняття «вартість підприємства» та «вартість бізнесу»

Автор, джерело	Визначення поняття
І. В. Кривов'язюк, О. В. Бурбан [3]	Грошове вираження справедливої цінності певного підприємства, яка сформувалася на основі вартості його матеріальних та нематеріальних активів, майбутніх грошових потоків генерованих суб'єктом господарювання, під впливом факторів його ділового середовища.
О. І. Давидов [13]	Вартість, яка формується на організованому та відкритому фондовому ринку в умовах конкуренції під впливом факторів макро- та мікрорівня.
А. В. Сотніков [4]	Найбільш поширений показник, який характеризує загальний підсумок діяльності компаній та дає висновок, що відображає суму всіх елементів і чинників.
В. В. Лойко, А. В. Калабухова [5]	Економічний критерій, що відображає інтегральний ефект впливу прийнятих рішень на всі параметри, за якими оцінюється діяльність підприємства (частка ринку і міцність конкурентної позиції, доходи, інвестиційні потреби, операційна ефективність, податковий тягар, регулювання, потоки грошових коштів, рівень ризику).
І. Левчак [6]	Результативний показник діяльності підприємства на основі аналізу фінансових показників.
О. Нусінова [7]	Економічне поняття, що стосується ціни про яку найбільш ймовірно домовляться покупці та продавці товару або послуги, доступних для придбання. Вартість інвестованого у нього капіталу, як показника за допомогою якого можна визначити прибутковість діяльності підприємства.
Н. Климаш [14]	Визначає як сукупну характеристику фінансових показників діяльності підприємства та інтересів різних учасників ринкових відносин.
О. Кривов'язюк [15]	Сумарна вартість всіх активів підприємства та вартість майбутніх грошових потоків, що можуть бути генеровані даними активами, виражена в ціні, за якою можна купити чи продати підприємство.
M. Altan [16]	Визначає це поняття з погляду ціни його купівлі-продажу за оцінками незалежних покупців і продавців, які володіють повною інформацією про підприємство і не зазнають тиску від будь-кого.
Л. Пронько, С. Березюк [17]	Грошовий вимір його економічної цінності, якості та соціальної корисності.

Джерело: складено автором за матеріалами [3-7, 13-17]

З даних таблиці 1 можна побачити, як науковці розуміють поняття вартості бізнесу чи вартості підприємства. Зокрема, можна виділити спільні риси, а саме: фіксовані результативні фінансові показники діяльності компанії, наявність факторів зовнішнього та внутрішнього середовища.

Інакше вартість компанії можна виражати через вартість його активів, що в результаті має сприяти зростанню цього показника [3]. Деякі автори прив’язують поняття вартості до операцій купівлі-продажу, які на практиці не можуть бути реалізовані без визначення ціни будь-якої угоди [7; 16]. Крім цього, існує комплексний погляд на концепцію вартості компанії, відповідно до якого її доцільно розглядати не тільки з позиції економічної цінності, а враховувати також якісні характеристики і більше того, оцінювати соціальну корисність для загальної стратегічної діяльності [17].

Облікова компонента щодо формулювання сутності поняття вартості надає декілька типів вартості активів, що зазначається у Міжнародних стандартах бухгалтерського обліку та

фінансової звітності. Так, у цьому нормативному акті можна знайти: теперішню вартість, балансову, чисту вартість реалізації, справедливу вартість.

На основі проведеного аналізу автором було уточнено сутність управління вартістю бізнесу, яка полягає у визначенні інтегрального економічного показника, за яким можна з'ясувати, наскільки прийняті менеджментом рішення є ефективними та впливають на всі параметри діяльності компанії.

Висновки. За результатами проведеного дослідження було визначено, що категорія вартості формує важливу складову корпоративної культури, оскільки ця культура ґрунтується на колективних уявленнях щодо призначення компанії, її функціоналу, ролі та обраної поведінкової моделі. Організаційне підґрунтя дозволяє визначати спільні (корпоративні) цінності як цінності, що сприймаються усіма працівниками компанії за певним типом розуміння, їх співпраця координується та спрямовується на досягнення конкретної мети бізнес-структури. Теорії управління вартістю, ціннісні теорії управління надають цілу низку концепцій і підходів, кожна з яких на певному етапі еволюції демонструвала свою невідповідність сучасним умовам ринку і реаліям бізнес-середовища. Доведено, що з економічного погляду поняття «вартість компанії» базується на трьох основних теоріях, а саме: теорії граничної корисності, трудовій теорії вартості та теорії ринкової оцінки вартості.

Враховуючи узагальнення позицій науковців щодо інтерпретації поняття вартості бізнесу чи вартості підприємства, було виділено спільні риси, а саме: фіксовані результативні фінансові показники діяльності компанії, наявність факторів зовнішнього та внутрішнього середовища.

На основі проведеного аналізу підходів вчених до трактування поняття «вартість підприємства» та «вартість бізнесу» у дослідженні автором було уточнено сутність управління вартістю бізнесу, яка полягає у визначенні інтегрального економічного показника, за яким можна з'ясувати, наскільки прийняті менеджментом рішення є ефективними та впливають на всі параметри діяльності компанії.

Подальші дослідження доцільно проводити у напрямі поглиблення методологічних та науково-методичних підходів до управління вартістю бізнесу.

Список літератури

1. Новіков В. М. Теоретико-методичні засади управління вартістю бізнесу в умовах ринкової турбулентності : дис. ... д-ра філософії : 076. Суми, 2024. 246 с.
2. Ліпич, Л. Концепція управління цінностями (MBV). Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. 2020. №4(24). С. 30-36. https://doi.org/10.29038/2411-4014-2020-04-30-36.
3. Кривов'язюк І. В., Бурбан О. В. Економічна сутність поняття «вартість підприємства» та детермінанти її зростання. Економіка та держава. 2020. № 10. С. 99-104. 10.32702/2306-6806.2020.10.99
4. Сотніков А. В. Основні підходи та методи оцінки вартості підприємств. Актуальні проблеми управління та фінансово-господарської діяльності підприємства. 2015. № 61. С. 70–73.
5. Лойко В. В., Калабухова А. В. Оцінка бізнесу як інструмент управління вартістю підприємства. International scientific journal. 2015. № 8. С. 126-130.
6. Левчак І. Я. Вартість підприємства як критерій ефективності управління. Науковий вісник Ужгородського університету. Сер.: Економіка. 2014. № 1. С. 104-108.
7. Нусінова О. В. Вартість підприємства як показник результатів діяльності. Науковий вісник Ужгородського університету. Сер.: Економіка. 2011. № 2. С. 132–135.
8. Dolan S. L., Garcia S. Managing by Values: A Corporate Guide to Living, Being Alive, and Making a Living in the 21st Century. New York, 2006.
9. Jaakson K. (2009). Management by values: the analysis of influencing aspects and it's theoretical and practical implications. Estonia: University of Tartu, Tartu.
10. Наукометрична база даних Scopus. URL: https://www.scopus.com/ (дата звернення: 15.07.2024).
11. Наукометрична база даних Web of Science. URL: https://www.webofscience.com (дата звернення: 15.07.2024).
12. Давиденко Н. М., Кульбач Ю. О. Теоретичні аспекти сутності вартості підприємства. Український журнал прикладної економіки. 2017. № 2. С. 32–38.

13. Давидов О. І. Моделі доданої вартості підприємств: економічний зміст та особливості побудови. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2017. №. 28. С. 167-172.
14. Климаш Н. І. Економічна додана вартість (EVA) та її вплив на вартість підприємства. Актуальні проблеми використання потенціалу економіки країни: світовий досвід та вітчизняні реалії: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції, 25 квітня 2020 р., м. Дніпро. Дніпро: ПДАБА, 2020. С. 115-117.
15. Кривов'язюк І. В., Волинчук Ю. В. Україна в міжнародних економічних рейтингах: посткризові синдроми чи апокаліпсис? Актуальні проблеми економіки. 2014. № 10 (160). С. 56-62.
16. Altan M., Arkan F. Relationship Between Firm Value And Financial Structure: A Study On Firms In ISE Industrial Index. Journal of Business & Economics Research (JBER). 2011. Vol. 9 (9). Pp. 61-66.
17. Пронько Л. М., Березюк С. В. Вартість і капіталізація підприємств та методи їх оцінки. Економічні науки. Серія «Облік і фінанси». 2011. Вип. 8 (29). Частина 1. С. 384-391.

References

1. Novikov, V. M. (2024). Theoretical and methodological principles of business cost management in conditions of market turbulence (Ph.D. Thesis). Entrepreneurship, trade and exchange activity. Sumy: Sumy State University. [In Ukrainian].
2. Lipych, L. (2020). The concept of value management (MBV). Ekonomichnyi chasopys Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky, 4(24), 30-36. https://doi.org/10.29038/2411-4014-2020-04-30-36. [In Ukrainian].
3. Kryvoviaziuk, I. V., & Burban, O. V. (2020). The economic essence of the concept of "enterprise value" and determinants of its growth. Ekonomika ta derzhava, 10, 99-104. https://doi.org/1 10.32702/2306-6806.2020.10.99. [In Ukrainian].
4. Sotnikov, A. V. (2015). Main approaches and methods of estimating the value of enterprises. Aktualni problemy upravlinnia ta finansovo-hospodarskoi diialnosti pidpryiemstva, 61, 70–73. [In Ukrainian].
5. Loiko, V. V., & Kalabukhova, A. V. (2015). Business valuation as a tool for enterprise cost management. International scientific journal, 8, 126-130. [In Ukrainian].
6. Levchak, I. Ya. (2014). Enterprise value as a criterion of management efficiency. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Ser.: Ekonomika, 1, 104-108. [In Ukrainian].
7. Nusinova, O. V. (2011). Enterprise value as an indicator of activity results. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Ser.: Ekonomika, 2, 132–135. [In Ukrainian].
8. Dolan, S. L., & Garcia, S. (2006). Managing by Values: A Corporate Guide to Living, Being Alive, and Making a Living in the 21st Century. New York.
9. Jaakson, K. (2009). Management by values: the analysis of influencing aspects and it's theoretical and practical implications. Estonia: University of Tartu, Tartu.
10. Naukometrychna baza danykh Scopus. Retrieved from https://www.scopus.com/ (accessed 15 July 2024).
11. Naukometrychna baza danykh Web of Science. Retrieved from https://www.webofscience.com (accessed 15 July 2024).
12. Davydenko, N. M., & Kulbach, Yu. O. (2017). Theoretical aspects of the essence of enterprise value. Ukrainskyi zhurnal prykladnoi ekonomiky, 2, 32–38. [In Ukrainian].
13. Davydov, O. I. (2017). Models of the added value of enterprises: economic content and peculiarities of construction. Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu, 28, 167-172. [In Ukrainian].
14. Klymash, N. I. (2020). Economic Value Added (EVA) and its impact on enterprise value. Materialy IV Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii [Actual problems of using the potential of the country's economy: world experience and domestic realities], IV Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia [IV International Scientific and Practical Conference]. Dnipro: PDABA, 115-117. [In Ukrainian].
15. Kryvoviaziuk, I. V., & Volynchuk, Yu. V. (2014). Ukraine in international economic rankings: post-crisis syndromes or apocalypse? Aktualni problemy ekonomiky, 10 (160), 56-62. [In Ukrainian].

16. Altan, M., & Arkan, F. (2011). Relationship Between Firm Value And Financial Structure: A Study On Firms In ISE Industrial Index. Journal of Business & Economics Research (JBER), 9 (9), 61-66. [In Ukrainian].

17. Pronko, L. M., & Bereziuk, S. V. (2011). The cost and capitalization of enterprises and methods of their evaluation Ekonomichni nauky. Seriia «Oblik i finansy, 8 (29), 1, 384-391. [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 06.08.2024
Прийнята до публікації 11.08.2024

НАУКОВИЙ ВІСНИК **ISSN 2409-9260**
Одеського національного економічного університету
УДК: 656.6:368(477) **DOI: https://doi.org/10.32680/2409-9260-2024-7-8-320-321-103-107**

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ СТРАХУВАННЯ ВОДНОГО ТРАНСПОРТУ В УКРАЇНІ

Тутов В.О., аспірант кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку, Одеського національного економічного університету, м. Одеса, Україна
e-mail: alwswnfly@ukr.net
ORCID ID: 0009-0000-4206-6946

***Анотація**. Метою статті є визначення проблемних питань щодо розвитку страхування водного транспорту України. Визначено важливість страхування водного транспорту та його взаємозв'язок зі станом торговельного флоту. Методологією стали загальнонаукові підходи щодо систематизації страхування з метою запобігання неоднозначного трактування термінів та суперечливих висновків/рекомендацій. Запропоновано перелік чинників, що негативно впливають на розвиток ринку страхування водного транспорту, та факторів, що уповільнюють розвиток страхового ринку загалом. Практичне значення систематизації та чіткого опису проблемних питань постає через важливість ролі водного транспорту у міжнародній торгівлі, глобалізаційних процесах та при стагнації вітчизняного ринку страхування.*
***Ключові слова**: страхування, водний транспорт, торговельний флот, страхові резерви, морські ризики, вантаж.*

PROBLEMATIC ISSUES OF THE INSURANCE DEVELOPMENT OF WATER TRANSPORT IN UKRAINE

Tutov Vitalii, Ph.D. student, Department of Financial Management and Stock Market, Odesa National Economic University, Odesa, Ukraine
e-mail: alwswnfly@ukr.net
ORCID ID: 0009-0000-4206-6946

***Abstract.** The purpose of the article is to identify problematic issues regarding the development of water transport insurance in Ukraine. The importance of water transport insurance and its relationship with the condition of the merchant fleet is determined. Respectively general scientific approaches to the systematization of water transport segment of insurance market became the main methods in order to prevent ambiguous interpretation of terms and obtaining opposite, contradictory conclusions and recommendations. A list of factors that negatively affect the development of the water transport insurance market and factors that slow down the development of the insurance market as a whole is proposed. Problematic issues have been identified according to the state regulation sector. The main problematic issues in the development of the water transport insurance market are: the low level of insurance payments and the problem of integrity of insurance companies; public distrust of insurance companies and low interest in insurance products; state of the local and domestic transport fleet; non-systematic and lack of a single strategy of state regulation of the sphere of water transport and insurance; the formation of an unbalanced structure of the insurance portfolio of individual insurance companies and the resulting disproportions in the development of various types of insurance; the limitation of liquid and reliable instruments for the implementation of investment activities of insurance companies. The practical importance of systematization and clear description of problematic issues regarding water transport insurance respectively arises due to the importance of the role of water transport in international trade, globalization processes, and at the same time stagnation of the domestic insurance market.*
***Keywords:** insurance, water transport, merchant fleet, insurance reserves, maritime risks, cargo,*

JEL Classification: G220

Постановка проблеми. З розвитком світового вантажообігу склалася ситуація, коли суттєву частину світового вантажообігу обслуговує водний транспорт. Саме тому, в умовах жвавого розширення міжнародних економічних відносин, мультимодальних перевезень і зростання обсягів зовнішньої торгівлі між країнами та вантажообігу загалом, страхування водного транспорту та вантажоперевезень набуває все більшого значення. Страхування водного транспорту (як частина більш широкого страхування морських ризиків), включає не тільки страхування вантажів (карго), а й всякий майновий інтерес, пов'язаний з торговельним мореплавством, тобто саме судно, вантаж, фрахт (плата за перевезення)/ витрати щодо користування судном, очікуваний прибуток від майбутнього продажу вантажу та інші вимоги, що забезпечені самим судном, вантажем на борту і платою за перевезення (фрахтом). У сучасному світі страхування водного транспорту та водних вантажоперевезень, як форма боротьби з водними небезпеками економічними методами, перетворилося на

важливу сферу підприємництва, в якій формуються і перерозподіляються значні потоки фінансів. Тому постає необхідність розгляду, аналізу та пошуку можливих вирішень щодо проблемних питань розвитку страхування водного транспорту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковим та практичним проблемам страхування водного транспорту присвячені наукові праці таких вітчизняних дослідників, як: Кнейслер О. [3], Лєонов С. [4], Іванова Н. [6], Нечипорук Л. [8], Губіна Г. [9], Баранова В. [10] та багатьох інших.

У наукових працях вчених основна увага приділяється характеристиці проведення та зарубіжному досвіду здійснення страхування водного транспорту, дослідженню видів та типів послуг зі страхування морських ризиків загалом. Водночас потребують подальшого дослідження основні показники, що характеризують стан страхування водного транспорту в Україні, сучасні проблеми та перепони щодо цієї діяльності та її подальшого розвитку та питання вдосконалення страхового захисту при здійсненні страхування таких ризиків.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Беручи до уваги важливість ролі водного транспорту у міжнародній торгівлі, глобалізаційних процесах та водночас стагнації вітчизняного ринку страхування постає необхідність систематизації та чіткого опису проблемних питань щодо страхування водного транспорту. Через розрізненість джерел та відсутність єдиного загальноприйнятого чіткого опису проблемних питань щодо страхування водного транспорту в широкому або конкретному сенсі, його визначення має бути розглянуто цілісно, використовуючи досвід зарубіжних країн та ринкових практик, у тому числі шляхом використання методів узагальнення та порівняння поглядів різних авторів на визначення проблематики страхування водного транспорту. А також через систематизацію й стандартизацію отриманого практичного досвіду й знань у сфері заставного менеджменту як складової страхування морських ризиків та страхування майнових інтересів.

Мета дослідження. На основі узагальнення наукових напрацювань у сфері страхування водного транспорту та морських ризиків запропонувати перелік чинників, що негативно впливають на розвиток ринку страхування водного транспорту, та факторів, що уповільнюють розвиток страхового ринку загалом; систематизувати та описати проблемні питання щодо страхування водного транспорту.

Основний матеріал. Насамперед необхідно зазначити, що водний транспортний комплекс в Україні є широко профільною та багатофункціональною структурою, що обслуговує потреби вітчизняної економіки щодо транспортного забезпечення [1].

Водночас сучасний стан вітчизняного торговельного флоту здебільшого не відповідає міжнародним стандартам (експлуатаційні характеристики, основні параметри безпеки, технічне оснащення тощо) та характеризується досить високим рівнем зносу водних (морських) транспортних засобів як і відсутністю контролю у сфері безпеки мореплавства з боку держави. [1]. Необхідно зазначити, що однією з першочергових проблем є відносно низький технічний стан водного транспорту України (насамперед внутрішнього), що можна пов'язати з відсутністю його оновлення ще з часів радянської влади. Водночас перспективи вирішення цієї проблеми (і через це одночасно пасивного розвитку ринку), залежать передусім від темпів впровадження державних програм оновлення національного річкового та морського флоту. Також слід зазначити, що першочерговою метою змін у системі оподаткування водно-транспортної (морської) галузі має бути поліпшення та зміцнення фінансового стану наявних судновласників одночасно із зниженням їх залежності від державних дотацій (які насправді і так скорочуються кожен рік), а не поповнення державної скарбниці.

Більше того, за умов зниження фінансування водно-транспортної (морської) галузі шляхом впровадження бюджетних програм, виникає потреба у створенні (шляхом змін у законодавстві) більш сприятливого клімату для іноземних та вітчизняних інвесторів, які будуть готові інвестувати власні ресурси у розвиток річкового та морського флоту України.

Водночас відповідно до статистичних даних переважна більшість аварій є результатом неготовності суден до надзвичайних ситуацій, що насамперед пов'язано із недостатнім рівнем підготовки екіпажу та зниженням його чисельності, а не через технічні параметри суден чи їх не морехідність. У той же час у нашій країні професіоналізм морських та водних фахівців переважно залишається на відносно високому рівні.

Водний транспорт є суттєвою та невід'ємною частиною світової транспортної системи та історично відіграє важливу роль у міжнародній торгівельній системі. Відповідно до даних Комісії ООН з питань розвитку та торгівлі (UNCTAD), більше ніж 70-80% світової торгівлі, що все більше глобалізується, здійснюється шляхом водних перевезень [2].

В сучасних умовах, які характеризуються перманентними кризовими явищами, забезпечення фінансової стійкості стає запорукою функціонування та домінантною подальшого розвитку кожного суб'єкта страхового ринку. Саме індикатор фінансової стійкості є "лакмусовим папірцем" для інвесторів, кредиторів, страхувальників, а її забезпечення потребує чіткого виокремлення факторів впливу та повсякчасної ідентифікації й локалізації на усіх життєвих циклах [3].

Поширення глобальних інтеграційних процесів у світовій економіці й особливо у фінансовому просторі останнім часом створює сприятливі умови для кримінальних структур в частині легалізації доходів, отриманих незаконним шляхом. Водночас зі зростанням кількості посередників на ринку фінансових послуг, які використовують сучасні інформаційні технології, зростають способи та засоби відмивання незаконних коштів. Фінансові технології дають змогу у лічені години укладати договори, надавати фінансові послуги, передавати гроші з одного кінця світу на інший. На передовій запровадження інновацій у фінансових послугах перебувають саме банки та страхові компанії. Онлайн доступ до фінансових послуг мають майже всі жителі розвинених країн світу. [4]. Виходячи з вищезгаданої інформації необхідно визначити поняття страховий ринок – це сфера економічних відносин, у процесі яких формуються попит і пропозиція на страхові послуги, а також здійснюється акт їх купівлі-продажу. При цьому головними функціями страхового ринку є акумуляція та розподіл страхового фонду з метою страхового захисту суспільства, а необхідними атрибутами є його учасники та товар, який купують і продають на цьому ринку. Учасниками страхового ринку виступають продавці, покупці страхових послуг, посередники, а також їх асоціації [5].

Також можна відзначити, що страховий випадок – це подія, з настанням якої виникає право застрахованої особи [6], на отримання матеріального забезпечення або соціальних послуг, передбачених законами України.

Сучасний страховий ринок ставить перед страховими компаніями багато викликів: зростаючі очікування клієнтів, сильний конкурентний тиск та зміна бізнес-середовища вимагають ефективності, яка можлива лише за допомогою сучасних інструментів. Сучасні IT-системи страхування повинні підтримувати роботу страхових агентів і відділу продажів, забезпечуючи обслуговування клієнтів найвищої якості. При цьому вони повинні надати клієнту негайний доступ до інформації та каналів самообслуговування, а також передавати дані страховикам на управлінському та аналітичному рівнях [7].

Необхідно відзначити, що головним ризик утворюючим фактором фінансової системи в умовах інтернаціоналізації фінансової сфери є поширення ознак ринкової економіки як самоорганізуючої системи на все світове господарство. Другий тип ризиків обумовлений мережевими структурами фінансових і організаційних систем, а саме: несиметричним розподілом інформації, яка, лише на перший погляд, є надмірною, а в реальній дійсності доступна не для всіх і розповсюджується нерівномірно. До того ж слід зазначити, що інформація поміж вузлами мережевої системи (фінансовими центрами) обертається в режимі реального часу, внаслідок чого порушення в одній частині системи миттєво поширюється на всю систему. Ризик фінансової нестабільності може бути суттєво знижений за допомогою раціональної макроекономічної політики на національному рівні, тісного міжнародного співробітництва та подальшого вдосконалення архітектури світової фінансової системи, спрямованих перш за все на попередження кризових явищ [8].

До факторів, що уповільнюють розвиток страхового ринку загалом, на наш погляд, належать:

– відсутність надійних схем інвестування, як методу захисту страхових резервів;
– низька страхова культура населення;
– фінансово-економічна нестабільність у країні;
– недосконаліть національного законодавства щодо страхування;
– слабкість податкових стимулів;
– відсутність чіткої цілеспрямованої державної політики у сфері розвитку страхування [9].

Не менш важливим є і вміння експертів пояснити правила страхування та права страхувальника при реалізації страхового випадку. Від вміння експерта залежить чи прийде страхувальник знов у страхову компанію, чи буде згоден розширити перелік страхових ризиків і т. і. У цьому випадку комунікація стає не тільки інформаційною складовою страхового процесу, але й створює організаційні та інституційні засади розвитку страхування [10].

Слід зазначити, що страхові компанії зі свого боку теж створюють певні проблеми. У страхуванні водного транспорту з роками стабільно зростає необхідність у все вищому рівні/якості страхового захисту, адже все частіше випадки, коли рівень послуг страховиків з певних причин (обсяги страхової відповідальності, рівень та якість страхового захисту, небажання фінансових структур судновласників співробітництва зі страховиками із країн, що розвиваються тощо) не відповідає сучасним потребам судновласників чи їх іноземних партнерів, що здебільшого приводить до звертання потенційних страхувальників до страхових ринків Західної Європи та Північної Америки.

Висновки. Для підтримки подальшого становлення і розвитку страхування водного транспорту в Україні необхідно чітко систематизувати та вирішити наявні проблеми, зокрема орієнтування на інтереси страхувальників та досвід європейських страховиків та страхувальників. Водночас необхідне впровадження та подальше використання інноваційних методів (у тому числі діджиталізації) управління складовими відносин на ринку страхування та оновлення сформованої системи страхування вантажоперевезень (насамперед вантажоперевезень водним транспортом). На жаль, відповідно до міжнародних списків та рейтингів Україна знаходиться на передостанніх позиціях серед морських країн Європи. Основними проблемними питаннями у розвитку ринку страхування водного транспорту є: низький рівень страхових виплат та проблема доброчесності страхових компаній; недовіра населення до страхових компаній та низька зацікавленість у страхових продуктах; стан локального та вітчизняного транспортного флоту; несистемність та відсутність єдиної стратегії державного регулювання сфери водного транспорту та страхування; формування незбалансованої структури страхового портфеля окремих страхових компаній та зумовлені цим диспропорції у розвитку різних видів страхування; обмеженість ліквідних і надійних інструментів для реалізації інвестиційної діяльності страхових компаній. Усі вищезазначені проблеми та перепони розвитку страхового ринку України є взаємопов'язаними та насамперед потребують саме комплексного вирішення.

Список літератури

1. Інформація про водний транспорт України. URL: http://mtu.gov.ua/content/informaciya-pro-vodniy-transport-ukraini.html. (дата звернення 03.06.2024).

2. United Nations, New York and Geneva. Review of Maritime Transport 2019 Report by the UNCTAD secretariat. URL: https://unctad.org/publication/review-maritime-transport-2019. (дата звернення 03.06.2024).

3. 3. Кнейслер О., Король С., Спасів Н. Прагматизм управління фінансовою стійкістю страхових компаній в Україні. Світ фінансів. 2022. № 3. С. 99–110. DOI: 10.35774/SF2022.03.099

4. Лєонов С. Використання послуг страхових компаній з метою легалізації кримінальних доходів економічних агентів та ухилення від сплати податків підприємствами. Вісник Тернопільського національного економічного університету. 2020. Т. 3. С. 199–210. DOI: https://doi.org/10.35774/visnyk2020.03.199

5. Кнейслер О. Новелізаційні тенденції розвитку страхових компаній в Україні. Світ фінансів. 2021. № 2. С. 106–117. DOI: 10.35774/sf2021.02.106

6. Іванова Н. Страховий випадок – об'єкт загальнообов'язкового державного соціального страхування. Науковий вісник Ужгородського Національного університету. 2019. Т. 1. С. 164–167.) DOI: https://doi.org/10.32782/2307-3322.58-1.35

7. Зюбрецька І. В. Алгоритми вибору програми страхування на основі нечіткої логіки : кваліфікаційна робота. Тернопіль, 2022. 64 с. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/46229. (дата звернення 03.06.2024).

8. Нечипорук Л. В. Фінансовий бізнес-консалтинг в умовах інтернаціоналізації фінансової сфери. Нові етапи розвитку сучасної науки в Україні та країнах ЄС. 2019. № 2. С. 296–311. DOI: https://doi.org/10.30525/978-9934-588-15-0-38

9. Губіна Г. Ліцензійні умови провадження страхової діяльності в морській сфері в Україні. Актуальні проблеми правознавства. 2019. № 2 (18). С. 39-42. DOI: http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/35220

10. Баранова В. Діджиталізація як засіб розширення функцій страхування. Наукові проблеми господарювання на макро-, мезо- та мікроекономічному рівнях : Зб. матеріалів XIX Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 100-річчю Од. нац. екон. ун-ту, м. Одеса, 17–18 трав. 2021 р. Одеса, 2021. С. 157–158. DOI: 10.32680/2409-9260-2021-11-12-288-289-15-19

References

1. Informatsiya pro vodnyy transport Ukrayiny. Retrieved from Ihttp://mtu.gov.ua/content/informaciya-pro-vodniy-transport-ukraini.html. (accessed: 3 June 2024). [In Ukrainian].
2. Review of Maritime Transport 2019 Report by the UNCTAD secretariat. Retrieved from https://unctad.org/publication/review-maritime-transport-2019. (accessed: 3 June 2024).
3. Kneysler, O., Korol, S., & Spasiv, N. (2022). Pragmatism in managing the financial stability of insurance companies in Ukraine. Svit finansiv, (3), 99–110. DOI: 10.35774/SF2022.03.099. [In Ukrainian].
4. Leonov, S. (2020). Using the services of insurance companies for the purpose of legalizing the criminal income of economic agents and tax evasion by enterprises. Visnyk Ternopil′s′koho natsional′noho ekonomichnoho universytetu, 3, 199–210. DOI: https://doi.org/10.35774/visnyk2020.03.199. [In Ukrainian].
5. Kneysler, O. (2021). Innovation trends in the development of insurance companies in Ukraine.. Svit finansiv, (2), 106–117. DOI: 10.35774/sf2021.02.106. [In Ukrainian].
6. Ivanova, N. (2019). An insured event is an object of mandatory state social insurance. Naukovyy visnyk Uzhhorods′koho natsional′noho universytetu, 1, 164–167. DOI: https://doi.org/10.32782/2307-3322.58-1.35. [in Ukrainian].
7. Zyubrets′ka, I. (2022) Alhorytmy vyboru prohramy strakhuvannya na osnovi nechitkoyi lohiky: kvalifikatsiyna robota. Ternopil. Retrieved from http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/46229. (accessed: 3 June 2024). [In Ukrainian].
8. Nechyporuk, L. (2019). Financial business consulting in the conditions of internationalization of the financial sphere. Novi etapy rozvytku suchasnoyi nauky v Ukrayini ta krayinakh EU, (2), 296–311. DOI: https://doi.org/10.30525/978-9934-588-15-0-38. [In Ukrainian].
9. Hubina, H. (2019). Licensing conditions for carrying out insurance activities in the maritime sphere in Ukraine. Aktual′ni problemy pravoznavstva, (2 (18)), 39–42. DOI: http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/35220. [In Ukrainian].
10. Baranova, V. (2021). Digitalization as a means of expanding insurance functions. Naukovi problemy hospodaryuvannya na makro-, mezo- ta mikroekonomichnomu rivnyakh, 157–158. DOI: 10.32680/2409-9260-2021-11-12-288-289-15-19. [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 0808.2024
Прийнята до публікації 12.08.2024

УДК: : 338.23 DOI: https://doi.org/10.32680/2409-9260-2024-7-8-320-321-108-113

ДЕФІЦИТ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ ЯК ПРОВІДНИЙ ІНДИКАТОР БЮДЖЕТНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Шикіна Н. А. кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: shykina_nataliya@ukr.net
ORCID ID: 0009-0001-7996-2389

Сіренко А. О., студентка факультету економіки і управління підприємництвом, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: sirenko.anna06@gmail.com

***Анотація**. У статті показано, що дефіцит державного бюджету України став критичною проблемою на тлі поточних економічних і політичних викликів. Визначено та оцінено основні фактори, які впливають на бюджетну безпеку країни. Приділено значну увагу аналізу ефективності наявних стратегій управління бюджетом. Виявлено недоліки та запропоновано інноваційні заходи для посилення фінансової стабільності та сталого розвитку. Зосереджено увагу на індикаторах бюджетної безпеки, таких як співвідношення дефіциту до валового внутрішнього продукту та рівень обслуговування державного боргу. Досліджено складний вплив економічних, політичних і структурних факторів на бюджетний дефіцит. Виявлено значне коливання показників дефіциту державного бюджету протягом років. Запропоновано рекомендації для вдосконалення бюджетної політики з метою забезпечення сталого розвитку України.*
***Ключові слова**: дефіцит державного бюджету, бюджетна безпека, індикатори бюджетної безпеки, валовий внутрішній продукт.*

STATE BUDGET DEFICIT AS A LEADING INDICATOR OF STATE BUDGET SECURITY

Shykina A. Nataliya, PhD in Economics, Assistant Professor of the Department of Finance, Odesa National Economic University, Odesa, Ukraine
e-mail: shykina_nataliya@ukr.net
ORCID ID: 0009-0001-7996-2389

Sirenko O. Anna. student of the Faculty of Economics and Business Management, Odesa National Economic University, Odesa, Ukraine
e-mail: sirenko.anna06@gmail.com

***Abstract.** The article shows that Ukraine's state budget deficit has become a critical issue in light of the nation's ongoing economic and political challenges. The purpose of the study is to identify the specific factors contributing to this deficit and assess their impact on the country's budget security. Considerable attention is paid to analyzing the effectiveness of existing budget management strategies. The study focuses on identifying potential deficiencies and proposing innovative measures. These measures aim to enhance financial stability and promote sustainable development. The research methodology involves a comprehensive review of recent studies and publications that explore the consequences of budget imbalance. Key issues include increased public debt, reduced investment, and insufficient funding for social programs. The study utilizes methodological recommendations from the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine. It focuses on indicators of budgetary security, such as the ratio of budget deficit to gross domestic product (GDP) and public debt servicing levels. The results of the study reveal that Ukraine's budget deficit is influenced by a complex interplay of economic, political, and structural factors. The deficit has fluctuated significantly over the years, with notable increases during periods of crisis, such as the 2022 Russian invasion and the COVID-19 pandemic. The findings indicate that while deficits can serve as a tool for economic stimulation during crises, their long-term management is crucial for maintaining financial stability. It is concluded that addressing Ukraine's budget deficit requires a nuanced understanding of its underlying causes and impacts. The practical significance of the research lies in its potential to inform more effective fiscal policies and strategies. By highlighting existing gaps in budget management, the study offers valuable recommendations for policymakers aiming to enhance financial stability and promote sustainable development in Ukraine. The article provides a framework for future studies to build upon, ensuring continued progress in managing fiscal challenges.*
***Keywords:** state budget deficit, budget security, indicators of budgetary security, gross domestic product.*

JEL classification: E60, H61

Постановка проблеми. У контексті поточної економічної ситуації України дефіцит державного бюджету висувається на передній план як одна із основних проблем. Цей фінансовий дисбаланс, що виражається у невідповідності між доходами та видатками держави, має значний вплив на економічну та соціальну сфери країни. Зростання державного

боргу, скорочення інвестицій, нестача коштів на соціальні програми – це лише частина наслідків, які несе за собою дефіцит бюджету.

Економічна ситуація, що склалася, і політична нестабільність лише загострюють цю проблему, створюючи додаткові перешкоди для її вирішення. У рамках аналізу цього питання зростає необхідність проведення комплексного аналізу причин та наслідків дефіциту державного бюджету. Тільки завдяки глибокому розумінню факторів, що лежать в основі цієї ситуації, можна розробити ефективні стратегії та заходи щодо її подолання, спрямовані на забезпечення стійкості фінансової системи країни та покращення її економічних перспектив.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідники з усього світу проявляють зацікавленість у питаннях формування дефіциту державного бюджету та його наслідків.

О. М. Грубляк, Н. І. Холявко та А. В. Жаворонок у своїй праці зазначають, що розбалансованість бюджету є наслідком неефективної видаткової політики уряду, яка призводить до накопичення державного боргу та впливає на стабільність фінансової системи [1]. О. Ю. Мелих наголошує на зростанні до загрозливих рівнів боргового навантаження України та підкреслює необхідність активного управління цим аспектом [2]. А. І. Щетинін, Л. П. Ульянова, Ю. М. Чайка роблять акцент на важливості розробки стратегій для зниження тиску внутрішнього державного боргу на вітчизняну економіку [3]. У публікації Н. С. Ситника вказується на важливість ефективної економічної політики для забезпечення якості життя населення та необхідність розробки цілеспрямованих стратегій для подолання дефіциту бюджету, у чому автор бачить ключовий момент у забезпеченні стабільності та процвітання країни [4]. О. В. Бервено та В. В. Пальошка стверджують, що лише сталий інноваційний розвиток економіки України може розширити базу оподаткування, збільшити ВВП, активізувати інвесторів, а також зменшити дефіцит бюджету і покращити макроекономічні показники [5]. А Н. М. Ухналь розглядає бюджетну безпеку у контексті нової моделі зростання вітчизняної економіки [6]. Проте, незважаючи на вже наявні матеріали, залишається потреба у проведенні подальших досліджень з урахуванням нових викликів та змін в економічній, фінансовій та політичній сферах України.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Існує необхідність додаткового дослідження з метою розгляду проблем, які раніше не були повністю вивчені, а саме, виявлення конкретних факторів, що впливають на дефіцит державного бюджету України, та оцінка їх впливу на бюджетну безпеку країни. Це також надасть можливість розглянути ефективність наявних заходів щодо управління бюджетом та виявити можливі прогалини або недоліки у поточній стратегії. Більше того, додаткове дослідження сприятиме виробленню нових ідей та підходів до управління бюджетною безпекою, включаючи можливі інноваційні методи скорочення дефіциту та оптимізації державних витрат. Розгляд цих аспектів дозволить більш точно оцінити загальну картину фінансового стану України та розробити ефективні стратегії для досягнення фінансової стабільності та сталого розвитку країни.

Метою дослідження є виявлення конкретних факторів, що впливають на дефіцит державного бюджету України, а також оцінка їх впливу на бюджетну безпеку країни. Дослідження спрямоване на аналіз ефективності поточних стратегій управління бюджетом, виявлення можливих проблем та прогалин у цій сфері, на оцінку дефіциту державного бюджету як провідного індикатора бюджетної безпеки, а також на розробку нових підходів та рекомендацій для покращення фінансової стабільності та сталого розвитку України.

Основний матеріал. Фіскальний ландшафт України характеризується складною взаємодією економічної динаміки, політичних рішень та структурних проблем, що сприяють управлінню дефіцитом державного бюджету. За своєю суттю державний бюджет є ключовим інструментом економічного управління, спрямовуючи фінансові ресурси на основні державні послуги, розвиток інфраструктури та програми соціальної підтримки. Однак коли витрати перевищують доходи, виникає бюджетний дефіцит, який є серйозною перешкодою для фінансової стабільності та соціально-економічного розвитку.

Важливо зазначити, що бюджетний дефіцит не завжди має трактуватися виключно як негативне явище. У певних ситуаціях, таких як економічні кризи або необхідність значних інвестицій в інфраструктуру та соціальні програми, дефіцит може розглядатися як стратегічно виправданий інструмент стимулювання економічного зростання та покращення добробуту населення. Однак ключовим питанням залишається ефективне управління дефіцитом, спрямоване, з одного боку, на мінімізацію причин, які впливають на його суттєве збільшення, а з іншого – на уникнення його негативних наслідків та забезпечення стійкого фінансового стану держави у довгостроковій перспективі.

У цьому контексті проведення оцінки дефіциту державного бюджету стає критично важливим для забезпечення належного рівня бюджетної безпеки України. Характерною ознакою дефіциту державного бюджету України є динаміка збільшення його номінальних значень, а також темпи зростання його щорічних показників.

Таблиця 1

Дефіцит державного бюджету та ВВП України [7]

Рік	Дефіцит держ. бюджету України, млрд. грн.	Темпи зростання дефіциту держ. бюджету України, % (до попереднього року)	ВВП України, млрд. грн	Темпи зростання ВВП України, % (до попереднього року)	Відношення дефіциту/ профіциту державного бюджету до ВВП,%
2013	64,7	121,2	1454,9	103,3	- 4,4
2014	78,1	120,7	1566,7	107,7	- 5,0
2015	45,2	57,9	1979,7	126,4	- 2,3
2016	70,3	155,5	2383,2	120,4	- 2,9
2017	47,9	68,1	2982,9	125,2	- 1,6
2018	59,3	123,8	3558,7	119,3	- 1,7
2019	81,0	136,4	3974,6	111,7	- 2,0
2020	217,6	268,4	4194,1	105,5	- 5,2
2021	198,8	91,3	5459,6	130,2	- 3,6
2022	914,9	460,2	5191,0	95,1	- 17,6

Джерело: складено та розраховано авторами на основі [7]

Повномасштабне російське вторгнення на територію суверенної України 24 лютого 2022 року поділило час на до і після. Результатом агресії рф проти України стала не тільки окупація територій на сході та південному сході країни (окупація та анексія Кримського півострову мали місце ще у 2014 році), а також руйнування та у багатьох випадках знищення великих та малих населених пунктів, підприємств та інфраструктурних об'єктів, внутрішня та зовнішня міграція мільйонів мешканців і найстрашніше – загибель сотень тисяч серед військових та мирного населення. На тлі цих подій дефіцит державного бюджету у розмірі 914,9 млрд. грн. можна сміливо розглядати не як найбільшу проблему навіть при тому, що за ним стоять 349,3 млрд. грн. внутрішнього фінансування та 565,6 млрд. грн. зовнішнього фінансування. Відповідно дефіцит державного бюджету на рівні 17,5% до ВВП у 2022 році є наслідком не тільки номінального збільшення безпосередньо дефіциту державного бюджету, а також і скорочення обсягів ВВП у порівнянні з попереднім роком.

Якщо ж проаналізувати динаміку дефіциту державного бюджету до 2022 року, його зміну з 7,95 млрд. грн. у 2005 році до 198,8 млрд. грн. у 2021 році, коливання його номінальних та відносних значень, стає зрозумілим, що він є наслідком цілої низки економічних, фінансових та політичних проблем, більшість з яких є системними та довготривалими. Що стосується показників дефіциту державного бюджету у % до ВВП, то суттєве перевищення допустимих 3% спостерігались у 2013 та 2014 роках внаслідок вторгнення рф на територію України та анексії Криму, а також у 2020 році, що було пов'язано з пандемією COVID-19. Але навіть 3% від ВВП дефіциту державного бюджету у номінальному вираженні – це десятки (з 2020 по 2022 роки – сотні) мільярдів гривень, які мають бути профінансовані, переважною більшістю за рахунок зовнішніх запозичень з відповідними наслідками у вигляді державного боргу.

Для оцінки рівня дефіциту державного бюджету України з метою контролю над ним та ефективного управління його обсягами доцільно використовувати Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 року № 1277 (далі Методичні рекомендації). Відповідно до зазначених Методичних рекомендацій «бюджетна безпека – це стан забезпечення платоспроможності та фінансової стійкості державних фінансів, що надає

можливість органам державної влади максимально ефективно виконувати покладені на них функції» [8].

Бюджетна безпека включає 4 індикатори, до яких належать:

– Відношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП, відсотків (значення вагового коефіцієнта: 0,2671).

– Дефіцит/профіцит бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління, відсотків до ВВП (значення вагового коефіцієнта: 0,2482).

– Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет, відсотків (значення вагового коефіцієнта: 0,2203).

– Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету, відсотків (значення вагового коефіцієнта: 0,2644).

Оцінка динаміки зазначених індикаторів відповідно до їх характеристичних значень дозволяє оцінити загальний стан бюджетної безпеки, а також основні ризики та загрози.

Таблиця 2

Індикатори бюджетної безпеки України та їх оцінка відповідно до характеристичних значень

Рік	Відношення дефіциту/ профіциту державного бюджету до ВВП,% /рівень безпеки	Дефіцит/профіцит бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління, % до ВВП /рівень безпеки	Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет, % /рівень безпеки	Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету, % /рівень безпеки
2013	- 4,4 /нездв	0,1 /опт	30,4 /здв	33,2 /крит
2014	- 5,0 /небезп	-0,2 /опт	29,1 /опт	47,3 /крит
2015	- 2,3 /опт	-0,1 /опт	32,9 /здв	94,2 /крит
2016	- 2,9 /опт	0,1 /опт	32,8 /здв	33,6 /крит
2017	- 1,6 /опт	0,0 /опт	34,1 /нездв	59,7 /крит
2018	1,7 /опт	-0,2 /опт	33,3 /нездв	37,7 /крит
2019	- 2,0 /опт	0,0 /опт	32,5 /здв	46,5 /крит
2020	- 5,2 /небезп	-0,3 /опт	32,8 /здв	47,0 /крит
2021	- 3,6 /здв	0,1 /опт	30,4 /здв	46,0 /крит
2022	- 17,6 /крит	8,4 /крит	42,3 /крит	33,9 /крит

Джерело: розраховано авторами на основі [7, 9]

Серед чотирьох індикаторів бюджетної безпеки, які використовують для розрахунку рівня бюджетної безпеки, найбільш вагоме місце належить саме індикатору «Відношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП, відсотків» (з відповідним найбільшим вагомим коефіцієнтом на рівні 0,2671), оцінка якого в динаміці дозволяє найбільш ефективно управляти бюджетним процесом загалом та по-можливості мінімізувати дефіцит державного бюджету.

Мінімальні значення індикатора «Відношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП, %» мали місце у період з 2015 року по 2019 рік та відповідали оптимальним значенням, коли спостерігалось:

– зменшення номінальних обсягів дефіциту державного бюджету України у 2017 та 2018 роках (відносно 2016 року);

– помірні темпи зростання дефіциту державного бюджету України, % (до попереднього року) у 2018 та 2019 роках (відносно 2016, 2020 та, особливо, 2022 року);

– несуттєве випередження темпів зростання дефіциту державного бюджету України, % (до попереднього року) відносно темпів зростання ВВП України, % (до попереднього року) у 2018 та 2019 роках (відносно 2020 та 2022 років).

Найбільш складна ситуація спостерігалась у 2014 році (значення індикатора відповідало верхній межі небезпечного рівня), у 2020 році на фоні пандемії COVID-19 (значення індикатора набуло критичного рівня) та у 2022 році внаслідок повномасштабного російського вторгнення на територію України (значення індикатора значно перевищило верхню межу критичного рівня, передбачену методичними рекомендаціями).

Особливістю індикатора «Відношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП, відсотків» є також те, що він впливає:

– на рівень боргової безпеки та соціальної безпеки (особливо у частині індикаторів, які безпосередньо пов'язані з обсягами відповідного фінансування) країни;

– на ще один індикатор бюджетної безпеки, а саме «Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету, відсотків»;

– на рівень соціальної безпеки держави, особливо враховуючи те, що відповідно до методичних рекомендацій 9 із 15 індикаторів соціальної безпеки безпосередньо залежать від обсягів фінансування з боку держави, а на інші шість індикаторів також впливає фінансовий стан держави.

Важливість зазначеного індикатора підвищується також тому, що при розрахунках рівня фінансової безпеки враховуються вагові коефіцієнти усіх її складових, найбільший з яких відповідає саме бюджетній безпеці. Аналогічно найбільший ваговий коефіцієнт відповідає фінансовій безпеці при розрахунках рівня економічної безпеки країни.

Висновки. Оптимальним шляхом скорочення дефіциту державного бюджету України є дослідження причин, які його спричиняють, та пошук шляхів мінімізації їх негативного впливу. Одразу треба зазначити, що перелік причин, які призводять до збільшення дефіциту державного бюджету (його номінального значення) достатньо великий і діапазон впливу кожної з причин досить широкий – від незначного до суттєвого і навіть критичного. Що ж стосується показників дефіциту державного бюджету у % до ВВП, то аналізувати необхідно також показники ВВП, обсяги якого безпосередньо впливають на зазначений показник. Актуальними залишаються напрями забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері, зокрема у частині забезпечення належного рівня безпеки у бюджетній сфері [10].

Однією з універсальних причин, яка негативно впливає як на розмір дефіциту державного бюджету, так і на обсяги ВВП, є тіньова економіка, яка є системним явищем та потребує відповідного комплексу заходів, які одночасно можуть призвести як до збільшення обсягів офіційного ВВП, так і до зменшення обсягів номінального дефіциту державного бюджету тим більше, якщо він не має інноваційно-інвестиційного характеру. Отже, помірний рівень дефіциту державного бюджету сприяє не тільки досягненню належного рівня бюджетної безпеки, зокрема, та фінансової безпеки загалом, а також є надійним фундаментом економічної безпеки країни.

Список літератури

1. Грубляк, О. М., Холявко, Н. І., Жаворонок, А. В. Оцінка ефективності управління дефіцитом державного бюджету України. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2021. №3 (23). С. 130–141. URL: http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/224551 (дата звернення 15.08.2024).

2. Мелих О. Ю. Дефіцит державного бюджету як індикатор боргової безпеки України. Ефективна економіка. 2016. №4. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4909. (дата звернення 15.08.2024).

3. Щетинін, А. І., Ульянова, Л. П., & Чайка, Ю. М. Дефіцит державного бюджету і державний борг України: сучасний стан та підходи до його покращення. Економічний простір. 2022. № 179. С. 37-43. URL: https://doi.org/10.32782/2224-6282/179-6. (дата звернення 15.08.2024).

4. Ситник Н. С., Бондарчук В. В. Бюджетний дефіцит та його особливості. Держава та регіони. Серія : Економіка та підприємництво. 2019. № 5. С. 212-216. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drep_2019_5_41. (дата звернення 16.08.2024).

5. Бервено О. В., Пальошка В. В. Проблема дефіциту державного бюджету України. Інтернет–конференції ХНУМГ ім. О. М. Бекетова. 2021: Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Нові виклики та актуальні проблеми розвитку світового господарства»/ https://ojs.kname. edu.ua/ index.php/area/article/view/2797/2656 (дата звернення 16.08.2024).

6. Ухналь Н. М. Бюджетна безпека країни в умовах загострення фіскальних ризиків. Економічна безпека. 2018. № 1 (82). С. 59-72. URL: https://npndfi.org.ua/docs/NP_18_01_059_uk.pdf (дата звернення 18.07.2024).
7. Національний банк України (2024). Наглядова статистика. Офіційний сайт Національного банку України. URL: https://bank.gov.ua/ua/statistic/macro-indicators (дата звернення: 20.06.24 р.).
8. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 року № 1277. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13 (дата звернення 20.06.24 р.)
9. Міністерство фінансів України. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: https://www.mof.gov.ua/uk (дата звернення 20.06.24 р.)
10. Концепція забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2012 р. № 569-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/569-2012-%D1%80#Text

References

1. Hrubliak, O. M., Kholiavko, N. I., & Zhavoronok, A. V. (2021). Evaluation of the effectiveness of the management of the deficit of the state budget of Ukraine. Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia, 3(23), 130–141. Retrieved from http://ppeu.stu.tsn.ua/artitsle/viev/224551 (accessed 15 August 2024). [In Ukrainian].
2. Melykh, O. Yu. (2016). The state budget deficit as an indicator of Ukraine's debt security. Efektyvna ekonomika, 4. Retrieved from http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4909. (accessed 15 August 2024). [In Ukrainian].
3. Schetynin, A. I., Ul'ianova, L. P., & Chajka, Yu. M. (2022). State budget deficit and public debt of Ukraine: current state and approaches to its improvement. Ekonomichnyj prostir, (179), 37-43. Retrieved from https://doi.org/10.32782/2224-6282/179-6 (accessed 15 August 2024). [In Ukrainian].
4. Sytnyk, N. S., Bednarchuk, V. V. (2019). Budget deficit and its features. Derzhava ta rehiony. Seriia : Ekonomika ta pidpryiemnytstvo, 5, 212-216. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/drep_2019_5_41. (accessed 16 August 2024). [In Ukrainian].
5. Berveno, O. V., Pal'oshka, V. V. (2021). The problem of the deficit of the state budget of Ukraine.: Internet–konferentsii KhNUMH im. O. M. Beketova. 2021: International scientific and practical Internet conference "New challenges and current problems of the development of the world economy". Retrieved from https://ojs.kname. edu.ua/ index.php/area/article/view/2797/2656 (accessed 16 August 2024). [In Ukrainian].
6. Ukhnal', N. M. (2018). Biudzhetna bezpeka krainy v umovakh zahostrennia fiskal'nykh ryzykiv. Ekonomichna bezpeka, 1 (82), 59-72. Retrieved from https://npndfi.org.ua/dotss/NP_18_01_059_uk.pdf (accessed 18 July 2024). [In Ukrainian].
7. Natsional'nyj bank Ukrainy. (2024). Nahliadova statystyka. Ofitsijnyj sajt Natsional'noho banku Ukrainy. Retrieved from https://bank.gov.ua/ua/statistits/matsro-inditsators. (accessed 20 June 2024). [In Ukrainian].
8. Metodychni rekomendatsii schodo rozrakhunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy: Nakaz Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy vid 29.10.2013 roku № 1277. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/rada/shov/ v1277731-13 (accessed 20 June 2024). [In Ukrainian].
9. Ministerstvo finansiv Ukrainy. Ofitsijnyj sajt Ministerstva finansiv Ukrainy. Retrieved from https://vvv.mof.gov.ua/uk (accessed 20 June 2024). [In Ukrainian].
10. Kontseptsiia zabezpechennia natsional'noi bezpeky u finansovij sferi: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 15 serpnia 2012 r. № 569-r. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/lavs/shov/569-2012-%D1%80#Tekht (accessed 20 June 2024). [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 06.08.2024
Прийнята до публікації 10.08.2024

~ МЕНЕДЖМЕНТ ТА БІЗНЕС-АДМІНІСТРУВАННЯ ~

УДК: 339.138:341.31 **DOI: https://doi.org/10.32680/2409-9260-2024-7-8-320-321-114-119**

УПРАВЛІННЯ ТОНОМ ГОЛОСУ БРЕНДУ КАФЕДРИ МЕНЕДЖМЕНТУ ЛНТУ В ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Вавдіюк Н. С., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту, Луцький національний технічний університет, м. Луцьк, Україна
e-mail: n.vavdiyuk@lntu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0001-9100-3722

Галущак В. Л., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту, Луцький національний технічний університет, м. Луцьк, Україна
e-mail: galushchak.valentina@lntu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0003-1113-7400

Подаш А. С., здобувач вищої освіти, ОПП «Менеджмент», Луцький національний технічний університет, м. Луцьк, Україна
e-mail: podasangelina@gmail.com
ORCID ID: 0009-0004-2431-4087

Анотація. *Нині не можна уявити діяльність ЗВО, факультету, кафедри без комунікаційної стратегії у соцмережах, які є цифровими інструментами просування їхнього бренду. Насиченість цифрового контенту потребує відповідного голосу та тону спілкування для забезпечення впізнаваності бренду. Сформовано методи досліджень для перевірки гіпотези: формування варіативності тонів бренду кафедри ЗВО призведе до вимірних відмінностей у враженнях користувачів від перегляду відео. Проаналізовано виміри тону голосу бренду на прикладі кафедри ЗВО: якісне тестування показників взаємодії голосу бренду кафедри ЗВО; кількісне онлайн-опитування щодо реалізованості тону бренду за критеріями дружелюбності, надійності та бажаності. Множинний регресійний аналіз між досліджуваними факторами (привітність та достовірність, як незалежні змінні) засвідчив їх статистичну значущість за предикторами бажаності, як готовність рекомендувати бренд. Коефіцієнт множинного рівняння регресії даних відрізняється від 0 та є нижчим ($p<0,05$). Це свідчить про високу достовірність отриманих результатів. Встановлено, що вплив тону на сприйняття бренду досить значний: тон голосу бренду кафедри ЗВО потрібно перевіряти, як і інші елементи взаємодії з користувачем.*
Ключові слова*: тон голосу бренду, соціальні мережі, цільова аудиторія, управління онлайн комунікаціями, цифрова комунікаційна стратегія.*

MANAGING THE TONE OF VOICE OF THE MANAGEMENT DEPARTMENT OF LNTU IN THE DIGITAL ENVIRONMENT

Vavdiiuk Nataliia, D. Sc. (Economics), Professor, Head of Management Department, Lutsk National Technical University, Lutsk, Ukraine
e-mail: n.vavdiyuk@lntu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0001-9100-3722

Galushchak Valentyna, Ph. D. in Economics, Associate Professor of Management Department, Lutsk National Technical University, Lutsk, Ukraine
e-mail: galushchak.valentina@lntu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0003-1113-7400

Podash Angelina, student, MSc «Management», Lutsk National Technical University, Lutsk, Ukraine
e-mail: podasangelina@gmail.com
ORCID ID: 0009-0004-2431-4087

Abstract. *Nowadays, it is impossible to imagine the activity of a higher education institution, a faculty, a department without a communication strategy in social networks, which are digital tools for promoting their brand. The saturation of digital content requires an appropriate voice and tone of communication to ensure brand awareness. The values of the brand are the main principles that underlie the activity and determine its characteristics. Defining brand values is an important step in creating a*

brand identity and is reflected in every element of digital communication, including the brand voice. Research methods have been developed to test the hypothesis: the formation of the variability of the brand tones of the Department of Higher Education will lead to measurable differences in the impressions of users from watching videos. Measurements of the tone of voice of the brand were analyzed on the example of the Department of Higher Education: qualitative testing of interaction according to different tones of the voice of the brand of the Department of Higher Education; a quantitative online survey on the realization of the brand's tone according to the criteria of friendliness, reliability and desirability. Multiple regression analysis between the researched factors friendliness and credibility (as independent variables) proved their statistical significance as predictors of desirability, such as willingness to recommend the brand. The coefficient of the multiple regression equation of the data differs from 0 and is lower ($p<0.05$). This indicates the high reliability of the obtained results. It has been established that the influence of tone on brand perception is quite significant: the tone of voice of the brand should be checked, as well as other elements of interaction with the user. The study also identified the mediating roles of brand identification and satisfaction.The media presence of HEI ensures brand recognition not only among the target audience, but also among stakeholders, improves reputation and image.

Keywords: *brand tone of voice, social networks, target audience, online communication management, digital communication strategy.*

JEL Classification: D91, M31, I23

Постановка проблеми. Онлайн-інформація стала доступною і змінила спосіб спілкування. За даними сайту Oberlo у 2022 році у світі налічувалось 4,14 млрд. користувачів соціальних мереж, що становить близько 52% населення Землі. Нині інтернетом користуються 4,66 млрд. людей, це означає, що близько 90% інтернет-користувачів користуються соцмережами [1]. Наведені статистичні дані є доказом зростаючого домінування цифрового медіа. Погоджуємось з висновками порталу виміру глобальних брендів: «зв'язок – це найвищий рівень лояльності; коли споживачі пов'язані з брендом та відчувають, що бренд ближчий, більш значуще інший і, отже, більш цінний для них» [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. К. Моран [3], Р. Х. Барселос, Д. К. Дантас, С. Сенекал [4, с. 60-80], Г. Р. Доулінг, Р. Стелін [5, с. 119-134] зазначали, що основною метою заради якої люди беруть участь у соціальних мережах є спілкування та підтримання контактів, отримання потрібної інформації, а також налагодження і пошук нових контактів, оцінка ризиків комунікації. С. Ахаваннасаб, Д. К. Дантас, С. Сенекал [6, с. 214-227] обґрунтовували важливість захисту прав споживачів каналами комунікацій організацій. Інформація у соцмережах може розповсюджуватися як у текстовому і графічному вигляді, так і у вигляді відео – через блоги, соціальні мережі та сайти тощо.

М. Вернуччо, М. Патріці, А. Пасторе удосконалювали процес брендингу організації на основі його тону голосу [7, с. 726-739]. Де А. Вейл, Л. Шофс і А. С. Клейс зазначали вплив емоційного голосу на комунікації [8, с. 350-371]. Д. Мелоні, Г. Фрімен і Д. Й. Вон зауважили, що онлайн-спілкування дозволяє надати аудиторії інформацію за конкретним запитом шляхом публікації контенту та емоційної взаємодії [9, с. 1-25]. Найкращий спосіб створити такий зв'язок бренду ЗВО полягатиме в тому, щоб донести до цільової аудиторії цінності і переваги бренду, дарувати позитивні емоції, а не просто інформування про надання освітніх послуг.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Конкуренція на ринку освітніх послуг є значною, споживачі шукають більше, ніж просто ЗВО, коли обирають, а бренд ЗВО, кафедри намагається переконати їх віддати перевагу конкретній освітній програмі. Споживачі освітніх послуг хочуть бачити у соцмережах підтвердження про інноваційну освітню діяльність, дослідження, працевлаштування, практики та іншу діяльність. Отже, у поєднанні зі стратегією, соціальні мережі надають можливість безпосередньо спілкуватися та взаємодіяти зі спільнотою, виділити ЗВО, факультет, кафедру чи освітню програму і проілюструвати їхні конкурентні переваги.

Споживачі освітніх послуг хочуть бачити автентичність у повідомленнях, зверненнях, а це потребує формування контенту, визначення тону голосу бренду, що робить його унікальним, а також певних цінностей (рекламувати послуги, показувати бренд як лідера думки, вивчати і досліджувати, що цікаво аудиторії, спілкуватися з ними та опитувати їх, що їм подобається більше, пропонувати свою допомогу і підтримку у навчанні тощо). Відтак, привернути увагу, налагодити взаємини і схилити споживачів до придбання освітніх послуг – це основні завдання в комунікації бренду ЗВО зі своєю цільовою аудиторією.

Метою статті є дослідження тонів голосу бренду та визначення інструментів цифрової комунікації зі споживачами освітніх послуг.

Основний матеріал. Процес управління тоном та голосом бренду ЗВО, факультету, кафедри, освітньої програми вимагає розуміння самого бренду, цільової аудиторії та

бачення цілей і цінностей. Тон і голос бренду ЗВО є способом прояву його ідентичності і унікальності – це спосіб, яким ми повідомляємо нашим користувачам, як ми ставимося до нашого повідомлення і його змісту, а це також впливатиме на те, як читачі сприйматимуть і розумітимуть повідомлення.

На основі наявного підходу [3] розглянемо чотири виміри тону голосу: веселий проти серйозного; неформальний проти формального; шанобливий проти нешанобливого; емоційний проти фактичного. Встановлення та підтримка відповідного та послідовного тону голосу бренду є важливою частиною створення ідентифікації бренду у соцмережах.

Цінності бренду кафедри ЗВО – це основні принципи, які лежать в основі діяльності і визначають її характеристики. Визначення цінностей бренду є важливим етапом у створенні ідентичності бренду та відображенні у кожному елементі цифрової комунікації, включаючи голос бренду.

Сформуємо гіпотезу: варіативність тонів бренду кафедри ЗВО призведе до вимірних відмінностей у враженнях користувачів від перегляду відео. Зростатиме зацікавленість у співпадінні голосу і тону бренду кафедри ЗВО і навпаки.

Опишемо та проаналізуємо виміри тону бренду на прикладі кафедри ЗВО за двома основними етапами:

1. Якісне особисте тестування користування. Спочатку було створено різними тонами голосу бренду кафедри ЗВО відео reels, що були завантажені на сторінці в інстаграмі (@ dmlntu). Відвідувачам пропонувалось проглянути відео reels та обрати найбільш відповідний, на їхню думку, тон та голос спілкування.

Використаємо зразки тону голосу кафедри ЗВО у дослідженні, яке оцінювали, як різні якості тону голосу, що впливають на сприйняття бренду ЗВО. Тон і голос бренду ЗВО відповідав єдиній темі про опис освітньої діяльності, але для цього використовували різний тон донесення голосу.

2. Кількісне онлайн-опитування у google-forms після перегляду відео щодо реалізованого тону бренду кафедри ЗВО за критеріями дружелюбності, надійності та бажаності.

Багато користувачів схильні робити коментарі, пов'язані з аспектами візуального оформлення чи інформаційного наповнення, але не схильні читати текст. Щоб усунути можливі відволікання, представлено зразки тонів у двох скорочених форматах: просте відео та текст для кількісної фази.

Чіткий голос бренду кафедри ЗВО є важливим, щоб виділятись на ринку освітніх послуг. Щоб підтримувати узгоджений і послідовний голос, можна створити діаграму голосу бренду – формування відео, визначення голосу та тонів (на основі трьох слів), які відображають його індивідуальність, та отримані вподобайки, поширення, збереження тощо (табл. 1).

Таблиця 1

Статистика тону голосу бренду кафедри ЗВО

Голос бренду	Тон бренду	Кількість переглядів, од.	Кількість вподобайок, од.	Кількість поширень, од.	Кількість збережень, од.	Кількість збережень, од.	
						Читачі, осіб	Нечитачі, осіб
Несерйозний	Метушливий, невимушений, захоплений	1159	72	4	4	469	193
Емоційний	Веселий, неформальний, захоплений	738	45	10	1	317	167
Шанобливий	Серйозний, невимушений, захоплений	699	60	4	2	350	116

Формальний	Фактичний, серйозний, чіткий	573	41	2	2	294	79

Джерело: сформовано авторами

За результатами онлайн-опитування 85 респондентів оцінено дружелюбність і формальність кожного зразка тону голосу бренду кафедри ЗВО за 5-бальною шкалою Лайкерта (де 1 – абсолютно не погоджуюсь, а 5 – абсолютно погоджуюсь). Результати отриманих середніх балів за опитуванням кожного зразка тону голосу бренду кафедри ЗВО наведемо у табл. 2.

Таблиця 2

Результати опитування тестової групи щодо тону голосу бренду кафедри ЗВО за шкалою Лайкерта

Голос бренду	Тон бренду	Дружелюбність, бали	Формальність, бали
Несерйозний	Метушливий, невимушений, захоплений	4,9	1,9
Емоційний	Веселий, неформальний, захоплений	4,8	2,2
Шанобливий	Серйозний, невимушений, захоплений	4,5	3,9
Формальний	Фактичний, серйозний, чіткий	3,2	4,8

Джерело: сформовано авторами

Учасники обох етапів дослідження погодилися, що несерйозний тон бренду кафедри ЗВО був дружніший за формальний. В онлайн-опитуванні несерйозний голос бренду (оцінений як метушливий, невимушений, захопливий) у порівнянні з емоційним (оцінений як веселий, неформальний, захопливий) з різницею 0,4 бала ± 0,1-0,3 за 5-бальною шкалою). Незважаючи на це, респонденти фактично оцінили емоційний, як надійніший, ніж несерйозний на 0,3 бала. Грайливий тон для ЗВО має потенціал створити приємний сюрприз і допомогти виділитися серед конкурентів. Однак варто слідкувати, щоб тон голосу бренду кафедри дотримувався більше дружелюбності, ніж нешанобливості, щоб в уявленні користувачів освітніх послуг бути надійним і професіональним.

Серйозність не обов'язково має бути формальною. На кількісному етапі дослідження тон голосу бренду кафедри ЗВО сприймався як більш дружній (4,5-4,8 бала за 5-бальною шкалою) і менш формальний (1,9-3,9 бала), ніж його серйозний аналог – формальний: менш дружелюбний (3,2 бала), але і більш надійний (4,8 бала). Однак респонденти частіше рекомендували до перегляду емоційний тон голосу бренду кафедри ЗВО друзям (10 поширень, 167 переглядів з нечитачів сторінки), ніж несерйозний тон голосу бренду (4 поширення, 193 перегляди з нечитачів сторінки).

Розрахуємо відносні ефекти надійності та дружелюбності голосу та тону кафедри ЗВО за результатами розрахунків електронних таблиць Excel. Множинний регресійний аналіз даних опитування з привітністю та достовірністю як незалежними змінними показує, що обидва фактори є статистично значущими предикторами бажаності – готовності рекомендувати бренд кафедри ЗВО. А надійність є найважливішим показником бажаності голосу та тону кафедри ЗВО. Аналізуючи рівняння, визначені множинним регресійним аналізом для кожного досліджуваного зразку тону голосу бренду кафедри ЗВО приймали, що d – бажаність, f – дружелюбність, t – надійність голосу бренду. Кожен коефіцієнт у множинному рівнянні регресії даних суттєво відрізняється від 0 (усі значення p для кожного коефіцієнта нижчі за 0,002), що дозволяє стверджувати про достовірність отриманих результатів (табл. 3).

Таблиця 3

Множинний регресійний аналіз даних тону голосу бренду кафедри ЗВО

Голос бренду	Дружелюбність, *f*	Надійність, *t*	Рівняння регресії, *d*
Несерйозний	0,46	0,44	$d = 0{,}2+0{,}46f+0{,}44t$
Емоційний	0,44	0,39	$d = 0{,}17+0{,}44f+0{,}39t$
Шанобливий	0,36	0,59	$d = 0{,}5+0{,}36f+0{,}59t$
Формальний	0,26	0,55	$d = -0{,}24+0{,}26f+0{,}55t$

Джерело: сформовано авторами за результатами розрахунків статистичними методами

У процесі дослідження використовувались лише дані підготовлених відео тонів бренду кафедри ЗВО. Це дозволяє зробити висновки щодо отриманих відмінностей у досягнутих ефектах доброзичливості та надійності. Середній розмір впливу надійності на бажаність у 1,3 рази перевищує дружелюбність.

Відмінності між зразками голосу та тону є статистично значущими, оскільки $p<0{,}05$. Відмінності також узгоджувалися, виходячи з кожного тонального профілю щодо тону голосу бренду кафедри ЗВО. Наприклад, смішна, випадкова вибірка виявилася більш доброзичливою, але менш формальною, аніж формальне чи шанобливе відео. Аналізовані зразки тону голосу бренду кафедри ЗВО використовували реалістичні тони у відео. Для всіх, крім найбільш екстремальних і перебільшених тонів бренду кафедри ЗВО можливо очікувати, що вдасться відшукати потрібні ефекти у власних варіаціях тонів бренду. Рідко трапляється, що стиль голосу бренду збиратиме бали на найвіддаленіших межах шкали тонів і буде ефективним для комунікаційних цілей: підкреслити вибрані тональні якості, не змушуючи їх домінувати у повідомленнях настільки, щоб їх вміст переставав передавати зміст повідомлення.

Висновки. Проведені дослідження підтверджують гіпотезу про те, що варіації вздовж тональних параметрів бренду кафедри ЗВО призведуть до вимірних відмінностей у враженнях користувачів від перегляду відео. У всіх протестованих зразках тонів голосу бренду кафедри ЗВО помітили, що невимушені, розмовні та помірно захоплені тони показали найкращі результати, хоча їх не обов'язково поєднувати: розмовний, але серйозний тон може бути успішним. Відповідно, голос бренду кафедри ЗВО допоможе підсилити імідж та позитивно вплинути на сприйняття бренду потенційними та реальними споживачами освітніх послуг.

Використовуючи тестування на реакцію на трансляцію повідомлення, можемо перевірити, чи користувачі вибирають звукові слова, які відповідають меті з профілю бренду кафедри ЗВО. Наприклад, користувачі сприймають бренд як смішний, але шанобливий. Якщо користувачі вибирають гумор і повагу для опису вмісту повідомлення, то вважається, що трансляція повідомлення відповідає меті. Однак, якщо багато користувачів вибирають нешанобливий для опису вмісту комунікаційного повідомлення, то варто сприйняти це як відхилення від мети, оскільки недружній гумор не відповідає меті студентоцентрованості освітньої діяльності кафедри ЗВО.

Освітні послуги охоплюють навчання та знання, а голос бренду – це спосіб передати ці знання та створити приналежність до ЗВО, залучати більше споживачів та привертати увагу до процесу освітньої діяльності. Різниця між освітніми послугами та голосом бренду кафедри полягає в тому, що освітні послуги – це набір послуг, які ЗВО пропонує, а голос бренду кафедри – це те, як ці послуги надаються, в чому їх унікальність та як відбувається комунікація з цільовою аудиторією. А споживач купує не просто пропоновану освітню послугу, а й позитивні емоції, престиж та імідж. Найкращий тон голосу бренду кафедри ЗВО залежатиме від користувачів, повідомлення та бренду [10, с. 1-19].

Відповідно до цілей стратегії комунікації бренду та використовуваних цифрових інструментів можливо змінити голос і тон відповідно до ситуації. Зберігайте характер бренду незмінним, а змінюйте тон відповідно до емоційного стану споживача освітніх послуг та теми. Можливо вибрати невимушений тон для стратегії бренду кафедри ЗВО, але змініть серйозність у своєму тексті, або навпаки. Візуальний дизайн і дизайн взаємодії сприяють формуванню індивідуальності бренду кафедри ЗВО. Щоб бути ефективним голосом бренду кафедрі ЗВО слід виділити бренд серед інших та просувати його унікальність обраним типом тону на різних цифрових каналах.

Список літератури

1. How many people use social media? URL: https://www.oberlo.com/statistics/ how-many-people-use-social-media (дата звернення: 20.02.2023 р.).
2. Global brands. URL: https://www.kantar.com/campaigns/brandz/global (дата звернення: 20.02.2023 р.).
3. Moran K. Tone-of-Voice Samples URL: https://www.nngroup.com/articles/ tone-voice-samples/ (дата звернення: 27.02.2023 р.).
4. Barcelos R. H., Dantas D. C., Sénécal S. Watch your tone: How a brand's tone of voice on social media influences consumer responses. Journal of Interactive Marketing. 2018. Vol. 41. P. 60-80. DOI https://doi.org/10.1016/j.intmar.2017.10.001
5. Dowling, G. R. and Staelin, R. A Model of Perceived Risk and Intended Risk-Handling Activity. Journal of Consumer Research. 1994. Vol. 21. P. 119-134.DOI http://dx.doi.org/10.1086/209386
6. Akhavannasab, S., Dantas, D. & Senecal, S. Consumer empowerment in consumer–firm relationships: conceptual framework and implications for research. Academy of Marketing Science Review. 2018. Vol. 8. No. 3-4. P. 214-227. DOI https://dx.doi.org/10.1007/s13162-018-0120-4
7. Vernuccio, M., Patrizi, M., & Pastore, A. Developing voice-based branding: Insights from the Mercedes case. Journal of Product & Brand Management. 2021. Vol. 30(5). P. 726-739. DOI https://doi.org/10.1108/JPBM-08-2019-2490
8. De Waele, A., Schoofs, L., & Claeys, A. S. The power of empathy: The dual impacts of an emotional voice in organizational crisis communication. Journal of Applied Communication Research. 2020. Vol. 48(3). P. 350-371. DOI https://doi.org/ 10.1080/00909882.2020.1750669
9. Maloney, D., Freeman, G., & Wohn, D. Y. Talking without a Voice. Understanding Non-verbal Communication in Social Virtual Reality. Proceedings of the ACM on Human-Computer Interaction, 2020. 4(CSCW2). P. 1-25. DOI https://doi.org/10.1145/3415246.
10. Schlesinger, W., Cervera-Taulet, A., & Wymer, W. The influence of university brand image, satisfaction, and university identification on alumni WOM intentions. Journal of Marketing for Higher Education. 2023.Vol. 33(1). P. 1-19. DOI https://doi.org/10.1080/08841241.2021.1874588

References

1. How many people use social media? Retrieved from https://www.oberlo.com/statistics/how-many-people-use-social-media (20 February 2023).
2. Global brands. Retrieved from https://www.kantar.com/campaigns/ brandz/global (20 February 2023).
3. Moran K. Tone-of-Voice Samples. Retrieved from https://www.nngroup.com/articles/ tone-voice-samples/ (27 February 2023).
4. Barcelos R. H., Dantas D. C., Sénécal S. (2018). Watch your tone: How a brand's tone of voice on social media influences consumer responses. Journal of Interactive Marketing. 41. 60-80. https://doi.org/10.1016/j.intmar.2017.10.001.
5. Dowling, G. R. and Staelin, R. (1994). A Model of Perceived Risk and Intended Risk-Handling Activity. Journal of Consumer Research, 21, 119-134.http://dx.doi.org/10.1086/209386.
6. Akhavannasab, S., Dantas, D. & Senecal, S. (2018). Consumer empowerment in consumer–firm relationships: conceptual framework and implications for research, Academy of Marketing Science Review, 8, 3-4, 214-227. https://dx.doi.org/10.1007/s13162-018-0120-4.
7. Vernuccio, M., Patrizi, M., & Pastore, A. (2021). Developing voice-based branding: Insights from the Mercedes case. Journal of Product & Brand Management, 30(5), 726-739. https://doi.org/10.1108/JPBM-08-2019-2490.
8. De Waele, A., Schoofs, L., & Claeys, A. S. (2020). The power of empathy: The dual impacts of an emotional voice in organizational crisis communication. Journal of Applied Communication Research, 48(3), 350-371. https://doi.org/10.1080/ 00909882.2020.1750669.
9. Maloney, D., Freeman, G., & Wohn, D. Y. (2020). Talking without a Voice. Understanding Non-verbal Communication in Social Virtual Reality. Proceedings of the ACM on Human-Computer Interaction, 4(CSCW2), 1-25. https://doi.org/ 10.1145/3415246.
10. Schlesinger, W., Cervera-Taulet, A., & Wymer, W. (2023). The influence of university brand image, satisfaction, and university identification on alumni WOM intentions. Journal of Marketing for Higher Education, 33(1), 1-19. https://doi.org/10.1080/08841241.2021.1874588.

Стаття надійшла до редакції 09.08.2024
Прийнята до публікації 14.08.2024

УДК 65.012.3:658.5 **DOI: https://doi.org/10.32680/2409-9260-2024-7-8-320-321-120-126**

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕНЕДЖМЕНТУ ПІДПРИЄМСТВ ЗА РАХУНОК РЕАЛІЗАЦІЇ СУЧАСНИХ КОНКУРЕНТНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ

Воробйов Ю. Я., пошукач кафедри «Економіка та менеджмент», Український державний університет науки і технологій, м. Дніпро, Україна
e-mail: yurka48@yahoo.com
ORCID ID: 0009-0001-5875-5268

Анотація. *У статті досліджено актуальні напрямки удосконалення менеджменту підприємств за рахунок реалізації сучасних конкурентних компетенцій. Метою статті є дослідження та економічне обґрунтування розробки та реалізації сучасних конкурентних компетенцій промислових підприємств, що дозволяють удосконалити наявну систему менеджменту на підприємстві, підвищити його конкурентоспроможність як на внутрішньоукраїнському ринку, так і на зовнішньоекономічних ринках. Методологія дослідження передбачає використання методів: емпіричного дослідження (порівняння, спостереження), теоретичного дослідження (сходження від абстрактного до конкретного), загальнонаукових методів (абстрагування й конкретизація, аналіз та синтез, індукція та дедукція, аналогія) та ін. Актуальність вирішення наукової проблеми, що визначена у статті, полягає в тому, що в умовах нестійкої національної фінансово-економічної ситуації чітко сформована необхідність удосконалення системи менеджменту підприємств через розробку заходів з покращення конкурентних компетенцій. Результати дослідження такі: визначено ключові показники удосконалення системи менеджменту промислових підприємств через розробку заходів з покращення конкурентних компетенцій. Запропоновано управлінські механізми удосконалення системи менеджменту промислових підприємств. Отже, запропоновані автором для впровадження елементи конкурентних компетенцій промислових підприємств відкриють можливість для покращення управлінського апарату на вищому, середньому та нижчому рівнях управління. Оригінальність і практична цінність дослідження полягає в тому, що у статті обґрунтовано методологічний апарат причинно-наслідкового зв'язку між розробкою та впровадженням різноефективних стратегій підвищення конкурентоспроможності та роллю управлінського апарату у реалізації цих стратегій. Висновки дослідження такі: розкрито, що вибір тих чи інших підходів, які характеризують конкурентну компетентність підприємства, залежить від цілей менеджменту. У кожному варіанті повинні враховуватися найважливіші чинники підприємства: його репутація, фінансове становище, платоспроможність, достатні виробничий і науково-технічний потенціали. Результати проведеного дослідження можуть бути корисними для підприємств промислового сектору, організацій з іноземними інвестиціями.*

Ключові слова: *менеджмент, удосконалення менеджменту, підприємства промислового сектору, управлінська ефективність, конкурентоспроможність, конкурентні компетенції*

IMPROVEMENT OF ENTERPRISE MANAGEMENT DUE TO IMPLEMENTATION OF MODERN COMPETITIVE COMPETENCES

Vorobyov Yuriy, searcher of the "Economics and Management" department, Ukrainian State University of Science and Technologies, Dnipro, Ukraine
e-mail: yurka48@yahoo.com
ORCID ID: 0009-0001-5875-5268

Abstract. *The article examines current directions for improving enterprise management through the implementation of modern competitive competencies. The purpose of the article is research and economic substantiation of the development and implementation of modern competitive competencies of industrial enterprises, which allow to improve the existing management system at the enterprise, to improve its competitiveness both on the domestic and foreign economic markets. The research methodology involves the use of methods: empirical research (comparison, observation), theoretical research (ascending from the abstract to the concrete), general scientific methods (abstraction and concretization, analysis and synthesis, induction and deduction, analogy), etc. The urgency of solving the scientific problem defined in the article is that in the conditions of an unstable national financial and economic situation, the need to improve the management system of enterprises through the development of measures to improve competitive competencies is clearly formed. The results of the research are as follows: the key indicators of improving the management system of industrial enterprises through the development of measures to improve competitive competencies are determined. Management mechanisms for improving the management system of industrial enterprises are proposed. Thus, the elements of competitive competencies of industrial enterprises proposed by the author for implementation will open an opportunity to improve the management apparatus at the higher, middle and lower levels of management. The originality and practical value of the research lies in the fact that the article substantiates the methodological apparatus of the cause-and-effect relationship between the development and implementation of various effective strategies for improving competitiveness and the role of the management*

apparatus in the implementation and achievement of these strategies. The conclusions of the study are as follows: it is revealed that the choice of certain methods characterizing the competitive competence of the enterprise depends on the goals of management. In each option, the most important factors of the enterprise must be taken into account: its reputation, financial position, solvency, sufficient production and scientific and technical potential. The results of the conducted research can be useful for enterprises of the industrial sector, organizations with foreign investments.

***Keywords**: management, improvement of management, enterprises of the industrial sector, managerial efficiency, competitiveness, competitive competencies*

JEL Classification: D22, L21, M10, O32

Постановка проблеми. У ринковій системі господарювання категорія конкурентоспроможності та конкурентних компетенцій є ключовою та у концентрованому вигляді виражає економічні, науково-технічні, кадрові, управлінські, виробничі та маркетингові можливості підприємств, галузей та країни загалом.

Найбільш конкретним носієм конкурентоспроможності країни на внутрішньому та зовнішньому ринках є підприємство. Конкурентоспроможність країни та підприємства співвідносяться між собою як ціле та його частина. Можливість країни конкурувати на певних ринках залежить від результатів конкурентної боротьби та конкурентних компетенцій окремих підприємств та цілих галузей.

Продукцію, призначену на продаж, вважають товаром, що є результатом діяльності підприємства. Тому можемо сказати, що конкурентоспроможні товари можуть виробляти лише конкурентоспроможні підприємства. Проблемам їх конкурентних компетенцій і має бути приділено пильну увагу, оскільки без створення відповідних виробничо-технологічних та організаційно-управлінських умов по всіх етапах циклів виробів неможливо створити конкурентоспроможні товари. За допомогою кількісної оцінки конкурентоспроможності не тільки покупець, а й сам товаровиробник може оцінити свою реальну та потенційну здатність проектувати, виготовляти, реалізовувати, економічно та матеріально забезпечувати, технічно обслуговувати вироблені товари. Конкурентоспроможність на рівні підприємства вимагає від його менеджерів знання стану та тенденцій розвитку ринків, вміння створити такий товар і так довезти його до споживача, щоб він віддав перевагу саме цьому товару, а не всім іншим товарам конкурентів. Мистецтво перемоги у конкурентній боротьбі має відточуватись постійно насамперед на підприємствах – виробниках товарів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми потенційних можливостей підприємства у конкурентної боротьби представляє економічній науці важлива категорія – конкурентоспроможність підприємства. Незважаючи на широку популярність цієї категорії, кожен дослідник вкладає у поняття «конкурентоспроможність» свою систему позначень [1, 2, 4]. Тому досі немає загальноприйнятої трактовки цього поняття. Науковці І.О. Корчинський та М. І. Щадило [5] пропонують стратегію реалізації безпекових механізмів підвищення рівня конкурентоспроможності підприємств, що ґрунтується на дослідженні та розвитку конкурентних компетенцій підприємства. Видається доцільним проаналізувати найбільш відомі визначення конкурентоспроможності та сформувати до них своє ставлення. Автори В. В. Прохорова, В. М. Проценко, В. І. Чобіток [11] досліджують поняття «конкурентоспроможність» підприємства, як базове в управлінні і наявне по відношенню до підприємства доти, доки воно утримує конкурентну перевагу над конкурентами на ринку. Конкурентна перевага, на думку авторів М. І. Міщенко [7, 8, 9, 10], М. Литвиненко, С. Кучина [6], характеризується як «продуктивність використання ресурсів», де критерієм є рентабельність виробництва. Цю думку підтримують автори В. І. Іващенко, М. А. Болюх [3], які вважають, в основі визначення рівня конкурентоспроможності полягає економічний аналіз господарської діяльності. Конкурентні переваги існують тоді, коли підприємство може отримати рентабельність вище за середню для цієї галузі або сегменту ринку. На думку автора В. Янкового (V. Yankovyi) [12], конкурентна перевага визначається набором характеристик, властивостей товару чи послуги, що створюють певну перевагу над конкурентами.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Конкурентна перевага може бути внутрішньою та зовнішньою по відношенню до підприємства. Внутрішня перевага виходить з переваги підприємства з витрат виробництва, управління, що створює «цінність для виготовлювача» і меншу собівартість, ніж у конкурентів, а також ця перевага може полягати в активному впровадженні інновацій та здійсненні необхідних інвестицій. Зовнішня конкурентна перевага збільшує здатність підприємства змусити ринок

прийняти ціну товару більш високу, ніж у конкурентів, які не забезпечили відповідної якості. Цей комплекс може містити характеристики товару, що визначається сферою виробництва, а також фактори, що формують загалом економічні умови виробництва та збуту товарів фірми.

Метою статті є дослідження та економічне обґрунтування розробки та реалізації сучасних конкурентних компетенцій промислових підприємств, що дозволяють удосконалити наявну систему менеджменту на підприємстві, підвищити його конкурентоспроможність як на внутрішньоукраїнському ринку, так і на зовнішньоекономічних ринках.

Основний матеріал. Найбільш загальним визначенням конкурентоспроможності підприємства, на наш погляд, може бути таке визначення: конкурентоспроможність підприємства є комплексом економічних характеристик, орієнтованих на потреби споживачів і можливості конкурентів, знання стану і тенденцій розвитку ринку, вміння створювати такий товар і так доставляти його до споживачів, щоб вони віддавали перевагу його товару, а не всім іншим товарам конкурентів. Розглянемо коротко лише ті характеристики, які, на нашу думку, могли б знайти застосування на українських підприємствах. Це відповідатиме підходам до оцінки конкурентоспроможності підприємства з позицій: порівняльних переваг, теорії рівноваги та факторів виробництва, структурного та функціонального підходів до визначення критерію конкурентоспроможності, оцінки конкурентоспроможності підприємства за якістю продукції методом «профілів», матричних методів.

Метод порівняльних переваг, званий іноді законом порівняльних переваг, ґрунтується на тому, що підприємство спеціалізується на виробництві та продажу тих товарів, які йому обходяться відносно дешевше за конкурентів. Володіння перевагами, що дозволяють забезпечити підприємству нижчі витрати виробництва, є передумовою завоювання їм ринку своєї країни чи інших країн, тобто це дає можливість бути конкурентоспроможним. До особливостей прояву конкурентних переваг належать такі напрямки: постійне використання нововведень; пошук нових, більш досконалих форм товарів, що випускаються; покращення якості товарів на всіх стадіях їх створення та продажу; встановлення високих цін на нові товари до появи на ринку аналогічних товарів, виготовлених конкурентами; сервісне обслуговування постачальників сировини та споживачів продукції.

Теорія рівноваги підприємства характеризує такий його стан, коли воно не має стимулів до збільшення обсягу виробництва, збільшення чи зменшення своєї частки на ринку.

Теорія факторів виробництва виходить з того, що кожен з факторів використовується з найбільшою ефективністю, але у підприємства немає і надприбутку, тому сторонні підприємства не мають стимулів для вступу в цю галузь або у цей сегмент ринку. Структурний підхід до визначення критерію конкурентоспроможності ґрунтується на знаннях концентрації виробництва та капіталу, що є бар'єрами для входження на ринок нових суб'єктів господарювання. Основними бар'єрами, зазвичай, є: розмір капіталу, необхідний для організації більш ефективного виробництва, ступінь диференціації продукції, економічність великомасштабного виробництва, ємність ринку. Функціональний підхід до визначення критерію конкурентоспроможності ґрунтується на аналізі трьох груп показників ринкової діяльності підприємства.

У першу групу включають показники, що відображають ефективність виробничо-збутової діяльності підприємства, відношення чистого прибутку до чистого продажу, відношення чистого прибутку до чистої вартості матеріальних активів, відношення чистого прибутку до чистого оборотного капіталу. До другої групи показників належать: відношення чистих продажів до чистої вартості матеріальних активів, відношення чистих продажів до чистого оборотного капіталу. Показники другої групи характеризують стан виробничої сфери діяльності підприємства – переважно інтенсивність використання основного та оборотного капіталу. Третю групу складають показники, пов'язані з фінансовою діяльністю підприємства: відношення оборотного капіталу до поточного боргу (погашеного протягом 1 року), період оплати поточних рахунків, відношення поточного боргу до вартості матеріальних активів, відношення загального боргу до вартості матеріальних активів, вартості матеріально-виробничих запасів, відношення довгострокових зобов'язань до чистого оборотного капіталу. Функціональний метод дозволяє оцінити конкурентоспроможність окремих підприємств чи груп, які є складовими частинами фірм, галузей. І тут також застосовують такі показники. Це продуктивність праці, розрахована як відношення величини доданої вартості до загальної кількості зайнятих на підприємстві, відношення чистої доданої вартості до кількості зайнятих на підприємстві. Зіставлення названих показників характеризує рівень конкурентоспроможності підприємств, об'єднань, галузей. Додатково як показники

конкурентоспроможності можуть використовуватися показники рентабельності інвестицій та норми прибутку.

Оцінка конкурентоспроможності підприємства за якістю продукції методом «профілів» базується на виявленні різних критеріїв задоволення запитів споживачів щодо якогось продукту, потім встановлюється їх ієрархія та порівняльна важливість у межах спектра характеристик, які можуть помітити та оцінити споживачі, проводиться порівняння техніко-економічних даних продукту з іншими конкуруючими продуктами. Ця процедура здійснюється у три етапи. На першому етапі встановлюється, який є ринок (чи ринки) для цього товару і які вимоги ринків. Для кожного ринку необхідно встановити, наскільки його вимоги задовольняються товарами, що конкурують на ньому, порівнюючи з ідеальним продуктом, який хотів би мати споживач. Інформація на цьому етапі збирається з урахуванням опитування досить представницьких груп споживачів. Потім вирішується питання: яким має бути створений продукт, щоб його можна було реалізувати із забезпеченням максимальної рентабельності? На останньому етапі аналізується робота маркетингового підрозділу підприємства та всієї товаропровідної мережі, порівнюючи з аналогічними підрозділами конкурентів. Мета цього етапу – визначити тривалість (час) продажу та вивчити можливості її зниження. Оцінка конкурентоспроможності підприємства з урахуванням характеристик якості продукції здійснюється за допомогою системи показників. Різновидом такого підходу є накладання один на одного векторів компетентності показників різних підприємств на осях багатокутників конкурентоспроможності (секторограм) [5]. В результаті графічного з'єднання вершин векторів отримаємо певний «профіль» конкурентоспроможності.

Матричні методи оцінки рівня конкурентоспроможності засновані на ідеї розгляду процесів, що відбуваються в динаміці. Теоретичною базою цих методів є концепція життєвого циклу товару та технології. Будь-який товар або технологія з моменту його появи на ринку і до зникнення проходить певні стадії життєвого циклу, які включають впровадження, зростання, насичення та спад. Іноді виділяються додаткові етапи життєвого циклу, що є насправді уточненням основної градації. На кожному етапі продавець може реалізувати товар або продукт цієї технології в тих чи інших масштабах, що об'єктивно відбивається у частці, що займається на ринку, і у динаміці продажів. Головним інструментом дослідження є матриця, побудована з використанням двох показників. По вертикалі зазначаються темпи зростання ємності ринку в лінійному масштабі, а по горизонталі – відносна частка продавця на ринку в логарифмічному масштабі. Усі стратегічні одиниці бізнесу (конкуренти) можуть бути розташовані на цій матриці залежно від своїх характеристик та умов ринку. Найбільш конкурентоспроможними будуть ті, які займають значну частку на ринку, що швидко зростає. Користуючись цим методом, можна оцінити конкурентні позиції підприємств, виробити стратегію поведінки на ринку. Матричні методи широко застосовуються американськими консультаційними фірмами та є зручним практичним інструментом оцінки конкурентоспроможності підприємств. Ефективність виробничої діяльності конкурентів може бути охарактеризована за допомогою другого критерію, що є співставленням показників ефективності у певного підприємства та його конкурента. Цей критерій також залежить від часу. Загальний показник рівня конкурентоспроможності виробника у загальному вигляді може бути визначений як добуток, отриманий від перемноження індексу конкурентоспроможності товарної маси на індекс відносної ефективності, для визначення якого можуть використовуватися різні показники (рентабельність, продуктивність, оборотність капіталу та ін). Про конкурентоспроможність можна судити також з динаміки продажів у вартісному та натуральному вираженні. Якщо вартість реалізованої продукції зростає швидше, ніж її фізичний обсяг, це означає, що попит на неї зростає (за цих обставин необхідно враховувати чинник інфляційного зростання цін). Якщо картина зворотна, отже, на продукцію знижується попит, і підприємство змушене знижувати на неї ціну; розглядаються відношення прибутку до обсягу продажу (у разі збільшення може означати підвищення конкурентоспроможності) та відношення обсягу продажу до вартості матеріально-виробничих запасів. Зменшення останнього показника свідчить про уповільнення оборотності запасів внаслідок зниження попиту на готову продукцію або збільшення запасів сировини. Для уточнення розраховують частку вартості нереалізованої продукції у матеріально-виробничих запасах. Якщо вона збільшується, отже відбувається затовареність готовою продукцією у зв'язку зі зниженням попиту; відношення обсягу продажів до вартості нереалізованої продукції доповнює два попередні показники та у разі зменшення означає зниження попиту або надвиробництво продукції; завантаження виробничих потужностей, щойно підприємство починає відчувати труднощі

зі збутом готової продукції, відразу ж знижується завантаження виробничих потужностей; портфель замовлень, якщо він значний, то характеризує високий рівень попиту на продукцію підприємства; обсяг та напрямки капіталовкладень. Зазвичай підприємство вкладає капітали у виробництво найперспективніших з його погляду товарів. Якщо воно припиняє вкладення капіталів у це виробництво, отже, воно не бачить для себе перспектив отримання у майбутньому досить високої норми прибутку, що може свідчити про зниження конкурентоспроможності цієї продукції.

Фінансове становище підприємства визначається ступенем фінансової незалежності від зовнішніх джерел фінансування, здатністю у необхідні терміни погашати свої фінансові зобов'язання, тобто платоспроможністю, і можливістю надання кредитів клієнтам, тобто кредитоспроможністю. Відношення власного капіталу до результату балансу відбиває фінансову незалежність підприємства від зовнішніх джерел фінансування. Чим вище рівень цього співвідношення, тим краще його фінансове становище. Вважається, що загальна сума заборгованості не має перевищувати суму власного капіталу. У такому разі можна вважати, що фінансування діяльності підприємства за рахунок позикового капіталу здійснюється у допустимих межах.

Висновки. Отже, вибір тих чи інших підходів, які характеризують конкурентну компетентність підприємства, залежить від цілей менеджменту. У кожному варіанті повинні враховуватися найважливіші чинники підприємства: його репутація, фінансове становище, платоспроможність, достатні виробничий і науково-технічний потенціали.

Конкурентоспроможність виробника (підприємства, галузі) можна визначити як відносну характеристику, що відображає відмінності процесу розвитку певного виробника від виробника-конкурента як за ступенем задоволення своїми товарами чи послугами конкретної суспільної потреби, так і за рівнем ефективності виробничої діяльності. У цьому разі основний зміст поняття «конкурентоспроможність виробника» полягає в тому, що воно характеризує можливості та динаміку пристосування виробника до змінних умов конкуренції на ринку. Показник конкурентоспроможності товаровиробника повинен включати два елементи: критерій, що відображає в динаміці ступінь задоволення споживача, і тимчасовий критерій ефективності виробництва. Перший – показник конкурентоспроможності товару, а стосовно диверсифікованого підприємства чи галузі – конкурентоспроможність товарної маси.

Список літератури

1. Бакай В. Конкурентні переваги підприємства: характеристика та їх оцінка за моделлю Портера. Modeling the development of the economic systems. 2022. №2. С. 145-153. URL: https://doi.org/10.31891/mdes/2022-4-19. (дата звернення 15.07.2024).

2. Куліш Т. В. Цифрові інструменти аналізу конкурентів підприємств. Digital Business transformation: challenges and opportunities for partnership: Materials of International scientific-practical conference (Melitopol, September 9-10, 2021) / editorial board D. Legeza, Y. Sokil [et al.] / TSATU. Melitopol : LLC COLOR PRINT. 2021. С. 35-37. (дата звернення 17.07.2024).

3. Іващенко В. І., Болюх М. А. Економічний аналіз господарської діяльності. Київ : ЗАТ "НІЧЛАВА". 2021. 204 с. (дата звернення 16.07.2024).

4. Карачина Н. П., Стрелюк О. В. Моделювання динамічної виробничої функції на основі класичної функції доходу. Збірник наукових праць Вінницького національного аграрного університету. Сер. Економічні науки. 2022. № 3 (69). С. 87–100. (дата звернення 20.07.2024).

5. Корчинський І. О., Щадило М. І. Стратегія реалізації безпекових механізмів підвищення рівня конкурентоспроможності підприємств. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління. 2022. №5. DOI: https://doi.org/10.54929/2786-5738-2022-5-04-02. (дата звернення 25.07.2024).

6. Литвиненко М., Кучина С. Матриці як інструмент прийняття стратегічних управлінських рішень. E-Conomics. 2020. № 1 (3). URL: http://e-conomics.hpi.kh.ua/index.php/journal/article/view/51 (дата звернення 15.07.2024).

7. Mishchenko, M., Popovychenko, H., Bieliaiov, T., Shevchenko, O., Orlova-Kurilova, O., Guliaieva, N., Vlasiuk, T. Organisational and management design of financial and human resource support for innovative agribusiness: the security aspect. Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. 2023. № 3. P. 242-249. URL: https://scholar.google.com/scholar?oi=bibs&cluster=17815098038396385889&btnI=1&hl=en. (дата звернення 17.07.2024).

8. Mishchenko M., Kalinicnenko L., Kovalenko-Marchenkova Y., Bashmakov M. Logistics management in increasing the efficiency of the development of transport construction enterprises. Науковий вісник Одеського національного економічного університету. Одеса, ОНЕУ. 2023. № 3-4 (304-305). С. 13-18. URL: hhttp://n-visnik.oneu.edu.ua/collections/2023/304-305/pdf/13-18.pdf . (дата звернення 23.07.2024).

9. Mishchenko M., Kalinicnenko L., Martseniuk L. Bobyl V., Pikulina O., Analysis of The Influence of Rolling Stock on Infrastructure Facilities as a Factor of Management of the Economic Efficiency of Transport Construction Enterprises. Науково-практичний журнал: Інвестиції – практика та досвід. Чорноморський національний університет імені Петра Могили, ТОВ "ДКС Центр". 2023. №8. С. 76-83. URL: https://scholar.google.com/scholar?oi= bibs&cluster=3707077043247191675&btnI=1&hl=en. (дата звернення 25.07.2024).

10. Міщенко М. І., Устік Т. В., Коваленко Н. В., Іщейкін Т. С. Моделювання управлінських і маркетингових рішень із реалізації адаптаційних безпекових підходів в управлінні результативністю інноваційно орієнтованого підприємства рекламного бізнесу в умовах діджиталізації. Збірник наукових праць (Державний науково–дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки). Формування ринкових відносин в Україні. Київ. 2023. №6 (265). С. 66-74. https://scholar.google.com/scholar?oi =bibs&cluster=13239975220034011109&btnI=1&hl=en. (дата звернення 27.07.2024).

11. Прохорова В. В., Проценко В. М., Чобіток В. І. Формування конкурентної стратегії підприємств на засадах інноваційно-спрямованого інвестування : монографія. Укр. інж.-пед. акад. Херсон : Грінь Д. С. [вид.], 2019. 287 с. (дата звернення 29.07.2024)

12. Yankovyi V. Optimization of capital-labor ratio is a new applicable aspect of two-factor production functions. Danish Scientific Journal. 2019. № 9. P. 29–32.

References

1. Bakay, V. (2022). Competitive advantages of the enterprise: characteristics and their assessment according to Porter's model. Modeling the development of the economic systems, 2, 145-153. Retrieved from https://doi.org/10.31891/mdes/2022-4-19. (accessed 15 July 2024). [In Ukrainian].

2. Kulish, T. V. (2021) Digital tools for analyzing competitors of enterprises. Digital Business transformation: challenges and opportunities for partnership: Materials of International scientific-practical conference (Melitopol, September 9-10, 2021) / editorial board D. Legeza, Y. Sokil [et al.] / TSATU. Melitopol : LLC COLOR PRINT, 35-37. (accessed 17 July 2024).

3. Ivashchenko, V. I., Bolyukh, M. A. (2021) Economic analysis of economic activity. Kyiv: CJSC "NICHLAVA". (accessed 16 July 2024). [In Ukrainian].

4. Karachina, N. P., Strelyuk, O. V. (2022). Modeling of the dynamic production function based on the classical income function. Zbirnyk naukovykh prats′ Vinnyts′koho natsional′noho ahrarnoho universytetu. Ser. Ekonomichni nauky, 3 (69), 87–100. (accessed 20 July 2024). [In Ukrainian].

5. Korchynskyi, I. O., Shchadylo, M. I. (2022). The strategy of implementation of security mechanisms to increase the level of competitiveness of enterprises. Problemy suchasnykh transformatsiy. Seriya: Ekonomika i menedzhment, 5, Retrieved from https://doi.org/10.54929/2786-5738-2022-5-04-02. (accessed 25 July 2024) [In Ukrainian].

6. Lytvynenko, M., Kuchyna, S. (2020). Matrix as a tool for making strategic management decisions. E-Conomics, 1 (3). Retrieved from http://e-conomics. hpi.kh.ua/index.php/journal/article/view/51. (accessed 15 July 2024) [In Ukrainian].

7. Mishchenko, M. Popovychenko, H., Bieliaiov, T., Shevchenko, O., Orlova-Kurilova, O., Guliaieva, N., & Vlasiuk, T. (2023). Organizational and management design of financial and human resource support for innovative agribusiness: the security aspect. Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development, 3, 242-249. Retrieved from https://scholar.google.com/scholar?oi=bibs&cluster=17815098038396385889&btnI=1&hl=en. (accessed 17 July 2024).

8. Mishchenko, M. I. Kalinicnenko. L., Kovalenko-Marchenkova, Y., & Bashmakov, M. (2023). Logistics management in increasing the efficiency of the development of transport construction enterprises. Naukovyy visnyk Odes′koho natsional′noho ekonomichnoho universytetu. Odesa, 3-4 (304-305), 13-18. Retrieved from hhttp://n-visnik.oneu.edu.ua/collections/2023/304-305/pdf/13-18.pdf (accessed 23 July 2024).

9. Mishchenko, M,. Kalinicnenko, L., Martseniuk, L. Bobyl, V. , & Pikulina, O. (2023) Analysis of The Influence of Rolling Stock on Infrastructure Facilities as a Factor of Management of the Economic Efficiency of Transport Construction Enterprises. Naukovo-praktychnyy zhurnal: Investytsiyi – praktyka ta dosvid. - Chornomors′kyy natsional′nyy universytet imeni Petra Mohyly, TOV «DKS Tsentr», 8, 76-83. Retrieved from https://scholar.google.com/ scholar?oi=bibs&cluster=3707077043247191675&btnI=1&hl=en. (accessed 25 July 2024).

10. Mishchenko M. I., Ustik, V. T,, Kovalenko, N. V., & Ishcheikin, T. E. (2023). Modeling of management and marketing solutions for the implementation of adaptive security approaches in the management of the effectiveness of an innovatively oriented advertising business enterprise in conditions of digitalization. Zbirnyk naukovykh prats′ (Derzhavnyy naukovo-doslidnyy instytut informatyzatsiyi ta modelyuvannya ekonomiky). Stanovlennya rynkovykh vidnosyn v Ukrayini. Kyyiv, 6 (265), 66-74. Retrieved from https://scholar.google.com/scholar?oi=bibs&cluster=13239975220034011109&btnI=1&hl=en (accessed 27 July 2024) [In Ukrainian].

11. Prokhorova, V. V., Protsenko, V.M., Chobitok, V. I. (2019). Formation of the competitive strategy of enterprises on the basis of innovation-oriented investment: monograph. Ukr. Eng.-Ped. Acad. Kherson: Gryn D. S. [ed.]. (accessed 29 July 2024). [In Ukrainian].

12. Yankovyi. V. (2019). Optimization of capital-labor ratio is a new applicable aspect of two-factor production functions. Danish Scientific Journal, 9, 29–32. (accessed 29 July 2024).

Стаття надійшла до редакції 06.08.2024
Прийнята до публікації 10.08.2024

УДК 658.012.2: 330.341.1 **DOI: https://doi.org/10.32680/2409-9260-2024-7-8-320-321-127-135**

ІННОВАЦІЙНІ СТРАТЕГІЇ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ КРИЗИ

Дарммороз П. С., пошукач кафедри «Економіка та менеджмент», Український державний університет науки і технологій, м. Дніпро, Україна
e-mail: petr_darmoroz@ukr.net
ORCID ID: 0009-0004-6895-4502

***Анотація**. У статті досліджено актуальні напрямки інноваційних стратегій формування конкурентних переваг промислових підприємств в умовах кризи, заснованих на економічній ефективності цього процесу. Метою статті є демонстрація переваг та доцільності підвищення конкурентоспроможності промислових підприємств на основі розвитку технологічних інновацій. Розглядаючи особливості розвитку економіки України на сучасному етапі, всі дослідники погоджуються з тим, що однією з найважливіших проблем нині є визначення основних векторів розвитку народного господарства країни, визначення тих галузей народного господарства, розвиток яких дозволить зайняти гідне місце у системі світових економічних відносин. Дослідження та економічне обґрунтування інноваційних стратегій розвитку конкурентних переваг промислових підприємств в сучасних умовах, що характеризуються турбулентністю основних макроекономічних показників. Методологія дослідження передбачає використання методів: емпіричного дослідження (порівняння, спостереження), теоретичного дослідження (сходження від абстрактного до конкретного), загальнонаукових методів (абстрагування й конкретизація, аналіз та синтез, індукція та дедукція, аналогія) та ін. Актуальність вирішення наукової проблеми, що визначена у статті, полягає в тому, що в умовах всебічного обмеження фінансових коштів, зокрема тих, що виділяються на розвиток конкурентних переваг промислових підприємств, з одного боку, та необхідністю забезпечення безперебійної роботи промислового комплексу – з іншого боку, виникла нагальна потреба у розробці та обґрунтуванні інноваційних стратегій розвитку їх конкурентних переваг, що дозволить також максимально повно залучити виробничі потужності промислових підприємств, які через кризові явища у національній економіці втрачають конкурентні позиції. Результати дослідження такі: визначено, що технологічні інновації забезпечують реальну і стійку конкурентоспроможність продукції різних галузей як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Одним із найважливіших питань є інвестиційне забезпечення інноваційних рішень. Пріоритетність трансферу технологій чи самостійних розробок визначається, виходячи із значення галузі у розвитку національної економіки країни та її місця у комплексній стратегії розвитку та підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки. Оригінальність і практична цінність дослідження полягає в тому, що у статті систематизовано наявні напрямки формування конкурентних переваг промислової продукції та самих промислових підприємств з урахуванням специфічних особливостей їх функціонування. Висновки дослідження такі: показано, що підвищення конкурентоспроможності галузі безпосередньо пов'язане з її інноваційним розвитком і насамперед із технологічними інноваціями. Європейський вибір України зумовлює необхідність її функціонування у високотехнологічному конкурентному середовищі та потребує реалізації інноваційної моделі розвитку економіки. Результати проведеного дослідження можуть бути корисними для підприємств промислового сектору, організацій, на балансі яких знаходяться об'єкти промислового комплексу.*

***Ключові слова**: інноваційні стратегії, промислові підприємства, економічна ефективність, конкурентоспроможність, конкурентні переваги, організаційно-економічний механізм, розвиток в умовах кризи.*

INNOVATIVE STRATEGIES FOR BUILDING COMPETITIVE ADVANTAGES OF INDUSTRIAL ENTERPRISES IN CRISIS CONDITIONS

Darmoroz Petro, searcher of the "Economics and Management" department, Ukrainian State University of Science and Technologies, Dnipro
e-mail: petr_darmoroz@ukr.net
ORCID ID: 0009-0004-6895-4502

***Abstract**. The article examines current directions of innovative strategies for the formation of competitive advantages of industrial enterprises in crisis conditions, based on the economic efficiency of this process. The purpose of the article is to demonstrate the advantages and feasibility of increasing the competitiveness of industrial enterprises based on the development of technological innovations. To achieve the goal, the following tasks were solved: the essence and factors of competitiveness of the industry were determined; the possibilities and directions of cooperation of industries in the field of research and development work, which contribute to increasing competitiveness, are shown; the need and effectiveness of reducing the time period for the creation of new products based on the combination of the education system with the needs of production and the market, the widespread implementation of the idea of continuous education, and the development of information technologies are considered; the criteria*

of the industry's investment attractiveness are proposed, allowing to assess its economic condition and potential; the connection between increasing the competitiveness of the industry and its innovative and technological development is shown. Considering the peculiarities of the development of the economy of Ukraine at the current stage, all researchers agree that one of the most important problems today is the determination of the main vectors of the development of the national economy of the country, the determination of those branches of the national economy, the development of which will allow it to occupy a worthy place in the system of world economic relations. Research and economic substantiation of innovative strategies for the development of competitive advantages of industrial enterprises in modern conditions characterized by the turbulence of the main macroeconomic indicators. The research methodology involves the use of methods: empirical research (comparison, observation), theoretical research (ascending from the abstract to the concrete), general scientific methods (abstraction and concretization, analysis and synthesis, induction and deduction, analogy), etc. The urgency of solving the scientific problem defined in the article is that in the conditions of comprehensive limitation of financial resources, incl. those allocated to the development of the competitive advantages of industrial enterprises, on the one hand, and the need to ensure uninterrupted operation of the industrial complex, on the other hand, there was an urgent need to develop and justify innovative strategies for the development of their competitive advantages, which will also allow to attract as much as possible the production capacities of industrial enterprises that lose their competitive positions due to crisis phenomena in the national economy. The results of the study are as follows: it was determined that technological innovations ensure real competitiveness of products of various industries both on the domestic and foreign markets. One of the most important issues is investment support for innovative solutions. The priority of the transfer of technologies or independent developments is determined based on the importance of the field of development of the national economy of the country and its place in the comprehensive strategy of development and increasing the competitiveness of the national economy. The originality and practical value of the research lies in the fact that the article systematizes existing directions for the formation of competitive advantages of industrial products and industrial enterprises themselves, taking into account the specific features of their functioning. The conclusions of the study are as follows: it is shown that the development of the industry's competitiveness is directly related to its innovative development and, first of all, to technological innovations. The European choice of Ukraine necessitates its functioning in a high-tech competitive environment and requires the implementation of an innovative model of economic development. The results of the conducted research can be useful for enterprises of the industrial sector, organizations on the balance sheet of which there are objects of the industrial complex.

***Keywords**: innovative strategies, industrial enterprises, economic efficiency, competitiveness, competitive advantages, organizational and economic mechanism, development in crisis conditions*

JEL classification L16, M21, D24, E32, O32

Постановка проблеми. В економічній науці та господарській практиці конкуренція розглядається як фактор зростання та розвитку окремих підприємств і галузей, а також національної економіки України загалом. Держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності – стаття 42 Конституції України [7]. Конкурентні механізми реально працюють у більшості галузей національної економіки. Результатом такої економічної політики є скорочення монопольного сектору економіки. Створення конкурентного середовища має супроводжуватись зростанням конкурентоспроможності підприємств. Це питання особливо актуальне нині у зв'язку з інтеграцією України до Європейського співтовариства.

У цих умовах особлива увага має приділятися, з одного боку, забезпеченню конкурентоспроможності національних товарів і виробників, з другого – визначенню найперспективніших галузей і секторів економіки, що потребують державної підтримки на цьому етапі. Особлива увага щодо таких галузей пояснюється насамперед тим, що саме через структури мезорівня реалізується єдина науково-технічна та конкурентна політика держави, яка може і має забезпечити підвищення технічного рівня виробництва, урахування національних особливостей, зниження рівня витрат на виробництво та зростання інноваційно-інвестиційної привабливості підприємств галузі, що забезпечить стабільний стан національних виробників на світовому ринку. Тому вивчення особливостей конкурентоспроможності галузі та управління нею у наш час особливо актуальне.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розглядаючи особливості розвитку економіки України на сучасному етапі, дослідники [5, 9, 10, 11] погоджуються з тим, що однією з найважливіших проблем нині є визначення основних векторів розвитку національної економіки України, визначення тих галузей національної економіки України, розвиток яких дозволить зайняти гідне місце у системі світових економічних відносин, забезпечити зростання рівня доходів, визначає автор Л. В. Белецька [2]. Тенденції глобалізації, як зазначають науковці у низці робіт [1, 3], сприяють посиленню конкурентної боротьби як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринках. На зовнішньому ринку – це боротьба між окремими підприємствами, в залежності від виробничої програми кожного з таких підприємств [4, 8], між фірмами без урахування їх національної належності, а на внутрішньому – як між окремими вітчизняними виробниками, з урахуванням їх фінансового стану, що є основою формування конкурентних

компетенцій, як визначає автор А. М. Поддєрьогін [12], так і їх іноземними конкурентами, які експортують свої товари до України. Процеси глобалізації знижують значення кордонів як рамок діяльності підприємства, як визначає Т. Є. Іщейкін [6], але підвищують значення конкурентоспроможності його продукції.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Міжнародна конкуренція стає найважливішим чинником зростання ефективності національної економіки, висуваючи різні вимоги до її галузей, як основних складових. Використання терміна «конкурентоспроможність галузі» в економічній літературі та господарській практиці часто не означає наявність чіткого визначення, а відбувається інтуїтивно як продовження понятійного ряду «товар – ринок – конкуренція». Інші визначення, як правило, уточнюють окремі моменти та пов'язують поняття конкурентоспроможності товаровиробника та країни. Розрізняючи конкурентоспроможність економіки країни, галузей, підприємств та товарів, дослідники, як правило, не наголошують на понятті «конкурентоспроможність галузі».

Приділивши значну увагу понятійному апарату, виділяємо конкурентоспроможність технології і конкурентоспроможність цінного паперу. Проте визначення конкурентоспроможності галузі немає.

Найпоширенішою є думка, що конкурентоспроможність як галузі, так і підприємства, є логічним продовженням конкурентоспроможності їх товарів. «Конкурентоспроможність української продукції (послуг) визначає конкурентоспроможність підприємств, а отже, і економіки держави взагалі в інтерекономіці», – стверджує Дж. Перлофф (J. Perloff) [13].

Метою статті є демонстрація переваг та доцільності підвищення конкурентоспроможності промислових підприємств на основі розвитку технологічних інновацій. Для досягнення мети вирішено такі завдання: визначено сутність та фактори конкурентоспроможності галузі; показано можливості та напрямки співробітництва галузей у сфері науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, що сприяють підвищенню конкурентоспроможності; розглянуто необхідність та ефективність скорочення тимчасового періоду створення нових товарів на основі поєднання системи освіти з потребами виробництва та ринку, повсюдної реалізації ідеї безперервної освіти, розвитку інформаційних технологій; запропоновано критерії інвестиційної привабливості галузі, що дозволяють оцінити її економічний стан та потенціал; показано зв'язок підвищення конкурентоспроможності галузі з її інноваційним та технологічним розвитком. Розглядаючи особливості розвитку економіки України на сучасному етапі, всі дослідники погоджуються з тим, що однією з найважливіших проблем є визначення основних векторів розвитку народного господарства країни, визначення тих галузей народного господарства, розвиток яких дозволить зайняти гідне місце у системі світових економічних відносин. Показано зв'язок підвищення конкурентоспроможності галузі з її інноваційним та технологічним розвитком.

Основний матеріал. Природно поставити питання про необхідність уточнення сутності конкурентоспроможності лише на рівні галузі не тільки для характеристики цього поняття, а й з метою уточнення значення галузі для досягнення високого рівня конкурентоспроможності країни. Якщо в оцінці конкурентоспроможності галузі обмежитися тільки оцінкою конкурентоспроможності товарів, то можна побачити такі невідповідності – конкурентоспроможність окремих товарів як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках не забезпечує ні загальний високий рівень усіх товарів галузі, ні значний внесок у конкурентоспроможність національної економіки, якщо кількість конкурентоспроможних товарів нижче за певну «критичну масу». Конкурентоспроможність окремих товарів на внутрішньому ринку може пояснюватися не стільки високим рівнем їх якості, скільки їх доступністю за ціною для основних груп споживачів. Цей феномен для окремої фірми можна розглядати як перевагу низького рівня доходу населення. Але в цьому випадку він гальмуватиме розвиток виробництва, оновлення технологій, не відповідатиме інноваційній стратегії розвитку підприємства і, зрештою, сприятиме зниженню рівня конкурентоспроможності національної економіки на зовнішньому ринку. Якщо на внутрішньому та зовнішньому ринках конкурентоспроможними є товари однієї чи кількох фірм, то за збереження цієї ситуації з часом зросте рівень монополізації на внутрішньому ринку. А це негативно позначиться на зростанні ефективності національної економіки. Конкурентоспроможність товарів на внутрішніх ринках не завжди збігається з їх конкурентоспроможністю на міжнародних ринках. В основі цього найчастіше лежать не високі ціни, а низька якість продукції, невідповідність міжнародним стандартам. Врахування вимог міжнародних стандартів здійснюється кожним підприємством окремо, але може відбуватися і на рівні галузі, забезпечуючи цим загальне зростання якості продукції всіх підприємств, зростання її конкурентоспроможності. Отже,

просте зрівняння понять конкурентоспроможності товарів та галузі неправомірне. Воно не дозволить виділити проблеми мезорівня, і, отже, не сприятиме їх вирішенню. З іншого боку, розглядати конкурентоспроможність галузі як природну і обов'язкову передумову конкурентоспроможності національної економіки, неправильно, оскільки поняття конкурентоспроможності національної економіки не передбачає однаковий рівень розвитку всіх галузей національної економіки і може бути засноване на пріоритетному розвитку лише однієї галузі. На наш погляд, слід погодитися з економістами, які характеризують конкурентоспроможність галузі як «володіння властивостями, які формують її переваги в економічному змаганні з іншими галузями за споживачів (ринки збуту) та різні ресурси, які використовуються для організації нормального функціонування галузі» [2]. Хоча й у цій характеристиці є неточності. По-перше, конкурентоспроможність передбачає відносну оцінку однотипних товарів, виробництв, технологій і галузей, оскільки розглядає реакцію споживачів на однотипні товари чи товари-замінники. Тому економічне змагання відбувається з іншими галузями за споживачів, оскільки різні галузі задовольняють зрештою різні потреби споживачів і є взаємозамінними. По-друге, що розуміється під «нормальним функціонуванням галузі»? Це визначення дуже розпливчасте, оскільки діапазон лише якісних характеристик може коливатися від задоволення простого відтворення потреб національної економіки до забезпечення високого рівня динамічного розвитку підприємств галузі з урахуванням реалізації інноваційної стратегії її розвитку, що забезпечує вихід товарів галузі на конкурентоспроможний міжнародний рівень. Тому, на наш погляд, під конкурентоспроможністю галузі слід розуміти ефективність її діяльності, динамічність розвитку відповідно до тенденцій розвитку технології виробництва, розвитку економіки країни та світової економіки загалом, забезпечення високого рівня розвитку підприємств галузі на основі реалізації інноваційної стратегії, що забезпечує вихід товарів галузі на конкурентоспроможний міжнародний рівень. Такий підхід дозволить, на наш погляд, не тільки оцінити рівень розвитку галузі та зіставити його зі світовим рівнем розвитку, але й визначити відповідність потенціалу підприємств галузі завданням національної економіки країни, оцінити фактори, що забезпечують стійке підвищення ефективності використання наявних виробничих ресурсів галузі та доцільність зростання інвестицій у неї. Оцінюючи конкурентоспроможність галузі, необхідно розглядати її у двох ракурсах: як частини національного господарства країни; як укрупненого товаровиробника на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Розглядаючи галузь як невід'ємну частину національної економіки країни, насамперед слід оцінити: ступінь забезпечення національної економіки специфічною продукцією галузі та як результат, ступінь експортної орієнтації чи імпортної залежності економіки країни за нею; відповідність рівня розвитку галузі рівню розвитку національної економіки; ступінь використання продукції цієї галузі у різних галузях національної економіки (експансія галузі); наявність «продуктових шлейфів» галузі та їх вплив на розвиток споживаючих галузей; продуктивність праці; капіталомісткість; частка галузі у ВВП; динаміка числа робочих місць.

Розглядаючи галузь як укрупненого товаровиробника на внутрішньому та зовнішньому ринках, основну увагу приділяють оцінці конкурентоспроможності продукції та стратегії конкурентної боротьби на відповідних товарних ринках. Тут оцінці підлягають: наукомісткість та технічний рівень продукції, наявність та створення науково-технічних заділів, що дозволяють забезпечувати необхідний рівень новизни та якості виробів, наявні технологічні можливості реалізації нововведень, забезпечення зниження витрат за виробництво у разі зростання якості продукції.

Розробка та реалізація інноваційної стратегії розвитку має за мету та результат економічне зростання як окремого підприємства, корпоративного об'єднання підприємств та фірм конгломератного типу, так і національної економіки загалом. Такий підхід дозволяє усвідомити місце галузі у системі управління конкурентоспроможністю країни. Розглянемо докладніше, які фактори впливають на рівень та розвиток конкурентоспроможності галузі. Слід зазначити, що протягом останніх 10-15 років відбулася переоцінка вагомості різних факторів конкурентоспроможності національної економіки, а відтак окремої галузі як її складової. На перші місця висунулася оцінка рівня продуктивності, ефективності використовуваних технологій, якості життя основної частини населення, наявність та розвиток успішної конкурентної стратегії, наявність щодо низьких цін на основні фактори виробництва. Серед економістів і тих, хто робить економічну політику, дедалі сильніше зміцнюється думка, що зміна технологій є основною рушійною силою довгострокового економічного зростання та базою конкурентоспроможності галузі та національної економіки загалом. Галузь, що

реалізує технологічні переваги, може бути конкурентоспроможною на світових ринках, а отже, забезпечувати високі прибутки від реалізації продукції та зростання рівня життя. Це загальносвітовий тренд розвитку. Але конкурентоспроможність галузі може бути досягнута і шляхом використання необхідних факторів виробництва за ціною значно нижчою за світові. Насамперед це стосується праці та природних ресурсів, таких як корисні копалини, експорт яких недоцільний, вода та ін. У цьому разі ми стикалися із явно нераціональним використанням факторів виробництва, зумовленим «перевагою відсталості». Як правило, ця ситуація супроводжується девальвацією національної валюти. Дуже низький рівень витрат на виробництво в цьому разі може реально забезпечити конкурентоспроможність продукції галузі на світових ринках, але веде до виснаження економіки країни і суперечить цілям економічного зростання. Нетехнологічні конкурентні переваги (переваги відсталості) особливо характерні для галузей з великою кількістю товарів-субститутів або галузей, що знаходяться в основі товарної піраміди (сировинні галузі та продукція першого переділу). Ці ринки дуже рухливі та найменш стабільні. Їм відповідає найвищий рівень конкуренції, оскільки на них можуть брати участь підприємства, фірми та корпорації всіх країн світу, які виробляють чи реалізують відповідні товари. Відсутність істотних технологічних бар'єрів дозволяє різко збільшити кількість учасників ринку та виграти тим із них, чиї витрати нижчі. Конкурентоспроможність високотехнологічних галузей безпосередньо пов'язана з інвестиціями у дослідження та розробки, з розробкою та впровадженням нововведень.

Конкуренція стає вагомим стимулом для інноваційної діяльності, а самі інновації сприймаються як інструмент, що дозволяє галузі утримувати позиції за умов посилення тиску конкурентів. Співробітники у стратегічних НДДКР та конкуренти змушують один одного підтримувати прогресивні зміни, орієнтуватися на найвищий рівень організації виробництва, вивчати та шукати шляхи підвищення якості. Взаємодії між конкурентами у НДДКР за підтримки університетів та інших наукових центрів стали необхідними джерелами посилення конкурентоспроможності різних галузей. В основі розвитку галузей, природно, лежить пошук та розвиток зв'язків із розробниками передових технологій. Це стає важливою складовою технологічної та маркетингової стратегії наукомістких фірм.

Подібні тенденції характерні для США, Японії та Західної Європи. Вони забезпечують стратегічні переваги в технологіях різних країн.

Підвищення запитів споживачів, швидке моральне старіння товарів та технологій призвели до того, що час та вартість розробки стають основними характеристиками конкурентоспроможності продукції. Глобалізація конкуренції змушує галузі реагувати на ринкові зміни швидше, точніше та дешевше. Лідирування на ринку та в галузі вимагає суттєвої реорганізації системи управління, що забезпечує скорочення терміну створення нових продуктів, більш повне врахування вимог споживачів та високий рівень культури виробництва. Розуміння необхідності стиснення тимчасового циклу – основа зростання конкурентоспроможності. Це потужне, але явно не повністю використане джерело конкурентної переваги. Його використання засноване на підвищенні віддачі від визначального фактора інноваційного розвитку – людського та науково-технічного потенціалу. Адекватне кадрове забезпечення інноваційних процесів дозволяє підвищити рівень конкурентоспроможності галузі. Саме цим пояснюється те, що одночасно у різних країнах прагнуть більш тісно поєднати системи освіти з потребами виробництва, реалізувати ідею безперервної освіти. В умовах інтелектуальної економіки визначальне значення мають інформаційні технології, створення яких є необхідною умовою реалізації інноваційної стратегії, основою міжнародного впровадження нововведень, а отже, і основою конкурентоспроможності підприємств, галузей та національної економіки загалом. За цих обставин особливу увагу слід приділяти не лише рівню освіти в країні (хоча переоцінити цей фактор складно), стану національної науки, а й системам збирання, обробки та використання інформації, що забезпечують інформаційну базу вдосконалення технологій. Об'єктивність їх оцінок забезпечується великим статистичним матеріалом і методиками, що постійно вдосконалюються. Проте ці методики оцінюють конкурентоспроможність національної економіки, а не окремих галузей виробництва. Постійні зміни ринку впливають на характер, діапазон і значимість сучасних показників, що відбивають динаміку конкурентоспроможності. Традиційні підходи, обмежуючись, зазвичай, загальним виробленням, собівартістю, ефективністю використання ресурсів, не забезпечують реальної оцінки конкурентоспроможності галузі. Вони фіксують ситуацію, що склалася, але не дозволяють оцінювати перспективу розвитку, порівняти підприємства між собою, оцінити потенціал розвитку галузі. Тому завдання визначення методичних підходів до оцінки конкурентоспроможності галузі залишається актуальним. Розглядаючи питання

розвитку конкурентоспроможності галузей не можна не зупинитися на зростанні значення «чистих» технологій, що забезпечують виробництво екологічно-чистої продукції і зниження рівня забруднення навколишнього середовища. Отже, все більша увага приділяється забезпеченню зниження забруднення довкілля. За прогнозними оцінками близько 53% світового промислового виробництва у першій половині нового століття забезпечуватиме випуск екологічно чистих продуктів і використовувати екологічно чисті технології.

Це є однією з причин, через яку в Японії створили спеціальний механізм стимулювання розробки для промисловості «портфеля» екологічно чистих технологій з метою забезпечити гнучкість виробництва та відповідність його все більш жорстким екологічним вимогам, а також забезпечити конкурентоспроможність технології виробництва та продукції, а отже, галузі виробництва. Однак відповідати цим тенденціям складно, що пояснюється відсутністю єдиних екологічних вимог на різних ринках, значними «супутніми» інвестиціями, відсутністю загальновизнаних прогнозів щодо технологічного розвитку всіх галузей. Тому конкурентоспроможність галузей у цьому питанні, як і в іншому, наочно ділиться на конкурентоспроможність на внутрішньому та зовнішньому ринках. І якщо на внутрішньому ринку (особливо в умовах закритої економіки) можливе використання у виробництві застарілого обладнання та використання не завжди екологічно чистої продукції, то на зовнішньому ринку ця продукція заздалегідь буде неконкурентоспроможною, як і обладнання, на якому вона виготовлялася. Розглядаючи конкурентоспроможність галузі як частини національної економіки, необхідно, на наш погляд, оцінити інвестиційну привабливість. Саме ця характеристика, як лакмусовий папір, визначить усі переваги та недоліки галузі, дозволить оцінити як її стан, так і її потенціал. Причому, проводячи цю оцінку, необхідно оцінювати привабливість галузі як для зовнішнього, так і для внутрішнього інвестора. Ступінь інвестиційної привабливості одного і того ж рішення для них може бути різною.

Оцінюючи галузеві інвестиційні рішення та враховуючи рекомендації Світового банку, бажано виділити такі групи критеріїв: 1) ринкові: розмір внутрішнього ринку, темп його зростання, потенціал, диференціація продукту, циклічність попиту, еластичність цін, прибутковість, можливість експорту продукції; 2) рівень конкуренції: кількість фірм, які працюють на ринку; інтенсивність конкурентної боротьби; ступінь монополізації ринку; наявність товарів-конкурентів та ступінь спеціалізації товарів-замінників; рівень завантаження потужностей підприємств-виробників; питома вага імпортної продукції на ринку; аналіз стратегії фірм-імпортерів, їх характеристика; 3) бар'єри входження у галузь: ліцензування діяльності, захищеність із боку держави; капіталомісткість галузі; доступ до сировинних ресурсів та їх рівень; наявність каналів збуту та доступ до них; спеціалізація та рівень підготовки робочої сили, можливість підвищення рівня кваліфікації працівників; 4) бар'єри виходу з галузі: державні обмеження виходу, ступінь спеціалізації активів виробництва, можливість перепрофілювання активів;

5) оцінка постачальників; ступінь задоволення місцевими ресурсами потреб підприємства; наявність матеріалів-замінників, можливість доступу до них та оцінка обсягу можливих поставок; ступінь монополізації сировинного ринку; оцінка можливостей вертикальної інтеграції із постачальниками;

6) технологічні: ступінь відповідності використовуваної технології передовим досягненням галузі; складність виробництва; захищеність продукції патентами та ліцензіями; наукомісткість продукції; 7) соціальні: демографічна ситуація; рівень кваліфікації працівників; діяльність профспілок та рівень охоплення працівників.

Проте проста оцінка інвестиційної привабливості галузі не підтвердить її конкурентоспроможність особливо на зовнішньому ринку. Це зумовлено тим, що галузь може бути привабливою для зовнішніх інвесторів з позиції реалізації в ній, якщо не застарілих, то діючих тривалий термін технологій та розробок.

Висновки. Отже, небажане здійснення інвестицій, які закладають продуктово-технологічне відставання національної галузі виробництва, що обов'язково позначиться на конкурентоспроможності її продукції на світових ринках. Щоправда, подібні інвестиції можуть забезпечити певний рівень конкурентоспроможності товарів галузі на внутрішньому ринку протягом обмеженого відрізку часу. І цей відрізок буде тим коротшим, чим «старша» технологія, що підлягає впровадженню. Подібний підхід до вирішення завдання зростання конкурентоспроможності галузі можливий або за необхідності зниження частки імпортованої продукції, або за необхідності підвищення зайнятості населення. Однак він є дуже небажаним, якщо розглядається питання розвитку стратегічних галузей, рівень конкурентоспроможності продукції яких забезпечить Україні гідне місце у міжнародному поділі сфер

виробництва і ринків, дозволить підвищити конкурентоспроможність економіки країни з урахуванням реалій початку двадцять першого століття. Рішення цього рівня вимагають додаткової експертизи інвестицій на інноваційність запропонованих технологічних рішень та аналізу нової продукції з позиції перспективної конкурентоспроможності.

Отже, підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що підвищення конкурентоспроможності галузі безпосередньо пов'язане з її інноваційним розвитком і насамперед із технологічними інноваціями. Європейський вибір України зумовлює необхідність її функціонування у високотехнологічному конкурентному середовищі та потребує реалізації інноваційної моделі розвитку економіки. Саме технологічні інновації забезпечують реальну і стійку конкурентоспроможність продукції різних галузей як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Одним із найважливіших питань є інвестиційне забезпечення інноваційних рішень. Пріоритетність трансферу технологій чи самостійних розробок визначається, виходячи із значення галузі у розвитку національної економіки країни та її місця у комплексній стратегії розвитку та підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки.

Список літератури

1. Башмаков М. С. Обгрунтування системи показників управління інноваційно-інвестиційним розвитком залізничного транспорту. Review of transport economics and management. 2022. № 8 (24). С. 81-88. URL: http://pte.diit.edu.ua/issue/view/16098/9425. (дата звернення 17.07.2024).

2. Белецька Л. В. Економічна теорія. Сучасні моделі економічного росту. URL: http://uchebnikionline.com/politekonomia/ekonomichna_teoriya-biletska_lv/suchasni_modeli_ekonomichnogo_zrostannya.htm. (дата звернення: 08.06.2024).

3. Бондарчук В. В. Підходи до аналізу стану та ефективності використання об'єктів нерухомого майна. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. Економіка. 2023. № 24. С. 262– 265. (дата звернення 19.06. 2024)

4. Виробнича програма підприємства, її зміст, календарний розподіл та оптимізація. URL: https://buklib.net › books (дата звернення: 24.07.2024).

5. Гаврилюк В. Т. Дослідження НТП за допомогою виробничих функцій. URL: http://vistnic.stu.cn.ua/index.pl?task=arcl&j=5&id=4 (дата звернення: 05.08.2024).

6. Іщейкін Т. Є. Моделювання управлінських і маркетингових рішень із реалізації адаптаційних безпекових підходів в управлінні результативністю інноваційно орієнтованого підприємства рекламного бізнесу в умовах діджиталізації. Формування ринкових відносин в Україні: збірник наукових праць. Державний науково-дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки. 2023. № 6 (265). С. 66–74. URL: http://dndiime.org/wp-content/uploads/2023/09/6-2023.pdf (дата звернення: 10.07.2024).

7. Конституція України. Верховна Рада України : офіц. портал. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 06.07.2024).

8. Mishchenko, M., Popovychenko, H., Bieliaiov, T., Shevchenko, O., Orlova-Kurilova, O., Guliaieva, N., Vlasiuk, T. Organisational and management design of financial and human resource support for innovative agribusiness: the security aspect, Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. 2023. Vol. 45. Issue 3 (September 2023). P. 242-249. URL: https://scholar.google.com/scholar?oi=bibs&cluster= 17815098038396385889&btnI=1&hl=en. (дата звернення: 15.07.2024).

9. Mishchenko M., Kalinicnenko L., Kovalenko-Marchenkova Y., Bashmakov M. Logistics management in increasing the efficiency of the development of transport construction enterprises. Науковий вісник Одеського національного економічного університету. Одеса, ОНЕУ. 2023. № 3-4 (304-305). С. 13-18. URL: hhttp://n-visnik.oneu.edu.ua/collections/2023/304-305/pdf/13-18.pdf . (дата звернення 23.07.2024).

10. Mishchenko M., Kalinicnenko L., Martseniuk L. Bobyl V. , Pikulina O., Analysis of The Influence of Rolling Stock on Infrastructure Facilities as a Factor of Management of the Economic Efficiency of Transport Construction Enterprises. Науково-практичний журнал: Інвестиції – практика та досвід. Чорноморський національний університет імені Петра Могили, ТОВ "ДКС Центр". 2023. №8. С. 76-83. URL: https://scholar.google.com/scholar?oi=bibs&cluster=3707077043247191675&btnI=1&hl=en. (дата звернення 25.07.2024).

11. Міщенко М. І., Чернова Н. С., Дергачов С. В. Моделювання управлінських рішень в системі управління інвестиційними потоками на інноваційно орієнтованому підприємстві в

умовах посилення конкуренції. Формування ринкових відносин в Україні: збірник наукових праць. Державний науково–дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки. 2022. № 8 (24). С. 81-88.

12. Поддєрьогін А. М., Марченко Н. А. Фінансове забезпечення відтворення основних засобів промисловості : монографія. Чернігів : ПВК "Десна", 2023. 288 с.

13. Perloff J. M. Microeconomics. Chapter 7 : Costs. Available at. 2024. URL: http://wps. aw.com/bp_perloff_microecon_7/242/61990/15869495.cw/ content/ inde x.html (дата звернення 05.06.2024).

References

1. Bashmakov, M. S. (2022). Justification of the system of indicators for the management of innovation and investment development of railway transport. Review of transport economics and management, 8 (24). 81-88. Retrieved from http://pte.diit.edu.ua/issue/view/16098/9425. (accessed 17 July 2024) [In Ukrainian].

2. Beletska, L. V. (2024). Economic theory. Modern models of economic growth. Retrieved from http://uchebnikionline.com/politekonomia/ekonomichna_teoriya_-_biletska_lv/suchasni_ modeli_ekonomichnogo_zrostannya.htm. (accessed 08 June 2024). [In Ukrainian].

3. Bondarchuk, V. V. (2023). Approaches to the analysis of the condition and efficiency of the use of real estate objects. Naukovi zapysky Natsional′noho universytetu «Ostroz′ka akademiya». Ser. Ekonomika, 24, 262–265. (accessed 19 June 2024). [In Ukrainian].

4. Production program of the enterprise, its content, calendar distribution and optimization. Retrieved from https://buklib.net › books (accessed 24 May 2024). [In Ukrainian].

5. Gavrylyuk, V. T. (2024). Study of NTP using production functions. Retrieved from http:// vistnic.stu.cn.ua/index.pl?task=arcl&j=5&id=4 (accessed 08 May 2024). [In Ukrainian].

6. Ishcheykin, T. E. (2023). Modeling of management and marketing solutions for the implementation of adaptive security approaches in the management of the effectiveness of an innovatively oriented advertising business enterprise in the conditions of digitalization. Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukrayini: zbirnyk naukovykh prats′. Derzhavnyy naukovo-doslidnyy instytut informatyzatsiyi ta modelyuvannya ekonomiky, 6 (265), 66–74. Retrieved from http://dndiime.org/wp-content/uploads/2023/09/6-2023.pdf (accessed 10 Jule 2024). [In Ukrainian].

7. Constitution of Ukraine. Verkhovna Rada of Ukraine: officer. portal. Retrieved from https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (accessed 07 June 2024). [In Ukrainian].

8. Mishchenko, M., Popovychenko, H., Bieliaiov, T., Shevchenko, O., Orlova-Kurilova, O., Guliaieva, N., & Vlasiuk, T. (2023). Organizational and management design of financial and human resource support for innovative agribusiness: the security aspect. Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development, 3, 242-249. Retrieved from https://scholar.google.com/scholar?oi=bibs&cluster=17815098038396385889&btnI=1&hl=en. (accessed 17 July 2024).

9. Mishchenko, M. I. Kalinicnenko. L., Kovalenko-Marchenkova, Y., & Bashmakov,. M. (2023). Logistics management in increasing the efficiency of the development of transport construction enterprises. Naukovyy visnyk Odes′koho natsional′noho ekonomichnoho universytetu. Odesa, 3-4 (304-305), 13-18. Retrieved from hhttp://n-visnik.oneu.edu.ua/collections/2023/304-305/pdf/13-18.pdf (accessed 23 July 2024)

10. Mishchenko, M,. Kalinicnenko, L., Martseniuk, L. Bobyl, V. , & Pikulina, O. (2023). Analysis of The Influence of Rolling Stock on Infrastructure Facilities as a Factor of Management of the Economic Efficiency of Transport Construction Enterprises. Naukovo-praktychnyy zhurnal: Investytsiyi – praktyka ta dosvid. Chornomors′kyy natsional′nyy universytet imeni Petra Mohyly, TOV «DKS Tsentr», 8, 76-83. Retrieved from https://scholar.google.com/scholar?oi=bibs&cluster =3707077043247191675&btnI=1&hl=en. (accessed 25 July 2024).

11. Mishchenko M.I., Chernova, N.S., Dergachev, E.V. (2022). Modeling of management decisions in the investment flow management system at an innovatively oriented enterprise in conditions of increased competition. Stanovlennya rynkovykh vidnosyn v Ukrayini: zbirnyk naukovykh prats′. Derzhavnyy naukovo-doslidnyy instytut informatyzatsiyi ta modelyuvannya ekonomiky, 8 (24), 81-88. (accessed 15 Jule 2024) [In Ukrainian].

12. Poddyerogin A. M., Marchenko N. A. (2023). Financial support for the reproduction of the main means of industry: a monograph. Chernihiv: PVC "Desna". [In Ukrainian].
13. Perloff, J. M. (2024). Microeconomics. Chapter 7 : Costs. Retrieved from . Retrieved from http://wps.aw.com/bp_perloff_microecon_7/242/61990/
15869495.cw/content/inde x.html (accessed 05 June 2024).

Стаття надійшла до редакції 16.08.2024
Прийнята до публікації 21.08.2024

УДК: 334.758:005.591.6 **DOI: https://doi.org/10.32680/2409-9260-2024-7-8-320-321-136-144**

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ СУБ'ЄКТАМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Зварич Л. В., старший викладач кафедри менеджменту організацій, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: os9999@ukr.net

ORCID ID: 0000-0002-9011-1681

Анотація. *Мета статті полягає у дослідженні особливостей використання інноваційних підходів в системі управління суб'єктами економічної діяльності. У процесі проведення дослідження було застосовано методи системного аналізу, порівняння, синтезу та аналізу , які дали змогу комплексно розглянути особливості використання інноваційних підходів в системі управління суб'єктами економічної діяльності. Надано характеристику .підходів менеджменту для використання інноваційних технологій управління суб'єктами економічної діяльності. Проаналізовано індикатори щодо використання інформаційно-комунікаційних технологій на вітчизняних підприємствах.. Визначено основні загрози, які перешкоджають запровадженню інноваційних підходів в систему управління суб'єктами економічної діяльності. Встановлено, що використання сучасних інноваційних технологій в системі управління суб'єктами економічної діяльності може бути досягнуте шляхом перебудови системи організації наукових досліджень відповідно до вимог ринкових відносин і потреб споживачів, створення системи інформаційного забезпечення інноваційної діяльності з використанням сучасних засобів інформатики, формування системи моніторингу нововведень у суб'єктів економічної діяльності, прогнозування інноваційного розвитку, впровадження принципів інноваційного менеджменту.*
Ключові слова*: суб'єкти економічної діяльності, інноваційний менеджмент, управління, економічна безпека, управління персоналом*

INNOVATIVE APPROACHES TO MANAGEMENT OF ECONOMIC ACTIVITIES

Zvarych V. Lyubov, Senior Lecturer, Department of Organizational Management, Odesa National University of Economics, Odesa, Ukraine
e-mail: os9999@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-9011-1681

Abstract*. International economic competition, crisis phenomena in the economy and the high dynamics of the creation and introduction of digital management technologies require the management of subjects of economic activity to use modern scientific and scientific-practical approaches to the management system, which can ensure rapid adaptation and their further development. The purpose of the article is to study the features of the use of innovative approaches in the management system of subjects of economic activity. In the process of conducting the research, the methods of system analysis, comparison, synthesis and analysis were applied, which made it possible to comprehensively consider the peculiarities of the use of innovative approaches in the management system of subjects of economic activity. A description of management approaches for the use of innovative technologies for managing subjects of economic activity is given, namely:; reproductive approach, marketing approach,integration approach, regulatory approach, optimization approach, process approach, administrative approach, functional approach, behavioral approach, situational approach and program-project approach. The indicators regarding the use of information and communication technologies at domestic enterprises were analyzed. The main threats that prevent the introduction of innovative approaches into the management system of subjects of economic activity were identified. It has been established that the use of modern innovative technologies in the management system of subjects of economic activity can be achieved by restructuring the system of organizing scientific research in accordance with the requirements of market relations and consumer needs, creating a system of information support for innovative activities using modern IT tools, forming a system for monitoring innovations in subjects of economic activity, forecasting of innovative development, implementation of the principles of innovative management.*
Keywords*: subjects of economic activity, innovative management, management, economic security, personnel management*

JEL Classification: O32; M11; L2

Постановка проблеми. Міжнародна економічна конкуренція, кризові явища в економіці та висока динаміка створення та запровадження цифрових технологій управління вима-

гають від менеджменту суб'єктів економічної діяльності використання сучасних наукових та науково-практичних підходів до системи управління, які можуть забезпечити швидку адаптацію та подальший їх розвиток. Особливо гостро ця проблема постала сьогодні, коли суб'єкти економічної діяльності змушені функціонувати за дистанційними каналами управління. Зазначене спричинено порушенням територіальної цілісності України, подовженням воєнного стану та спалахами епідемічних захворювань в усьому світі. Проблематика підсилюється і тим, що на сьогодні суб'єкти економічної діяльності функціонують в епоху четвертої промислової революції, яка супроводжується бурхливим розвитком нових цифрових технологій, які змушують менеджмент переглядати стратегічні орієнтири щодо управління підприємством. Тому, актуалізується питання щодо пошуку та використання інноваційних технологій в управлінні організацією.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Представлена проблематика є предметом обговорення багатьох науковців та практиків.

Так, когорта науковців присвятили свої праці розвитку та впровадженню інноваційних технологій в систему управління суб'єктами економічної діяльності, а саме: О. Кириченко [1], Л. Федулової [2], Г. Старченко та А. Дуки [3], В. Левицького [5].

Заслуговують на увагу питання, які підняті вченими та практиками щодо застосування інноваційних підходів в управлінні організаціями та їх вплив на мотивацію персоналу. Дана проблематика піднята у наукових працях О. Юрківського та співавторів [6], В. Лисенко [7], О. Руденко та співавторів [8].

Використання інноваційних підходів в управлінні суб'єктами економічної діяльності несе певні загрози для економічної безпеки їх діяльності. Тому, слід враховувати і наукові здобутки, які розкривають це питання, а саме: О. Келмановича [9], Н. Зачосової та співавторів [10], В. Калинюк [11].

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас, на сьогодні актуалізується питання щодо встановлення принципів та засобів щодо забезпечення безпеки діяльності суб'єктів економічної діяльності в результаті запровадження інноваційних технологій в системі управління та мотиваційних заходів для персоналу, який в остаточному підсумку повинен їх сприйняти.

Мета статті полягає у дослідженні особливостей використання інноваційних підходів в системі управління суб'єктами економічної діяльності.

Основний матеріал. Використання інноваційних підходів в системі управління організацією може бути здійснено через ряд заходів на державному і галузевому рівнях, в сфері наукової діяльності, а також на рівні підприємств. У цьому контексті заслуговує на увагу наукова праця С. Боліли та співавторів, які визначили основні заходи, які необхідно вжити з точки зору державного регулювання та наукової діяльності. До державного регулювання автори віднесли такі заходи як: належне правове забезпечення інноваційної діяльності, яке б стимулювало науково-технічний прогрес; створення системи державного страхування від ризику субсидій для проведення наукових досліджень та їх впровадження в систему управління суб'єктами економічної діяльності; завершення формування державної системи управління інноваційною діяльністю на усіх рівнях; посилення взаємодії і координації існуючих органів управління і суб'єктів інноваційної діяльності; здійснення інтеграції галузевих і регіональних організацій з міжнародними структурами розвитку інноваційної діяльності; реалізація в повному обсязі національних, галузевих і регіональних цільових науково-технічних програм; розвиток прогресивних форм організації інноваційної діяльності. [4, с. 98].

Щодо сфери наукової діяльності відзначено, що «…слід більше уваги приділяти перебудові системи організації наукових досліджень відповідно до вимог ринкових відносин і потреб суб'єктів економічної діяльності, а також пропозицій виробників; створення галузевого фонду передачі нових технологій; визначення пріоритетних напрямів розвитку наукових досліджень і розробок, врахування цих пріоритетів при розподілі державних коштів, фінансування пріоритетних пошукових наукових досліджень; створення системи інформаційного забезпечення інноваційної діяльності з використанням сучасних засобів інформації; створення системи моніторингу на підприємствах» [4, с. 99].

При запровадженні системи інноваційного управління суб'єктами економічної діяльності за необхідне є використання принципів системності, комплексності, динамічності та інших, підґрунтям яких є наукові підходи до менеджменту (табл. 1).

Таблиця 1

Характеристика підходів менеджменту для використання інноваційних технологій управління суб'єктами економічної діяльності

Підходи менеджменту	Характеристика
Відтворюючий підхід	позиція щодо майбутнього стану системи інноваційного менеджменту націленою на досягнення більш високого рівня, ніж теперішній
Маркетинговий підхід	досягнення високої якості системи управління на основі вивчення ринку, використання наукових підходів і сучасних методів інноваційного управління
Інтеграційний підхід	встановлення взаємозв'язків і поглиблення взаємодії, співробітництва за стадіями життєвого циклу об'єкта управління, за підсистемами системи інноваційного менеджменту, між суб'єктами і об'єктами управління по вертикалі і горизонталі
Нормативний підхід	визначення економічно обґрунтованих нормативних витрат ресурсів, якості продукції, що виробляється на основі новацій, організації виробництва і праці.
Оптимізаційний підхід	гармонізація будь-яких параметрів системи інноваційного менеджменту (параметрів ринку, якості, витрат, організації) на основі використання наукових підходів (в тому числі нормативного) і сучасних методів аналізу, прогнозування та оптимізації
Процесний підхід	розгляд будь-якого управлінського процесу як ланцюга послідовних, взаємопов'язаних функцій з стратегічного маркетингу, планування, організації процесу, обліку і контролю, мотивації, регулювання, об'єднаних в єдиний цикл функцією координації
Адміністративний підхід	використовується для опису впливу на інноваційний менеджмент законодавчих систем державного і регіонального рівнів, адміністративних нормативних актів на рівні підприємства, фірми, холдингу
Функціональний підхід	чітке розмежування методів формування колективів суб'єктів економічної діяльності, вдосконалення продуктової лінійки, створення нововведень за цілями, потребами, функціями, що необхідні споживачам на «виході» систем, від методів вдосконалення існуючих об'єктів
Поведінковий підхід	розвиток людського капіталу, накопичення інтелектуального потенціалу; перехід від вкладень інвестицій в просте відтворення до вкладень їх в розвиток знань; створення нововведень і на інновації заради економії ресурсів і рішення проблем розвитку особистості, підвищення якості життя.
Ситуаційний підхід	допомагає при розробці методів планування і реалізації альтернативних варіантів управлінського рішення, адаптованих в умовах високої невизначеності зовнішніх і внутрішніх факторів до конкретних ситуацій
Програмно-проєктний підхід	формування ефективної цілісно-орієнтованої моделі управління, яка здатна забезпечити ефективне функціонування, адаптування та інноваційний розвиток підприємств в умовах високого рівня економічної невизначеності та значних ринкових турбулентних змін.

Джерело: систематизовано авторкою за матеріалами [1, 3-4]

Таким чином, сучасна концепція інноваційного управління вимагає від продуцента здійснення постійних наукових досліджень, підвищення гнучкості виробництва, ефективної цілеспрямованості нововведень.

На сьогодні є очевидним той факт, що вітчизняні суб'єкти економічної діяльності змушені швидкими темпами запроваджувати цифрові технології у свої бізнес-процеси. Тобто це стосується не тільки встановлення сучасного обладнання, програмного забезпечення, але і фундаментальні зміни в підходах до управління. Процес цифрової трансформації торкнувся всіх сфер бізнесу: від того, як суб'єкт економічної діяльності залучає та утримує нових клієнтів, до того, як керівництво уявляє і управляє власною репутацією у ринковому середовищі.

Динаміку використання інформаційно-комунікаційних технологій на вітчизняних підприємствах можна наочно проаналізувати за даними наведених у таблиці 2. Як свідчать дані таблиці 2, частка підприємств, які мають доступ до мережі Інтернет протягом досліджуваного періоду, коливається незначно і у 2023 р. склала 88,8 %.

Таблиця 2

Використання інформаційно-комунікаційних технологій на вітчизняних підприємствах у 2018-2023 рр.*

№ пор.	Основні показники використання інформаційно-комунікаційних технологій					
		2018	2019	2021	2022	2023
1.	Кількість підприємств, які мають доступ до мережі Інтернет (одиниць)	43303	43785	44508	42785	34204
1.1.	Кількість підприємств, які мають доступ до мережі Інтернет (у % до загальної кількості підприємств)	88	86,4	86,6	85,1	88,8
2.	Кількість зайнятих працівників, які мають доступ до мережі Інтернет (осіб)	1064745	1090035	1133069	1105857	1103801
2.1	Кількість зайнятих працівників, які мають доступ до мережі Інтернет (у % до загальної кількості зайнятих працівників підприємств)	27,1	28,4	28,0	28,2	32,8
3.	Частка кількості підприємств, які використовують фіксований доступ до мережі Інтернет, у загальній кількості підприємств, %	62,1	60,9	61,8	61,8	80,8
4.	Частка кількості підприємств, які купують послуги хмарних обчислень у загальній кількості підприємств, %	9,8	10,3	10,2	9,8	-
5.	Частка кількості підприємств, які мають найманих фахівців у сфері ІКТ у загальній кількості підприємств, %	22,3	21,6	21,7	-	17,7

*Офіційні дані за 2020 рік відсутні

Джерело: складено авторкою за матеріалами [12]

Складнощі, які виникають сьогодні щодо використання інноваційних технологій в системі управління суб'єктами економічної діяльності, пов'язані з міграцією фахівців та руйнуванням об'єктів за різними видами діяльності, викликаними повномасштабним вторгненням росії на терени України.

Загалом, на підставі аналізу досліджень науковців та статистичних даних щодо використання інформаційно-комунікаційних технологій в системі управління суб'єктами економічної діяльності підприємствах можна виокремити три групи підприємств за рівнем впровадження діджиталізації у бізнес-процеси:

◄ підприємства-новачки (або починаючі користувачі) – керівництво усвідомлює необхідність проведення діджиталізації і робить певні кроки у цьому напрямку, цифрові технології спрямовані в основному на споживача (підприємство має доступ до мережі Інтернет, має веб-сайту з обмеженими функціональними можливостями, мінімальне офісне програмне забезпечення та прикладне програмне забезпечення бухгалтерського обліку);

◄ підприємства-спеціалісти (впевнені користувачі) – цифрові технології активно проваджуються у бізнес-процеси і покращують становище підприємства у ринковому середовищі (підприємство має доступ до мережі Інтернет, у тому числі фіксований, має веб сайт з можливістю надання інтерактивних послуг, користується різними видами послуг хмарних обчислень, має найманих фахівців у сфері ІКТ);

◄ підприємства-фахівці (просунуті користувачі) – цифрові технології спрямовані на створення нової споживчої цінності товару чи послуги (підприємство, має доступ до мережі Інтернет, має веб сайт з можливістю надання інтерактивних послуг, у тому числі можливість для відвідувачів веб сайту налаштовувати або розробляти у режимі онлайн товари чи послуги, має чат-сервіс для спілкування з клієнтами, користується різними видами послуг хмарних обчислень, має найманих фахівців у сфері ІКТ, використовує робототехніку) [2, 13].

Проте, слід звернути увагу на загрози, які несуть інноваційні технології в системі управління суб'єктами економічної діяльності та, які змушують керівництво використовувати засоби економічної безпеки для розвитку бізнесу.

До таких загроз С. Бойда віднесла: нестача власних фінансових ресурсів; нестача висококваліфікованих спеціалістів у сфері ІТ, у тому числі у зв'язку з відтоком кваліфікованих кадрів за кордон; інертність деяких керівників щодо необхідності використання діджиталізації для удосконалення управлінської роботи; технічні складності у забезпеченні безперервного застосування інтернет-технологій для деяких підприємств; важка адаптація до нових умов частини персоналу окремих підприємств; недостатній масштаб розробок і впровадження інформаційно-комунікаційних технологій на рівні національної економіки [13, с. 79].

Так, Н. Зачосова та співавтори наукового дослідження виокремили активні та пасивні стратегії управління економічною безпекою суб'єктів економічної діяльності в умовах традиційних та інноваційних загроз (табл. 3).

Таблиця 3

Характерні риси активних і пасивних стратегій управління економічною безпекою суб'єктів економічної діяльності

Параметри	Активні стратегії	Пасивні стратегії
Ресурсне забезпечення	Використання власних, залучених ресурсів, встановлення нових партнерських зв'язків, розширення мережі відносин з контрагентами щодо забезпечення економічної безпеки; пріоритет прямування ресурсів на підтримання рівня економічної безпеки	Фінансування потреб управління економічною безпекою за залишковим принципом; використання виключно власних ресурсів, відмова від ризиків, що супроводжують процеси залучення додаткових ресурсів

Персонал	Залучення персоналу до формування та реалізації стратегії; роз'яснювальна робота щодо ролі кожного працівника у забезпеченні економічної безпеки	Працівники розглядаються як виконавці рішень щодо забезпечення економічної безпеки, а їх дії та/або бездіяльність визнаються загрозами стану інтелектуально-кадрової безпеки підприємства
Схильність до ризику	Перевага надається безпеко орієнтованим рішенням, які покликані збалансувати господарський ризик, витрати ресурсів на управління ним і позитивний результат, який підприємство може отримати від взяття на себе ризику	Відмова від ризиків задля утримання високого рівня економічної безпеки, навіть якщо є ймовірність отримати від них позитивний економічний ефект; в ідеалі – підтримання мінімального рівня ризиків
Взаємодія із зовнішнім середовищем	Активна взаємодія, залучення фахівців з управління економічною безпекою зі сторонніх організацій, організацій, коучинг	Спрямованість на ризики внутрішнього середовища, відмова від залучення сторонніх експертів або помірне консультування з ними; намагання уникнути зовнішніх ризиків
Часовий горизонт	Стратегія формується максимум на три роки, періодично переглядається (раз на рік або за потреби, під час появи нових загроз і ризиків, які не можна ігнорувати)	Стратегія розробляється за класичним сценарієм на п'ять років; перегляд відбувається за необхідності, переважно у випадках, коли неефективність діючої стратегії стає очевидною

Джерело: [10, с. 46]

Автори дослідження наголошують на тому, що в умовах воєнного стану в Україні, найбільш дієвою є стратегія управління економічною безпекою, яка поєднає активні та пасивні характеристики. Основною метою такої стратегії є планування, розробка та реалізація управлінських рішень, які забезпечать бажану результативність бізнес-процесів в умовах впливу традиційних економічних ризиків, а також інноваційних загроз, які виникли з часу повномасштабного військового вторгнення росії.

О. Келманович наголошує на тому, що для досягнення фінансово-економічної безпеки підприємства необхідно використовувати сучасні інструменти інноваційного маркетингу, які зменшують вплив на діяльність негативних чинників зовнішнього конкурентного бізнес оточення [9].

Як було вже зазначено вище, запровадження інноваційних підходів в систему управління суб'єктами економічної діяльності, передбачає використання новітніх методик щодо управління персоналом. Так, у дослідженні А. Касича виокремлено інноваційні методи управління персоналом, до яких віднесено: підбір персоналу – ретельний відбір кандидатів з метою отримання кращих працівників для процвітання підприємства; оцінка діяльності – процес встановлення відповідності якісних характеристик персоналу вимогам посади й робочого місця; управління кар'єрою – досягнення цілей в галузі кар'єри; система винагород – мотивація працівників шляхом задоволення їх потреб; навчання - підвищення рівня кваліфікації персоналу [14, с. 132].

Виходячи з того, що інноваційна спрямованість суб'єкту економічної діяльності супроводжується значним ступенем невизначеності, не регламентованості у часі, не прогнозованості результатів праці, то даний процес вимагає самостійності, відповідальності та здібностей персоналу. У свою чергу це створює «слабкі зони», які за допомогою мотиваційного впливу з боку керівництва можуть перетворитися на сильні сторони (рис. 1).

Рис. 1 «Сильні» та «слабкі» зони мотиваційного впливу
на персонал інноваційного підприємства

Джерело: складено авторкою за матеріалами [6; 7]

Слід виокремити основні методики оцінки персоналу, за допомогою яких можливо виокремити присутність у нього цифрової компетентності, а саме:

Business game (бізнес-гра) – проведення управлінської гри, під час якої учасники вирішують нестандартну управлінську проблему;

Assessment center (центр оцінки) – комплекс оціночних заходів, що виявляє успішність людини у професійній діяльності, заснований на моделюванні ключових моментів діяльності співробітників для виявлення рівня розвитку їх компетентностей та визначення потенційних можливостей;

360 degree (360 градусів) і варіанти цієї методики (від 90 до 720 градусів) – визначення відповідності працівника посаді за допомогою опитування його оточення, що взаємодіє з ним в ході виконання ним функціональних обов'язків (лігніне керівництво, сам працівник, його підлеглі, колеги, клієнти тощо) [8, с. 86-87].

Висновки. Запровадження інноваційних підходів в управлінні суб'єктами економічної діяльності вимагає від керівництва зваженої політики ведення бізнесу. Проте, сучасні тренди, які відбуваються в економіці України, змушують керівництво організацій враховувати ризики, які пов'язані з політичними обставинами та руйнування цілісності економічної системи.

Таким чином, використання сучасних інноваційних технологій в системі управління суб'єктами економічної діяльності може бути досягнуте шляхом перебудови системи організації наукових досліджень відповідно до вимог ринкових відносин і потреб споживачів, створення системи інформаційного забезпечення інноваційної діяльності з використанням сучасних засобів інформатики, формування системи моніторингу нововведень у суб'єктів економічної діяльності, прогнозування інноваційного розвитку, впровадження принципів інноваційного менеджменту, які будуть сприяти підвищенню результативності роботи, збільшенню виходу продукції / послуг і отриманню додаткового прибутку.

Список літератури

1. Кириченко О.С. Впровадження програмного-проєктного підходу до управління розвитком підприємств в сучасних умовах. Вчені записки Університету «КРОК». 2021. №4 (64). С. 120-128. https://doi.org/ 10.31732/2663-2209-2021-64-120-128.

2. Федулова Л. І. Концептуальні засади управління інноваційним розвитком підприємств. Маркетинг і менеджмент інновацій. 2014. №2. С. 122-135.

3. Старченко Г. В., Дука А.П. Проєктно-орієнтоване управління соціальним підприємництвом. Проблеми сучасних трансформацій. 2023. № 10. https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-10-03-06.

4. Боліла С.Ю., Кириченко Н.В., Осадчук І.В. Інноваційна складова управління аграрними формуваннями в умовах глобалізації. Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка. 2020. Вип. 1. С. 96-103. https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.1.11.
5. Левицький В., Радинський С. Удосконалення інноваційно-інвестиційної діяльності в період післявоєнної відбудови України: організаційний та нормативно-правовий аспект. Галицький економічний вісник. 2023. Т. 84. № 5. С. 151–161. https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2023.05.151.
6. Юрківський О.Й., Свідерська Д.І., Савицька Ю.В. Економіка управління трудовими ресурсами на підприємстві. Інфраструктура ринку. 2020. Вип. 49. https://doi.org/10.32843/infrastruct49-44.
7. Лисенко В. В., Сироватко О. І. Мотиваційний моніторинг як метод ефективного розвитку персоналу підприємства. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2018. Вип. 20. Ч. 2. С. 88-91.
8. Руденко М., Хуторна М., Гаряга Л. Компетентнісний підхід в оцінці персоналу фінансових установ. Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки. 2023. № 1. С. 80-89. DOI: https://doi.org/10.29038/2786-4618-2023-01-80-89.
9. Келманович О. Маркетинг фінансово-економічної безпеки підприємства: інноваційний аспект. Цифрова економіка та економічна безпека. 2023. Вип. 29 (09). С. 152-156. https://doi.org/10.32782/dees.9-24.
10. Зачосова Н.В., Коваль О.В., Сафонов Д.В. Активні та пасивні стратегії управління економічною безпекою суб'єктів господарювання в умовах традиційних та інноваційних загроз. Економіка, управління та адміністрування. 2023. № 1 (103). С. 43-48. https://doi.org/10.26642/jen-2023-1(103)-43-48.
11. Калинюк В. Є. Концептуальний підхід щодо адаптації економічної безпеки підприємства. Проблеми економіки. 2023. № 3 (57). С. 187-194. https://doi.org/10.32983/2222-0712-2023-3-187-194.
12. Державна служба статистики України. Використання інформаційно-комунікаційних технологій на підприємствах. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/zv/ikt/arh_ikt_u.html. (дата звернення 20.08.2024).
13. Бойда С. Інноваційні підходи до управління підприємствами в умовах діджиталізації економіки. Економіка та управління підприємствами. 2022. Вип. 1 (85). С. 72-81. http://doi.org/10.34025/2310-8185-2022-1.85.06.
14. Касич А. О., Бурба О. А. Інноваційні підходи в практиці управління персоналом конкурентоспроможного підприємства. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2017. Вип. 16. Ч.1. С. 130-137.

References

1. Kirichenko, O.S. (2021). Implementation of the program-project approach to managing the development of enterprises in modern conditions. Vcheni zapysky Universytetu «KROK», 4 (64), 120-128. https://doi.org/ 10.31732/2663-2209-2021-64-120-128. [In Ukrainian].
2. Fedulova, L. I. (2014). Conceptual principles of management of innovative development of enterprises. Marketynh i menedzhment innovatsiy, 2, 122-135. [In Ukrainian].
3. Starchenko, H.V., Duka, A.P. (2023). Project-oriented management of social entrepreneurship. Problemy suchasnykh transformatsiy, 10, https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-10-03-06. [In Ukrainian].
4. Bolila, S.Yu., Kyrychenko, N.V., & Osadchuk, I.V. (2020). Innovative component of management of agrarian formations in the conditions of globalization. Tavriys′kyy naukovyy visnyk. Seriya: Ekonomika, 1, 96-103. https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.1.11. [In Ukrainian].
5. Levytskyi, V., Radynskyi, S. (2023). Improvement of innovation and investment activities in the period of post-war reconstruction of Ukraine: organizational and legal aspect. Halyts′kyy ekonomichnyy visnyk, 84, 5, 151–161. https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2023.05.151. [In Ukrainian].
6. Yurkivskyi, O.Y., Sviderska, D.I., & Savytska, Yu.V. (2020). Economics of management of labor resources at the enterprise. Infrastruktura rynku, 49. https://doi.org/10.32843/infrastruct49-44. [In Ukrainian].
7. Lysenko, V.V., Sirovatko, O.I. (2018). Motivational monitoring as a method of effective development of company personnel. Naukovyy visnyk Uzhhorods′koho natsional′noho universytetu, 20, 2, 88-91. [In Ukrainian].

8. Rudenko, M., Khutorna, M., & Haryaga, L. (2023). Competency approach in the assessment of personnel of financial institutions. Ekonomichnyy chasopys Volyns′koho natsional′noho universytetu imeni Lesi Ukrayinky, 1, 80-89. ht&tps://doi.org/10.29038/2786-4618-2023-01-80-89. [In Ukrainian].
9. Kelmanovych, O. (2023). Marketing of financial and economic security of the enterprise: innovative aspect. Tsyfrova ekonomika ta ekonomichna bezpeka, 29 (09), 152-156. https://doi.org/10.32782/dees.9-24. [In Ukrainian].
10. Zachosova, N.V., Koval, O.V., & Safonov, D.V. (2023). Active and passive strategies for managing the economic security of economic entities in the conditions of traditional and innovative threats. Ekonomika, upravlinnya ta administruvannya, 1 (103), 43-48. https://doi.org/10.26642/jen-2023-1(103)-43-48. [In Ukrainian].
11. Kalynyu,. V. E. (2023). Conceptual approach to the adaptation of economic security of the enterprise. Problemy ekonomiky, 3 (57), 187-194. https://doi.org/10.32983/2222-0712-2023-3-187-194. [In Ukrainian].
12. State Statistics Service of Ukraine. (2024). Use of information and communication technologies at enterprises. Retrieved from https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/zv/ikt/arh_ikt_u.html. (accessed: 20 August 2024).
13. Boyda, S. (2022). Innovative approaches to enterprise management in conditions of digitalization of the economy. Ekonomika ta upravlinnya pidpryyemstvamy, 1 (85), 72-81. http://doi.org/10.34025/2310-8185-2022-1.85.06. [In Ukrainian].
14. Kasych, A. O., Burba, O. A. (2017). Innovative approaches in the practice of personnel management of a competitive enterprise. Naukovyy visnyk Uzhhorods′koho natsional′noho universytetu, 16, 1, 130-137. [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 06.08.2024
Прийнята до публікації 10.08.2024

УДК: 338:512 **DOI: https://doi.org/10.32680/2409-9260-2024-7-8-320-321-145-151**

ТЕХНОЛОГІЯ ОЦІНЮВАННЯ ПЕРСОНАЛУ В ПРОЦЕСІ УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМИ РЕСУРСАМИ

Кузнецова І. О., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту організацій, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: inna.stream27@gmail.com ,
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-3017-6165

Кизилтау Б. К., аспірантка кафедри менеджменту організацій, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: batikhakyzyltau@gmail.com ,
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-9771-3263

Анотація. *Метою статті є розробка процесу управління людськими ресурсами та створення інформаційної моделі стадії їх оцінювання. Обґрунтовано, що основою побудови управління людськими ресурсами мають бути: процесний підхід, завдання управління та життєвий цикл людських ресурсів. Удосконалено модель розвитку компетенцій персоналу, у якій чітко визначено зміст кожної фази: формування, підтримка та розвиток. Запропоновано процес управління людськими ресурсами, в основу якого покладено життєвий цикл ресурсів, модель компетенцій та завдання управління ресурсами. Обґрунтовано необхідність оцінювання персоналу, що враховує компетентнісний підхід для забезпечення стійких конкурентних переваг організації. Розглянуто етапи та операції процесу оцінювання персоналу, формалізовано дії співробітників на кожній стадії оцінювання. Запропонована інформаційна модель дозволяє підвищити ефективність роботи персоналу, сприяє його постійному розвитку.*
Ключові слова: *управління людськими ресурсами, оцінювання персоналу, компетентнісний підхід, модель управління, розвиток компетенцій.*

TECHNOLOGY OF EMPLOYEE EVALUATION IN THE HUMAN RESOURCE MANAGEMENT PROCESS

Inna O. Kuznetsova, *Doctor of Economics, Professor, Head Department of Management, Odesa National Economics University, Odesa, Ukraine*
e-mail: inna.stream27@gmail.com,
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-3017-6165

Batikha K. Kyzyltau*, PhD student of the Department of Organizational Management, Odesa National Economics University, Odesa, Ukraine*
e-mail: batikhakyzyltau@gmail.com,
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-9771-3263

Abstract. *The goal of this article is to develop a model for the human resource management process and to create an information model for the evaluation stage. The article emphasizes the significance of human resource management as a strategic tool aimed at the rational and effective utilization of human resource potential. The article conducts a critical analysis of the scholarly literature on the elements of the management system. It substantiates that the foundation for building human resource management should include the process approach, management tasks, and the life cycle of human resources. The primary tasks of human resource management have been identified. These include ensuring the production process, adapting new employees, organizing training and development for staff, conducting regular performance evaluations, assisting employees in career planning and development, developing and implementing a motivation system, organizing effective internal communication channels, establishing and maintaining positive labor relations, and resolving conflicts. It is substantiated that, in the process of human resource management, attention must be focused on employee competence. An improved model for personnel competence development has been proposed, clearly defining the content of each phase: formation, support, and development. The author's model of human resource management processes is based on the resource life cycle, competency model, and resource management tasks. This model considers the human resource cycle and competency utilization. It involves a continuous process of personnel and competency development, requiring ongoing efforts and investments from the enterprise. Implementing this model provides a foundation for enhancing personnel efficiency, creating favorable conditions for employee development and self-realization, and ensuring sustainable competitive advantages for the enterprise in the market. It is justified that a crucial stage in the proposed management process is employee evaluation, as it allows determining the alignment of qualifications and competencies among staff, as well as shaping directions for*

their development. An information model for the "Employee Performance Evaluation" stage has been developed, clearly defining the operations and their contents, inputs, and outputs.
***Key words**: human resource management, employee evaluation, competency-based approach, management model, motivation, competency development.*

JEL classification: M5, M12

Постановка проблеми. Будь-який бізнес є не просто виробничою одиницею, він насамперед є складною соціально-економічною системою, в якій людські ресурси є його фундаментом. Інвестуючи у розвиток та мотивацію персоналу, організація робить інвестиції у своє майбутнє, закладаючи підґрунтя для стійкого зростання та успіху. В епоху жорсткої конкуренції саме людські ресурси, які є носіями знання, навичок, вмінь та високої кваліфікації персоналу, – стають джерелом стійких конкурентних переваг. Управління людськими ресурсами починає виконувати роль стратегічного інструменту, який фокусується на раціональному й ефективному використанні кадрового потенціалу, що визначає науковий інтерес до цих питань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз сучасних досліджень з управління людськими ресурсами демонструє значну різноманітність підходів та методик, що використовуються для підвищення ефективності їх використання. Необхідність сучасних методів оцінювання персоналу в управлінні людськими ресурсами наголошується у роботах таких вчених, як К. Ковальська [1] та О. В. Кудрявцева [2], які досліджують стратегічні підходи та адаптивні методики оцінювання для підвищення ефективності управління персоналом. Роботи Р. Бояциса [3] та Л. М. Спенсера [4] пропонують глибокий аналіз методик оцінювання компетенцій на робочому місці та розробку відповідних моделей оцінювання та розвитку персоналу, що є ключовим елементом у сучасній практиці управління людськими ресурсами. Роботи С. С. Фомбруна [5] та В. Г. Никифоренко [6] пропонують концептуальні моделі стратегічного управління людськими ресурсами, включаючи інструменти оцінювання персоналу для адаптації до ринкових умов, що змінюються. Дослідження свідчать про необхідність постійного розвитку та вдосконалення систем оцінювання персоналу в управлінні людськими ресурсами.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на важливість людських ресурсів на практиці часто спостерігається небезпечна тенденція – акцент на короткострокових економічних результатах, які прагнуть досягти за рахунок скорочення витрат на персонал. Такий підхід не лише шкодить мотивації та продуктивності співробітників, але й підриває довгострокову стійкість та конкурентоспроможність підприємства. Управління людськими ресурсами насамперед спрямоване на раціональне використання персоналу, яке потребує їх попереднього оцінювання. Останнє передбачає врахування компетентнісного підходу, який є частиною здібностей організації та забезпечує формування її стійких конкурентних переваг та, разом з тим, недостатньо висвітлений у наукових працях, присвячених питанням управління людськими ресурсами.

Мета дослідження: сформувати процес управління людськими ресурсами та інформаційну модель його стадії оцінювання.

Основний матеріал. Концепція управління людськими ресурсами еволюціонувала протягом довгого періоду, відображаючи зміни в економіці, суспільстві та ролі людини у виробництві. Основними її етапами розвитку були [7]: концепція патерналізму, класичні теорії, концепції людських відносин, концепція людських ресурсів. Нині ця концепція ввібрала в себе значні теоретичні знання та практичний досвід, у яких відбувся акцент на зміну ставлення до людини у виробництві: від ресурсу до джерела прибутку. Історично людина розглядалася як ресурс, витрати на який потрібно мінімізувати. У концепції управління людськими ресурсами працівник визнається основним джерелом прибутку, тому вкладення в його розвиток стає ключовим фактором розвитку стійких конкурентних переваг.

Систему управління людськими ресурсами науковці розглядають як впорядковану сукупність взаємозв'язаних елементів. В одному з досліджень цієї проблеми [1] автор стверджує, що головною ціллю таких елементів є взаємодія у процесі реалізації певних функцій, до яких належать: «забезпечення ресурсами; організація; трудові відносини; управління ефективністю праці; розвиток людських ресурсів; управління системами винагород; система взаємовідносин» [1, с. 32]. В іншій науковій публікації [2] зосереджено увагу на тому, що управління людськими ресурсами є джерелом розвитку організації і

відповідно має ґрунтуватися на загальній стратегії підприємства та складатися із залежних елементів [2, с. 77]: формування цілей та стратегії управління людськими ресурсами, її реалізація, оцінка та контроль стратегії. Низка авторів до компонент такої системи відносять [8, с. 37]: «групу фахівців апарату управління і обслуговуючого персоналу, комплекс технічних та інформаційних засобів, методичні підходи до організації праці та програми управління інформаційними процесами, правові та нормативні документи».

Отже, підходи до побудови системи управління людськими ресурсами є достатньо різноманітними. На наш погляд, загальним їх недоліком є зосередженість на одному аспекті управління: на функціональному [1], на етапах стратегічного управління [2] або на взаємозв'язку об'єктів управління [8].

Ми вважаємо за доцільне підійти до вирішення цього питання на засадах процесного підходу [9], який акцентує увагу на формалізації етапів управління шляхом чіткої вибудови їх у певній послідовності та використанні технологій управління. В цьому випадку за основу виділення операцій процесу управління людськими ресурсами доцільно прийняти його завдання та життєвий цикл людських ресурсів [10].

Основні завдання управління людськими ресурсами можна визначити виходячи з розгляду персоналу як активного елемента підприємства та спрямування цієї концепції на його раціональне використання, розуміння важливості інвестування у персонал та його постійний розвиток.

До таких завдань, на наш погляд, належать:

– забезпечення виробничого процесу в потрібній кількості та якості персоналу на поточний та довгостроковий періоди;

– адаптація нових працівників до корпоративної культури організації та робочого середовища;

– організація навчання та розвитку персоналу для забезпечення його відповідності потребам підприємства;

– проведення регулярної оцінки результативності працівників та їх атестації, визначення їх сильних та слабких сторін;

– допомога співробітникам у плануванні та розвитку їхньої кар'єри;

– розробка та впровадження системи мотивації для підвищення продуктивності та задоволеності працівників;

– організація внутрішніх ефективних каналів комунікацій для забезпечення обміну інформацією між працівниками і керівництвом, встановлення та підтримки позитивних трудових відносин, вирішення конфліктів.

Ми обґрунтовано вважаємо, що завдання забезпечення персоналом, допомога у кар'єрному зростанні та розвиток персоналу в сучасних умовах, коли людські ресурси є джерелом конкурентних переваг, можуть бути вирішені на засадах компетентнісного підходу.

Доцільно в якості основи формування операцій процесу управління також використати цикл людських ресурсів, який є важливою базовою частиною цієї концепції.

Згаданий цикл науковці розглядають як сукупність чотирьох фаз або функцій, що виконуються в будь-якій організації: відбір, атестація, винагорода та розвиток персоналу [5]. В. Г. Никифоренко розширює зміст фаз циклу і відносить до них: відбір персоналу виходячи зі стратегії розвитку підприємства; оцінювання кваліфікації з погляду поточних потреб та здатності опанувати нові навички; винагорода через розробку і застосування нових форм, включаючи оплату за знання, що можуть бути важливими у майбутньому; розвиток персоналу [6]. А. М. Богатирьов третю фазу називає «використання персоналу» та розширює її зміст, додаючи операції раціональної організації праці та регулювання трудових відносин. Крім того, він доповнює цикл людських ресурсів ще однією фазою, а саме «вивільнення персоналу», яка включає процеси звільнення працівників через низку природних причин [11, с. 26].

Останній підхід до циклу людських ресурсів, на наш погляд, є найбільш вдалим, оскільки передбачає впровадження диференційованого підходу до управління персоналом, підвищену увагу до талановитих працівників та звільнення малоефективних, що в кінцевому підсумку надає йому стратегічного значення.

В багатьох дослідженнях доведено, що ефективність роботи окремих працівників залежить від їхніх компетенцій [3; 4]. Тому логічно припустити, що саме формування, підтримка та розвиток компетенцій персоналу відповідно до стратегії розвитку підприємства є ключовим фактором у формуванні бажаної конкурентної позиції на ринку.

Інтегрований підхід до розвитку компетенцій персоналу, який охоплює формування, підтримку та розвиток компетенцій, можна представити у вигляді моделі, яка формалізує зміст перелічених операцій (Рис.1).

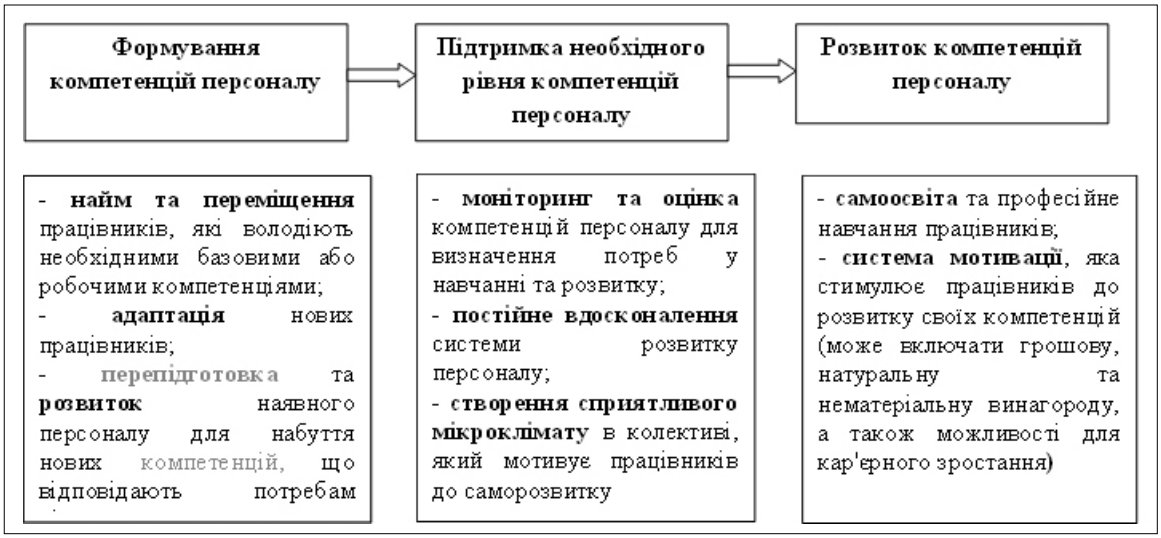

Рис. 1. Модель розвитку компетенцій персоналу

Джерело: удосконалено авторами за матеріалами[11]

Зважаючи на вищевикладене та спираючись на узагальнені нами вище завдання, а також фази циклу людських ресурсів, ми вважаємо за доцільне сформувати модель процесу управління людськими ресурсами на засадах компетентнісного підходу (Рис. 2).

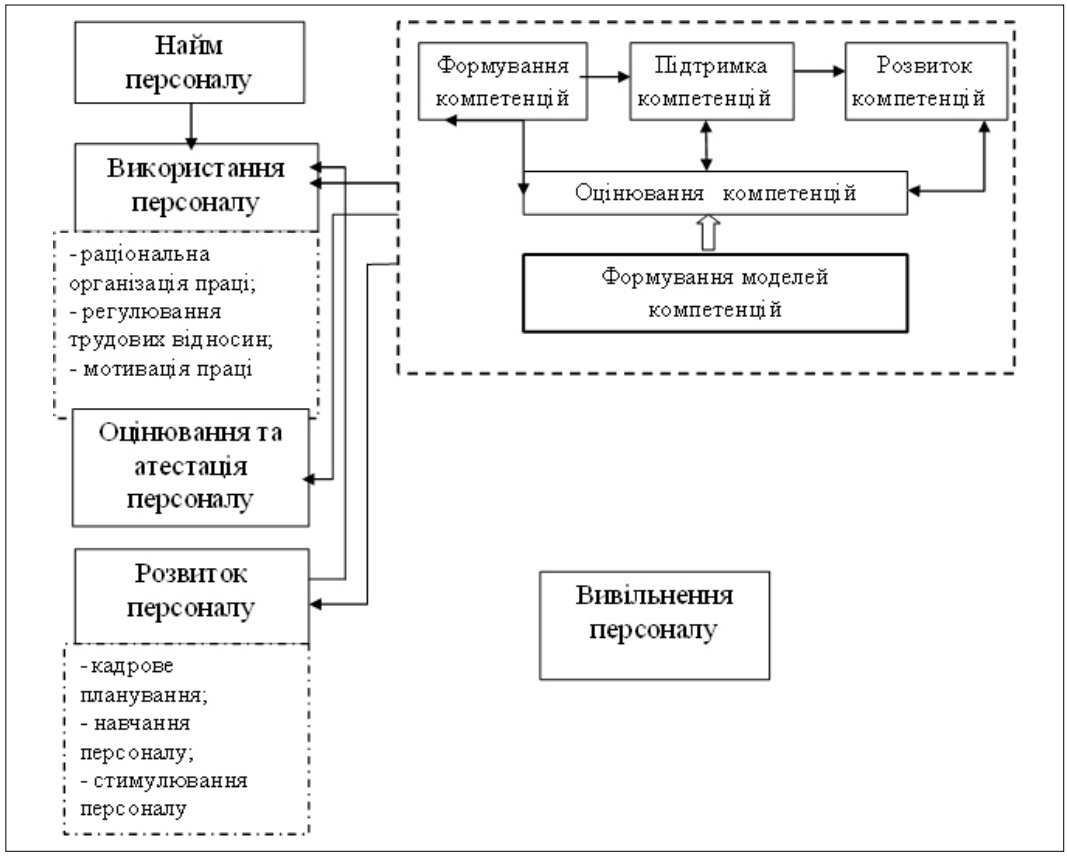

Рис. 2. Модель процесу управління людськими ресурсами на засадах компетентнісного підходу

Джерело: узагальнено авторами

Запропонована модель спирається на цикл людських ресурсів та використанні компетенцій. Вона передбачає безперервний процес розвитку персоналу та його компетенцій, який потребує постійних зусиль та інвестицій з боку підприємства. Впровадження запропонованої моделі надає основу для підвищення ефективності роботи персоналу, створення сприятливих умов для розвитку та самореалізації працівників та забезпечення стійких конкурентних переваг підприємства на ринку. Важливою стадією у запропонованому процесі управління є оцінювання персоналу, оскільки вона надає можливість визначити відповідність кваліфікації та компетенцій персоналу, а також сформувати напрямки його розвитку.

У відповідності до методології процесного підходу нами визначено основні операції стадії «оцінювання та атестація персоналу», до яких нами віднесено: підготовка експерта до оціночної бесіди з працівником; збір інформації стосовно кваліфікації та компетенцій працівника; проведення оціночної співбесіди; узагальнення інформації та підбиття підсумків; формування експертного висновку.

Кожна стадія та операція в управлінському процесі повинні мати чітко окреслену вхідну інформацію. До такої інформації нами віднесено всі необхідні дані для проведення оцінювання, а саме: кваліфікаційні вимоги; модель компетенцій; звіт про діяльність робітника; критерії та шкала оцінювання. За результатом оцінювання працівника має бути прийнято рішення про рекомендації атестації, а також рекомендації щодо розвитку, переміщення, просування або пониження.

Для формалізації стадії оцінювання персоналу ми розробили інформограму, яка є інструментом, який містить інформацію щодо змісту кожної операції. Інформограму представлено нижче (табл. 1).

Таблиця 1

Інформограма стадії «Оцінювання роботи персоналу»

Операції стадії	Сутність операції	Входи	Виходи
Підготовка експерта до оціночної бесіди	Ознайомитися з моделлю компетенції, посадовою інструкцією робітника	Модель компетентності, посадова інструкція, стандарти, суб'єкт оцінки	Компетентності та кваліфікаційні вимоги до кандидата
Збір інформації	Зібрати інформацію про професійну діяльність робітника	Суб'єкт оцінки та результати його професійної діяльності	Інформація про кандидата
Проведення оціночної співбесіди	Виявити відповідність кандидата до займаної посади	Компетентності та кваліфікаційні вимоги до кандидата, результати професійної діяльності, методи оцінювання персоналу	Заповнений оціночний лист щодо професійної діяльності робітника
Узагальнення інформації та підбиття підсумків	Узагальнити інформацію щодо кандидата	Інформація про кандидата	Звіт про діяльність працівника на підприємстві
Формування експертного висновку	Визначення сильних та слабких сторін працівника	Оціночний лист, звіт про діяльність працівника на підприємстві	Сильні та слабкі сторони працівника. Висновок оцінювання працівника

Важливим інструментом проведення оцінювання працівника є оціночний лист, який надає важливу інформацію для формування експертного висновку. Ми пропонуємо сформувати оціночний лист з таких блоків: компетенції працівника; трудові якості; особисті якості; психологічна сумісність. У подальших дослідженнях нами буде розроблено шкалу оцінювання працівника, сформовано індикатори оцінювання за кожним блоком та коефіцієнти значимості кожного блоку. Це надасть змогу сформувати модель оціночного листа.

Висновки. За результатами проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

1. Проведено критичний аналіз наукової літератури щодо елементів системи управління. Обґрунтовано, що основою побудови управління людськими ресурсами мають бути: процесний підхід, завдання управління та життєвий цикл людських ресурсів.

2. Обґрунтовано, що у процесі управління людськими ресурсами слід акцентувати увагу на компетенцію працівника. Нами вдосконалено модель розвитку компетенцій персоналу, в якій чітко визначено зміст кожної фази: формування, підтримка та розвиток.

3. Життєвий цикл ресурсів, модель компетенції та завдання управління ресурсами покладено в основу авторської моделі процесу управління людськими ресурсами. Запропонована модель враховує цикл людських ресурсів та використання компетенцій. Ця модель передбачає безперервний процес розвитку персоналу та його компетенцій, що потребує постійних зусиль та інвестицій з боку підприємства. Впровадження запропонованої моделі дає основу підвищення ефективності роботи персоналу, створення сприятливих умов розвитку та самореалізації працівників і забезпечення стійких конкурентних переваг підприємства над ринку.

4. Обґрунтовано, що важливою стадією у запропонованому процесі управління є оцінювання персоналу, оскільки вона дозволяє визначити відповідність кваліфікації та компетенцій персоналу, а також сформувати напрямки його розвитку. Розроблено інформаційну модель стадії «Оцінювання роботи персоналу», в якій чітко визначено операції, їх зміст, входи та виходи.

Майбутні дослідження процесу управління людськими ресурсами будуть пов'язані з розробкою шкали оцінювання працівника, формуванням індикаторів оцінювання за кожним блоком та коефіцієнтів значимості кожного блоку.

Список літератури

1. Ковальська К. Складові системи стратегічного управління людськими ресурсами організації. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2012. № 137. С. 31–34. URL:https://library.wunu.edu.ua/libsearch/TopicDescription?topic_id=41475 (дата звернення 16.06.2024).

2. Кудрявцева О. В. Механізм реалізації управління людськими ресурсами на підприємстві. Економіка транспортного комплексу. 2019. Вип. 34. С. 74–85. DOI:10.30977/ETK.2225-2304.2019.34.0.74 URL: http://etk. khadi.kharkov.ua/article/view/188674/188080. (дата звернення 16.06.2024).

3. Boyatzis R. E. The competent manager: A model for effective performance. New York: Wiley. 1982. 308 p. URL:https://babel. hathitrust.org/cgi/pt?id=uc1.b4906221&seq=7. (дата звернення 16.06.2024).

4. Spencer L. M., Jr., Spencer S. M. Competence at Work: Models for Superior Performance. New York: Wiley. 1993. 372 p. URL:https://www.wiley.com/en-us/Competence+at+Work%3A+Models+for +Superior+Performance-p-9780471548096#download-product-flyer. (дата звернення 15.06.2024).

5. Fombrun C. S., Tichi N. M., Devanna M. A. Strategic Human Resource Management. New York: Wiley. 1984. 430 p. URL:https://books.google.es/books/ about/Strategic_Human_Resource_ Management.html?id=WpjvngEACAAJ&redir_esc=y. (дата звернення 16.06.2024).

6. Никифоренко В. Г. Стратегічне управління людськими ресурсами: Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни. Одеса: Атлант. 2014. 209 с. URL: dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/ 123456789/2279. (дата звернення 14.06.2024).

7. Шевчук А. М., Бугрим О. Ю. Еволюція підходів до управління людськими ресурсами. Економічний вісник Донбасу. 2012. № 3 (29). С. 207–210. URL:http://www.evd-journal.org/download/2012/2012-3/EVD_2012_3-207-210.pdf . (дата звернення 16.06.2024).

8. Глущенко Л. Д., Пілявоз Т. М., Коваль Н. О. Управління персоналом у сучасній структурі управління підприємством. Економіка та суспільство. 2022. Вип. 35. С. 35–41. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-35-41 URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1105. (дата звернення 16.06.2024).

9. Кузнецова І. О. Технологія управління як складова ключових здібностей підприємства . Інноваційні технології управління підприємством: Монографія / За заг. ред. І. О. Кузнецової, О. С. Балабаш. Харків: Діса плюс, 2023. С. 6–14. URL: visnik.oneu.edu.ua/collections/2023/311/pdf/ NV_ONEU_10_2023%20(on-line).pdf. (дата звернення 15.07.2024).

10. Кузнецова І. О. Стратегічне управління підприємством на засадах ресурсного підходу. Науковий вісник ОНЕУ. 2023. № 7-8 (308-309). С. 113–117. DOI:10.32680/2409-9260-2023-7-8-308-309-113-117 URL:n-visnik.oneu.edu.ua/collections/2023/308-309/pdf/113-117.pdf. (дата звернення 15.05.2024).

11. Богатирьов А. М., Столярська К. М. Компетентнісний підхід щодо управління людськими ресурсами підприємства. Вісник соціально-економічних досліджень. 2012. Вип. 2. С. 24–28. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsed_2012_2_6. (дата звернення 15.06.2024).

References

1. Koval's'ka, K. (2012). Component systems of strategic management of human resources of the organization. Visnyk Kyivs'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka, 137, 31–34. Retrieved from https://library.wunu.edu.ua/libsearch/TopicDescription?topic_id=41475. (accessed 16 June 2024). [In Ukrainian].

2. Kudriavtseva, O. V. (2019). The mechanism of implementation of human resources management at the enterprise. Ekonomika transportnoho kompleksu, 34, 74–85. DOI:10.30977/ETK.2225-2304.2019.34.0.74 Retrieved from http://etk.khadi.kharkov.ua/article/view/188674/188080. (accessed 16 June 2024). [In Ukrainian].

3. Boyatzis, R. E. (1982). The competent manager: A model for effective performance. New York: Wiley. Retrieved from https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uc1.b4906221&seq=7. (accessed 16 June 2024).

4. Spencer, L. M., Jr., Spencer, S. M. (1993). Competence at Work: Models for Superior Performance. New York: Wiley. Retrieved from https://www.wiley.com/en-us/Competence+at+Work%3A+Models+for+Superior+ Performance-p-9780471548096#download-product-flyer (accessed 15 June 2024).

5. Fombrun, C. S., Tichi, N. M., & Devanna, M. A. (1984). Strategic Human Resource Management. New York: Wiley. Retrieved from https://books.google.es/books/about/Strategic_Human_Resource_Management.html?id=WpjvngEACAAJ&redir_esc=y. (accessed 16 June 2024).

6. Nykyforenko, V. H. (2014). Stratehichne upravlinnia liuds'kymy resursamy: Navchal'no-metodychnyj posibnyk dlia samostijnoho vyvchennia dystsypliny. Odesa: Atlant. Retrieved from dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/2279. (accessed 14 June 2024). [In Ukrainian].

7. Shevchuk, A. M., Buhrym, O. Yu. (2012). Evolution of approaches to the management of human resources. Ekonomichnyj visnyk Donbasu, 3 (29), 207–210. Retrieved from http://www.evd-journal.org/download/2012/2012-3/EVD_2012_3-207-210.pdf. (accessed 16 June 2024). [In Ukrainian].

8. Hluschenko, L. D., Piliavoz, T. M.,& Koval', N. O. (2022). Personnel management in the modern enterprise management structure. Ekonomika ta suspil'stvo. 35, 35–41. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-35-41 Retrieved from https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/ view/1105. (accessed 16 June 2024). [In Ukrainian].

9. Kuznetsova, I. O. (2023). Tekhnolohiia upravlinnia iak skladova kliuchovykh zdibnostej pidpryiemstva. Innovatsijni tekhnolohii upravlinnia pidpryiemstvom: Monohrafiia / Za zah. red. I. O. Kuznetsovoi, O. S. Balabash. Kharkiv: Disa plius, 6–14. Retrieved from visnik.oneu.edu.ua/collections/2023/311/pdf/NV_ONEU_10_2023%20(on-line).pdf. (accessed 15 July 2024). [In Ukrainian].

10. Kuznetsova, I. O. (2023). Strategic management of the enterprise based on the resource approach. Naukovyj visnyk ONEU, 7-8 (308-309), 113–117. DOI:10.32680/2409-9260-2023-7-8-308-309-113-117 Retrieved from
n-visnik.oneu.edu.ua/collections/2023/308-309/pdf/113-117.pdf. (accessed 15 May 2024). [In Ukrainian].

11. Bohatyr'ov, A. M., Stoliars'ka, K. M. (2012). A competent approach to the management of human resources of the enterprise. Visnyk sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen', 2, 24–28. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsed_2012_2_6. (accessed 15 June 2024). [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 16.08.2024
Прийнята до публікації 21.08.2024

~ МАРКЕТИНГ, ПІДПРИЄМНИЦТВО, ТОРГІВЛЯ ТА БІРЖОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ~

УДК 004.8 **DOI: https://doi.org/10.32680/2409-9260-2024-7-8-320-321-152-157**

ГЕНЕЗА РОЗВИТКУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ

Кошельок Г. В., доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки підприємства та організації підприємницької діяльності, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: galas2811@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-0331-0592

Трикуліч П. П., аспірант кафедри економіки підприємства та організації підприємницької діяльності, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: trikulich00@gmail.com
ORCID: https://orcid.org0009-0004-3408-7308

Анотація. *Основною метою дослідження є висвітлення і пояснення ключових аспектів розвитку штучного інтелекту, його історії, сучасного стану, досягнень та визначення потенційних напрямків його розвитку як елемента управління підприємством. Для досягнення поставленої мети нами були застосовані такі методи, як порівняння, аналогія, групування, конкретизація, аналіз та синтез, табличний метод. Інформаційною базою дослідження є наукові напрацювання вітчизняних та зарубіжних науковців і фахівців. Розглянуто процес історичного розвитку штучного інтелекту в світі та проаналізовано впровадження штучного інтелекту як елемента управління у діяльність підприємства. Окремого дослідження потребують визначення сутності та історичного розвитку такого елемента управління як штучний інтелект. Завдяки сучасним технологіям більшість підприємств по всьому світу підвищують свою продуктивність та ефективність бізнес-процесів і автоматизують більшу частину свого виробництва. Для більшої наочності та розширення проведеного аналізу було розглянуто зародження, становлення та головні етапи розвитку штучного інтелекту, внесок засновників цього напряму у майбутнє штучного інтелекту, а також деякі досягнення та рівень розвитку штучного інтелекту у наш час. Зроблено акцент на застосуванні штучного інтелекту в економічній та соціальній сферах.*
Ключові слова: *штучний інтелект, цифрова економіка, управління, бізнес-процеси, ефективність, підприємства.*

THE GENESIS OF THE DEVELOPMENT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND THE MAIN DIRECTIONS OF ITS USE

Koshelok V. Halyna, Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department of Economy of enterprise and Business Organization, Odesa National Economic University, Odesa, Ukraine
e-mail galas2811@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-0331-0592

Trykulich P. Pavel, Postgraduate Student, Department of Economy of enterprise and Business Organization, Odesa National Economic University, Odesa, Ukraine
e-mail: trikulich00@gmail.com
ORCID: https://orcid.org0009-0004-3408-7308

Abstract. *Purpose. The main goal of the study is to highlight and explain the key aspects of the development of artificial intelligence, its history, current state, achievements and potential directions of its development as an element of enterprise management.*
Method. In order to achieve the goal, we used such methods as comparison, analogy, grouping, concretization, analysis and synthesis, tabular method. The research information base is the scientific work of domestic and foreign scientists and specialists.
Results. The process of the historical development of artificial intelligence in the world is considered and the implementation of artificial intelligence as an element of management in the activity of the enterprise is analyzed.
Scientific novelty. Despite the fact that significant progress has been made in understanding the algorithm itself and the features of using artificial intelligence, many questions regarding its historical development in the management process still remain undefined.
Practical importance. One of the most relevant innovations recently is artificial intelligence. From its inception to today, it has come a long way, evolving from theoretical concepts to real world-changing applications. Artificial intelligence is one of the most powerful technologies of today, which has the potential to change the management of enterprises at all levels. From automating routine tasks to making strategic decisions, it offers numerous opportunities to improve business efficiency and competitiveness. A separate study is required to determine the essence and historical development of such a control element as artificial intelligence. Thanks to today's technology, most businesses around the world are improving their productivity, increasing the efficiency of their

business processes, and automating much of their production. For greater visibility and expansion of the conducted analysis, the origin, formation and main stages of the development of artificial intelligence, the founders of this field, their contribution to the future of artificial intelligence, as well as some achievements and the level of development of artificial intelligence to date were considered. Attention is focused on the application of artificial intelligence in various economic and social spheres. The implementation of artificial intelligence in enterprise management has the potential to significantly improve its operational efficiency, reduce costs and increase competitiveness. Artificial intelligence offers numerous opportunities for automation, data analysis and informed decision-making.
***Keywords**: artificial intelligence, digital economy, management, business processes, efficiency, enterprises.*

JEL Classification: 033

Постановка проблеми. За останні 200 років відбулася величезна кількість технічних нововведень, які вплинули на всі сфери людської діяльності. Одним із найактуальніших нововведень останнім часом є штучний інтелект (ШІ). Від свого зародження ШІ пройшов довгий шлях розвитку, еволюціонуючи від теоретичних концепцій та дослідницьких прототипів до реальних застосувань, які змінюють світ. Він є однією з найпотужніших технологій сучасності, яка має потенціал змінити управління підприємствами на всіх рівнях. Від автоматизації рутинних завдань до прийняття стратегічних рішень, ШІ пропонує численні можливості для підвищення ефективності та конкурентоспроможності бізнесу. У цій статті ми розглянемо історію розвитку штучного інтелекту, починаючи від його ранніх концепцій і до сучасних досягнень та проаналізуємо його вплив на соціальні та економічні сфери діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних основ і практичного використання штучного інтелекту, зокрема у сфері управління, присвятили свої праці зарубіжні вчені, а саме Е. Арнольд, Ч. Беббідж, Т. Дж. Барт [1], Х. Г. Корвалан [2], Дж. Маккартні [3], М. Л. Мінський [4], А. Тьюринг [5], та вітчизняні вчені, такі як
О. О. Кармаза, Д. В. Кушерець [6], І. Лопушинський [7], А. Мальцев, [8], В. А. Фостолович [9], О. І. Швирков [10].

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Нині штучний інтелект стає одним із найбільш швидкозростаючих технологічних сегментів, який пропонує інтелектуальні рішення в економічній та соціальній сферах. З огляду на зазначене, штучний інтелект можна трактувати як економічну категорію, а саме стратегічний фактор управління, який можна використовувати для підвищення ефективності діяльності будь-якого підприємства.

Але, незважаючи на те, що було досягнуто суттєвого прогресу в розумінні самого алгоритму та особливостей використання штучного інтелекту досі залишаються невизначеними багато питань щодо його історичного розвитку в процесі управління.

Метою дослідження є висвітлення і пояснення ключових аспектів розвитку штучного інтелекту, його історії, сучасного стану, досягнень, ризиків та визначення потенційних напрямків його розвитку для підвищення ефективності управління підприємством.

Основний матеріал. Поняття штучного інтелекту має свої корені у давнині. Стародавні греки та римляни у своїх міфах і легендах описували механічних людей та автономних машин. Так, грецький міф про Талоса, бронзового велетня, можна вважати раннім проявом ідеї штучного життя. Пізніше, в епоху Відродження, Леонардо да Вінчі створив креслення механічного лицаря, який міг виконувати прості рухи, натякаючи на можливість створення автоматизованих пристроїв.

У XIX столітті відбулися перші спроби створити механічні обчислювальні машини. Англійський математик і винахідник Чарльз Беббідж розробив концепцію аналітичної машини, яка могла б виконувати складні обчислення. Його співробітниця Ада Лавлейс написала алгоритми для цієї машини, що можна вважати першим програмуванням. Ці ранні розробки стали основою для подальшого розвитку комп'ютерної науки і ШІ [1].

Для детального розуміння історії штучного інтелекту нами визначено основні етапи розвитку штучного інтелекту та розкрито їх сутність (табл. 1).

У період 1940-1950-х рр. крім дешифровальної машини Алан Тьюринг запропонував тест для оцінки інтелекту машин, який став відомим як тест Тьюринга. У 1950-х рр. Джон Маккарті, Марвін Мінський, Клод Шеннон та інші започаткували перші дослідження в області ШІ, організувавши конференцію у Дартмуті, яка вважається місцем народження ШІ як наукової дисципліни [5, с. 433-460].

Період 1960-1970-х рр. став відомим через створення перших експертних систем, однією з таких систем була DENDRAL, яка допомагала вченим-хімікам у дослідженнях. Інша відома

система MYCIN допомагала діагностувати бактеріальні інфекції та призначати відповідне лікування.

У цей час також розвивалися методи машинного навчання, обробки природної мови та розпізнавання образів. Ці дослідження заклали основу для подальшого розвитку ШІ.

Таблиця 1

Етапи розвитку штучного інтелекту

Назва етапу	Характеристика етапу
1.	2.
XX століття: народження комп'ютерної науки	
1940-1950-ті роки: перші комп'ютери та алгоритми.	Справжній прорив у розвитку ШІ відбувся у середині XX століття, коли з'явилися перші електронні комп'ютери. Під час Другої світової війни британський математик Алан Тьюринг створив машину, яка могла розшифровувати німецькі коди, що значно прискорило перемогу союзників.
1960-1970-ті роки: експертні системи та ранні дослідження.	У 1960-х та 1970-х роках ШІ набув популярності завдяки створенню перших експертних систем, які могли вирішувати складні задачі у різних галузях
1980-ті роки: зимовий період ШІ	1980-ті роки стали періодом спаду інтересу до ШІ, відомого як «зима ШІ». Нереалізовані очікування та невдачі у комерціалізації досліджень призвели до зменшення фінансування та зниження активності у цій сфері
XXI століття: новий ренесанс ШІ	
2000-ті роки: відродження інтересу до ШІ.	На початку XXI століття інтерес до ШІ почав відроджуватися завдяки зростанню обчислювальних потужностей та розвитку нових методів машинного навчання.
2010-ті роки: ера великих даних та глибокого навчання	У 2010-х роках ШІ досяг нових висот завдяки використанню великих даних та алгоритмів глибокого навчання.
Сучасність: інтеграція ШІ у всі сфери життя	Нині ШІ інтегровано у всі сфери життя: від медицини та фінансів до розваг та освіти. Розробки у сфері штучного інтелекту змінюють способи ведення бізнесу, забезпечують нові можливості для досліджень та підвищують ефективність виробничих процесів.

Джерело: складено авторами за матеріалами [1-7]

Під час «зимового періоду» відбувався спад зацікавленості у штучному інтелекті. Проте навіть у цей період тривали важливі теоретичні дослідження, які заклали основу для майбутніх успіхів.

Одним з ключових моментів відродження інтересу до ШІ стало створення алгоритмів глибокого навчання, які дозволили досягти значних успіхів у розпізнаванні образів та обробці природної мови. Так, у 2006 р. Джеффрі Гінтон та його колеги представили концепцію глибоких нейронних мереж, що дозволило значно покращити результати у багатьох задачах ШІ.

У 2010-х рр. такі компанії, як Google, Facebook та Microsoft, активно вкладали кошти у розвиток ШІ, що призвело до створення революційних продуктів і сервісів [8, с. 65-69]. Такі системи, як Google Translate, автономні автомобілі та персональні асистенти на основі ШІ, стали реальністю. У 2012 році Алекс Кріжевський, Ілля Сутскевер та Джеффрі Гінтон перемогли у конкурсі ImageNet, використовуючи глибокі нейронні мережі для розпізнавання образів, що стало важливим проривом у цій сфері.

Для виявлення впливу розвитку ШІ на економіку загалом ми вважаємо доцільним проаналізувати його вплив на різні сфери економічного життя окремо.

Так, ШІ має значний вплив на медицину. Однією з найбільш революційних змін є його використання для діагностики захворювань. Алгоритми машинного навчання можуть аналізувати медичні зображення (рентген, МРТ, КТ) з високою точністю, допомагаючи лікарям виявляти патології на ранніх стадіях. Крім того, ШІ використовується для розробки нових ліків, прогнозування епідемій та оптимізації медичних процесів. Зокрема, IBM Watson Health використовує ШІ для аналізу великої кількості медичних даних та надання рекомендацій лікарям [9].

У фінансовій сфері ШІ використовується для автоматизації аналізу ринків, управління ризиками, виявлення шахрайства та обслуговування клієнтів. За допомогою новітніх технологій спрощується процес аналізу великих обсягів фінансових даних у реальному часі, що дозволяє фінансовим установам приймати обґрунтовані рішення. Алгоритми для торгівлі на біржі можуть передбачати рухи ринку з високою точністю, що дозволяє трейдерам отримувати значні прибутки. Крім того, ШІ використовується для створення чат-ботів та віртуальних асистентів, які допомагають клієнтам у вирішенні фінансових питань [9].

У промисловості ШІ використовується для автоматизації виробничих процесів, що дозволяє підвищити ефективність та знизити витрати. Роботи, керовані штучним інтелектом, можуть виконувати складні завдання з високою точністю, що зменшує потребу у людській праці та підвищує якість продукції. Крім того, ШІ використовується для аналізу даних, що дозволяє виявляти вузькі місця у виробничих процесах та приймати обґрунтовані рішення щодо їх оптимізації. Такі підприємства як Siemens та General Electric, використовують ШІ для моніторингу стану обладнання та прогнозування його відмов, що дозволяє знизити витрати на обслуговування та уникнути простоїв.

ШІ змінює транспортну галузь завдяки розробці автономних транспортних засобів. Автомобілі, керовані штучним інтелектом, вже тестуються на дорогах і мають потенціал значно знизити кількість дорожніх аварій. Крім того, ШІ використовується для оптимізації логістичних процесів, аналізу трафіку та управління транспортними потоками. Зокрема компанії, такі як Tesla та Waymo, активно розробляють та тестують автономні автомобілі, що можуть самостійно пересуватися дорогами без втручання людини [9].

ШІ активно впроваджується в освітню сферу. Адаптивні системи навчання використовують алгоритми машинного навчання для аналізу результатів учнів та адаптації навчальних матеріалів до їхніх індивідуальних потреб. Це дозволяє підвищити ефективність навчання та забезпечити персоналізований підхід до кожного учня. Наприклад, платформи, такі як Coursera та Khan Academy, використовують ШІ для аналізу прогресу учнів і надання рекомендацій щодо подальшого навчання. Крім того, ШІ використовується для автоматизації рутинних завдань викладачів, таких як оцінювання робіт та складання розкладів [10].

Але необхідно звернути увагу не тільки на переваги штучного інтелекту, а й на ризики, які можуть виникати під час його використання. Розуміння цих ризиків та розробка заходів щодо їх мінімізації є ключовим аспектом успішної та безпечної інтеграції ШІ у нашу економіку та інші сфери соціального життя. Ми розділили деякі види ризиків на відповідні групи та проаналізували їх.

Першою групою ризиків є етичні та соціальні ризики. Якщо дані, на яких навчається ШІ, містять упереджені або дискримінаційні патерни, то він може успадкувати ці упередженості. ШІ, який використовується для прийняття рішень у таких галузях, як найм, кредитування або судові розгляди, може приймати несправедливі рішення через вбудовану упередженість.

Другою групою ризиків є ризики, що пов’язані с порушенням конфіденційності. Використання ШІ часто потребує великого обсягу даних для навчання та функціонування, що може призвести до збирання та зберігання персональної інформації без належної згоди.

Третьою групою – є економічні ризики, а саме втрата робочих місць. Автоматизація з використанням ШІ може призвести до значного скорочення робочих місць у різних галузях. Комп’ютери здатні виконувати рутинні завдання швидше і точніше людей, що призводить до скорочення потреби у людській праці у виробництві, логістиці та обслуговуванні клієнтів. У той час, коли деякі робочі місця будуть зникати, з'являться нові, що вимагають навичок у галузі інтелектуальної власності та технологій. Це вимагатиме перенавчання та підвищення кваліфікації працівників.

Висновки. Оскільки штучний інтелект стає все більш інтегрованим у наше життя, виникають нові соціальні та економічні питання. Безпека даних, конфіденційність, вплив на ринок праці та нерівність доступу до технологій – все це важливі аспекти, які потребують уваги.

Зокрема, використання ШІ для масового спостереження може призвести до порушення прав на приватність, а автоматизація праці може спричинити безробіття серед низькокваліфікованих працівників. Тому важливо розробляти етичні стандарти та регуляції, що забезпечать безпечне та справедливе використання штучного інтелекту як елемента управління підприємством.

Список літератури

1. Thomas J. Barth, Eddy Arnold. Artificial Intelligence and Administrative Discretion: Implications for Public Administration. The American Review of Public Administration. 1999. Vol. 29. Issue 4, https://doi.org/10.1177/02750749922064463.
2. Corvalán J. G. Inteligencia artificial: retos, desafíos y oportunidades. Prometea: la primera inteligencia artificial de Latinoamérica al servicio de la Justicia. Revista de Investigações Constitucionais. 2018. Curitiba. Vol. 5, n. 1. P. 295-316.
3. John McCarthy. The Question of Artificial Intelligence: Philosophical and Sociological Perspectives, in Annals of the History of Computing 10. Book review of B.P. Bloomfield, 1988. № 3. P. 224-229.
4. Minsky M. L. Theory of neural-analog reinforcement systems and its aplicationto the brain-model problem. Thesis. Diss. Princeton : Princeton Univ., 1954. 24 p.
5. Turing A. M. Computing Machinery and Intelligence. Mind. 1950. Vol. 59, № 236. P. 433-460.
6. Кармаза О. О., Кушерець Д. В. Штучний інтелект у цивілістичному процесі: перспективи використання. URL: https://doi.org/10.30525/978-9934-26-033-9-14 (дата звернення: 14.06.2024).
7. Лопушинський І. П. «Цифровізація» як основа державного управління на шляху трансформації та реформування українського суспільства. Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. 2018. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2018_2_20 (дата звернення: 14.06.2024).
8. Мальцев А. Аналіз сучасних досягнень у галузі штучних нейронних мереж, машинного навчання та обчислювального інтелекту. Інформаційні технології та суспільство. 2022. № 2 (4). С. 65-69. https://doi.org/10.32689/maup.it.2022.2.9.
9. Фостолович В. А. Штучний інтелект в сучасному бізнесі: потенціал, сучасні тренди та перспективи інтегрування у різні сфери господарської діяльності і життєдіяльність людини. Ефективна економіка. 2022. № 7. URL: https://nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/143/143 (дата звернення: 14.06.2024).
10. Швирков О. І. Феномен штучних інтелектуальних систем: філософський погляд. Мультиверсум. Філософський альманах. К. : Український центр культури, 2005. Вип. 47. С. 193-201.

References

1. Thomas, J. Barth, Eddy Arnold. (1999). Artificial Intelligence and Administrative Discretion: Implications for Public Administration. The American Review of Public Administration, 29. 4. https://doi.org/10.1177/ 02750749922064463.
2. Corvalán, J. G. (2018). Inteligencia artificial: retos, desafíos y oportunidades. Prometea: la primera inteligencia artificial de Latinoamérica al servicio de la Justicia. Revista de Investigações Constitucionais, Curitiba, 5, 1, 295-316.
3. John McCarthy (1988). The Question of Artificial Intelligence: Philosophical and Sociological Perspectives, in Annals of the History of Computing 10. Book review of B.P. Bloomfield, 3. 224-229.
4. Minsky, M. L. (1954). Theory of neural-analog reinforcement systems and its aplicationto the brain-model problem. Thesis. Diss. Princeton : Princeton Univ.
5. Turing, A. M. (1950). Computing Machinery and Intelligence, 59, 236, 433-460.
6. Karmaza, O. O., Kusherets' , D. V. Artificial intelligence in the civil process: prospects for use. https://doi.org/10.30525/978-9934-26-033-9-14. (accessed 14 June 2024). [In Ukrainian].

7. Lopushyns'kyj, I. P. (2018). "Digitalization" as the basis of public administration on the path of transformation and reform of Ukrainian society. Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia i mistsevoho samovriaduvannia, 2. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2018_2_20 . (accessed: 14 June 2024). [In Ukrainian].

8. Mal'tsev, A. (2022). Analysis of modern achievements in the field of artificial neural networks, machine learning and computational intelligence. Informatsijni tekhnolohii ta suspil'stvo, 2 (4), 65-69. https://doi.org/ 10.32689/maup.it.2022.2.9. [In Ukrainian].

9. Fostolovych, V. A. (2022). Artificial intelligence in modern business: potential, modern trends and prospects of integration into various spheres of economic activity and human life. Efektyvna ekonomika, 7, Retrieved from https://nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/143/143 (accessed: 14 June 2024). [In Ukrainian].

10. Shvyrkov, O. I. (2005). The phenomenon of artificial intelligence systems: a philosophical view. Multiverse. Filosofs'kyj al'manakh. K. : Ukrains'kyj tsentr kul'tury, 47, 193-201. [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 09.08.2024
Прийнята до публікації 16.08.2024

УДК: 339.018/77 **DOI: https://doi.org/10.32680/2409-9260-2024-7-8-320-321-158-165**

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЙ СУДНОПЛАВНИХ КОМПАНІЙ З ОПЦІОННОГО ФРАХТУВАННЯ

Крамський С. О., кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри публічного управління та адміністрування, Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова; науковий співробітник відділу ринку транспортних послуг ДУ «Інститут ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України», м. Одеса, Україна
e-mail: kramskojs4@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-3869-5779

Янковий В. О., доктор економічних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу економічного регулювання природокористування, ДУ «Інститут ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України», м. Одеса, Україна
e-mail: vladimir_ya@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-7005-5291

Дарушин О. В., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки та менеджменту, Одеський інститут «Міжрегіональної академії управління персоналом», м. Одеса, Україна
e-mail: darushin_ov@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-8198-6569

Анотація. *Метою статті є аналіз розвитку організаційно-економічного механізму, який враховує специфіку трендів ринку фрахтування, ґрунтується на комплексному моніторингу та визначає конкретні організаційно-економічні напрями його функціонування, що використовуються у морських перевезеннях під час воєнного впливу в Україні із урахуванням трендів зміни кон'юнктури фрахтового ринку у повоєнний період. Нині при дослідженні холдингів у сфері судноплавства механізм опціонів морських суден є варіантом реалізації стратегії розвитку, щоб зберегти наявні позиції фрахтувальника та судновласника. Наразі використовуються такі механізми опціонів для флоту, як суднобудування, купівля суден, лізинг, а також коротко- та середньостроковий лізинг (тайм-чартери). Розглянуто географічне розподілення міжнародних морських бірж з фрахтування типів суден. Авторами розглянуто підходи до ризиків на морському транспорті, стратегії страхування вантажів і суден фрахтувальниками суден. Іншим напрямком, де механізм опціонів може бути розвинений, є дослідження проблеми планування оптимального часу купівлі або продажу судна, виходячи з очікуваних економічних умов на глобальному фрахтовому ринку.*
Ключові слова: *фрахтування, опціони, судноплавна компанія, чартер, глобальна безпека судноплавства, бізнес-середовище.*

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM FOR THE FORMATION OF STRATEGIES OF SHIPPING COMPANIES WITH OPTIONAL FREIGHTING

Kramskyi Serhii, PhD Engineering sciences, associate professor, associate professor of the Department of Public Management and Administration, Odesa National University named after I. I. Mechnikova, Researcher fellow of Transport Services Market Department, SO "Institute of Market and Economic and Environmental Research of the National Academy of Sciences of Ukraine", Odesa, Ukraine
e-mail: kramskojs4@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-3869-5779

Yankovyi Volodymyr, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Senior resercher department of economic regulation of nature SO "Institute of Market and Economic and Environmental Research of the National Academy of Sciences of Ukraine", Odesa, Ukraine,
e-mail: vladimir_ya@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-7005-5291

Darushin Oleksandr, PhD (Econ), associate professor of the Department of the Economics and Management Odesa Institute "Interregional Academy of Personnel Management", Odesa, Ukraine
e-mail: darushin_ov@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-8198-6569

Adstract. *Today, maritime transport in Ukraine is in a state of permanent turbulence of the surrounding business environment, and therefore the recovery of the market of complex transport services and sea transportation under the influence of military operations in Ukraine is prone to significant fluctuations. In the current conditions, when researching international holdings in the field of shipping, the activities of which are aimed at maximizing the current financial indicators of their operation. Aspects related to long-term planning of fleet chartering of shipping companies are considered, the state of the charter market and the dynamics of military influence on economic processes in Ukraine. Thus, the organizational and economic mechanism of marine vessel options is for shipping companies an option for implementing a development strategy in order to preserve the existing positions of the charterer and shipowner in the market. Currently, such mechanisms of options for the fleet as shipbuilding, purchase of ships, leasing (bareboat charter), as well as short- and medium-term leasing (time charter) are used. Thus, there is a need to review the organizational and economic approaches that regulate ship chartering to improve the system of indicators of the efficiency of the chartering of sea vessels by shipping companies in the context of the strategic goals of transport safety. The authors of the study conducted an analysis of the functioning of various forms and types of charter contracts between subjects of the business environment in maritime transport. The authors considered the organizational and economic mechanism of formation of freight strategies using options as an example. The geographical distribution of international maritime exchanges for ship chartering is considered. The research examines the main approaches to risks in maritime transport, cargo and ship insurance strategies by ship charterers. Another area where the options mechanism can be developed is the study of the problem of planning the optimal time to buy or sell a ship, based on the expected conditions in the global shipping market.*

Keywords*: freighting, options, shipping company, charter, global shipping security, business environment.*

JEL Classification: L20, L83, R49

Постановка проблеми. Початок широкомасштабних воєнних дій між росією та Україною у 2022 році призвів до скорочення вантажопотоків з Чорного моря, а судноплавне бізнес-середовище відреагувало на це значним підвищенням фрахтових ставок для вантажовласників та зменшенням оборотності суден. Це означало, що значна частина тоннажу перестала заходити у Чорне море через воєнні ризики і перемістилася в інші регіони. Оскільки імпортери почали купувати продовольство з Індії, торговельні потоки змістилися, збільшивши попит на вантажоперевезення в цих регіонах. Отже, початок широкомасштабних воєнних дій в Україні призвів до підвищення ставок фрахту в інших регіонах. Фрахтувальники, яким необхідно знайти відповідні судна для перевезення вантажів, делегують це завдання брокерам, які виступають в ролі посередників. З іншого боку, судновласники, які шукають роботу, користуються послугами брокерів з фрахтування суден. Брокери представляють інтереси фрахтувальників і судновласників на морській біржі, оцінюючи придатність суден і ведучи переговори про умови договорів фрахтування. Деякі міжнародні брокери запровадили електронне фрахтування суден (блокчейн). З огляду на велику кількість залученого капіталу, ефективність електронного фрахтування все ще залишається проблематичною і недосконалою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні аспекти пов'язані з вивченням формування та сучасного стану перевезення вантажів морськими суднами та фрахтування суден були опрацьовані у наукових роботах українських авторів: І. О. Лапкіної [1], О. І. Лайко [2], Т. І. Берневек [3], які у своїх роботах проводили ґрунтовний аналіз стратегій розвитку судноплавних компаній та питань, пов'язаних з фрахтуванням суден.

Міжнародні аспекти щодо фрахтування суден судновласниками були висвітлені у роботах: С. В. Ільченко [4], О. М. Євдокімової [5,6], О. В. Дарушина [7], С. Б. Колодинського [8], О. В. Захарченко [9], та інших авторів. Наукова новизна дослідження полягає у застосуванні опціонного механізму з метою врахування часових факторів щодо фрахтових ставок, які діють на міжнародних фрахтових біржах. Отже, це попереджує та знижує економічний ризик підвищення коливань фрахтових ставок для судновласників, оскільки фрахтові ставки формуються на довгострокову перспективу від 6 місяців до 3 років, що страхує ризики суб'єктів морського бізнесу.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. У дослідженні аспектів опціонного фрахтування є такі невирішені проблеми:

1) протиріччя між логістичними параметрами судноплавства та сучасними вимогами з урахуванням стратегії розвитку судноплавних компаній та світової системи морських бірж;

2) заміна суден передбачає заміну тих із них, які відпрацювали свій термін експлуатації або були пошкоджені внаслідок стихійних лих, аварій тощо, шляхом фрахтування флоту суден та супутніх систем і обладнання у судноплавної компанії. Особливо в умовах воєнного стану це може стосуватися морських перевезень, навігаційного обладнання у портах та безпеки судноплавства.

Метою статті є аналіз розвитку організаційно-економічного механізму, який враховує специфіку трендів ринку фрахтування, ґрунтується на комплексному моніторингу та визна-

чає конкретні організаційно-економічні напрями його функціонування, що використовуються у морських перевезеннях під час воєнного впливу в Україні із урахуванням трендів зміни кон'юнктури фрахтового ринку у повоєнний період.

Основний матеріал. Для того, щоб оцінити придатність судна для перевезення вантажів і задовольнити свої комерційні інтереси, фрахтувальники потребують інформації про структуру судна та його експлуатаційні можливості. Нині морські брокери від імені фрахтувальників готують чартери та договори оренди, які повністю підпадають під дію фіксованих контрактів. У деяких випадках чартери не укладаються при роботі зі звичними партнерами. Тому продавцями, найімовірніше, є великі брокерські компанії та біржі, і саме на них автори зосередили увагу у своєму дослідженні. Брокери готують чартерні рахунки від імені судновласників, розраховують і стягують з фрахтувальників демередж і мертвий фрахт, а також можуть оцінити ефективність рейсу. Зазвичай контракт укладається на період 6-12 місяців і згодом продовжується. Укладати такий контракт на один рейс немає сенсу. Однак кожен такий контракт обертається навколо трьох спільних інтересів: інформації про судно, комерційної інформації та тривалості [4]. Слот-орендар отримує обумовлену орендну плату за частину місткості судна, незалежно від того, використовується вона фактично чи ні, а також за право бути перевізником для вантажовідправника, навіть якщо він не є власником судна або зафрахтував його на умовах бербоут-чартеру чи тайм-чартеру. Слот-орендарі – це оператори, які не володіють судном, тобто перевізники, які не контролюють експлуатацію судна (Non-Vessel Operating Common Carrier: NVOCC) [3]. Слот-чартер – це договір з унікальними особливостями. Це не тайм-чартер і не рейсовий чартер.

Слот-чартер можна назвати гібридним, оскільки він поєднує в собі риси обох договорів. На відміну від тайм-чартерів, де фрахтується все судно, у слот-чартерах фрахтується тільки фіксована кількість контейнерних місткостей (слотів), хоча і на певний період. Процентний розподіл морських вантажів, зафрахтованих наливними суднами, здійснено аналіз за характеристиками світлих нафтопродуктів і темних нафтопродуктів за регіонами. (наведено на рис. 1).

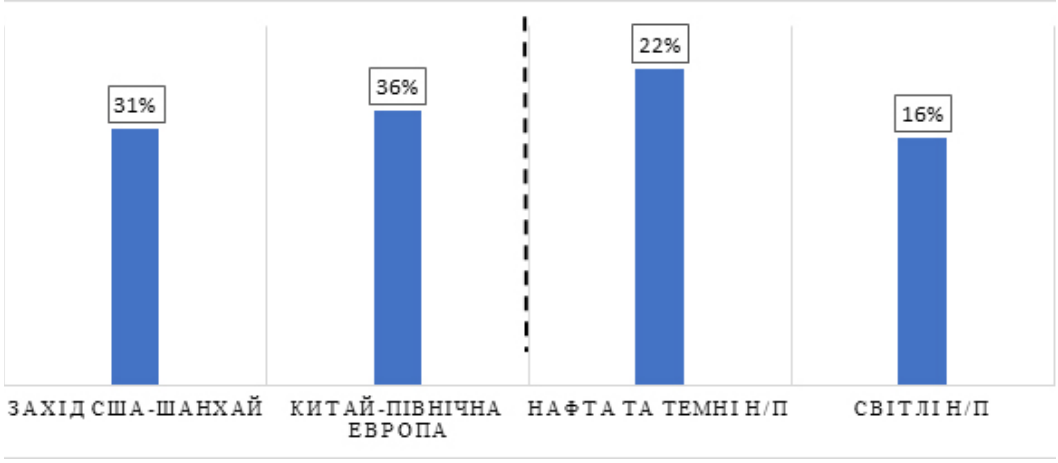

Рис. 1. Аналіз розподілу ринку фрахтування на прикладі танкерного флоту на світовому ринку за 2023 рік

Джерело: складено авторами за матеріалами [10]

Взаємне надання судноплавних потужностей через систему слот-чартерів дозволяє окремим судноплавним компаніям значно збільшити частоту вантажопотоків без залучення нових судноплавних потужностей, а також використовувати економічні вигоди від експлуатації суден більшої місткості без збільшення вантажопотоків. Залежно від типу використовуваного слот-чартеру застосовуються різні режими фрахтування. Ринок фрахтових деривативів включає в основному такі типи деривативів. Перший тип деривативів, що торгуються на спеціалізованих біржах, включає ф'ючерсні контракти на фрахт, які є стандартизованими контрактами, подібними до інших типів ф'ючерсних контрактів [2]. Другий тип – ф'ючерсні контракти, які наразі поширені у секторі морських перевезень, є індивідуальними контрактами між контрагентами, тоді як ф'ючерсними контрактами торгують на Балтійській біржі. При фрахтуванні судна до певного пункту призначення судновласник очікує падіння

ставок фрахту. Судновласник продає певну кількість фрахтових контрактів (наприклад, під зафрахтований обсяг). Якщо судновласник правильно визначив тенденцію зміни фрахтових ставок, він може отримати прибуток від форвардної угоди, викупивши ту саму кількість ЗВТ за вищою ціною, що в ідеалі компенсує зниження доходу на реальному фрахтовому ринку (за винятком витрат, пов'язаних з форвардною угодою). І навпаки, фрахтувальники хеджують від підвищення фрахтових ставок. Продаючи фрахт за вищою ціною, ніж ціна купівлі, вони отримують прибуток, який компенсує їм додаткові витрати на фрахтування судна. Третій тип фрахтових деривативів – це фрахтовий опціон. Подібно до фрахтових деривативів (ф'ючерсних і форвардних контрактів), базовим активом опціонів на фрахт є ставка морського фрахту, відображена в індексі фрахту, або ставка фрахту на конкретному маршруті [11]. Опціони – це сучасні похідні інструменти, які все частіше використовуються у судноплавній галузі. Вони більш гнучкі, ніж форвардні контракти. На відміну від ф'ючерсних або форвардних контрактів, які фіксують зобов'язання контрагента, опціони дають покупцеві можливість виконати контракт. Однак, якщо покупець вирішить скористатися опціоном, продавець опціону не має вибору. Економічна стратегія судновласника така. Якщо ставки фрахту високі і, як очікується, продовжуватимуть зростати, він може використовувати FFA для підписання контрактів на кілька місяців наперед. І навпаки, якщо ставки фрахту низькі і очікується подальше падіння ставок фрахту, слід почекати до останньої хвилини і завершити чартер за найнижчою для судновласника ціною [5]. Це дає судновласнику певну гнучкість і можливість завершити чартер за нижчими фрахтовими ставками. Ці ринкові проблеми призвели до розвитку форвардних угод (FFA), які нічим не відрізняються від BIFFEX, з тією лише різницею, що контракти купуються і продаються в приватному порядку між суб'єктами. Фрахтувальники, які очікують підвищення ставок фрахту, надають брокерам необхідну інформацію і купують FFA. Трансформація судноплавних операцій стосується не лише модернізації флоту, глобальної стандартизації бізнес-процесів, управління флотом судновласників, обліку, звітності та захисту навколишнього середовища. Це можна надати у вигляді економіко-математичної формули розрахунку фрахту:

$$C_a = C_r \pm I_d + BC_{a_v} \pm T_a$$

де C_a – фрахтова ставка, тариф для судна, C_r – реальна вартість вантажу, I_d – інфляція/дефляція, B_v – цільова вартість перевезення судном, T_a – торгова зона судна.

І навпаки, судновласник, який очікує тенденції до зниження ставок на ринку, хоче продати FFA за ціною, що склалася, і повідомляє про це брокера. Цей метод торгівлі відомий як «позабіржова торгівля»: ринок ФЧА був значною мірою нерегульованим і таємним через приватний характер його функціонування. Однією з переваг цього нерегульованого ринку є те, що учасники ринку можуть вільно змінювати умови своїх контрактів [6]. Фрахтувальники, очікуючи підвищення спотових цін, купували контракти BIFFEX у судновласників з протилежними поглядами на майбутні ринкові тенденції [7]. У день розрахунків угода укладалася на переважаючому рівні BFI. Було запроваджено низку суб-індексів, які охоплюють різні сегменти торгівлі навалювальними вантажами. До них належать Балтійський індекс Panamax (BPI), Балтійський індекс Capesize (BCI), Балтійський індекс Handymax (BHMI) і Балтійський індекс Supramax (BSI). Індекси також були розроблені для танкерної галузі. Ці індекси є середньозваженими показниками ліквідних судноплавних маршрутів, пов'язаних з певним сегментом. Вибраним маршрутам присвоюється певна вага, а «кошик» таких маршрутів визначає конкретний індекс, який відображає щоденні зміни спотових і тайм-чартерних ставок. Міжнародна морська біржа (IMAREX) у співпраці з Норвезькою клірингової палатою з опціонів і ф'ючерсів (NOS) торгує вантажними ф'ючерсами і здійснює кліринг ф'ючерсних контрактів і вантажних ф'ючерсів. Інші відомі біржі, які торгують вантажними ф'ючерсами, – це Нью-Йоркська товарна біржа (NYMEX) та Сінгапурська біржа (SGX). Вантажні опціони – це альтернативний похідний інструмент, який учасники ринку можуть використовувати для управління ризиками. Основна перевага купівлі опціонів колл полягає в тому, що втрати від торгівлі обмежуються премією, сплаченою за опціон (опціон FFA/FIS). Принципал, як покупець опціону колл, виграє, коли ставка фрахту зростає, тоді як принципал, як продавець опціону колл, виграє, коли ставка фрахту падає. Брокери можуть працювати між принципалами, на позабіржовому ринку або через клірингову палату, як у випадку гібридних ФФБ. Основний брокер веде

переговори про ціну контракту і домовляється про премію, яку необхідно сплатити за право судновласника купувати або продавати базовий актив (в цьому випадку – фрахтову ставку). Премія визначається в доларах за добу для тайм-чартерних контрактів і в доларах за тонну для рейсових контрактів (опціон FFA/FIS) [8]. Вигідно випускати опціони контрагентам, які можуть покрити ризик фактичного зростання ціни активу, порівнюючи з сумою, зазначеною у контракті. Основними ринками для вантажних деривативів є такі:

– Балтійська біржа у Лондоні (торгує FFA і розраховує різні фрахтові індекси):
– Нью-Йоркська товарна біржа (NYMEX);
– Міжнародна морська біржа (IMAREX) в Осло;
– Сінгапурська біржа (SGX).

Страхуючись, судновласники можуть мінімізувати свої ризики від морських аварій та інших непередбачуваних подій. Аналіз переміщення флоту з Чорноморського регіону до нових портів заходу (як один із прикладів, закриття порту Шанхай). На рис. 2, графік, що ілюструє динаміку Балтійського вантажного індексу (на основі середніх ставок фрахту у доларах США) і середньої вартості суден типу Panamax [10, 12].

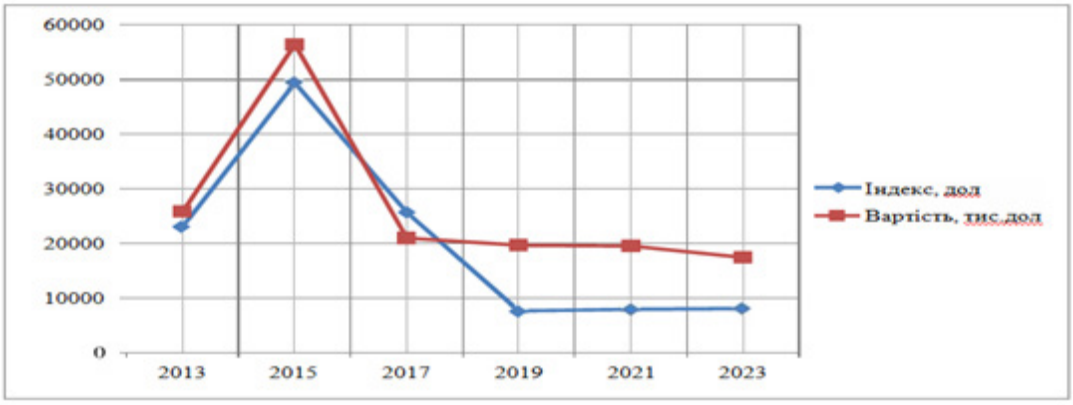

Рис. 2. Порівняльна динаміка вартості суден панамаксів Балтійського фрахтового індексу

Джерело: складено авторами за матеріалами [10]

Страхування H&M – основне страхування для суден. Страхування каско – основний вид страхування для судноплавних компаній. Залежно від обраного рівня захисту покриваються такі ризики:

– витрати на усунення пошкоджень корпуса, машин та обладнання судна;
– збитки внаслідок повної загибелі судна;
– збитки, витрати і внески щодо загальних аварій;
– необхідні та обґрунтовані витрати на порятунок судна;
– необхідні та розумні витрати на запобігання, зменшення або визначення розміру збитків, спричинених страховим випадком, як це передбачено полісом.

Передача ризику може бути досягнута шляхом хеджування за допомогою спеціальних деривативів. Морське страхування охоплює всі інтереси, пов'язані з торговельним судноплавством, включаючи наявні судна та судна, що будуються, вантажі, фрахт, оренду суден, інші вимоги, забезпечені суднами, вантажами та фрахтом, а також відповідальність судновласника [2]. Крім того, існує страхування від воєнних ризиків і страйків. Хеджування за допомогою деривативів також може змінити профіль ринкового ризику. Судна страхуються на узгоджену суму на один рік або на час рейсу. Страхування каско може також покривати втрату вантажу; страхування H&M може включати захист від додаткових ризиків, таких як втрата вантажу, воєнний ризик і ризик зіткнення. Клуби взаємного страхування судновласників (P&I клуби) – це особлива форма організації морського страхування між судновласниками. P&I клуби гарантують відповідальність судновласника перед третіми особами. У цих клубах судновласники отримують захист (Protection) і відшкодування (Indemnity) від збитків від ризиків, які не покриваються майновим страхуванням. Загалом P&I клуби страхують 26 ризикових позицій, зокрема п'ять найбільш важливих ризиків, на які припадає 95% витрат на страхування суден:

– відповідальність судновласника за смерть або тілесні ушкодження членів екіпажу або пасажирів;

– зіткнення суден;
– пошкодження в порту;
– пошкодження вантажу;
– забруднення навколишнього середовища нафтою, нафтопродуктами тощо.

Частка витрат на страхування каско еквівалентна 6-10% поточних витрат у бюджеті судноплавної компанії [13]. В принципі стандартне страхування каско не покриває незатребувані суми фрахту або збитки, пов'язані з простоєм судна, але такі статті можуть бути застраховані окремо або включені у страхування каско за домовленістю з клубами – FD&D (фрахт, демередж і захист). Клуби створюються групами судновласників у певних країнах прапора для страхування та консультування своїх членів щодо умов чартерних і суднобудівних контрактів. Цей вид страхування спрямований на захист доходів та прибутку судновласника від використання судна для перевезень [9].

Обсяг страхування FD&D може відрізнятися відповідно до правил кожного клубу, але зазвичай включає покриття збитків, пов'язаних з невиконанням договору перевезення, а також витрат, пов'язаних зі спорами щодо оплати фрахту та демереджу. Наприклад, страхування FD&D може покривати платежі, що виникають унаслідок суперечок, пов'язаних з такими договорами:

– фрахтові контракти: коносаменти;
– суднобудівні контракти;
– договори купівлі-продажу суден;
– контракти на ремонт суден;
– договори суднового агентування, стивідорні договори, договори буксирування, договори рятування;
– договори страхового брокера, договори суднового брокера, договори управління судном;
– бункерні контракти, контракти на життєзабезпечення;
– контракти з екіпажем;
– договори морського страхування.

З огляду на вищезазначене, страхування на випадок загибелі та пошкодження судна не покриває суму сплаченого фрахту або збитків, пов'язаних з простоєм судна через недбалість вантажовласника, а лише витрати, понесені судновласником у зв'язку з фрахтом та збитками. Ліміти на поточні витрати, інвестиції та боргове фінансування не передбачають встановлення системи лімітів. У випадку судноплавних компаній ліміти можуть застосовуватися до загальної суми інвестицій, боргового фінансування та операційних витрат [14]. Стійке позиціонування судноплавних компаній на ринку вантажних перевезень може бути забезпечене за рахунок таких підходів. Диверсифікація інвестиційної діяльності компанії дозволяє розширити сферу діяльності компанії та збільшити прибутки за рахунок виходу на нові сегменти фрахтового ринку. Наприклад, створення пулу судноплавних компаній може стабілізувати грошові потоки за рахунок концентрації пропозиції тоннажу та обслуговування великих вантажопотоків за генеральними контрактами.

Знизити рівень ризику можна також шляхом удосконалення комерційного та технічного управління суднами. До основних способів зниження ризику ринкових коливань можна віднести Укладення довгострокових договорів фрахтування з фіксованими ставками фрахту (це можуть бути як майстер-контракти, так і безперервні рейсові чартери) [15]. Якщо ринкова кон'юнктура зростає, фрахтувальник може забезпечити собі тоннаж за фіксованою ставкою на фіксований період часу, а якщо ринкова кон'юнктура падає, судновласник має стабільний фіксований дохід протягом усього терміну дії контракту, тобто тайм-чартер. У цьому випадку фрахтувальник сплачує фіксовану фрахтову ставку. Якщо ставка підвищується протягом періоду чартеру, судновласник втрачає дохід; і навпаки, якщо ринкові умови погіршуються, фрахтувальник втрачає можливість знизити ставку. Для суден зафрахтованих на термін більше одного місяця тайм-чартерна ставка відображає очікування судновласника і фрахтувальника щодо майбутніх тенденцій на світовому ринку морських перевезень.

Висновки. Для судноплавних компаній організаційно-економічний механізм у вигляді варіантів флоту визначається на основі тайм-чартерів і рейсових чартерів, оскільки структура доходів формується на основі фрахтових ставок. Слід зазначити, що фрахтувальники зазвичай займаються власними комерційними операціями (хоча деякі компанії, які займаються управлінням комерційними суднами, також можуть бути залучені). Тому організаційно-економічні механізми опціонів суден є для судноплавних компаній одним з варіантів реалізації стратегій розвитку, спрямованих на збереження наявних позицій фрахтувальників і

судновласників на ринку. Основними факторами, що впливають на актуальність флотських стратегій судноплавних компаній, автори визначають: тенденції фрахтової біржі, транспортне навантаження на розвинених ринках, ціни на судна, можливості виходу на нові ринки та стан конкурентного середовища. Нині використовуються такі механізми поповнення флоту: будівництво суден, купівля суден, лізинг та коротко- і середньостроковий лізинг (тайм-чартер). Протилежним вектором розвитку опціонних механізмів є вивчення проблеми планування оптимального часу купівлі-продажу суден на основі очікуваної кризової ситуації, воєнного впливу, включаючи перманентні чартери суден. Подальші дослідження у цій сфері можуть бути пов'язані з дослідженням комплексної диверсифікації чартерів за віком, типом, вантажопідйомністю та універсальністю морських і річкових суден.

Список літератури

1. Lapkina I. O., Kovtun T. A., Bondar A. V. Project and logistics management: new knowledge based on two methodologies. Odesa: Kuprienko S. V. 2020. V.1. 188 p.
2. Лайко О. І., Левін Д. А. Організаційно-економічні механізми розвитку внутрішнього водного транспорту під час військового впливу в Україні. Бізнес-навігатор. 2024. №2(75). С. 163-168. https://doi.org/10.32782/business-navigator.75-30.
3. Bernevek T. I. Fleet replenishment projects success management based on proactive marketing research. PhD (Eng.) thesis 05.13.22. 2020, 20.
4. Ilchenko S. V., Hryshchenko V. F. Guiding principles of prioritizing tasks for developing Ukraine's water transport. Economic innovations. 2022. Vol. 24. Issue 4 (85). P. 8-16. https://doi.org/10.31520/ei.2022.24.4(85).
5. Євдокімова О. М., Захарченко О. В. Економіко-математичні методи управління науковими проєктами у навчальних закладах вищої освіти. Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління. 2021. № 1 (47). С. 129–145. https://doi.org/10.18524/2413-9998.2021.1(47).227011.
6. Євдокімова О. М., Дарушин О. В. Система досягнення стратегічних цілей проєкту фрахтування флоту судноплавних компаній у повоєнний період. Управління розвитком складних систем. 2024. № 57. С. 36–44. https://doi.org/10.32347/2412-9933.2023.56.40-49.
7. Дарушин О. В. Моделі управління інноваційними проєктами та продуктами програм в сфері водного транспорту і природоохоронної діяльності у повоєнний період. Управління розвитком складних систем. 2023. № 4(56). С. 40–49. https://doi.org/10.32347/24129933.2023
8. Kolodynskyi S. B., Hutsaliuk O. M. Internet Marketing and Structural Changes e-Commerce in Ukraine. Economic Herald of the Donbas. 2022. Vol. 4. P. 38-44.
9. Zakharchenko O. V., Darushin A. V., Riepnova T. P. The Method of project team formation on the example of the ship's crew. Blue Eyes Intelligence Engineering and Sciences Publication' for the purpose of publication in the 'International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering'. 2019. Vol. 8(10). P. 521–526. https://doi.org/10.35940/igitee.j8828.0881019.
10. State Customs Service of Ukraine. Indicators of foreign trade of Ukraine. URL: https://bi.customs.gov.ua/uk/trade/import-export (дата звернення 15.07.2024).
11. Guo X., Chmutova I., Kryvobok K., Lozova T. The Race for Global Leadership and its Risks for World Instability: Technologies of Controlling and Mitigation. Research Journal in Advanced Humanities. 2024. Vol. (1). P. 178-191. https://doi.org/10.58256/5wzf9y485
12. Kramskyi S. O., Levin D. A. A comprehensive model for evaluating the development of freighting and adjunction fleet shipping companies: international and national aspects. Economic innovations. 2024. № 1 (90). P. 104–113. https://doi.org/10.31520/ei.2024.25.1(90).104-113.
13. Lapkina I. O., Kovtun T. A., Bondar A. V. Project and logistics management: new knowledge based on two methodologies. Odesa: Kuprienko S. V. 2020. V.1. 188 p.
14. Tarakanov M. L. Organizational forms of integration of agricultural markets to global value chains. Economic Innovations. 2022. Vol. 24.1(82). P. 90-98. https://doi.org/10.31520/ei.2022.
15. Antonyuk P. O. (2023). Institutional mechanisms for ensuring the sustainability of the functioning of the Ukrainian market of poultry meat and eggs in the aspects of food security in the post-war period. Economic Innovations. 2023.Vol. 25-3 (88). P. 50-58. https://doi.org/10.31520/ei.2023

References

1. Lapkina, I. O., Kovtun, T. A., Bondar, A. V. (2020). Project and logistics management: new knowledge based on two methodologies. Odesa: Kuprienko S.V. [In Ukrainian].
2. Layko, O. I., Levin, D. A. (2024). Organizational and economic mechanisms of inland water transport development during military influence in Ukraine. Biznes-Navihator, 1(75), 163–168. https://doi.org/10.32782/business-navigator.75-30 [In Ukrainian].
3. Bernevek, T. I. (2020). Fleet replenishment projects success management based on proactive marketing research. PhD (Eng.) thesis 05.13.22. Odesa: ONMU, 20.
4. Ilchenko, S. V., Hryshchenko, V. F. (2022). Guiding principles of prioritizing tasks for developing Ukraine's water transport. Economic innovations, 24, 4 (85), 8-16. https://doi.org/10.31520/ei.2022.24.4(85)
5. Yevdokimova, O. M., Zakharchenko, O. V. (2021). Economic and mathematical methods of scientific project management in higher education institutions. Rynkova ekonomika: suchasna teoriya i praktyka upravlinnya, 1(47), 129–145. https://doi.org/10.18524/2413-9998.2021.1(47).227011 . [In Ukrainian].
6. Yevdokimova, O. M., Darushin, O. V. (2024). A system for achieving the strategic goals of the project of chartering the fleet of shipping companies in the post-war period. Upravlinnya rozvytkom skladnykh system, 57, 36–44. https://doi.org/10.32347/2412.2024.57.36-44 [In Ukrainian].
7. Darushin, O. V. (2023). Management models of innovative projects and program products in the field of water transport and environmental protection activities in the post-war period. Upravlinnya rozvytkom skladnykh system, 56, 40–49. https://doi.org/10.32347/24129933.2023 [In Ukrainian].
8. Kolodynskyi, S. B., Hutsaliuk, O. M. (2022). Internet Marketing and Structural Changes e-Commerce in Ukraine. Economic Herald of the Donbas, 4, 38-44. http://jnas.nbuv.gov.ua/article
9. Zakharchenko, O. V., Darushin, A. V., & Riepnova, T. P. (2019). The Method of project team formation on the example of the ship's crew. Blue Eyes Intelligence Engineering and Sciences Publication' for the purpose of publication in the 'International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering' ,8(10). 521–526. https://doi.org/10.35940/igitee.j8828.0881019
10. State Customs Service of Ukraine (2023). Indicators of foreign trade of Ukraine. Retrieved from https://bi.customs.gov.ua/uk/trade/import-export. (accessed: 15 July 2024).
11. Guo, X., Chmutova, I., Kryvobok, K., & Lozova T. (2024). The Race for Global Leadership and its Risks for World Instability: Technologies of Controlling and Mitigation. Research Journal in Advanced Humanities, 5(1), 178-191. https://doi.org/10.58256/5wzf9y485
12. Kramskyi, S. O., Levin, D. A. (2024). A comprehensive model for evaluating the development of freighting and adjunction fleet shipping companies: international and national aspects. Economic innovations, 1 (90), 104–113. https://doi.org/10.31520/ei.2024.25.1(90).104-113.
13. Lapkina, I. O., Kovtun, T. A., Bondar, A. V. (2020). Project and logistics management: new knowledge based on two methodologies. Odesa: Kuprienko S.V. [In Ukrainian].
14. Tarakanov, M. L. (2022) Organizational forms of integration of agricultural markets to global value chains. Economic Innovations, 24.1(82), 90-98. https://doi.org/10.31520/ei.2022
15. Antonyuk, P. O. (2023). Institutional mechanisms for ensuring the sustainability of the functioning of the Ukrainian market of poultry meat and eggs in the aspects of food security in the post-war period. Economic Innovations, 25(3(88), 50-58. https://doi.org/10.31520/ei.2023

Стаття надійшла до редакції 19.08.2024
Прийнята до публікації 23.08.2024

УДК: 338.47 DOI: https://doi.org/10.32680/2409-9260-2024-7-8-320-321-166-174

ПРІОРИТЕТИ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ ТРАНСПОРТНО-ІНФРАСТРУКТУРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Осадчий М. Л., аспірант кафедри економіки, права та управління бізнесом, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: maksim1225678@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-8290-975X

***Анотація**. Метою статті є висвітлення стратегічних орієнтирів розвитку транспортно-інфраструктурних підприємств. Методика дослідження спрямована на аналіз транспортної інфраструктури України і порівняння її з європейськими стандартами. Проаналізовано проблеми та завдання транспортної галузі України. Відповідно до Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року визначено пріоритети стратегічного розвитку транспортно-інфраструктурних підприємств. Висвітлено потребу в значних інвестиціях у модернізацію залізничної, морської та дорожньої інфраструктури України. Практична значущість результатів дослідження представлена в адаптації української транспортної інфраструктури до європейських стандартів, що сприятиме економічному зростанню. Це зробить можливим поліпшення зв'язків з країнами Європейського Союзу, сприятиме розвитку міжнародного туризму, торгівлі та збільшенню інвестицій.*
***Ключові слова:** пріоритети, транспорт, інфраструктура, стратегія, підприємство, розвиток.*

PRIORITIES OF STRATEGIC DEVELOPMENT OF TRANSPORT AND INFRASTRUCTURE ENTERPRISES

Osadshyi Maksym, PhD student of the department of economics, law and business management, Odesa National Economic University, Odesa, Ukraine
e-mail:maksim1225678@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-8290-975X

***Abstract**. The aim of the article is to highlight the strategic guidelines for the development of transport and infrastructure enterprises. The research methodology is aimed at analyzing the transport infrastructure of Ukraine and comparing it with European standards. The problems and tasks of the transport industry of Ukraine are analyzed. In accordance with the National Transport Strategy of Ukraine for the period up to 2030, the priorities for the strategic development of transport and infrastructure enterprises are determined. The problems associated with the incompatibility of track standards between Ukraine and the European Union, such as the difference in track width, which complicates direct rail transportation and transit opportunities, are described. The need for the introduction of new standards is highlighted, which provides not only for the replacement of bogies and rearrangement of tracks, but also for the complete replacement of wagons and locomotives, as well as the modernization of port infrastructure. Ukrainian ports lack the depth of berths to receive large ocean-going vessels, which limits their competitiveness and forces them to use smaller vessels or reload them in other ports. The need for significant investments in the modernization of the railway, sea and road infrastructure of Ukraine is highlighted. The practical significance of the results is represented in the adaptation of the Ukrainian transport infrastructure to European standards, which will contribute to economic growth. Improving the quality of roads, railways and seaports will reduce transport costs, increase the efficiency of logistics processes and make Ukrainian goods more competitive in the international market. By modernizing its transport system, Ukraine will be able to integrate into European transport networks more easily and quickly. This will make it possible to improve ties with the countries of the European Union, promote the development of international tourism, trade and investment.*
***Keywords**: priorities, transport, infrastructure, strategy, enterprise, development.*

JEL Classification: H54, L92, O20

Постановка проблеми. Галузь транспорту є однією з основних складових економіки і має широку інфраструктуру, що включає розгалужену залізничну мережу, розвинуті автомобільні магістралі, морські порти та річкові термінали, аеропорти та широку мережу авіаційних маршрутів, а також вантажні митні термінали. Це створює передумови для задоволення потреб користувачів у транспортних послугах та сприяє розвитку бізнесу [1].

Нині транспортна галузь забезпечує лише основні потреби населення та економіки у перевезеннях за обсягом, але не за якістю. Поточний стан галузі не в повній мірі відповідає

вимогам ефективної реалізації євроінтеграційного курсу України та інтеграції національної транспортної мережі у Транс'європейську транспортну мережу.

Сучасна інфраструктура, чесні умови ринку та вільна конкуренція, ефективний розвиток і координація різних видів транспорту, разом з впровадженням ефективної системи державного регулювання та управління, створять основу для розвитку та функціонального зростання національної транспортної системи України. Підвищення ефективності та якості надання транспортних послуг сприятиме підвищенню конкурентоспроможності транспортних підприємств, стимулюватиме український експорт і сприятиме розвитку внутрішнього виробництва та торгівлі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти функціонування та розвитку логістичної транспортної системи у мінливих умовах розглянуті в роботах таких вчених, як Ю. О. Крихтіна, А. П. Наливайко, Т. І. Решетняк, Н. М. Євдокимова. Питанням розвитку портів, зміни їх функцій, диверсифікації діяльності та оптимізації роботи присвячено багато робіт вітчизняних вчених, серед яких хотілося б виділити роботи О. М. Стасюка, Н. О. Федяйя, А. Л. Колодіна, В. В. Віннікова [2].

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Визначаючи цінність наукових досягнень науковців та їх вагомий внесок у розвиток логістичної транспортної системи, слід зазначити, що є недостатньо вивченими і потребують подальших досліджень такі питання: адаптація транспортної системи до стандартів ЄС, інтеграція логістичних концепцій у транспортну політику, розробка стратегій підтримки транспортних підприємств у воєнний та післявоєнний періоди, методи і механізми моніторингу ефективності реалізації Національної транспортної стратегії.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми допомагає краще зрозуміти цю проблему і розробити стратегічні орієнтири для подальшого розвитку транспортно-інфраструктурних підприємств.

Метою статті є висвітлення стратегічних орієнтирів розвитку транспортно-інфраструктурних підприємств.

Основний матеріал. Нині європейська інтеграція становить один із головних пріоритетів державної політики України. Проте транспортна інфраструктура країни все ще не відповідає стандартам та вимогам Європейського Союзу і характеризується значним відставанням у розвитку інфраструктури, обладнання та нормативно-правової бази. Інтеграційні процеси у транспортній сфері України не повинні обмежуватися лише адаптацією до вимог та стандартів ЄС, а потребують використання прогресивних методологічних підходів до управління розвитком транспортних систем, що базуються на концептуальних принципах логістики.

Україна має одну з найрозгалуженіших залізничних мереж у світі, що є ключовим елементом національної інфраструктури. Проте, незважаючи на величезний потенціал, українська залізниця стикається з низкою викликів, одним з яких є невідповідність колії європейським стандартам. Це питання має значний вплив на економіку країни, її інтеграцію до Європейського Союзу, а також на розвиток транзитного потенціалу.

Основна проблема полягає у різній ширині колії. У той час як більшість країн Європейського Союзу використовують стандартну ширину колії 1435 мм, в Україні застосовується ширина 1520 мм, яка є спадщиною радянських часів. Ця невідповідність створює значні труднощі для прямих залізничних перевезень між Україною та країнами ЄС.

Від цього залежить багато, включаючи такі параметри, як розмір рухомого складу і допустима близькість будівель. Перший параметр – це межа, за яку не може виходити жодна частина вагона. Другий – це межа, всередину якої не може заходити жодна конструкція – чи то міст, платформи, сигнали і так далі. Насправді допускається порушення габариту рухомого складу – це називається «негабаритністю» і потребує особливих умов пропуску. Ці габарити також різні для України та Європи. У нас допускається максимальна ширина 3750 мм, у Європі – 3150 мм. А якщо подивитися на припустиму близькість будівель до залізниці в Європі, то можна побачити, що вагон, який вважається габаритним в Україні, там не проїде [3].

Переведення залізничних колій на нові стандарти не обмежується заміною візків і перестановкою шляхів. Для інтеграції українських вагонів до європейської залізничної мережі необхідна повна заміна вагонів. Середньомісячне використання вагонів-зерновозів до війни становило від 30 до 80 тисяч одиниць. Вартість нового зерновоза становить приблизно 60 тисяч доларів, а використаного – від 22 до 24 тисяч доларів. Крім того, є ще напіввагони для перевезення руди та металу, а також фітингові платформи, які призначені

для транспортування великотоннажних контейнерів та обладнані спеціальними кріпленнями – їх також необхідно замінити.

Вагони не можуть функціонувати без локомотивів, і заміна візків на локомотивах є складним завданням через наявність ведучих коліс. Отже, необхідно закупити приблизно півтори тисячі нових локомотивів.

Перестановка шляхів вимагає також фізичної зміни колій. Нині в Україні експлуатується понад 20 тисяч кілометрів колій, де головні маршрути, в основному, облаштовані залізобетонними шпалами. Ці шпали мають спеціальні майданчики з ухилом для рейок, які розраховані на певну ширину колії. Крім того, на коліях встановлені стрілочні переводи, які мають різні параметри. Також існують мости, де замість шпал використовуються бруси [3].

Відсутність єдиних стандартів колії змушує вантажі та пасажирів переходити на інший транспортний засіб або використовувати спеціальні пристрої для зміни ширини колісних пар на кордонах. Це призводить до затримок, підвищення витрат та ускладнення логістики. В умовах глобалізації та швидкозмінних ринкових умов такі перешкоди є серйозним стримуючим фактором для розвитку торгівлі між Україною та ЄС.

Нині логістика, як ефективний інструмент планування, організації та управління потоками матеріалів і відповідних послуг, спрямована на досягнення максимального прибутку всіма учасниками транспортно-логістичного процесу шляхом оптимізації їх логістичних витрат у просторі та часі. Водночас відповідна транспортно-логістична система забезпечує координацію технологічної, технічної та організаційно-економічної взаємодії між усіма функціональними ланками.

Транспорт є критично важливим компонентом глобальної економіки, оскільки забезпечує переміщення матеріальних ресурсів між країнами. Розвиток країн і їх спеціалізація неможливі без ефективної системи транспорту. Транспортний сектор впливає на розташування виробництва, оскільки без його участі неможливо досягти оптимального розміщення виробничих потужностей. При визначенні місця розташування виробництва враховується попит на перевезення, маса використаних матеріалів та готової продукції, їх перевізні можливості, наявність транспортних мереж, їх пропускна здатність та інші фактори. Підприємства розташовуються в залежності від впливу цих чинників.

Особливо важливу роль у транспортній інфраструктурі України відіграють морські порти. Вони є ключовими для розвитку економіки країни, забезпечуючи транспортний зв'язок з міжнародними ринками та сприяючи розвитку зовнішньої торгівлі. Однак одним із найважливіших викликів, з якими стикаються українські порти, є недостатня глибина причалів. Ця проблема не лише обмежує можливості портів щодо обробки великих суден, але й негативно впливає на конкурентоспроможність України на світовій арені.

Недостатня глибина причалів обмежує прийом великих океанських суден, які є економічно вигідними завдяки своїй здатності перевозити великі обсяги вантажів. Великі судна забезпечують нижчі витрати на перевезення на одиницю вантажу, що знижує загальні транспортні витрати. Відсутність можливості приймати такі судна змушує українських експортерів і імпортерів користуватися меншими суднами або здійснювати перевантаження на інших портах, що значно збільшує логістичні витрати та час доставки [4].

З економічного погляду це призводить до зниження конкурентоспроможності українських товарів на світових ринках. Високі транспортні витрати зменшують маржу прибутку експортерів, що робить українську продукцію менш привабливою, порівнюючи з товарами інших країн. Крім того, недостатня глибина причалів ускладнює залучення міжнародних інвестицій у портову інфраструктуру та розвиток транспортно-логістичних центрів.

Недостатня глибина причалів також впливає на ефективність та безпеку морських перевезень. Великі судна часто змушені простоювати у відкритому морі, очікуючи на сприятливі умови для заходу в порт, що створює додаткові ризики аварій і забруднення навколишнього середовища. Крім того, відсутність необхідної інфраструктури для обслуговування великих суден обмежує можливості портів щодо залучення нових вантажопотоків та розвитку нових маршрутів [4].

Вирішення проблеми недостатньої глибини причалів потребує значних інвестицій у модернізацію портової інфраструктури. Необхідно здійснити роботи з поглиблення причалів, оновлення гідротехнічних споруд та придбання сучасного обладнання для обробки великих суден. Державна підтримка та залучення приватних інвесторів можуть стати ключовими чинниками у реалізації цих заходів.

Специфіка транспорту як сфери економіки полягає в тому, що він сам не виробляє продукцію, а лише бере участь у її створенні, забезпечуючи виробництво сировиною,

матеріалами, обладнанням і доставляючи готову продукцію споживачеві. Роль транспорту не зводиться тільки до переміщення вантажів і пасажирів, він активно впливає на весь процес розширеного відтворення, сприяючи економічному, культурному та соціальному розвитку суспільства, у зв'язку з чим він вважається однією з найважливіших базових галузей економіки.

Транспорт – дуже різноманітна галузь. Всі його види, виконуючи головну функцію – забезпечення господарського комплексу країни у вантажних і пасажирських перевезеннях, вступають між собою і більшістю сфер виробництва у взаємодію. Це дає підставу розглядати транспорт як систему, а весь механізм її формування та розвитку – у нерозривній єдності зі всією економікою країни.

Отже, можна визначити транспортну систему як територіальне об'єднання мережі шляхів сполучення, технічних засобів і служб перевезень, які, об'єднуючи всі види транспорту і всі складові транспортного процесу у їх взаємодії, забезпечує реалізацію транспортно-економічних зв'язків з метою успішного функціонування економіки країни. Ключову роль у створенні єдиної транспортної системи країни (регіону) відіграє розвиток транспортної інфраструктури.

В Україні низька якість доріг становить значну проблему, яка суттєво впливає на економіку, соціальну сферу та регіональний розвиток. Одним з найбільш очевидних наслідків низької якості доріг є зростання транспортних витрат. Нерівні, пошкоджені дороги призводять до підвищення витрат на паливо, ремонт транспортних засобів і збільшення часу на перевезення вантажів та пасажирів. Високі транспортні витрати зменшують прибутки підприємств, що негативно позначається на економічному розвитку регіонів.

Низька якість доріг також ускладнює інтеграцію регіонів та розвиток міжрегіональних зв'язків. Відсутність належної дорожньої інфраструктури створює бар'єри для переміщення товарів та людей між різними частинами країни. Це особливо актуально для віддалених та сільських районів, які часто залишаються ізольованими через поганий стан доріг. У результаті такі регіони відстають у своєму економічному розвитку, мають обмежений доступ до ринків збуту та ресурсів, що підсилює регіональні диспропорції.

Вирішення проблеми низької якості доріг потребує комплексного підходу. По-перше, необхідно збільшити фінансування дорожньої інфраструктури та забезпечити ефективне використання виділених коштів. По-друге, слід запровадити сучасні стандарти будівництва та ремонту доріг, що відповідають європейським нормам. По-третє, важливо здійснювати регулярний моніторинг та контроль за станом доріг, а також залучати приватний сектор до участі у розвитку дорожньої інфраструктури через механізми державно-приватного партнерства.

Покращення якості доріг в Україні сприятиме більш ефективному територіальному об'єднанню мережі транспортних шляхів, підвищенню конкурентоспроможності економіки, залученню інвестицій та покращенню якості життя населення. Це дозволить країні більш повно реалізувати свій потенціал і забезпечити сталий розвиток у довгостроковій перспективі.

Елементи транспортної інфраструктури включають різноманітні об'єкти, такі як залізничні шляхи, трамваї, внутрішні водні шляхи, контактні лінії, автомобільні дороги, тунелі, естакади, мости, вокзали, станції для залізничного та автобусного транспорту, метрополітени, аеродроми, аеропорти, системи зв'язку, навігації та управління рухом транспортних засобів, а також інші будівлі, споруди, пристрої та устаткування, які забезпечують роботу транспортного сектору [5].

Однак термін "транспортна інфраструктура" іноді використовується у більш широкому контексті. Оскільки розвиток транспорту завжди пов'язаний з розвитком економіки загалом, він розглядається як ключова складова інфраструктури економіки в цілому. У цьому розумінні поняття "транспортна система" та "транспортна інфраструктура" майже ідентичні. У цій роботі ми ґрунтуємося саме на такому широкому розумінні терміну "транспортна інфраструктура".

У 2018 році було схвалено Національну транспортну стратегію України на період до 2030 року [6]. Для реалізації цієї стратегії підготовлено проект розпорядження Кабінету Міністрів України щодо плану реалізації заходів на 2019-2021 роки [7].

Ця Стратегія розроблена для комплексного розв’язання наявних проблем у транспортній галузі та містить пріоритети її розвитку, зокрема у контексті впровадження євроінтеграційного курсу та імплементації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони.

Стратегія охоплює ключові напрями удосконалення якості транспортних послуг, спрямована на зближення їх рівня та інфраструктури з європейськими стандартами, підвищення рівня безпеки та зменшення негативного впливу на навколишнє середовище. Вона реагує на необхідність поліпшення системи управління, проведення адміністративної реформи та децентралізації повноважень центральних органів виконавчої влади, впровадження антикорупційної політики та корпоративного управління у державному секторі економіки.

Реалізація цієї стратегії сприятиме наближенню України до ЄС, оскільки вона передбачає виконання угоди про асоціацію та створення умов для поступової інтеграції України у внутрішній ринок ЄС. Крім того, вона спрямована на підвищення якості транспортних послуг, ефективне впровадження адміністративної реформи, боротьбу з корупцією, забезпечення прозорості у прийнятті рішень, чітке розмежування функцій та розподіл повноважень між органами виконавчої влади та суб'єктами господарювання, а також створення рівних умов для надання транспортних послуг [8].

Для впровадження стратегії будуть виконані завдання за такими пріоритетними напрямами [6]:

1. Конкурентоспроможна та ефективна транспортна система.
2. Інноваційний розвиток транспортної галузі та глобальні інвестиційні проекти.
3. Безпечний для суспільства, екологічно чистий та енергоефективний транспорт.
4. Безперешкодна мобільність та міжрегіональна інтеграція.

Моніторинг реалізації Стратегії проводиться у межах повноважень Кабінету Міністрів України, Мінінфраструктури, інших органів виконавчої влади за участю громадських організацій та об'єднань підприємців, міжнародних організацій.

З метою реалізації Стратегії розробляються трирічні плани заходів, що включатимуть визначення ключових завдань та заходів, відповідальний орган, строк виконання; основні етапи; оцінку ресурсів та витрат; механізм моніторингу, оцінки та перегляду.

Також Мінінфраструктури утворює моніторинговий комітет, до складу якого включатимуться представники заінтересованих органів виконавчої влади, громадських організацій, представників бізнесу, засобів масової інформації тощо. Моніторинговий комітет на постійній основі оцінюватиме впровадження Стратегії та ефективність роботи транспортної галузі. У разі виявлення проблем або необхідності зміни пріоритетів комітет ініціює вивчення проблеми, перегляд або коригування Стратегії.

Впровадження Стратегії вплинуло на результати обсягів перевезень вантажів транспортних підприємств та їх вантажообіг. Тенденцію обсягів перевезених вантажів та вантажообігу за 2017-2023 роки представлено у таблиці 1.

Таблиця 1

Обсяги перевезених вантажів та вантажообігу за 2017-2023 роки

Рік	Обсяг перевезених вантажів, млн. т	Вантажообіг, млн. ткм
2017	636,7	364192,1
2018	624,6	361355,0
2019	676,0	355009,0
2020	600,1	313239,3
2021	621,3	289464,1
2022	317,5	166731,3
2023	328,3	163360,4

Джерело: розроблено автором на основі [9]

З таблиці 1 випливає, що за період з 2017 по 2023 рік можна зазначити загальну тенденцію до зниження обсягів перевезених вантажів та вантажообігу. Обсяги перевезених вантажів зменшилися з 636,7 млн. т у 2017 році до 328,3 млн. т у 2023 році, що становить зниження на 48,4%. Вантажообіг також демонструє значне падіння, знизившись з 364192,1 млн. ткм у 2017 році до 163360,4 млн. ткм у 2023 році, що складає зниження на 55,1%. Особливо помітним є різке зменшення показників у 2022 році, яке було пов'язане з негативними

впливами повномасштабного російського вторгнення в Україну. Загальна тенденція свідчить про значні виклики, з якими стикається транспортна галузь, що вимагає пошуку ефективних рішень для стабілізації та покращення ситуації у майбутньому.

У 2022 році внаслідок російської агресії велика кількість транспортних підприємств загальмувала свою роботу, деяка частина підприємств залишилась в окупації, а деякі підприємства взагалі були знищені. Війна внесла нові виклики для підприємств транспортної галузі та держави, що створило нові умови для розробки більш актуальної транспортної стратегії розвитку. Велику роль покладено на державу у контексті підтримки транспортних підприємств в умовах війни та відбудови й розвитку транспортної галузі після її закінчення.

Під державною підтримкою слід розуміти державне регулювання підприємницької діяльності, що передбачає усвідомлене формування державними структурами відповідних прямих та опосередкованих інструментів підтримки бізнесу. Це включає створення стимулів та використання матеріальних, фінансових та інших ресурсів для його суб'єктів. Підкреслення пріоритетності державного регулювання та підтримки підприємництва під час війни вимагає переходу від прямого адміністративного сприяння до створення сприятливого економічного та соціального середовища для удосконалення механізмів та інструментів стимулювання розвитку бізнесу.

У цьому контексті було прийнято комплекс стратегічних рішень, спрямованих на забезпечення стабільного функціонування транспортної системи, що є життєво важливою для економіки і безпеки держави [10]:

1. Відновлення пошкодженої інфраструктури. Це включало ремонт доріг, мостів, залізничних шляхів та портових споруд. Уряд України залучив як державні, так і міжнародні кошти для швидкого відновлення критичних об'єктів, що дозволило забезпечити безперебійний рух вантажів та пасажирів.

2. З урахуванням бойових дій та окупації деяких територій, були створені тимчасові логістичні коридори. Ці маршрути дозволяли обходити небезпечні зони та забезпечували безпеку перевезень. Також були укладені угоди з сусідніми країнами про використання їхніх транспортних коридорів для транзиту українських товарів.

3. Уряд розробив програми підтримки транспортних підприємств, які включали субсидії, пільгові кредити та податкові канікули. Це допомогло зберегти робочі місця та забезпечити стабільну роботу компаній у складних умовах. Особлива увага приділялася малим і середнім підприємствам, які зазнали найбільших втрат, а саме:

– бізнес з оборотом до 10 млрд. грн. тепер платить тільки 2% від свого обороту (ПДВ, податок на прибуток – скасовується);

– ФОПи 1 та 2 групи сплачують податки за бажанням;

– скасовується акциз на нафтопродукти, а ПДВ на них знижено з 20% до 7%;

– податок на землю і екологічний податок скасовуються на територіях, де йдуть бойові дії;

– прибираються обмеження у видачі позики, які стосувалися

бізнес-плану, робочих місць, чи будь-які інші. Після завершення воєнного стану ставка по кредитам буде не більше 5%.

4. Для зменшення бюрократичних бар'єрів було проведено дерегуляцію транспортної галузі. Спрощення адміністративних процедур та зменшення кількості необхідних дозволів дозволило транспортним компаніям швидше адаптуватися до нових умов і зосередитися на безпосередній діяльності.

5. Активно впроваджувалися цифрові технології для оптимізації логістичних процесів. Відбулася автоматизація багатьох процедур, що дозволило знизити витрати та підвищити ефективність перевезень. Також були розроблені та впроваджені нові системи управління транспортом та моніторингу, що дозволяють оперативно реагувати на зміни ситуації.

Однак у процесі реалізації стратегічних рішень для відновлення та спрощення роботи транспортних підприємств в умовах війни, деякі рішення виявилися неефективними або мали обмежену ефективність. Темпи відновлення інфраструктури часто не відповідали реальним потребам транспортної системи. Деякі проекти затягувалися через бюрократичні перепони або нестачу фінансування. Це призводило до затримок у відновленні важливих об'єктів, що ускладнювало логістичні процеси.

У деяких випадках спостерігалася відсутність скоординованої стратегії між різними відомствами та організаціями. Недостатня координація та комунікація між урядовими структурами, місцевими органами влади та приватним сектором призводила до дублювання зусиль та ресурсів. Попри наявність програм підтримки, не всі транспортні підприємства, особливо малі та середні, змогли скористатися цими програмами через складні процедури

отримання допомоги або недостатню поінформованість. Це обмежувало можливості для відновлення та розвитку бізнесу.

Цифровізація та впровадження інноваційних технологій вимагали значних інвестицій. Не всі підприємства мали достатні ресурси для впровадження нових систем управління та моніторингу. Це призводило до нерівномірного рівня цифровізації та обмежувало загальну ефективність цих рішень.

Не всі стратегічні рішення для відновлення та спрощення роботи транспортних підприємств в умовах війни були однаково ефективними. Частина з них зіткнулася з викликами, які обмежували їх успішну реалізацію. Проте ці невдачі надають важливий досвід і можливість для вдосконалення стратегій у майбутньому, враховуючи помилки та вразливі місця, що виникли у процесі реалізації.

Висновки. Дослідження виявило критичні аспекти інтеграції транспортної системи України в європейський контекст, що є необхідним елементом загального процесу євроінтеграції. Відставання у розвитку транспортної інфраструктури, обладнання та нормативно-правової бази створює значні перешкоди для економічного розвитку країни та її інтеграції до Європейського Союзу. Серед ключових проблем виділяються різні стандарти залізничних колій між Україною та ЄС, що ускладнює прямі залізничні перевезення, вимагаючи значних інвестицій у модернізацію залізничного транспорту, зокрема заміну вагонів та локомотивів, а також фізичну перебудову залізничних колій.

Недостатня глибина причалів українських морських портів обмежує можливість обробки великих суден, що призводить до підвищення логістичних витрат та знижує конкурентоспроможність українських товарів на міжнародних ринках. Для підвищення ефективності та безпеки морських перевезень потрібні значні інвестиції у модернізацію портової інфраструктури.

Розвиток транспортної системи України повинен базуватися на впровадженні сучасних логістичних підходів, що дозволяють оптимізувати витрати та підвищити ефективність транспортних процесів. Необхідно забезпечити комплексне покращення якості доріг, залучення інвестицій у транспортну інфраструктуру та впровадження сучасних стандартів будівництва та ремонту доріг.

Національна транспортна стратегія України до 2030 року визначає основні напрями розвитку транспортної галузі з урахуванням євроінтеграційних прагнень. Вона передбачає підвищення якості транспортних послуг, наближення до європейських стандартів, підвищення безпеки та зменшення негативного впливу на навколишнє середовище. Важливою складовою є ефективне управління транспортною системою, боротьба з корупцією та забезпечення прозорості прийняття рішень.

Повномасштабне російське вторгнення в Україну у 2022 році внесло нові виклики для вітчизняної транспортної галузі, що вимагало розробки нових стратегічних рішень для забезпечення стабільного функціонування транспортної системи в умовах повномасштабної війни. Відновлення пошкодженої інфраструктури, створення тимчасових логістичних коридорів та підтримка транспортних підприємств стали пріоритетними завданнями державної політики.

Загалом транспортна система є ключовим елементом економічного розвитку України. Для забезпечення її ефективного функціонування та інтеграції до європейського транспортного простору необхідно здійснити комплексні заходи з модернізації інфраструктури, впровадження сучасних технологій та забезпечення державної підтримки. Тільки за таких умов Україна зможе повною мірою реалізувати свій потенціал та забезпечити сталий розвиток у довгостроковій перспективі.

Перспективи подальших досліджень можуть включати розробку технічних рішень для адаптації залізничної мережі України до європейських стандартів, зокрема, поглиблення аналізу впливу різниці в ширині колії на логістику та економіку країни. Особлива увага може бути приділена впливу цього фактора на транзитний потенціал України і можливість вирішення проблем, пов'язаних із негабаритністю вантажу. Крім того, дослідження можуть фокусуватися на проблемах, пов'язаних з недостатньою глибиною причалів українських морських портів і їх впливом на торгівельні маршрути, конкурентоспроможність та міжнародні інвестиції. Важливо досліджувати можливості модернізації портової інфраструктури та економічні наслідки збільшення глибини причалів. Дослідження можуть охоплювати розробку інтегрованих логістичних підходів до управління розвитком транспортних систем України, зокрема використання концепцій логістики для підвищення ефективності та оптимізації транспортних витрат.

Список літератури

1. Крихтіна Ю. О. Теоретико-методологічні засади механізмів формування та реалізації державної політики розвитку транспортної галузі. URL:http://repositsc.nuczu.edu.ua/ bitstream/123456789/14699/1/Krykhtina119.pdf. (дата звернення: 05.05.2024).
2. Глобальні та національні проблеми економіки, серпень 2015. URL: http://global-national.in.ua/archive/8-2015/8_2015.pdf. (дата звернення: 05.05.2024).
3. Чому перехід України на європейські стандарти залізничних колій не вирішить проблеми з експортом. веб-сайт. URL: https://psm7.com/uk/analytics/ pochemu-perexod-ukrainy-na-evropejskie-standarty-zheleznodorozhnoj-kolei-ne-reshit-problemy-s-eksportom.html. (дата звернення 05.05.2024).
4. Стасюк О. М., Федяй Н. О. Систематизація факторів впливу на розвиток морських портів України. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2021. № 74. С. 51–61. (дата звернення 05.05.2024).
5. Транспортна галузь: веб-сайт. URL: https://pidru4niki.com/91884/ pravo/transportna_galuz (дата звернення: 07.02.2024).
6. Про схвалення Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2018-%D1%80#Text (дата звернення: 07.02.2024).
7. Проект розпорядження КМУ «Про затвердження плану заходів на 2019-2021 роки з реалізації Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року»: веб-сайт. URL: https://mtu.gov.ua/ projects/193/ (дата звернення: 07.02.2024).
8. Наливайко А. П., Решетняк Т. І., Євдокимова Н. М. Стратегія підприємства: адаптація організацій до впливу світових суспільно-економічних процесів: монографія, КНЕУ, 2013. 454 с.
9. Статистична інформація. Державна служба статистики України: веб-сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua.(дата звернення 05.05.2024).
10. Підтримка бізнесу в умовах війни. веб-сайт. URL: https://business.diia.gov.ua/wartime. (дата звернення: 05.05.2024).

References

1. Krykhtina, Y. O. Theoretical and methodological principles of mechanisms of formation and implementation of the state policy for the development of the transport industry. URL:http://repositsc.nuczu.edu.ua/ bitstream/123456789/14699/1/Krykhtina119.pdf. (accessed: 5 May 2024). [In Ukrainian].
2. Global and national economic problems. (2015). Retrieved from http://global-national.in.ua/archive/8-2015/8_2015.pdf. (accessed: 5 May 2024). [In Ukrainian].
3. Why Ukraine's transition to european railway track standards will not solve the export problems. Website. (2024). Retrieved from https://psm7.com/uk/analytics/pochemu-perexod-ukrainy-na-evropejskie-standarty-zheleznodorozhnoj-kolei-ne-reshit-problemy-s-eksportom.html.. (accessed: 5 May 2024). [In Ukrainian].
4. Stasyuk O. M., Fediy N. O. (2021). Systematization of factors influencing the development of Ukrainian seaports. Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti, 74, 51-61. [In Ukrainian].
5. Transportation Industry: Website. (2024). Retrieved from https://pidru4niki.com/91884/ pravo/transportna_galuz (accessed: 2 July 2024). [In Ukrainian].
6. On the approval of the National Transport Strategy of Ukraine for the period up to 2030. Website (2024). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/430-2018-%D1%80#Text (accessed: 2 July 2024). [In Ukrainian].
7. Draft order of the CMU "On the approval of the plan of measures for 2019-2021 for the implementation of the National Transport Strategy of Ukraine for the period until 2030": website. (2024). Retrieved from https://mtu.gov.ua/projects/193. (accessed: 2 July 2024). [In Ukrainian].
8. Nalivayko A. P., Reshetnyak T. I., Yevdokymova N. M. (2013). Stratehiya pidpryyemstva: adaptatsiya orhanizatsiy do vplyvu svitovykh suspil′no-ekonomichnykh protsesiv [Enterprise strategy: adaptation of organizations to the influence of global socio-economic processes]. Monograph, KNEU. [In Ukrainian].

9. Statistical information. State statistics service of Ukraine. Website. (2024). Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua. (accessed: 5 May 2024). [In Ukrainian].

10. Business support in times of war. Website. (2024). Retrieved from https://business.diia.gov.ua/wartime. (accessed: 5 May 2024). [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 16.08.2024
Прийнята до публікації 22.08.2024

НАШІ АВТОРИ

Андрейченко Андрій Вадимович - доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки, права та управління бізнесом, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Балабаш Ольга Сергіївна - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту організацій, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Бондарчук Олександр Геннадійович - аспірант кафедри економіки підприємства та організації підприємницької діяльності, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Вавдіюк Наталія Степанівна - доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту, Луцький національний технічний університет, м. Луцьк, Україна

Варналій Захарій Степанович - доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Воробйов Юрій Якович - пошукач кафедри «Економіка та менеджмент», Український державний університет науки і технологій, м. Дніпро, Україна

Гажа Інга Іванівна - студентка 4-го курсу факультету менеджменту, обліку та інформаційних технологій, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Галущак Валентина Леонідівна - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту, Луцький національний технічний університет, м. Луцьк, Україна

Гарнага Олександр Миколайович - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємства і міжнародного бізнесу, Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне, Україна

Даророз Петро Сергійович - пошукач кафедри «Економіка та менеджмент», Український державний університет науки і технологій, м. Дніпро, Україна

Дарушин Олександр Володимирович - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки та менеджменту, Одеський інститут «Міжрегіональної академії управління персоналом», м. Одеса, Україна

Журило Сергій Сергійович - кандидат юридичних наук, пошукач ступеня доктора економічних наук кафедри економіки, права та управління бізнесом, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Зварич Любов Володимирівна - старший викладач кафедри менеджменту організацій, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Кизилтау Батиха Курманбеківна - аспірантка кафедри менеджменту організацій, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Колєсніченко Анастасія Сергіївна - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і фінансів, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», м. Харків, Україна

Кошельок Галина Володимирівна - доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки підприємства та організації підприємницької діяльності, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Крамський Сергій Олександрович - кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри публічного управління та адміністрування, Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова; науковий співробітник відділу ринку транспортних послуг ДУ «Інститут ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України», м. Одеса, Україна

Кузнєцова Інна Олексіївна - доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту організацій, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Ладиненко Олег Анатолійович - здобувач третього рівня вищої освіти кафедри обліку і фінансів, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», м. Харків, Україна

Микитюк Оксана Петрівна - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємства, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Овчаренко Ольга Вікторівна - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного маркетингу, ВНЗ «Університет Альфреда Нобеля», м. Дніпро, Україна

Онисенко Тетяна Сергіївна - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємства, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Осадчий Максим Леонідович - аспірант кафедри економіки, права та управління бізнесом, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Роєва Ольга Сергіївна - доктор філософії з обліку та оподаткування (PhD), доцент кафедри обліку, оподаткування, публічного управління та адміністрування, Криворізький національний університет, м. Кривий Ріг, Україна

Подаш Ангеліна Сергіївна - здобувач вищої освіти, ОПП «Менеджмент», Луцький національний технічний університет, м. Луцьк, Україна

Сіренко Анна Олександрівна - студентка факультету економіки і управління підприємництвом, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Стрельченко Інна Іллівна - доктор економічних наук, професор, професорка кафедри міжнародного маркетингу, ВНЗ «Університет Альфреда Нобеля», м. Дніпро, Україна

Стрельченко Анатолій Анатолійович - аспірант кафедри підприємництва, організації виробництва та теоретичної і прикладної економіки, ННІ УДХТУ УДУНТ, м. Дніпро, Україна

Трикуліч Павло Павлович - аспірант кафедри економіки підприємства та організації підприємницької діяльності, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Тутов Віталій Олексійович - аспірант кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку, Одеського національного економічного університету, м. Одеса, Україна

Чернишова Людмила Вікторівна - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Шепелюк Віра Анатоліївна - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку, оподаткування, публічного управління та адміністрування, Криворізький національний університет, м. Кривий Ріг, Україна

Шикіна Наталія Анатоліївна - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Юрчишена Людмила Вікторівна - кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри фінансів і банківської справи, Донецький національний університет ім. Василя Стуса

Янковий Володимир Олександрович - доктор економічних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу економічного регулювання природокористування, ДУ «Інститут ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України», м. Одеса, Україна

НАУКОВИЙ ВІСНИК
Одеського національного економічного університету

№ 7-8 (320-321), 2024

Матеріали випуску друкуються мовою оригіналу
(українська, англійська)

За достовірність викладених фактів,
цитат та інших відомостей відповідає автор

Рекомендовано до друку та поширення через
мережу Інтернет за рішенням Вченої ради
Одеського національного економічного
університету (Протокол № 1 від 29.08.2024 р.)

Підписано до друку 02.09.2024 р.
Формат 60 х 84 1/8. Папір офсетний.
Друк офсетний. Гарнітура Times New Roman
Ум. друк. арк. 15,21 Тираж 50 прим.

Видавництво і друкарня –
Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса,
вул. Інглезі, 6/1,
Тел.: +38 (095) 934-48-28,
+38 (097) 723-06-08
E-mail: mailbox@helvetica.ua